Lei 12

ALAIN DECAUX

DOSARELE SECRETE ALE ISTORIEI

ALAIN DECAUX
Nouveaux Dossiers Secrets
LIBRAIRIE ACADÉMIQUE PERRIN
PARIS, 1967

ÎN ROMÂNEȘTE DE ANCA BALACI
PREFAȚĂ DE VLADIMIR ZAHARESCU

DOSARELE SECRETE ALE ISTORIEI

Alain Decaux

1970

Editura politică, București

Cuvînt înainte

Ca cititor, cu capacitatea proprie unui membru al acestei principale categorii de consumatori ai cuvîntului scris de a se lăsa captivat de un text fără a pune neapărat un semn de identitate între caracterul atrăgător şi nota valorică pe care o va da la sfîrşitul lecturii şi fără a-şi condiţiona în mod necesar interesul de această identitate, care numai arareori rezultă dintr-un complex de criterii, am parcurs cu viu interes cele zece „Dosare secrete ale istoriei" întocmite de Alain Decaux şi oferite acum de Editura politică publicului nostru în prezenta ediţie. Interes deplin justificat, căci rareori un cititor — în ordinea de preferinţe a căruia Istoria ocupă de obicei un loc de frunte — rămîne indiferent faţă de posibilitatea de a afla sau de a-şi reîmprospăta în memorie amănuntele unor episoade neelucidate ale trecutului, uneori importante pentru mersul general al evenimentelor, alteori cu totul colaterale, dar totdeauna suscitînd curiozitatea născută din setea de cunoaştere, de pătrundere în necunoscut. Şi dacă, în această încercare de pătrundere, eşti însoţit de un scriitor priceput, care a efectuat o anchetă minuţioasă şi-ţi pune la dispoziţie informaţiile, „probele" obiective, ca şi presupunerile sale şi ale altor „anchetatori", fără a-ţi impune neapărat şi sentinţe, judecăţi cu pretinsă valoare de adevăr absolut acolo unde acestea încă nu pot fi date,

interesul, ca și posibilitățile satisfacerii setei de cunoaștere sînt sporite. Tocmai în aceasta constă meritul lui Alain Decaux.

Cazuri misterioase s-au acumulat de-a lungul istoriei, multe rămînînd pînă în prezent total sau parțial neelucidate. Să amintim, de pildă, faimoasa „Mască de fier", deținutul de la Bastilia din anii 1698—1703, în jurul căruia s-a țesut o adevărată legendă, s-a creat o întreagă literatură, au circulat cele mai diverse versiuni, dar a cărui identitate reală a rămas și pînă acum necunoscută ! Dar Alain Decaux nu-și întreprinde anchetele în trecutul îndepărtat, dosarele sale ascund între coperți „cazuri" mult mai recente, aparținînd istoriei contemporane, iar multe dintre persoanele implicate — direct sau în calitate de martori — trăiesc. Autorul merge, deci, pe urme cumva proaspete. El descrie și confruntă faptele și versiunile, atrage atenția asupra momentelor de coincidență sau contradictorii ale acestora, asupra concluziilor ce s-ar putea trage sau ipotezelor ce pot fi emise. „Dosarele secrete ale istoriei" așa cum sînt ele întocmite de Alain Decaux nu sînt încă, în bună parte, rezolvate și autorul, punîndu-ne la dispoziție materialul, nu ne propune și soluții facile, ceea ce este un plus incontestabil al cărții. A existat sau nu un sondaj de pace anglo-german în iunie 1940 și care au fost pozițiile și intențiile părților ? Cum au organizat hitleriștii falsificarea lirelor sterline ? Martin Bormann mai trăiește sau căutările sînt zadarnice ? Cum de a reușit atacul prin surprindere al flotei imperiale japoneze asupra Pearl-Harborului ? A fost sau nu vinovată Mata-Hari, spioană legendară pentru unii, victimă inocentă a justiției militare franceze pentru alții, la dosarul căreia, după atîția ani, Alain Decaux a primit acces și, totuși, nu poate să se pronunțe categoric ? Ce s-a întîmplat cu documentele — corespondența cu W. Churchill, de pildă — pe care se presupune că Mussolini le avea asupra sa în momentul capturării sale de către partizani ? Cum a fost ucis Rasputin ? Cine s-a ascuns sub pseudonimul de Cicero, omul care a furnizat naziștilor copii ale unor documente foarte importante păstrate la Legația britanică din Ankara ? Ce a urmărit adjunctul lui Hitler, Rudolf Hess, parașutîndu-se în Anglia și se poate oare da crezare versiunii că führerul

nu a fost la curent cu această aventură ? Care din versiunile cu privire la asasinarea lui John Kennedy este mai verosimilă, care sînt faptele și mărturiile omise într-una sau alta dintre ele ? Cu privire la toate aceste probleme, Alain Decaux se străduiește — și în bună parte reușește — să ne îmbogățească informația, dacă nu cu fapte și amănunte inedite — o parte din episoade ne oferă, desigur, și din acestea —, în orice caz, trecînd în revistă cele cunoscute din diverse izvoare și confruntînd versiunile și interpretările. Încă o dată, ca cititor, nu am rețineri în a recomanda și altora cartea, deoarece a o prezenta ca lectură interesantă și utilă nu înseamnă neapărat a te asocia modului în care Alain Decaux își abordează și își desfășoară anchetele și nici a nu sesiza faptul că imparțialitatea de anchetator pe care autorul pare că dorește să și-o impună este, cel puțin în unele cazuri, mai mult decît relativă. La această relativare contribuie și renunțarea lui Decaux la folosirea (cu unele excepții) a datelor, versiunilor și interpretărilor prezente în istoriografia marxistă sau democratică de stînga asupra unor cazuri de care se ocupă. Este relativă nepărtinirea și pentru că, în confruntarea diverselor date, fapte, acțiuni, uneori insuficient încadrate în ansamblul istoric (ca în cazul Pearl-Harborului sau al execuției lui Mussolini), li se aplică acestora aceleași criterii, printr-o anumită abstractizare de la însuși sensul istoric al acțiunii generale a forțelor sau persoanelor „autoare" ale respectivelor acte.

Cele de mai sus reprezintă unele din rezervele pe care, ca istoric, mă simt obligat să le fac.

Însuși genul original, care nu se încadrează nici în beletristică, dar nici în literatura istorică riguros științifică — fie ea și de popularizare —, precum și lipsa firească a unei legături organice între dosare ce privesc cazuri diferite, aparținînd deseori și unor momente istorice diferite, nu scad de fel interesul cărții, dar fac dificilă o analiză de ansamblu.

Din punctul de vedere al conținutului, comună diferitelor „Dosare" este doar o anumită latură a interpretativității, tendința lui Alain Decaux, pasionat, fără doar și poate, de „cazurile" sale, de a le exagera implicațiile reale sau eventuale asupra fenomenului istoric în an-

samblu, într-o modalitate ce am putea-o numi idealistă. Dar vom lăsa cititorul, chiar în maniera lui Decaux, să aprecieze singur acest aspect, căci asemenea afirmații ca aceea care — neglijînd esența conflictului mondial, contradicțiile ireductibile ce stăteau la baza sa, ansamblul factorilor care duseseră deja la falimentul politicii müncheneze de înțelegere cu Hitler — răspunde la întrebarea „Ce s-ar fi întîmplat dacă ar fi fost Halifax în locul lui Churchill ?", pretinzînd că „Soarta lumii ar fi fost cu totul alta" (dosarul „17 iunie 1940 : O pace engleză de compromis ?"), sau afirmația la întrebarea pe care o pune autorul comentînd telegrama prin care Rasputin îl îndeamnă pe țar să nu intre în război — „Ce hotărîre ar fi luat oare Nicolaie al II-lea dacă Rasputin ar fi fost lîngă el ? Ar fi fost cruțată oare lumea de unul din cele mai îngrozitoare războaie din cîte a cunoscut istoria și, cu siguranță, de cel mai inutil ?", nu par a necesita în mod deosebit o contraargumentare.

Unele din acțiunile sau evenimentele incluse de Alain Decaux în „Dosarele secrete ale istoriei" au avut semnificații deosebite în cursul celui de-al doilea război mondial și au constituit obiectul investigațiilor a numeroși istorici și chiar a unor organisme oficiale. De aceea, nu ar fi, poate, lipsit de interes și utilitate să sprijinim cu unele completări sau păreri ancheta întreprinsă de autor.

Imediat după război, în întreaga lume a avut răsunet așa-numita „afacere a lirelor sterline false", ale cărei ecouri încă nu s-au stins. În dosarul „Falsificatorii lui Hitler", Alain Decaux descrie destul de amănunțit modul în care serviciile secrete naziste au pus la punct și au folosit această escrocherie tipică pentru metodele lor banditești — fabricarea de bancnote false. Se știe însă că în anii postbelici, și chiar mai recent, s-au întreprins intense căutări ale „comorilor" naziste, parte din care s-a semnalat că ar fi fost scufundate în lacul Toplitz din Austria.

Ce s-a întîmplat cu acestea și cu autorii escrocheriei ? Aici Decaux este zgîrcit și chiar unilateral în date și versiuni. Unele lucruri sînt însă cunoscute cu suficientă certitudine. Informații ample și documentate cu privire la soarta valorilor jefuite de naziști în timpul războiului, a bancnotelor false și a unor documente secrete sînt

comunicate în cartea istoricului german Julius Mader „Der Banditenschatz. Ein Dokumentarbericht über Hitlers geheimen Gold- und Waffenschatz" (Berlin, 1965). Documente și mărturii numeroase au fost adunate de serviciile americane și engleze imediat după război, dar ancheta nu a fost niciodată finalizată, iar unul dintre principalii vinovați, ofițerul superior SS Bernhard Krüger, „căutat" în zadar (inclusiv de Interpol), a fost ajutat să stea liniștit pînă ce, în 1955, delictul penal al falsificării de bani a intrat în prescripție ! În ce privește vina sa ca părtaș la asasinarea unor deținuți din lagărele de concentrare, abia în 1964 organele de procuratură au deschis o anchetă, avînd la dispoziție, printre altele, și materialul remis de J. Mader.

Un caz interesant de care și-a propus să se ocupe Alain Decaux este acela al documentelor dispărute după moartea lui Mussolini, printre acestea presupunîndu-se a fi fost și corespondența lui cu Churchill. Dar, pornind de la căutările întreprinse de W. Churchill pe malurile lacului Como, A. Decaux părăsește acest fir și se ocupă, de fapt, de ultimele zile ale lui B. Mussolini, de amănuntele capturării și executării sale. Din păcate, modul în care sînt prezentate și interpretate faptele este discutabil. Decaux lasă la o parte o serie de fapte, iar actul de justiție istorică pe care l-au înfăptuit reprezentanții poporului italian luptător apare ca o acțiune surprinzătoare. Cum s-au petrecut însă lucrurile ? Încolțit în fantomatica sa „Republică Socială", în plină ridicare la luptă a maselor populare, dictatorul a refuzat propunerea reprezentanților Comitetului național de eliberare din nordul Italiei de a capitula necondiționat și a fugit din Milano cu un număr de acoliți și o escortă germană. Lîngă localitatea Dongo a fost capturat de partizani locali. Surprinși ei înșiși de această captură, partizanii au așteptat dispoziții superioare. În împrejurimi, situația era tulbure, o serie de elemente erau în căutarea lui Mussolini, chiar reprezentanți ai noilor autorități locale oscilau, tinzînd să-l predea aliaților occidentali, în loc de a fi judecat de poporul italian. În acest moment a intervenit colonelul din brigăzile garibaldiene Valerio, sosit din Milano. Pe ce bază ? Avea ordinul Comandamentului Corpului voluntarilor libertății de a aduce la

îndeplinire sentința populară formulată de Comitetul eliberării naționale, organ recunoscut de facto și de jure de aliați ca având funcțiile unui guvern, într-un decret special, al cărui articol 5 glăsuia : „Membrii guvernului fascist și căpeteniile fasciste, vinovați de desființarea garanțiilor constituționale, de lichidarea libertăților poporului, de crearea fascismului, de faptul că au pus în pericol soarta patriei, au trădat-o și au dus-o la o catastrofă, se pedepsesc cu moartea sau, în cazurile mai puțin serioase, cu închisoare pe viață". Pe baza articolului 1 al aceluiași decret, care prevedea că, dată fiind starea excepțională, rolul de instanțe judecătorești aparține tribunalelor militare, după sosirea lui Valerio, comandamentul Brigăzii 52 de partizani s-a constituit într-un asemenea organ și a condamnat la moarte 17 dintre căpeteniile fasciste capturate, iar împuternicitul sosit de la Milano a adus la îndeplinire, împreună cu alți partizani, sentința. A doua zi, Comitetul eliberării naționale a dat un comunicat cu privire la execuție, în care arăta : „Comitetul eliberării naționale din nordul Italiei declară că împușcarea lui Mussolini și a acoliților săi, efectuată din ordinul Comitetului, reprezintă o încununare necesară a unei etape istorice ale cărei urme materiale și morale le vedem pretutindeni, este o încununare a luptei insurecționale, care a creat premisele renașterii și refacerii țării noastre". Colonelul Valerio, al cărui nume adevărat a devenit cunoscut abia în 1947 — Walter Audisio, membru al P.C.I. din 1931 —, a primit din partea guvernului italian cea mai înaltă distincție ostășească — Medalia de aur pentru Meritul Militar.

Privind semnificația executării lui Mussolini din perspectiva istorică a anilor scurși, Enzo Santarelli, autorul capitalei lucrări în două volume „Storia del movimento e del regime fascista" (Editori Riuniti, Roma, 1967), scrie : „O lungă pagină a istoriei naționale s-a încheiat. Mirajul Valtellinei, speranța de a trece în Elveția, toate visurile și coșmarurile de ultimă oră s-au sfîrșit. La Milano, mulțimea exulta : pentru sfîrșitul războiului, pentru succesul insurecției naționale, pentru victoria repurtată în ciocnirea civilă. După o represiune ce a durat douăzeci de ani, Italia muncitorească și țărănească din Valea Padului și-a făcut dreptate cu propriile sale mîini...

...Tribunalele populare care l-au lichidat pe Mussolini și fascismul și justiția lor improvizată nu însemnau altceva decît o ruptură violentă cu trecutul, ele tinzînd, într-un efort revoluționar inegal, să deschidă o eră nouă, în special pentru clasele și păturile care au suferit și resimțit cel mai mult dictatura și războiul, le-au detestat și combătut".

Fără îndoială, diferitelor „dosare" întocmite de Alain Decaux li se mai pot aduce multe completări — el însuși nu pretinde nicidecum că ar fi exhaustive. Cititorul însuși, pe baza informației de care dispune din alte surse, va face, probabil, acest lucru. „Piesele" pe care le-am adăugat la două dintre „dosare" au doar menirea să atragă atenția că asemenea completări sînt necesare înainte de a răspunde la întrebările pe care A. Decaux le ridică, și în nici un caz să diminueze însemnătatea și interesul materialelor pe care autorul ni le pune la dispoziție.

VLADIMIR ZAHARESCU

„Cicero", cel mai mare spion din timpul celui de-al doilea război mondial, mi-a spus...

„Valetul ambasadorului a izbutit să fotografieze unele documente confidențiale..."

ERNEST BEVIN,
ministru al afacerilor externe al Angliei

Într-o zi din luna august 1955...

Afară, vîntul cald al Istanbulului stîrnește un praf auriu. Prin cele patru ferestre închise ale încăperii pătrunde numai un murmur vag. Tăcerea apăsătoare e sfîșiată doar de scîrțîitul frînelor automobilelor „Pontiac" sau „Chevrolet" care virează cu 70 pe oră la colțul străzii Aksaray.

O tăcere extenuantă. I-am pus adineauri o întrebare bărbatului care se află așezat în fața mea, bine proptit de spătarul fotoliului. De răspunsul lui depinde reușita sau eșecul meu. Săptămîni de-a rîndul l-am căutat prin tot Istanbulul. Și l-am găsit. Acum, ochii lui sînt pironiți într-ai mei : o privire sfredelitoare ca a unei păsări de noapte.

Cadrul ? Un mic apartament mobilat europenește la primul etaj al unei clădiri moderne, Girisken Palas. De altfel, jumătate din casele Istanbulului se numesc Palas.

Un salonaș cu patru ferestre sistem „bow-window" la stradă. Niște fotolii stil, de duzină. Pe o poliță, o păpușă cu rochiță din lînă roz. Pe pereți, reproduceri cu scene din opere ; fotografii de copii și portretul unui bărbat în frac, cu pieptul bombat, mustață neagră, privire mîndră și mănușă de culoarea untului : interlocutorul meu.

Pe neașteptate, pe fața lui impasibilă și imobilă apare un zîmbet. Îmi spune :

— Da, eu sînt Cicero.

În sfîrșit, a vorbit. A făcut-o cu voce aproape șoptită. Și continuă să zîmbească. Clipa asta mă răsplătește pentru tot : pentru că am străbătut Europa, pentru cercetările istovitoare întreprinse într-un oraș necunoscut, pentru eșecul întrezărit. Am uitat totul, și asta numai pentru că un om de cincizeci de ani mi-a mărturisit zîmbind :

— Da, eu sînt Cicero.

Cicero căpătase acest nume cu doisprezece ani în urmă, exact la 31 octombrie 1943. Așa l-a botezat Franz von Papen, ambasadorul celui de-al treilea Reich la Ankara.

Bărbatul care primise în mod imprevizibil numele marelui cetățean roman era valetul ambasadorului Marii Britanii în Turcia. Nici el însuși nu-și închipuise că avea să intre în istorie, iar timp de șapte ani avea să ignore chiar existența acestui pseudonim ciudat.

În 1950 a apărut la Londra o carte tradusă din limba germană. Titlul original era *Der Fall Cicero.* Autorul ei, un necunoscut, se numea L. C. Moyzisch. Editorul englez îl prezenta ca pe un fost atașat al Ambasadei germane de la Ankara.

Pe atunci erau la modă cărțile de spionaj. Nu trecea o săptămînă fără să nu i se dezvăluie publicului isprăvile, uneori contestabile, ale vreunui agent secret englez, francez, german sau american. Într-o asemenea afluență, *Operația Cicero* risca să treacă neobservată. Dar s-a întîmplat contrarul. Cartea s-a bucurat de un succes răsunător. Stupoarea criticilor s-a tradus prin comentarii peste comentarii. Fiecare articol își punea cu pasiune în concluzie întrebarea : oare meritau să fie luate în serios „dezvăluirile" lui Moyzisch ?

Părea de necrezut ca valetul ambasadorului sir Hugh Knatchbull-Hugessen să fi putut avea acces aproape noapte de noapte la casa de fier a Ambasadei din Ankara. Dar era mai verosimil faptul că i s-a lăsat spionului răgazul să fotografieze unul cîte unul documentele ultrasecrete care se aflau închise în seif ? Se putea

oare admite ca valetul acela să se fi dus, fără să fie descoperit, de mai bine de douăzeci de ori la Ambasada Germaniei ca să-și vîndă acolo recolta de peste noapte ? Și încă ce recoltă ! Moyzisch o descria în amănunt, cu o satisfacție lesne de înțeles : rapoarte în legătură cu Conferința de la Teheran, pregătiri în vederea ofensivei spre Răsărit și spre Apus, calitatea unor materiale furnizate rușilor de către americani, codul secret britanic, perioada și locul debarcării. E posibil oare ca toate astea să se fi adunat, luni de-a rîndul, pe biroul lui Ribbentrop grație unui valet oarecare cu un trecut obscur ?

În 1950 au venit la putere laburiștii. Un deputat din opoziție s-a declarat impresionat de vîlva stîrnită de relatarea „fantezistă" a lui Moyzisch. Pentru salvarea onoarei și a bunului renume al diplomației britanice, se impunea o clarificare a faptelor. Deputatul a adresat o interpelare ministrului afacerilor externe al maiestății-sale, domnul Ernest Bevin. Obscurul muncitor sindicalist care datorită împrejurărilor — și inteligenței sale politice — ajunsese în fotoliul lui Disraeli a răspuns cu obișnuita lui sinceritate :

„Este inexact că documentele au fost efectiv sustrase în timpul războiului de la Ambasada britanică din Ankara, dar o anchetă întreprinsă în legătură cu evenimentele la care face aluzie onorabilul meu interpelator a confirmat faptul că valetul ambasadorului a izbutit să fotografieze, în incinta ambasadei, unele documente strict confidențiale și să vîndă filmele nemților. El n-ar fi putut săvîrși acest lucru dacă ambasadorul s-ar fi conformat regulamentului în vigoare cu privire la păstrarea documentelor secrete".

Rar s-a întîmplat ca o declarație ministerială să producă mai multă stupefacție. Așadar, totul era adevărat. Bevin autentifica relatarea lui Moyzisch. Cicero nu era deci un mit. Valetul lui sir Knatchbull-Hugessen concepuse și realizase cu adevărat cea mai uimitoare acțiune de spionaj din cursul celui de-al doilea război mondial.

*

Povestea a început la 26 octombrie 1943, la Ankara. Toamna fusese în acel an foarte frumoasă. În capitala

Turciei neutre, aerul era plăcut, blînd. Cui i-ar fi venit să creadă, sub cerul albastru ca într-o carte poştală ilustrată, că lumea se afla într-o încleştare îngrozitoare şi că la numai cîteva sute de kilometri distanţă milioane de oameni se ucideau între ei într-un uragan de foc şi fier ?

În seara aceea, ataşatul german Moyzisch se culcase devreme de tot. Nu locuia la ambasadă. Stătea împreună cu soţia lui într-un mic apartament tip, cum sînt majoritatea apartamentelor din Ankara, capitală răsărită din pămînt prin decretul lui Atatürk.

Pentru Moyzisch, zilele erau foarte apăsătoare. Nu atît pentru că funcţia lui oficială de ataşat comercial l-ar fi solicitat deosebit de mult. Dar la această activitate a domnului Moyzisch se mai adăuga o alta, foarte discretă : aceea de agent al Gestapoului şi al serviciilor de securitate germane.

Soneria telefonului îl făcu să sară în sus. Furios, ridică receptorul. Era doamna Jenke, soţia primului secretar al ambasadei, care-i vorbea pe un ton alarmat şi stăruitor :

— Aţi vrea, vă rog, să veniţi imediat la noi ? Soţul meu doreşte să vă vadă.

E foarte neplăcut cînd eşti în pat, cu ochii împăienjeniţi de primul somn, să te scoli ca să-ţi reiei o activitate, oricare ar fi ea. Domnul Moyzisch nu s-a putut împiedica să-şi manifeste nemulţumirea. Dar doamna Jenke continua să insiste :

— E ceva urgent. Vă rog, veniţi imediat.

Şi a închis telefonul.

Erau orele zece şi jumătate. Cum să mai discuţi cînd eşti chemat atît de energic ? Şi mai ales cînd solicitarea vine din partea soţiei primului secretar ? Şi mai ales cînd această persoană este şi sora lui Joachim von Ribbentrop ?

Faptul că Hitler îl numise la Ankara pe primul diplomat al Reichului, Franz von Papen, şi faptul că Ribbentrop i-l alăturase acestuia pe propriul său cumnat, Albert Jenke, erau două elemente suficiente pentru a înţelege importanţa capitală a Turciei în război. Dacă ţara lui Atatürk ar fi abandonat neutralitatea dificilă în care o menţineau conducătorii ei, evoluţia conflagraţiei mondiale s-ar fi putut modifica. Pentru Germania, ca şi pentru aliaţi, pămîntul Turciei putea să devină trambulina unei ofensive cu urmări incalculabile.

Cîteva minute mai tîrziu, Moyzisch sosi la ambasadă. Aceasta era alcătuită din mai multe corpuri de clădire în stil specific german. Turcii îi spuneau, de altfel, *Alman Koy* : satul german.

Soţii Jenke locuiau acolo într-o vilă. Soţia primului secretar îi deschise ea însăşi lui Moyzisch. Îi explică că soţul ei nu putuse să primească un „personaj ciudat" care aştepta în salon. Aşadar, sarcina de a-l primi îi revenea lui Moyzisch.

— Deţine un lucru pe care vrea să ni-l vîndă, adăugă doamna Jenke.

Moyzisch intră în salon. Într-un fotoliu aştepta, imobil, un bărbat. Aşa l-a văzut neamţul pentru prima oară pe acela care, în lunile următoare, avea să-i schimbe viaţa din temelii...

Necunoscutul şi sărise în picioare.

— Cine eşti dumneata ? — întrebă el în franceză, cu o voce în care se ghicea îngrijorarea.

Moyzisch îi răspunse în aceeaşi limbă. Îl invită cu un gest pe interlocutorul său să ia loc pe un scaun. Dar acesta se îndreptă repede către uşă şi o deschise brusc. Numai după această mică inspecţie, liniştitoare, s-a înapoiat şi a luat loc în faţa lui Moyzisch. Îl privi — o privire insistentă, neplăcută — şi-i spuse :

— Am să vă fac o ofertă, o propunere adresată germanilor. Dar înainte de a vă spune despre ce e vorba, vă cer cuvîntul dumneavoastră de onoare, fie că o veţi accepta sau nu, că n-o să vorbiţi niciodată cu nimeni despre ea, în afară de şeful dumneavoastră. Orice indiscreţie pe care aţi comite-o ar face ca viaţa dumneavoastră să fie la fel de vulnerabilă ca şi a mea. Aş avea eu însumi grijă de aceasta, chiar dacă ar fi ultimul lucru pe care aş avea posibilitatea să-l fac.

Intrarea în subiect fusese neplăcută şi suficientă ca să-l pună pe Moyzisch în gardă. Fără să-şi dea seama de impresia proastă pe care o produsese, individul continua să insiste :

— Îmi daţi cuvîntul dumneavoastră de onoare ?

— Sigur că vi-l dau. Dacă n-aș ști ce înseamnă să păstrezi un secret, nu m-aș afla acum aici. Vă rog să fiți atît de bun și să-mi spuneți ce vă aduce aici.

În același timp, Moyzisch aruncă o privire insistentă spre ceasul de la mînă. Individul se arătă vexat :

— N-o să vă mai precupețiți timpul — spuse el — cînd o să aflați pentru ce am venit.

Și adăugă :

— Sînt în măsură să vă încredințez niște acte extrem de secrete, cele mai secrete din cîte există.

Și, ca un actor care-și pregătește dinainte efectul, făcu o pauză înainte de a încheia pe un ton ironic :

— Ele provin direct de la Ambasada Angliei. Ei, ce ziceți ? Vă interesează, nu-i așa ?

Tonul pe care vorbea necunoscutul era atît de neplăcut, încît impresia nefavorabilă, pe care i-o produsese de la început lui Moyzisch, se accentuă. Era convins — el însuși a afirmat asta — că avea de-a face „cu un escroc ordinar care urmărea să cîștige ușor ceva bani“ [1].

Individul păru să-și dea seama că începuse să piardă teren. Spuse :

— Aș putea să scot bani din asta, bani mulți... Vreau douăzeci de mii de lire, lire sterline englezești.

Dacă ținem seama de faptul că douăzeci de mii de lire, socotite astăzi în franci, valorau aproape trei sute de mii de franci sau treizeci de milioane de franci vechi, e lesne de înțeles cum a reacționat Moyzisch :

— Dar asta e nebunie curată ! — strigă el. — Nici nu poate fi vorba de așa ceva. Noi nici nu dispunem aici de asemenea sume. Și în nici un caz în lire sterline. Ar trebui să fie vorba de ceva extrem de important pentru un preț ca ăsta... Și, pe deasupra, ar trebui mai cu seamă să văd și eu documentele acelea pe care spuneți că le posedați. Le aveți cumva la dumneavoastră ?

Singurul răspuns pe care-l primi Moyzisch din partea necunoscutului fu un zîmbet batjocoritor. Neamțul începu să se întrebe dacă nu cumva avea de-a face cu un nebun. Individul — hotărît lucru, perspicace — răspunse imediat acestui gînd, ca și cum l-ar fi citit în creierul interlocutorului său :

[1] L. C. Moyzisch. *Der Fall Cicero.*

— Nu sînt nebun — spuse el. — Dar ani și ani de zile am pregătit ziua asta. Am studiat toate amănuntele. Acum a sosit momentul să acționez. O să vă spun care sînt condițiile mele. Dacă sînteți de acord, foarte bine. Dacă nu...

Și cu degetul gros de la mîna stîngă indică o direcție pe care Moyzisch o cunoștea prea bine : cea a Ambasadei sovietice.

— Dacă nu, o să mă duc să văd dacă nu cumva cei de acolo ar fi interesați să vadă documentele mele.

Urmă alt moment de tăcere adîncă, în timpul căruia Moyzisch încercă — nu fără oarecare dificultate — să-și adune și să-și confrunte impresiile... Cine putea să fie misteriosul personaj ? Acesta începuse iar să vorbească. Avea să telefoneze la 30 octombrie, la orele trei după-amiază și să se recomande cu numele de Pierre. Va întreba dacă Moyzisch primise o scrisoare pe adresa lui Pierre. Dacă Moyzisch avea să răspundă afirmativ, aveau să se întîlnească în aceeași zi la orele zece seara într-un loc dinainte stabilit. În schimbul a douăzeci de mii de lire bani pești, Moyzisch avea să primească două filme. Fiecare din rolele următoare aveau să-i fie înmînate în schimbul sumei de cincisprezece mii de lire.

— Dacă spuneți nu, n-o să mă mai vedeți niciodată.

Moyzisch acceptă. Ce altceva putea să facă ? Acceptă, cu toate că afacerea, angajată în felul acesta, i se părea cu totul extravagantă. „Eram convins — scria el — că oferta avea să fie respinsă“.

Fixară deci o eventuală întîlnire lîngă magazia de unelte care se înălța în fundul grădinii ambasadei. După care Moyzisch îl conduse pe individ spre ieșire. În prag, acesta din urmă îl apucă pe neașteptate pe german de brat și-i șopti :

— Vreți să știți cine sînt ? Sînt valet la Ambasada Angliei.

*

Pentru războiul mondial, anul 1943 a fost anul hotărîtor. Debarcarea în Italia reușise pe deplin. Rușii îm-

pingeau înapoi armata germană care, cu cîteva luni în urmă, înaintase pînă-n Caucaz. Pentru un observator imparțial, soarta războiului era decisă. Numai liderii naziști refuzau să admită faptul că mașina de război construită de Hitler nu mai funcționa decît cu niște opinteli periculoase.

Hitler și oamenii lui se agățau cu desperare de două lucruri : de niște arme noi și de un eventual dezacord care ar fi intervenit între aliați. Materialele publicate de atunci încoace au arătat că dezacordul acesta, acut în anumite privințe, nu s-a manifestat niciodată cînd a fost vorba de scopul final al războiului : distrugerea totală a Germaniei hitleriste. Ribbentrop, prost informat în direcția aceasta, eșafoda tot felul de previziuni utopice. Aceasta fiind starea de spirit, ministrul care într-o zi declarase : „Istoria mă va pune mai presus de Bismarck" primi, la 27 octombrie 1943, următoarea cablogramă :

„Către ministrul afacerilor externe al Reichului.
Personal. Strict confidențial.

Un salariat al Ambasadei Angliei care pretinde că este valet al ambasadorului a propus să ne procure fotografii după niște documente originale strict secrete. Pentru prima tranșă, treizeci octombrie, douăzeci de mii de lire sterline cerute în bilete de bancă. Cincisprezece mii de lire pentru fiecare film suplimentar. Binevoiți a ne informa dacă oferta poate fi acceptată. Dacă da, suma solicitată trebuie să fie trimisă prin curier special și să sosească aici înainte de treizeci octombrie. Valetul în chestiune a fost acum cîțiva ani în serviciul primului secretar. Nu avem aici nici o altă referință. Papen".

Nici un răspuns n-a sosit la Ankara nici în 27, nici în 28. Ziua de 29 era sărbătoarea națională a Turciei. Franz von Papen și atașații ambasadei lui au trebuit să se ducă în mare ținută diplomatică, cu bicornul sub braț și sabia la șold, la președintele Republicii. Cînd von Papen s-a întors la Ambasada germană, i s-a înmînat un mesaj descifrat pe loc :

„Ambasadorului von Papen — Personal — Strict confidențial.

Acceptați oferta valetului britanic, luînd toate măsurile de precauție. Curier special va sosi Ankara treizeci octombrie dimineața. Așteptăm raport imediat după înmînarea documentelor. Ribbentrop".

La 30 octombrie, orele trei după-amiază, a sunat telefonul : Moyzisch a simțit că „i se oprește inima în loc", după cum avea să mărturisească el însuși. La aparat era „Pierre". A pus o singură întrebare :

— Ați primit scrisorile mele ?

Moyzisch, după cum fusese stabilit, a răspuns afirmativ. Au hotărît să se întîlnească în aceeași seară la locul convenit.

Cînd Moyzisch a sosit lîngă magazia de unelte de la capătul grădinii ambasadei, erau orele zece fără două minute. O noapte neagră, o noapte rece. Moyzisch nu auzea nici un zgomot.

Un minut mai tîrziu s-a apropiat un ins.

— Eu sînt, Pierre — a spus el. — E în regulă ?

Și a adăugat :

— Aveți banii ?

Bineînțeles că Moyzisch avea cele douăzeci de mii de lire. I-a răspuns lui „Pierre" afirmativ. Peste cîteva minute, în biroul lui de la ambasadă, Moyzisch primea cele două filme promise în schimbul unui enorm pachet cu bancnote : cei de la Berlin trimiseseră banii în hîrtii mărunte.

Se făcură orele patru dimineața cînd, într-un laborator improvizat, Moyzisch isprăvi de developat și mărit cele două filme. Nu simțea nici o oboseală. Se simțea însă beat parcă de uimire și de entuziasm la vederea comorilor care se desfășurau în fața lui. Acolo, pe masă, sub ochii lui se înșirau cincizeci și două de fotografii mărite. Acolo, în fața lui, se aflau *„secretele politice și militare ale dușmanului, păstrate cu cea mai mare strictețe, avînd o valoare incalculabilă"*.

Nu exista nici un fel de îndoială cu privire la autenticitatea documentelor. „Aveam în mînă — a scris el — genul de documente la care rîvnește toată viața orice agent din serviciile secrete, gîndindu-se că nicio-

dată nu va ajunge să pună mîna pe ele. Puteam să-mi dau seama, de la prima vedere, că serviciul pe care valetul îl făcea celui de-al treilea Reich era de o importanță incalculabilă. Prețul cerut nu era de loc exagerat".

Cum se explică faptul că secretele cele mai strict păzite ale ultimului război se aflau în seiful ambasadorului britanic la Ankara ? Explicația e simplă : ambasadorul, sir Hugh Knatchbull-Hugessen, ocupa un post de prim plan într-un oraș care el însuși se afla în centrul intrigilor internaționale. Londra îl ținea deci la curent cu toate relațiile care existau între Statele Unite, Marea Britanie și Rusia. Conferința de la Moscova, Conferința de la Teheran, cel de-al doilea front, Kantchbull-Hugessen trebuia să cunoască în amănunțime toate aceste acțiuni. Ceea ce nu se prevăzuse însă era faptul că germanii aveau să le cunoască și ei ! Se poate lesne înțelege de ce, a doua zi dimineața, cînd i-a arătat șefului său recolta acelei nopți, ambasadorul von Papen ar fi strigat :

— Fantastic ! De necrezut !

Atunci a primit misteriosul „furnizor" numele care avea să-l facă, mai tîrziu, celebru.

Von Papen spuse gînditor :

— Băiatul trebuie botezat : pentru necesitățile corespondenței noastre trebuie să-i dăm un nume de cod. Cum să-l numim pe valetul ăsta ? V-ați gîndit cumva ?

— Încă nu, excelență — i-a răspuns Moyzisch. — Ce părere aveți de „Pierre" ? Chiar el își spune așa. Sînt sigur că nu e numele lui adevărat.

— Nu merge, dragul meu. Asta denotă lipsă de fantezie. Trebuie să-i dăm un nume de cod pe care nici el să nu-l cunoască. Ce părere ai avea, fiindcă documentele sînt atît de elocvente, să-i spunem „Cicero" !

Cicero — căci așa i-a rămas de atunci încolo numele — furniza cu regularitate filmele pe care le aștepta Moyzisch. Nu a încercat nici cea mai mică deziluzie : informațiile următoare s-au dovedit tot așa de importante ca și primele.

Abia atunci au început necazurile. În chip paradoxal, ele veneau tocmai de la Berlin. În fiecare zi, nefericitul Moyzisch primea o listă lungă cu întrebări referitoare la Cicero. De pe Wilhelmstrasse i se cereau răspunsuri detaliate, precise. Și i se cereau imediat. Cei de acolo voiau să afle, înainte de toate, adevărata identitate a lui Cicero. Și, la drept vorbind, Moyzisch era absolut incapabil să pătrundă misterul acestei identități...

Foarte curînd, mesajele și întrebările începură să vină nu numai de pe Wilhelmstrasse. Kaltenbrunner, noul șef al Serviciului secret german, interveni și el. În afacerea aceasta începură să se amestece și alte organe. Moyzisch fu pus în situația să țină piept la tot felul de cerințe din partea a vreo 5—6 instituții ! !

Copleșit de lucru, își petrecea o mare parte din nopți redactînd tot felul de rapoarte adresate celor care-l sîcîiau cu chestionarele lor. Într-o bună zi, cînd o nouă cerere veni să-l deranjeze într-un moment mai nepotrivit ca oricînd, transmise prin cablu, într-o răbufnire de mînie, următorul mesaj :

„Imposibil pînă-n prezent să descopăr adevăratul nume... Aș putea să stabilesc identitatea (et caetera) în mod cert numai adresîndu-mă direct Ambasadei britanice. Dacă doriți acest lucru, binevoiți să-mi trimiteți instrucțiuni scrise în acest sens".

„Din momentul acela — spune Moyzisch — m-au scutit de orice altă cerere de referințe cu privire la adevărata identitate a lui Cicero".

Peste cîteva zile, el a încercat, totuși, din nou să-l tragă pe Cicero de limbă cu privire la identitatea sa. Cei doi mergeau cu mașina prin Ankara, cufundați în noapte. Moyzisch conducea. Cicero stătea pe canapeaua din spate a mașinii, un „Opel". Răspunse agale :

— Numele meu nu vă privește nici pe dumneavoastră, nici pe cei de la Berlin. N-o să vi-l spun, puteți fi sigur de asta. Un singur lucru puteți să transmiteți la Berlin : că nu sînt nici turc, nici albanez.

S-a așternut o tăcere, după care Moyzisch reluă :

— Mi-ați spus într-o zi că-i urîți pe englezi. Puteți să-mi spuneți pentru ce ? V-au maltratat cumva ? Sau există poate un alt motiv ?

Cicero n-a răspuns imediat, ci după o pauză și cu o voce stinsă :

— Tatăl meu a fost ucis de un englez.

A doua zi, Moyzisch află că fusese convocat de urgență la Berlin. Un avion special veni să-l ia de la Sofia. Peste cîteva ore se afla în fața generalului SS Kaltenbrunner, o brută voinică, cu obrazul plin cu cicatrice lăsate de sabie. De îndată ce luă loc, atașatul de ambasadă își dădu seama de ce i se făcuse cinstea unui avion special : Kaltenbrunner voise să stea de vorbă cu el înaintea lui Ribbentrop. Căci ministrul afacerilor externe și șeful Serviciului secret se urau. Un caz ca cel al lui Cicero făcuse să se nască între cei doi bărbați o rivalitate și mai puternică. Era o chestiune de pur amor propriu. Ribbentrop, care pretindea ca „operația Cicero" să depindă întru totul numai de el, nu credea în autenticitatea documentelor.

— Ribbentrop e ferm convins — îi spuse Kaltenbrunner lui Moyzisch — că înșiși englezii vi l-au trimis pe valetul ăsta și că totul nu e decît o cursă. În așteptarea clarificării faptelor, o mulțime de informații de o importanță colosală zac în biroul lui și nu folosesc absolut la nimic. Noi nu ne putem permite acest lux. Intenționez să vorbesc personal cu führerul și să aranjez ca toată chestiunea aceasta să fie dirijată de serviciile mele. Așadar, în viitor veți primi instrucțiuni de la mine, și de la nimeni altul.

La scurt timp după aceea și Ribbentrop l-a primit pe Moyzisch. Ministrul afacerilor externe al Reichului îmbătrînise. Dar se ținea încă foarte drept. Îl întîmpină pe atașatul de ambasadă stînd în picioare la biroul lui „cu brațele încrucișate ca Napoleon". Îl privi drept în ochi, cu ochii lui reci și de un albastru metalic. Îi spuse :

— Așadar, v-ați întîlnit cu Cicero. Vreau să știu dacă documentele sînt autentice.

— Așa cum am mai menționat în rapoartele mele, domnule — răspunse Moyzisch — , părerea mea personală este că...

Ribbentrop i-o retează scurt. Puțin se sinchisea de părerile personale, „fie că sînt ale dumneavoastră, fie că sînt ale altuia". Și, apăsînd pe fiecare cuvînt, adăugă :

— Puteți să-mi aduceți dovezi ? Sau e nevoie să trimit pe altcineva la Ankara ?

Moyzisch îl văzu apucînd fotografiile documentelor lui Cicero, apoi dîndu-le la o parte cu un gest nervos. Le împinse pînă la marginea biroului. „Aproape imperceptibil" murmură :

— E prea frumos ca să fie adevărat.

Și adăugă :

— Veți rămîne la Berlin pînă la noi dispoziții.

Moyzisch știa ce însemna un asemenea ordin. Făcuse o impresie proastă. Era păstrat „la rece", cum obișnuiau să spună diplomații Reichului, care păteau adesea asemenea lucruri neplăcute.

Moyzisch făcuse o impresie proastă : faptul acesta fusese suficient pentru ca Ribbentrop să ia o hotărîre cu urmări atît de importante. Politica hitleristă a fost, înainte de toate, politica ocaziilor ratate. Nu numai că documentele au fost desconsiderate de către cel care se intitula „noul Bismarck", dar, împiedicîndu-l pe Moyzisch să se întoarcă la Ankara, renunța la noi informații, poate de valoare capitală. Dar ce importanță aveau toate acestea ! Importantă pentru Ribbentrop era numai meschina rivalitate de influență care îl opunea lui Kaltenbrunner...

De-abia la 25 noiembrie a putut Moyzisch să se înapoieze la Ankara. Cum a sosit acolo, secretara lui i-a spus :

— Un domn, Pierre, a telefonat de mai multe ori în lipsa dumneavoastră. A spus că o să vă sune probabil și astăzi.

Și Moyzisch începu din nou să se întîlnească cu Cicero. Pentru fiecare film primit, „valetul englez" primea cincisprezece mii de lire. Documentele pe care le furniza erau tot atît de senzaționale ca și primele. Datorită lor, Serviciul secret german avu posibilitatea să afle cheia unui cod britanic, informație care se dovedi de o valoare incalculabilă.

Lunile treceau și Cicero se transformase. Ți se părea, într-adevăr, că ai de-a face cu alt om, cu totul diferit. Purta costume de o croială ireproșabilă din stofă foarte fină, englezească. Purta și bijuterii ; îi plăceau foarte mult. L-a pus pe Moyzisch să-i cumpere diamante în valoare de două mii de lire. Nici în atitudinea, nici în cuvintele lui nu se ghicea nici un fel de neliniște.

În cursul lunii ianuarie însă, englezii băgară de seamă că la Ankara răsuflaseră anumite secrete. De la Londra

sosiră niște agenți care instalară peste tot la ambasadă dispozitive de alarmă.

Un altul, mai prudent decît Cicero, s-ar fi oprit. Moyzisch îi dăduse peste două sute de mii de lire. Era o avere care i-ar fi îngăduit să trăiască pe picior mare „tot restul vieții."

Dar Cicero nu s-a oprit. Cu o extraordinară abilitate, el a reușit să afle secretul dispozitivelor de alarmă. Și a continuat...

Iarna 1943—1944. Primăvara 1944. În documente apar două cuvinte noi : *operația Overlord*. Așa cum anunțau toate documentele Cicero, se apropia data operației Overlord.

Despre ce era vorba ?

Cu siguranță de ceva foarte important, „de natură mai curînd militară decît politică." Berlinul începu să dea semne de neliniște. Moyzisch petrecea nopți întregi aplecat asupra documentelor. În sfîrșit, comparînd mai multe texte care se completau, a înțeles : operația Overlord nu era altceva decît numele de cod al debarcării aliate în Europa !

Imediat Moyzisch anunță Berlinul. Sîntem în martie 1944. Cu trei luni înaintea debarcării, un fantastic concurs de împrejurări le dezvăluie germanilor perioada cînd avea să se producă ea !

De la Berlin sosi însă un răspuns laconic :

„E posibil, dar puțin probabil."

Ultima informație furnizată de Cicero — și cea mai formidabilă dintre toate — a fost primită cu aceeași desconsiderare ca și toate celelalte...

*

La 6 aprilie 1944, secretara lui Moyzisch a dispărut. Ea nu cunoștea amănuntele cazului Cicero, dar cunoștea esențialul în legătură cu el. Secretara lui Moyzisch fugise la americani.

Pentru Cicero, acest fapt însemna sfîrșitul unei aventuri fantastice. Era pericolul imediat, de moarte. Alergă la Moyzisch :

— Secretara dumneavoastră se află la americani, a strigat el.

Și a întrebat tremurînd :

— Ce știe în privința mea ?

— Cunoaște numele dumitale de cod. Poate și mai mult...

Moyzisch se uită la el. Era livid. I se citea spaima în priviri.

— Acum trebuie să plec, spuse el.

„O neliniște cumplită îi răvășea chipul — scria Moyzisch. — Am remarcat că-și rodea din nou unghiile... Primise de la mine niște sume enorme de bani. Cîteodată mă și mințise. Acum era un om zdrobit, lipsit de resort. În ochii întunecați i se citea teama.

— La revedere, domnule — spuse el. — La revedere.

I-am întins mîna pentru prima dată. Mi-a strîns-o moale, apoi a ieșit repede din casă și a dispărut în întuneric. Nu l-am mai revăzut niciodată."

Afacerea Cicero se încheiase. Principalul actor dispăruse. Ce a devenit el oare ? Cei care au citit lucrarea lui Moyzisch au rămas cu convingerea că n-a putut să scape cu zile. Și oare Moyzisch n-a afirmat chiar el, ulterior, că era „foarte puțin probabil" ca Cicero să mai fie în viață ?

Și dacă prin absurd a putut scăpa de răzbunarea celor de la Intelligence Service, ar fi putut el oare să profite nestingherit de uriașa avere pe care și-o adunase în cîteva luni ? Din octombrie 1943 pînă în aprilie 1944, Moyzisch i-a înmînat nici mai mult nici mai puțin de trei sute de mii de lire sterline : peste patru milioane de franci 1965.

Moyzisch s-a gîndit de multe ori la banii aceia. Pînă în ziua în care, odată războiul terminat, a aflat adevărul : aproape toate bancnotele pe care i le dăduse el lui Cicero fuseseră false. Numai primul transport fusese alcătuit din bancnote autentice. Tot restul fusese opera falsificatorilor lui Kaltenbrunner. Așadar, valetul își riscase de atîtea ori și atît de mult viața pentru nimic !

Din 1950 încoace, din cînd în cînd, ziarele l-au mai adus pe Cicero în atenția publică. S-a anunțat apariția lui neașteptată în America, în Europa, în Asia... De obicei, asemenea informații fanteziste nu aveau însă nici un fel de urmare.

Americanii n-au lăsat să le scape ocazia să ecranizeze un subiect cu atît de mult „suspense". A apărut un Cicero întruchipat de James Mason, îndrăgostit de o contesă poloneză, sub fermecătorul chip al Daniellei Darrieux. Trădat de metresa lui, Cicero se ducea în America de Sud, unde dădea pe gît pahar după pahar de whisky în fața golfului Rio. Toate astea, bineînțeles, erau imaginare.

Într-o zi totuși — în decembrie 1954 —, un ziar din Belgrad a publicat o informație al cărei conținut părea mai serios. Se afirma că Cicero s-ar afla în viață și că ar fi la Istanbul.

Am plecat în Turcia.

*

Un nume, o adresă. Ca să-l găsesc pe Cicero am străbătut Germania, Austria, Iugoslavia, Grecia. Un zar aruncat care se rostogolește peste șapte mii de kilometri și peste cinci țări. La Belgrad am luat contact cu o primă și deprimantă realitate : informația citită la Paris era falsă. Ziaristul iugoslav nu-l descoperise niciodată pe Cicero la Istanbul. Mai mult chiar, nu trecuse niciodată dincolo de frontierele Iugoslaviei ! Nu făcuse altceva decît să reproducă cuvintele unui caricaturist — cel mai talentat din Iugoslavia — Zuko Dzumur. Aveam nevoie de un nume, de o adresă : Zuko Dzumur mi le-a dat. În salonașul cu obloanele trase din apartamentul lui de la Belgrad, sîrbul acela de treizeci și cinci de ani, un musulman brun, subțire și mucalit, mi-a spus :

— Așa e. Cicero trăiește. L-am văzut chiar eu la Istanbul.

În realitate, personajul pe care-l întîlnise și care era leit personajul descris de Moyzisch negase cu îndărătnicie că ar fi Cicero. Dar, după ce mi-a relatat întrevederea avută, Dzumur a clătinat din cap :

— El e Cicero. O știu de la un informator al poliției. Și apoi am văzut pe perete în biroul lui, prinsă în patru pioneze, fotografia lui James Mason din filmul *Afacerea Cicero*. Nu e asta cea mai bună confirmare ?

Am plecat de la Dzumur înarmat cu un nume : Elyesa Bazna, și cu adresa unui birou din cartierul Agopian, din Istanbul. Zuko Dzumur îmi precizase că mai încercase

de două ori să-l revadă pe Bazna. Toți i s-au jurat că era plecat. La cîteva zile după ultima sa tentativă, au sunat la ușa lui doi polițai. Guvernul turc îi acorda domnului Zuko Dzumur, de naționalitate iugoslavă, douăzeci și patru de ore ca să părăsească teritoriul republicii.

— Am protestat cu vehemență — mi-a spus consulul Iugoslaviei la Istanbul.— Toate demersurile noastre au fost zadarnice. Dzumur a trebuit să plece.

— Îl cunoașteți pe Elyesa Bazna ?

Am lansat întrebarea asta la Istanbul în toate direcțiile. Ca un nou Diogene, căutam un om. Adresa pe care mi-o dăduse Zuko nu era fictivă ; chiar a doua zi după sosire m-am dus acolo. Intrarea dădea pe una din acele străzi care aduc cu niște furnicare, unde băncile sînt una lîngă alta și pe care hamalii, încovoiați sub o povară de șaizeci pînă la optzeci de kilograme, o traversează sprinteni, pe sub nasul șoferilor de „Dolmuche" [2]. Un gang lung și întunecos ducea pînă la ghereta portarului, un personaj mustăcios și nu prea vorbăreț.

— Domnul Bazna ?

Într-adevăr, locuise acolo. Dar și-a schimbat domiciliul. Noua lui adresă ? Portarul cel mustăcios habar n-avea. Și, declarînd acest lucru, părea așa de copleșit de povara unei soarte nemeritate, încît interpretul meu și cu mine am plecat fără să mai insistăm.

A început o căutare înfrigurată. Pistele pe care le-am urmărit timp de două zile nu duceau nicăieri. O vorbărie goală care nu se mai termina cu niște indivizi despre care mi se spusese că sînt „la curent", ceea ce nu era de loc adevărat. Prin străduțele mea, Istanbulul era presărat cu tot felul de mesaje adresate lui Elyesa Bazna. De mai multe ori, interlocutori cu un aer rezervat se oferiseră să le facă să ajungă unde trebuia :

— Am un prieten...

Interlocutorii mei aveau întotdeauna cîte un prieten care, dac-ar fi fost să te iei după ei, avea prilejul să-l în-

[2] Taxiuri din Istanbul a căror originalitate constă în faptul că au un traseu determinat, ca un autobuz, se opresc atunci cînd li se face semn și au un tarif fix echivalent cu 25 de centime franceze.

tîlnească pe Bazna. Cu toate acestea, mesajele mele rămîneau fără nici un răspuns...

Într-o zi — în sfîrşit — o adresă precisă. Şi încă ce precisă ! „Taksim Talimhane, Abdjlhah Hamid Caddesi, Biren Appartementi". Am dat fuga. Un prim obstacol : uşa imobilului era închisă. Nu se zărea nici un portar. De fapt — negustorii din vecinătate m-au pus repede la curent —, ghereta portarului se afla la etajul şapte. Am spus că era într-adevăr „culmea", dar constatarea mea, după cît se pare, era intraductibilă în turceşte. La o asemenea înălţime, dacă Ismail — aşa se numea portarul — ar fi moţăit cît de puţin, n-ar fi auzit soneria. Or, se pare că moţăitul era una din îndeletnicirile lui preferate, deşi nemărturisite. Locatarii din Biren Appartementi se resemnaseră de mult. Se lipseau de serviciile lui Ismail. Fiecare avea cîte o cheie a imobilului. Din nefericire, în ce mă privea nu era cazul... Aşadar, să fac cale-ntoarsă ? Chiar în momentul acela mi-a venit într-ajutor un băcan, dezvăluindu-mi că Ismail dispunea de un telefon. De ce să nu-l sun ? Unii locatari aşa procedează cînd îşi uită cheia... Am urmat sfatul înţelept. Împreună cu confratele meu turc Topuz, ne-am dus să-i telefonăm lui Ismail. Peste cîteva minute, destoinicul portar a venit să-mi deschidă uşa pe care o păzea de la o atît de mare înălţime.

Domnul Elyesa Bazna ? Nu mai locuieşte acolo. Şi, bineînţeles, nici Ismail nu-i cunoaşte noua adresă. Iar am dat greş. Ismail mă priveşte mirat. Fără prea mult entuziasm, încerc să-i pun cîteva întrebări. Cînd a ocupat domnul Bazna apartamentul acesta ? Ismail răspunde, fără să-şi închipuie că în felul ăsta îmi furnizează o dată esenţială :

— Domnul Bazna ? Şi-a instalat aici familia în 1943.

O informaţie capitală. În 1943 a început „afacerea". Poate că tot Ismail o să-mi dea în vileag şi cronologia care-mi lipseşte, trecerea indispensabilă de la Bazna la Cicero.

— Ce profesiune avea domnul Bazna în 1943 ?

— Lucra la Ambasada Angliei.

— Ce făcea acolo ?

— Era valetul ambasadorului.

Ismail, iubitul meu Ismail ! Cum să-ţi mulţumesc ! Datorită ţie, totul se confirmă.

— Locuia deci la Ankara ?

— Da, dar venea din cînd în cînd la Istanbul.

— Cheltuia bani mulţi ?

— La început nu. După aceea s-a schimbat foarte mult. Venea mai des. Avea haine frumoase. După aceea l-am văzut venind cu maşina.

— Cu maşina lui ?

— Da. Un „Mercedes" decapotabil.

Niciodată un interviu nu mi-a dat atîta satisfacţie !

— În 1944 a venit regulat să-şi vadă familia ?

— Nu. Cam pe la jumătatea anului a dispărut.

— Cînd a reapărut ?

— După multe luni.

— Unde a fost în timpul ăsta ?

— Nu ştiu.

— Şi nu ştii care-i actuala lui adresă ?

— Nu.

— Ce faci dumneata cînd primeşti, de pildă, scrisori pentru el ?

— Aştept să vină să şi le ia.

— Vine des ?

— În fiecare săptămînă.

Acum pot să mă despart de Ismail. Ora pe care am petrecut-o cu el n-a fost timp pierdut. Pînă şi ultimele mele îndoieli au dispărut. Elyesa Bazna este în mod cert Cicero. Totuşi, trebuie să mai capăt o confirmare. Şi confirmarea pot să mi-o dea numai aceia pe care „afacerea" îi priveşte cu precădere : germanii.

*

A fost o întrevedere memorabilă. Consulatul Republicii Federale a Germaniei dormita îndărătul pereţilor lui din lemn vopsit în ocru şi verde. Un ţîrîit de sonerie, un nume şoptit la urechea unui secretar au fost suficiente ca să dezlănţuie o adevărată vijelie prin birourile liniştite. Evenimentul s-a petrecut la Istanbul, la 18 mai 1951.

Aşezat la masa lui de lucru, cu faţa la fereastră, consulul general, doctorul Kurt von Kamphövener, înalt, uscat, ţinîndu-se bine pentru cei aproximativ şaptezeci de ani, tocmai termina de examinat un dosar. Din cînd în cînd, privirile lui se îndreptau către unul dintre cele

mai strălucitoare spectacole din lume : Bosforul. O apă aurie, un cer străveziu. Mii de ambarcaţii, de toate formele, de toate dimensiunile, de toate culorile. Alături de barca de pescari cu prova bizantină, steamerul gata să pornească spre Veneţia sau spre Marsilia. În depărtare, scăldat în soare, Istanbulul — „schimbător ca o femeie" — şi minaretele albe ale celor patru sute şaizeci de moschei.

Germania Federală tocmai îşi restabilise reprezentanţa diplomatică. Doctorul Kurt von Kamphövener primise din partea guvernului de la Bonn delicata sarcină să reorganizeze Consulatul general de la Istanbul. Se făcuse în persoana lui o excelentă alegere. Renanul acesta autoritar şi circumspect îi cunoştea bine pe turci. Se născuse, cu aproape şapte decenii în urmă, la Istanbul, numit pe vremea aceea Constantinopole. Domnea pe atunci Abdul Hamid, faimosul sultan roşu. Tatăl lui Kurt, generalul von Kamphövener, servea pe vremea aceea în Turcia în calitate de „organizator" al armatei otomane.

La Istanbul, lumea asistase cu curiozitate la reapariţia acestor diplomaţi, ai căror predecesori direcţi îşi terminaseră misiunea în lagărele de concentrare... Clădirea Consulatului general, situată în apropierea pieţei Taksim, lîngă faimosul „Park Hotel", era închisă încă din 1945 şi s-a dovedit nelocuibilă. Germanii s-au văzut siliţi să închirieze o vilă pe ţărmul asiatic al Bosforului : un *yali* otoman tipic, cu pereţii din lemn.

În dimineaţa aceea caldă din vara anului 1951, în cabinetul consulului pătrunse un secretar care-i întinse o carte de vizită.

— Insistă să vorbească personal cu dumneavoastră, spuse el.

Consulul luă cartea de vizită. Patru ani mai tîrziu mi-a fost şi mie arătată cartea aceea de vizită, devenită piesa capitală a unui dosar captivant. Era îngustă şi lunguiaţă şi avea pe ea imprimate cu caractere cursive un nume şi un prenume necunoscute : *Elyesa Bazna.*

Doctorul von Kamphövener încerca să-şi aducă aminte. Hotărît însă, numele nu-i spunea nimic. Să-l primească secretarul pe acest Bazna ! Cîteva clipe mai tîrziu, secretarul apăru însă din nou :

— Nici nu vrea să audă. Nu vrea să vă spună decît dumneavoastră care e scopul vizitei lui.

Consulul făcu un gest nervos.

— Atunci să plece.

Secretarul ieşi din nou. Ca să intre iarăşi. De data aceasta, tînărul diplomat părea din cale afară de agitat.

— Domnule consul general...

— Ce mai e ?

— Omul ăsta... omul ăsta e Cicero !

Aşadar, pe neaşteptate, şapte ani după ce L.C.Moyzisch îl văzuse, livid de spaimă, dispărînd în necunoscut, Cicero ieşea din nou la lumină. În acelaşi timp, el dădea la iveală un lucru pe care-l ţinuse întotdeauna ascuns : adevăratul lui nume.

Doctorul von Kamphövener rămase năucit. Fără îndoială, nu-l surprindea faptul să spionul era încă în viaţă. Numeroase rapoarte confidenţiale confirmaseră prezenţa lui Cicero la Istanbul. Ceea ce nu înţelegea însă era această tentativă de necrezut. Asta-i mai lipsea consulului, care-şi ocupase postul abia de cîteva luni ! Vizita lui Cicero era o coajă de banană aruncată sub talpa lui. Era clar că Republica Federală nu putea întreţine nici un fel de relaţii cu un fost agent nazist. Totuşi, era interesant de ştiut pentru care motiv solicita spionul această nemaipomenită audienţă.

Secretarul părăsi iar biroul cu o misiune precisă : să-i aducă la cunoştinţă lui Cicero că domnul consul general nu putea în nici un caz să-l primească. Să-l întrebe care era motivul real al vizitei lui. Şi mai ales să nu-i promită nimic, să nu-l lase să observe nici o reacţie.

Răspunsul pe care-l aduse secretarul era uluitor. Elyesa Bazna ţinea să amintească faptul că el servise cu credinţă Germania în timpul războiului. Încasase pentru asta trei sute de mii de lire sterline. Dar, după război, lirele acelea, puse deoparte cu grijă, se vădiseră a fi iremediabil false ! Domnul consul general considera acest lucru just ? Un serviciu, oricare ar fi el, nu merită o remuneraţie ? Oh ! el nici n-avea, de bună seamă, pretenţia la trei sute de mii de lire. Dar măcar o compensaţie normală. Şi, de altfel, era gata să-şi reia funcţia : deţinea informaţii preţioase pe care era dispus să le comunice autorităţilor germane.

Doctorul von Kamphövener n-a mai stat nici o clipă pe gînduri. A respins oferta impertinentă. Secretarul a fost trimis încă o dată la Cicero, ca să-i aducă la cunoștință că greșise adresa. Tot ceea ce era în legătură cu serviciile secrete din timpul celui de-al doilea război mondial interesa numai procesul de la Nürnberg. Și consulul adăugase cu noblețe :

— Germania de astăzi nu mai e Germania celui de-al treilea Reich.

Cicero a trebuit să se întoarcă cu vaporașul care deservește coasta asiatică. Prima lui înviere nu-i fusese de nici un folos.

Ea a constituit, totuși, un prilej pentru ca dosarul „Cicero", păstrat la Consulatul general al Germaniei de la Istanbul, să se îmbogățească cu o piesă deosebit de interesantă : cartea de vizită a lui Elyesa Bazna. Incognitoul pe care Cicero se străduise cu rîvnă de mitoman să-l păstreze în jurul adevăratei sale persoane fusese definitiv spulberat.

Dosarul, deschis din amabilitate pentru mine, m-a convins — de data asta definitiv — că, pentru a-l găsi pe Cicero, trebuia să-l descopăr pe Bazna : era vorba de unul și același personaj. Dar vai ! Eroul operației rămînea de negăsit.

*

Totul s-a rezolvat în cîteva minute. În fața mea stătea un turc de vreo patruzeci de ani, slab, cu un aspect chinuit : Burhan Arpad. Mi s-a adresat în nemțește :

— Vreți să-l întîlniți pe Bazna ? Pot să vă conduc la fiica lui.

În taxiul care mă ducea într-acolo am citit și am recitit adresa fiicei lui Bazna : Aksaray Caddesi, și numele fetei : Ayten Jenen. Fiindcă nu exista o domnișoară Bazna : era măritată.

Aksaray e un cartier și o stradă. La Paris, la fel, bulevardul Ternes ține de cartierul Ternes. Taxiul pătrunde în aglomerația de pe podul Atatürk, gonește de-a lungul bulevardului cu același nume. Am ajuns în Aksaray. Bulevarde drepte, clădiri moderne. O stradă liniștită, plină de praf : Aksaray Caddesi. O casă cenușie, urîtă, stil 1930 :

Girisken Palas. Nu există portar. Pe un tablou, cîte o sonerie pentru fiecare locatar ; în fața fiecărei sonerii, un nume decupat dintr-o carte de vizită. Mă străduiesc să descifrez literele, pe jumătate șterse de soare și praf. Ayten Jenen ? Nici un nume care să semene — mai mult sau mai puțin — cu acesta. Deodată tresar. Oare am citit bine ? Ar fi prea frumos ! Și, totuși, nu visez : acolo, sub ochii mei, stă scris numele lui Elyesa Bazna ! Așadar, mă aflu acasă la Cicero. Aici, la primul etaj al acestui Girisken Palas, unde nu rîvneam s-o văd decît pe fiica lui, locuiește chiar Cicero !

O scară cu trepte de ciment. O cușcă sonoră în care pașii răsună ca într-o cutie de rezonanță. Am sunat. Ușa s-a deschis. A apărut o femeie foarte tînără, subțire, brună, cu o figură fină, cu niște ochi foarte frumoși, verzi, plini de mirare.

— Sînteți doamna Ayten Jenen ?

— Da.

— Aș vrea să vorbesc cu tatăl dumneavoastră.

— Nu-i acasă.

Cu toate acestea, m-a primit înăuntru, m-a poftit să iau loc la masa din sufragerie, unde Cicero, cu siguranță, obișnuiește să ia masa împreună cu ai lui. A venit și un băiețaș de vreo doisprezece ani, căruia i se dezveleau toți dinții cînd rîdea.

— Fratele meu, mi-a explicat ea încetișor.

Să fi fost timidă Ayten Jenen ? Nu, mai curînd rezervată. N-a căutat să afle pentru care motiv doream să-l văd pe tatăl ei. S-a informat numai :

— Unde locuiți ?

— La „Park Hotel".

— Tata o să vină să vă vadă diseară între orele opt și jumătate și nouă și jumătate. Sau o să vă dea un telefon.

„Park Hotel" avea pretenția că e cel mai elegant hotel din Istanbul. A venit însă domnul Conrad Hilton și a învins. Hotelul lui grandios, în formă de cub, a împins „Park Hotel" pe planul al doilea. Plan suficient de apreciat, de altfel, de către președintele Consiliului, domnul Menderes, care și-a rezervat acolo — în 1955 — un apartament închiriat pe tot anul.

Dar nu pe președinte îl așteptam eu în holul cu coloane

de marmură. Scrutez chipurile tuturor noilor veniți, în speranța că-l voi recunoaște pe Cicero — „insesizabilul Cicero". S-a făcut deja ora nouă. Portarul se îndreaptă către mine. Sînt chemat la telefon în cabina 2.

— Alo, domnul Alain ?

— Alain Decaux, da.

— Aici este domnul Elyesa.

Pentru cei pe care tonul acesta neașteptat de familiar i-ar deconcerta țin să precizez că în Turcia oamenii se adresează unul altuia folosind mai curînd prenumele decît numele de familie. Numele de familie este o achiziție de dată recentă, pur imperativă, care provine tot de la Kemal Atatürk. Acestui fapt i se datora intimitatea aparentă care s-a stabilit, chiar de la primul contact, între Cicero și mine...

Așadar, e la capătul firului. El, Cicero. Are o voce sonoră. Vorbește o franțuzească oarecum bolovănoasă, care se împiedică la anumite consoane și mănîncă pe r :

— Doriți să mă vedeți, domnule Alain ?

Dacă doresc să-l văd ! Ar putea să ia oare dejunul împreună cu mine a doua zi ? la „Park" ? la „Hilton" ?

— Nu țin să mă arăt în localuri publice... Veniți la mine... mîine după-amiază... la orele două și jumătate. Știți, la adresa unde ați venit și astăzi... La revedere, domnule Alain.

A doua zi la orele două și jumătate, ușa de la etajul întîi din Girisken Palas s-a deschis pentru mine. Un tînăr înalt de vreo douăzeci, douăzeci și doi de ani, cu părul scurt, tuns perie, mi-a făcut semn să-l urmez. În salonașul din dreapta, într-un fotoliu, mă aștepta Elyesa Bazna.

Cînd ne-am despărțit, îmi dăduse răspuns la cea mai chinuitoare întrebare pe care am putut s-o pun în cursul acestei cercetări. Îmi declarase simplu :

— Eu sînt Cicero.

Timp de o săptămînă ne-am revăzut aproape în fiecare zi.

— E un om de treabă, îmi spusese Ismail, fostul lui portar.

Făcînd abstracție de activitatea lui de „Cicero", cred că Elyesa Bazna ar merita, în ceea ce privește viața lui particulară, această apreciere favorabilă și lapidară în

același timp. În apartamentul de pe strada Aksaray, împodobit cu un aparat de radio monumental, vechi de douăzeci de ani, mobile de pin, o păpușă îmbrăcată în rochie de lînă roz și șervețele de dantelă, domnea atmosfera unui cămin pașnic. Bazna juca rolul unui patriarh încă tînăr, care-și călăuzea cu înțelepciune soția, fiica, ginerele și pe cei trei fii. După spusele unora, trăia acest rol chiar mai biblic decît în aparență. Mi-a mărturisit că ocupă două apartamente. Colocatară era o femeie tînără, de douăzeci și doi de ani, mama unui prunc superb...

— M-am născut în Iugoslavia.

Prima destăinuire a lui Cicero. Mi-a fost făcută într-un taxi — un „Soto" galben cu aripile ciocnite care se năpustea năprasnic unde era îmbulzeala mai mare. Lîngă mine, un om îndesat, zîmbitor, îmbrăcat într-un costum de alpaga lucitor, cu o pălărie de panama așezată cu grijă pe genunchi : Elyesa Bazna. Un aer călduț năvălea înăuntru prin geamurile deschise. Instalat pe bancheta din piele uzată, Cicero se destăinuia, pentru prima oară, într-o franceză șovăielnică.

— M-am născut în Iugoslavia.

Era grăbit în ziua aceea. Și, înainte de toate, mai puțin circumspect ca de obicei, mai destins. Atunci mi-a vorbit de tinerețea, de călătoriile lui. De la o zi la alta începeau să se contureze liniile mari ale vieții lui frămîntate. Ele completau elementele cercetărilor mele prealabile.

— M-am născut în Iugoslavia.

Nu a dat amănunte cu privire la locul nașterii. Încă din epoca aceea avea de gînd să-și publice *Memoriile ;* nu ascundea lucrul acesta. De multe ori, cînd încercam să-i forțez rezerva, zîmbea cu un aer ironic și-mi spunea :

— Veți citi asta în *Memoriile* mele !

I-au trebuit șapte ani ca să-și publice *Memoriile*... Oricine poate să-și închipuie lesne cu ce pasiune le-am citit ! Trebuie să mărturisesc că lectura lor mi-a prilejuit personal o mare plăcere : aproape tot ceea ce „dezvăluia" Cicero scrisesem și eu în urma cercetării pe care o întreprinsesem în 1955 [3].

[3] Elyesa Bazna. *Semnat Cicero.* Adaptare de Hans Nogly, traducere din germană de Paul Roche (Robert Laffont).

S-a născut la Pristina, la 18 iulie 1904. Tatăl lui, Hafiz Yasar, era profesor de religie musulmană. Familia părăsise Pristina plecînd la Salonic, apoi la Istanbul. A urmat după aceea primul război mondial. „Trupe străine au ocupat Turcia — povestește Bazna. — Am fost angajat ca muncitor auxiliar la o unitate de transport franceză ; era tot ce putea să mi se ofere. Am învățat să conduc automobilul, lucru care m-a pasionat. Această pasiune și-a pus pecetea asupra mea pentru toată viața".

Îl vedem apoi șofer la un căpitan englez. Într-o zi a „împrumutat" motocicleta unui ofițer francez și a avut ghinionul s-o facă armonică. Băgat la închisoare, evadează. E prins din nou, evadează din nou. În dosarul lui e notat : „Atenție : Bazna e un tînăr criminal periculos și șiret..." Cade iar în mîinile poliției și tribunalul militar francez îl condamnă la trei ani pușcărie. E transferat la Marsilia ca să-și ispășească pedeapsa.

— Acolo — povestește Bazna — mi-am dobîndit cunoștințele de franceză, pentru care am primit felicitări de la sir Hugh.

Urmează ani de viață mediocră. E văzut pe la ușile hotelurilor sau prin apropierea cabaretelor de noapte, unde le propune străinilor cîte un „schimb avantajos". Cel puțin așa povestește unul din camarazii lui de tinerețe, șoferul Kosta.

Exercitînd această meserie de loc strălucită, Elyesa își face relații. Mai cu seamă printre șoferii corpului diplomatic, niște tipi galonați, plini de importanță, tolăniți opt ore pe zi pe pernele moi din limuzinele stăpînilor lor. Elyesa compară destinul lor cu al său, uniforma lor înzorzonată cu hainele lui roase. Se gîndește că ei au măcar cu ce trăi pînă la sfîrșitul lunii, chiar dacă traiul lor nu e îndestulat. Or, aproape toți sînt iugoslavi.

Pe malurile Bosforului există o tradiție curioasă. Personalul casnic al ambasadelor, legațiilor, consulatelor se recrutează aproape exclusiv dintre iugoslavii și albanezii emigrați. Aceștia formează o adevărată castă în rîndul personalului de serviciu. Au chiar o denumire : *cavas*. De ce n-ar fi putut și Elyesa să pătrundă acolo ? Visul lui se conturează pe zi ce trece. Începe să caute un post liber. N-are succes. Nu se descurajează, continuă să le propună străinilor lire turcești „la cel mai avantajos schimb", pîndind, în același timp, de aproape singura „mișcare diplomatică" care-l interesează : cea a șoferilor de ambasade. Într-o dimineață, o veste mare : șoferul de la Legația iugoslavă și-a părăsit postul. Peste o oră, Elyesa se prezintă la portar, îi vorbește sîrbește, izbutește să fie lăsat să intre în incinta ambasadei, să fie primit de ministrul plenipotențiar Miroslav Iancovici. Minune, e angajat !

Acest eveniment memorabil se petrece în 1932. Între timp, Elyesa s-a căsătorit. I s-a și născut o fetiță, apoi un băiat. Or să urmeze și alții. Nu e nefericit. Cîntă într-una. I-a plăcut întotdeauna să cînte. Prietenii lui spun că pe Elyesa îl interesează numai două lucruri : banii și *bel canto*.

Într-o zi, în timp ce spăla o mașină cîntînd cît îl ținea gura aria din *Paiațe*, fereastra ministrului Iancovici se deschise. Surprins, ministrul ascultă cu luare-aminte :

— Nu știam că noul nostru șofer cîntă așa de bine — spuse el. — Ar trebui să-și încerce norocul pe scena unui teatru.

Teatrul ! E tainica năzuință a vieții lui Elyesa Bazna. Să aibă bani mulți, să ajungă actor. Două visuri care se asociau, completîndu-se. Serile, după terminarea lucrului, putea fi văzut dînd tîrcoale cabaretelor din Istanbul. Apare și în cîteva spectacole, fără a se bucura, el personal, de prea mare succes. Dar îi frecventează „pe artiști", și asta îl umple de mîndrie.

Legația a fost ridicată la rangul de ambasadă și transferată la Ankara, într-un palat abia terminat. Se pare că lui Elyesa îi plăcea în capitala aceasta artificială, unde, grație lui Atatürk, existau și localuri de noapte. După cîteva luni, o lovitură neașteptată : Elyesa e concediat. Motivul acestei măsuri rămîne neclarificat. Se pare că nu i s-a reproșat nimic grav. A primit o indemnizație și autorizația de a-și mai păstra cîtva timp camera lui de la ambasadă.

Dar trebuia să trăiască. Elyesa a izbutit să se angajeze la colonelul Glass de la Ambasada americană. De acolo a trecut apoi la consilierul Jenke de la Ambasada germană...

Îmi aduc aminte că l-am întrebat pe Cicero :

— Cum ? Ai servit deci la Ambasada germană ?

A zîmbit imperceptibil :

— Desigur. De la Ambasada Germaniei am trecut la Ambasada Angliei.

— Și englezii n-au știut nimic ?

— Se pare că nu.

— Dar Moyzisch, în relatarea lui afirmă că n-a auzit niciodată numele dumitale. Soții Jenke nu puteau să nu-l știe !

— La 26 octombrie 1943, înainte de a mă întîlni cu Moyzisch, stătusem de vorbă cu domnul și cu doamna Jenke. Nu voiau ca eu să-i dezvălui lui Moyzisch adevărata mea identitate. Și, după cîte se pare, ei nu i-au spus niciodată nimic despre funcția mea anterioară.

În această funcție s-a aflat din 1942 pînă la începutul anului 1943. După aceea a fost concediat pentru a doua oară. Pentru care motiv ? Fiindcă fusese surprins în timp ce citea corespondența stăpînului său. Încă de pe atunci !

Cum a intrat la Ambasada britanică ? În modul cel mai simplu din lume. Datorită unui anunț la mica publicitate : „Ambasada britanică caută un șofer pentru primul ei secretar". Și așa a intrat Elyesa Bazna în serviciul domnului Busk, care l-a cedat după aceea lui sir Hugh Knatchbull-Hugessen. Un diplomat de cincizeci și șapte de ani, fost student la Eton și Oxford, din februarie 1939 ambasador la Ankara.

„O să fiu bogat într-o zi" erau cuvintele pe care acest sărman cavas le repeta mereu în fața camarazilor lui și care-i impresionase pe aceștia în așa măsură, încît își mai aduceau aminte și acum de ele. *„O să fiu bogat într-o zi" : bel canto* îl dezamăgise pe Bazna ; trebuia deci să găsească alte mijloace ca să se îmbogățească. Postul de încredere pe care-l ocupa la Ambasada Marii Britanii i se părea plin de făgăduieli plăcute.

Primele luni la Ambasada Marii Britanii s-au scurs fără a se petrece nimic deosebit. Elyesa se dovedea un valet discret, punctual, devotat. Începuse războiul în întreaga lume. Elyesa trecea prin el liniștit, așa cum trecea prin saloanele ambasadei, cu pași de pisică. Doar muzica părea să deștepte în el un interes mai viu. Se înscrisese la Conservatorul din Ankara, unde urma cu regularitate cursurile.

În realitate, seninătatea lui era numai aparentă. La Ankara temperatura diplomatică creștea de la o lună la alta. Febra provenea de la doi poli : Ambasada Marii Britanii și Ambasada Reichului. Cîte secrete nu zăceau închise în fundul seifurilor. Pe valetul ambasadorului sir Hugh Knatchbull-Hugessen îl interesau foarte mult secretele stăpînului său.

Un coleg al lui Bazna a povestit că, încă din epoca aceea, Elyesa citea cu pasiune cărți de spionaj. Mai tîrziu, „Cicero" îi va spune lui Moyzisch :

— Ani și ani de zile m-am pregătit. Am chibzuit fiecare amănunt, chiar cel mai neînsemnat...

În toamna anului 1943 a sunat ceasul hotărîtor. Elyesa Bazna, sărăntocul cavas, a devenit spion.

Bazna și-a dat foarte repede seama că hîrtiile cele mai secrete se aflau în niște casete roșii și într-o casetă neagră, puse în timpul zilei pe masa de lucru a ambasadorului. În timpul nopții, casetele roșii erau așezate „într-o casă de fier de tipul cel mai simplu". Cît despre caseta neagră, ambasadorul o lua în fiecare seară cu el în cameră. Fiindcă avea insomnii, își punea acolo documentele pe care le studia noaptea. Dar cum să faci rost de chei ? Bazna a cumpărat o bucată mare de ceară. Apoi a așteptat ocazia favorabilă. Aceasta s-a ivit într-o dimineață..

„Excelența-sa își făcea tacticos baia. Eu tocmai îi pregăteam costumul gri în dormitor. Am văzut cheile pe măsuța de noapte : cheia casei de fier, cheia de la casetele roșii și pe cea de la caseta neagră. Am luat mulajele.

Pe una din chei rămăsese lipită puțină ceară. Am luat o batistă din dulapul lui sir Hugh, am șters cheia și am pus din nou legătura pe măsuța de noapte. În clipa aceea, ambasadorul a intrat în cameră. Era înfășurat în halatul lui de baie. A sosit atît de repede, încît nici n-am avut timp să mi se mai facă frică. Am examinat batista făcînd o strîmbătură, m-am întors către excelența-sa și i-am spus:

— Batista asta nu-i curată, sir, o pun la murdare.

A dat din cap a încuviințare, dar sînt sigur că nici nu m-a ascultat. Privea în jur și, deodată, a văzut cheile, pe care le-a luat repede, ușurat. Le-a pus în buzunarul halatului de baie și a plecat fără să spună nimic. Cîteva clipe mai tîrziu l-am auzit clătindu-și gura. Mîinile și fruntea îmi erau lac de apă..."

Pentru Bazna a fost un fleac după aceea să-şi procure chei cu ajutorul mulajelor. Nu-i mai rămăsese decît să pîndească momentul cînd stăpînul pleca de acasă. Cel mai adesea opera serile, cînd ambasadorul pleca la cîte o recepţie. De mai multe ori însă a avut chiar îndrăzneala să pătrundă în camera ambasadorului în timp ce acesta dormea, să deschidă caseta, să ia de acolo documente şi să le ducă în propria lui cameră.

Adevărata problemă o constituiau însă condiţiile în care putea să fotografieze documentele. În zilele noastre există pelicule ultrasensibile, care permit să se facă fotocopii, practic fără un utilaj deosebit. În 1943 nu exista aşa ceva. Dar utilajul se observă. Bazna era sigur că la ambasadă camera lui forma obiectul unor frecvente percheziţii, ca şi camerele celorlalţi servitori de altfel. Trebuia deci să-şi facă rost de un material transformabil, care în nici un caz să nu atragă vreo bănuială.

— Am cumpărat un bec de 100 de waţi şi l-am pus la lampa de pe noptiera. Am mai cumpărat patru tije şi un inel metalic. Puteam să fixez aparatul fotografic de inelul acela, la care, pe de altă parte, se adaptau cele patru tije, în aşa fel încît să alcătuiască un stativ, dedesubtul căruia puneam ceea ce voiam să fotografiez. Piesele acestui dispozitiv improvizat aveau avantajul că treceau neobservate, lucru care nu s-ar fi întîmplat dacă ar fi fost vorba de un aparat special. Am transformat două tije în suport pentru cravate în dulap, pe celelalte două le-am fixat în perete, lîngă chiuvetă, şi mi-am atîrnat de ele prosopul şi mănuşa de baie. Cu inelul metalic mi-am încercuit scrumiera şi era firesc să mă servesc de scobiturile lui ca să-mi sprijin ţigara aprinsă.

De fiecare dată cînd opera, Bazna trecea prin ambasada adormită, ducînd documentele la el în cameră ; acolo îşi instala un trepied improvizat cu ajutorul celor patru tije şi lumina puternic documentul cu becul de 100 de waţi. După ce fotografia toate documentele, le aşeza cu grijă înapoi în caseta neagră, care se afla în permanenţă pe noptiera lui sir Hugh.

Într-o zi, Moyzisch a observat pe o fotocopie adusă de

Cicero două degete fotografiate — arătătorul şi degetul mare. Pe arătător se vedea un inel bărbătesc. Moyzisch a recunoscut inelul pe care-l purta de obicei Cicero. Or, dacă el ţinea cu o mînă documentul fotografiat, practic îi era imposibil să lucreze numai cu cealaltă mînă.

Serviciile lui Kaltenbrunner expediară la Ankara un fotograf expert. Acesta studie îndelung problema. Concluziile lui fură categorice :

— Individul e un fotograf genial. Dar nu există nici umbră de îndoială că omul ăsta nu lucrează singur.

Expertul nu se înşela. Elyesa Bazna recunoaşte acum : avea un complice. Complicele era o femeie, metresa lui, o cameristă de la ambasadă : se numea Mara.

Urmarea e cunoscută : întîlnirile regulate cu Moyzisch. Sumele enorme încasate de Cicero. În lire sterline false.

Pe la sfîrşitul anului 1943, Elyesa Bazna a închiriat un apartament la Istanbul, aproape de piaţa Taksim. Ca să poată intra în el, Elyesa plăteşte cinci mii de lire turceşti. Peste puţin timp, el închiriază un al doilea apartament pe o stradă învecinată şi plăteşte, de data asta, douăsprezece mii de lire. După cîteva săptămîni e văzut într-un „Mercedes". Prietenilor, care se miră de această subită bunăstare, le explică în treacăt :

— Am ciştigat la loterie...

În sfîrşit, urmează denunţul. Secretara lui Moyzisch a fugit la americani. La 10 aprilie 1944, Cicero, palid şi înspăimîntat, îşi ia rămas bun de la Moyzisch. Îi spune :

— Acum trebuie să plec.

Şi după aceea :

— La revedere, domnule.

Luni şi luni de zile, nimeni n-a mai auzit vorbindu-se de Elyesa Bazna. Războiul se termina cu un potop mistuitor de fier şi de sînge. Cu timpul pacea se aşternu din nou peste lume. La Istanbul, soţia şi copiii lui Bazna continuau să ducă o viaţă discretă în apartamentul lor din piaţa Taksim. Fata cea mai mare fusese primită la pensionul „select" Notre-Dame-de-Sion.

Într-o zi, portarul Ismail a văzut oprindu-se în faţa imobilului o maşină strălucitoare. Uimit, l-a văzut coborînd din ea, foarte elegant, foarte surîzător, pe locatarul

lui : Elyesa Bazna. Nimic din valetul șters de odinioară, nimic din spionul copleșit de teamă. Domnul Bazna se schimbase cu totul : se transformase într-un businessman cu greutate. Domnul Bazna : acest nume a început de atunci să se identifice cu puternica firmă Bazna. Era suficient să te uiți la hîrtia lui de scrisori, pe care numele de Bazna se profila pe fondul unei metropole impozante cu zgîrie-nori nenumărați și cu nenumărate coșuri de fabrică. Domnul Bazna era, înainte de toate, bogatul antreprenor pe cale să înzestreze Brussa — stațiunea termală la modă — cu unul dintre cele mai confortabile și mai mari hoteluri din Turcia. Începuseră să se sape temeliile. Hotelul fusese deja botezat : *„Celik Palas"* — „Palatul de oțel".

„O să fiu foarte bogat într-o zi" : umilul cavas din Pristina se ținuse de cuvînt. Era foarte bogat. Și fiindcă era bogat, se simțea puternic. Și fiindcă era puternic, se simțea fericit.

Firma Bazna se mai ocupa și de cumpărări și revînzări de automobile. Era un continuu du-te vino între Ankara și Istanbul. Domnul Bazna dispunea, el personal, de două mașini : una decapotabilă și o limuzină.

Dar domnul Bazna nu se limita numai la această activitate. Plasase douăzeci și cinci de milioane de franci în comerțul cu obiecte de ocazie al domnului Niyazi Acar, de pe strada Tascilar din Istanbul. În timp ce zidurile hotelului său începuseră să se ridice, el punea pe picioare o afacere care, credea el, avea să se dovedească extraordinar de rentabilă. Societatea Tamis importase o sută treizeci și cinci de tone de sodă caustică, care aparțineau deocamdată unui negustor de țesături, domnul Ismail Karaali. Domnul Bazna a cumpărat de la sus-numitul domn Karaali nouăzeci de tone din această sodă. O parte a plătit-o în lire turcești, iar pentru rest i-a înmînat vînzătorului douăzeci și trei de mii de lire sterline...

A fost începutul nenorocirilor lui Elyesa. Niște prieteni ai domnului Karaali tocmai plecau în Elveția. Călătoreau fără valută și erau foarte necăjiți : la ce curs mizerabil aveau să li se schimbe oare la Lausanne lirele lor turcești ? Domnul Karaali le-a oferit îndatoritor un pachet de lire sterline, de care casa lui de fier era plină ochi de cînd îi plătise domnul Bazna. Și călătorii au plecat

cu o sumă frumușică. Dar vai, cînd au ajuns la Lausanne și s-au prezentat la ghișeul unei bănci, tristul adevăr a fost dat în vileag : lirele erau false !

Scoși din fire, s-au înapoiat la Istanbul și au cerut explicații. Negustorul de țesături a ridicat neputincios din umeri și le-a mărturisit că el însuși fusese pus sub urmărire pentru punerea în circulație a unor bancnote false. Avusese ghinionul să vrea să schimbe la Istanbul restul lirelor date de Bazna... De aici o cascadă de procese, care au luat sfîrșit abia în iulie 1955. Odată achitat, Karaali l-a dat în judecată pe Bazna. Condamnat de secția a doua a tribunalului civil de primă instanță din Istanbul (secția corecțională), Elyesa a făcut apel. Condamnarea definitivă s-a pronunțat la 25 iulie 1955. Completul de judecată, prezidat de fratele *vali*-ului — prefectului — din Istanbul, l-a condamnat pe Bazna la daune și cheltuieli de judecată în sumă de douăsprezece mii de lire turcești, adică la ceva mai mult de un milion de franci vechi la schimbul oficial. Aceasta însemna, după cum se vede, că scăpase destul de ieftin. Condamnarea avea însă să rămînă literă moartă, Bazna fiind insolvabil.

Plîngerea lui Karaali declanșase tragedia. Lire false ? Era o revelație mult mai crudă pentru Elyesa decît pentru victima lui. Căci Karaali pierdea douăzeci și trei de milioane de franci, pe cînd Bazna era ruinat. Așadar, fusese crîncen tras pe sfoară : nemții îl plătiseră cu bani falși ! Să te consideri posesorul a trei sute de milioane și să constați că nu posezi nimic... Și culmea batjocurii : „Celik Palas" creștea văzînd cu ochii. Elyesa se găsea în imposibilitate de a finanța terminarea construcției. Creditorii începură să-l tracaseze. A fost un faliment răsunător : trei sute de mii de lire turcești — treizeci de milioane de franci. Se sfîrșise cu firma Bazna, se sfîrșise cu visurile lui Elyesa.

*

Cînd l-am regăsit, în 1955, Elyesa Bazna era din nou un om sărac. Putea fi văzut pe străzile din Istanbul. Se băga în cîte-o afacere mediocră, trăia de la o zi la alta, căutînd să-i mai amîne pe cei mai pretențioși dintre

creditorii lui... Cînd l-am întrebat ce meserie are, a avut un zîmbet uşor crispat :

— Sînt comisionar, domnule...

Dar visul lui nu voia să moară. Comisionarul care se înapoia seara cam abătut la el acasă se simţea acum alt om. Elyesa Bazna ridica din nou capul : era iarăşi Cicero. Iluziile lui nu voiau nici ele să moară.

La 16 aprilie 1954, Elyesa pusese la poştă un plic pe care era scris nici mai mult, nici mai puţin : „Excelenţei-sale Adenauer, preşedintele Consiliului Germaniei Federale, Bonn". În termeni de o jalnică naivitate, fostul Cicero îi depăna cancelarului german povestea lui : intrase în timpul războiului la Ambasada Marii Britanii şi lucrase pentru germani „datorită simpatiei pe care le-o nutrea". „Serviciile" lui „preţioase" fuseseră plătite în lire sterline false. Era o nedreptate strigătoare la cer. După război, el, domnul Bazna se ruinase complet ca să-i poată despăgubi pe cei cărora le plătise mai înainte lire englezeşti. Îl ruga pe domnul Adenauer să binevoiască să-i acorde o indemnizaţie. Nu pretindea trei sute de milioane. S-ar fi mulţumit şi cu 2 100 000 de mărci. În plus, îşi permitea să-i sugereze cancelarului o modalitate de plată simplă şi puţin costisitoare. În Elveţia se aflau blocate douăsprezece milioane de mărci. Dacă domnul Adenauer ar înlesni transferul lor în Turcia, comisionul pe care l-ar încasa el, domnul Bazna, ar compensa „într-un chip foarte modest" pierderile suferite de el. Şi încheia : „Binevoiţi să primiţi asigurarea respectului meu profund. Al dumneavoastră prea plecat, Elyesa Bazna".

Nu i-a răspuns cancelarul, ci Ministerul Afacerilor Externe al guvernului de la Bonn. Printr-o adresă din 9 august 1954, domnul Elyesa Bazna era informat în mod politicos că problema ridicată de el se afla în studiu. La 15 octombrie, altă scrisoare. Ministerul Afacerilor Externe îşi exprima cu destulă răceală regretul : tehnica bancară şi legislaţia schimburilor nu îngăduia să i se dea satisfacţie.

Elyesa nu s-a descurajat. A făcut o nouă propunere. Republica Federală să faciliteze Turciei importul a cinci mii de tone de fier în blocuri de cîte 12 metri lungime şi 6,8 milimetri grosime. Beneficiul acestei afaceri avea să constituie despăgubirea lui. Răspuns la 25 noiembrie 1954 : se sublinia că în Germania Federală exportul era administrat de întreprinderi speciale, în a căror competenţă nu intra efectuarea operaţiei propuse de domnul Bazna. „Astfel că..."

Relaţiile lui Cicero cu Germania nu s-au oprit însă aici. De atunci încoace, un ziarist german a adunat amintirile lui şi le-a publicat, înflorindu-le puţin. Datorită acestei cărţi, Bazna a putut călători. A cunoscut astfel Germania, Italia, Austria, Franţa.

Am avut prilejul să-l revăd. Întors la Paris, dezvăluisem publicului francez existenţa lui Cicero. Informarea mea fusese publicată de numeroase ziare străine. Şi iată că, într-o duminică a lunii ianuarie 1963, îl aşteptam la Orly, în faţa porţii nr. 44. Îl aşteptam înconjurat de reporteri şi fotografi. Şi, mărturisesc, cu puţină nelinişte. Cum avea să reacţioneze cînd mă va vedea ? Îmi purta oare pică pentru faptul că-l scosesem din necunoscut în 1955 ? Îl invitasem la Paris Stellio Lorenzi, André Castelot şi cu mine ca să dea un interviu pentru emisiunea „Camera de luat vederi explorează timpul". Oare cum avea să se comporte atunci cînd mă va recunoaşte ?

În îmbulzeală disting un bărbat îndesat şi cu chelie, cu faţa pătrată, ochelari cu ramă neagră, purtînd o valiză de om de afaceri şi o umbrelă pliantă : el e ! Îmi croiesc drum spre dînsul şi imediat îmi zîmbeşte :

— Bună ziua, domnule Decaux !

M-a recunoscut şi nu pare să-mi poarte pică ! Fleşurile fulgeră, i se pun întrebări. Îl întreb :

— Reporterii nu vă plictisesc prea mult ?

Zîmbeşte larg, dezvelindu-şi dinţii de aur.

— E o mare cinste...

E clar, celebritatea îl încîntă. Ea constituie revanşa lui pentru toată mediocritatea în care trăise înaintea aventurii lui şi în care recăzuse în ziua cînd descoperise că averea lui era alcătuită din bancnote false...

— Cînd aţi aflat că lirele erau false ce aţi simţit ?

— Am crezut că înnebunesc, domnule.

A spus-o fără patimă. Şi-mi explică :

— Eu sînt musulman. Am credinţa că totul îţi este scris...

S-a stabilit la München ca să supravegheze ce randament dau *Memoriile*. E oarecum schimbat. În șapte ani și-a „înfrumusețat" considerabil povestea. Acum afirmă cu convingere că a salvat Turcia... și întreaga lume. Dacă te arăți sceptic, se supără.

De ce nu i-o fi oare de ajuns adevărul ? A lucrat pentru bani și numai pentru bani. În felul acesta, nu e mai puțin adevărat, a izbutit să săvîrșească un lucru nemaipomenit. Dar informațiile furnizate de el n-au făcut rău nimănui și averea pe care își închipuia că a cîștigat-o nu există...

Cînd ne-am despărțit, după ce i-am luat un interviu o dimineață întreagă, în fața aparatelor de filmare, l-am întrebat :

— Dacă s-ar ivi prilejul v-ați mai apuca de spionaj ?

A zîmbit și mi-a răspuns în franceza lui cam bolovănoasă :

— Cine poate ști, domnule ?

Ceea ce știm noi, în schimb, este că domnul Bazna făcînd prea multă vîlvă la Paris, emisiunea noastră a fost „amînată".

Un ultim amănunt : înainte de turnare, pe platoul radioteleviziunii franceze, Cicero a cerut să i se plătească onorariul convenit. I-am propus un cec. A refuzat. N-avea încredere. A trebuit să așteptăm pînă cînd a sosit un contabil care i-a adus douăzeci de hîrtii de cîte o sută de franci. Le-a examinat cu mare atenție, una cîte una. Și numai după aceea a acceptat să apară în fața aparatelor de filmat...

Strania misiune a lui Rudolf Hess

„Am venit să îndeplinesc o misiune de umanitate"

Adolf Hitler își puse ochelarii, desfăcu plicul în care se afla scrisoarea și începu să citească.

Era în ziua de 11 mai 1941, la Berchtesgaden. Prin uriașele geamuri de sticlă se contura, sub soarele primăvăratic, un minunat peisaj de munte. Încăperea avea lambriuri, iar pardoseala era din marmură roșie. Sub masa de lucru a führerului, un covor gros bej. Pe masă, un glob terestru.

Lui Karlheinz Pintsch, care aștepta, îi bătea inima să-i spargă pieptul. El era aghiotantul lui Rudolf Hess. Și știa că de scrisoarea pe care i-o înmînase atunci lui Hitler depindea poate viața, propria lui viață, sau moartea lui. Și führerul citea în continuare în tăcere. Ceea ce citea el era de necrezut : Rudolf Hess, a treia persoană marcantă a Reichului, îl anunța că plecase cu avionul în Anglia, ca să negocieze cu englezii încetarea ostilităților : *„...Și dacă acest proiect — care, ce-i drept, are puține șanse de reușită — ar fi să dea greș, dacă destinul nu-mi va fi favorabil, acest fapt nu trebuie să atragă după sine consecințe supărătoare pentru dumneavoastră sau pentru Germania : puteți să negați orice participare la această acțiune declarînd că sînt dement..."*

Iată ce citea Hitler. Cînd în sfîrșit isprăvi de citit, chemă un aghiotant și-i ordonă să-i convoace imediat

pe Göring, mareşalul Reichului, şi pe ministrul afacerilor externe, Joachim von Ribbentrop. Pintsch avea să povestească mai tîrziu că Hitler n-a manifestat nici un semn de mînie, că nu s-a arătat de loc uimit. A pus cîteva întrebări scurte în legătură cu locul unde putea fi Rudolf Hess. Pintsch i-a precizat că Hess decolase cu o seară înainte, la orele 18 şi 10, de la Augsburg, în direcţia Scoţia, unde avea de gînd să-l întîlnească pe ducele de Hamilton. Führerul şi-a întors atunci privirile către munţi, spre Salzburg. A rămas cîtva timp dus pe gînduri. La rîndul lui, Pintsch fixa cu încăpăţînare florile : erau foarte multe în încăpere.

Aceasta a fost prima reacţie a lui Hitler la primirea acelei veşti. Mai tîrziu, în timpul zilei, s-a manifestat cu totul altfel. În faţa mareşalului Keitel a afirmat că n-ar fi ştiut nimic despre acest eveniment : „Parcă-l văd — avea să spună Keitel la Nürnberg — pe führer în vasta lui încăpere. Se preumbla încoace şi-ncolo şi-şi ducea mîna la frunte. Spunea mereu : «Hess şi-a pierdut cu siguranţă minţile. S-a zdruncinat pesemne la cap. Dovadă, scrisoarea. Nici nu recunosc stilul lui Hess. Parc-ar fi scrisă de altcineva»".

E posibil oare ca cel mai intim colaborator al lui Adolf Hitler să se fi hotărît, din proprie iniţiativă, să plece să negocieze cu englezii ? E posibil oare, aşa cum a vrut mai tîrziu să lase Hitler impresia, ca stăpînul celui de-al treilea Reich să nu fi ştiut nimic în legătură cu misiunea respectivă ? Ca să-ncercăm să răspundem, trebuie să reconstituim, cu cea mai mare minuţiozitate, aventura lui Rudolf Hess. Trebuie să ne aplecăm cu luare-aminte asupra tuturor mărturiilor : a lui Hess însuşi, a soţiei lui Hess, ale persoanelor din anturajul führerului, a căpitanului Pintsch, a profesorului Karl Haushofer şi a fiului său Albrecht, a constructorului de avioane Messerschmitt — şi, firească, ale tuturor englezilor amestecaţi în această chestiune.

*

David Mac Lean tocmai se pregătea de culcare. Ţăranul acesta scoţian de vreo patruzeci şi cinci de ani, îndesat, tot numai muşchi şi nervi, muncise din greu.

Nu prea aveai răgaz să leneveşti la ferma Floors din apropiere de Eaglesham, în Renfrexshire. Deodată, Mac Lean auzi zbîrnîitul unui motor de avion. Aparatul zbura atît de jos, încît pereţii tencuiţi cu var ai căsuţei se cutremurau. Zgomotul se îndepărtă şi, o clipă mai tîrziu, se apropie din nou, devenind şi mai asurzitor. David Mac Lean stinse lumina, dădu perdeaua la o parte şi privi afară. Ceea ce văzu îl făcu să înlemnească : un om cobora cu paraşuta. David se îmbrăcă în grabă, bătu în perete ca s-o anunţe pe maică-sa şi ieşi din casă.

Paraşutistul se zbătea jos, pe pămînt, ca să se elibereze din chingi.

— Cine eşti dumneata ? — strigă Mac Lean.

Omul se ridică cu greu. Făcu un pas şchiopătînd şi strîmbîndu-se de durere.

— Sînt german — rosti el într-o engleză şovăielnică. — Sînt căpitanul Alfred Horn. Cer să fiu condus la Dungavel House. Am un mesaj important pentru ducele de Hamilton.

Un neamţ ! David văzuse ultima dată un neamţ la Arras, cu douăzeci şi cinci de ani în urmă. Atras de zgomot, sosi în fugă alt ţăran de la ferma Floors, William Craig. Se sfătuiră între ei. Cel mai nimerit era să-l ducă pe neamţul acela picat din cer la Mac Lean acasă, în timp ce Craig avea să se ducă să anunţe detaşamentul de la Royal Signal — însărcinat cu radarul — cantonat prin apropiere.

Mama lui David îi aştepta în prag. Bătrîna a fost foarte uimită cînd neamţul şi-a pocnit călcîiele în faţa ei, înclinîndu-se ţeapăn. A remarcat apoi uniforma lui bine croită, ceasul cu brăţară de aur de la mînă şi mai ales cizmele căptuşite cu blană. Era cu siguranţă un grangur. Ceea ce îţi atrăgea atenţia pe chipul lui erau ochii, înfundaţi sub nişte sprîncene stufoase. Mama lui David îl pofti să ia loc în cel mai bun fotoliu din casă şi-i pregăti un ceai.

Puţin după aceea un grup de civili din Home Guard împreună cu nişte soldaţi din Royal Signal Corps au dat buzna înăuntru. Unul dintre civili purta cască şi ţinea un revolver uriaş de pe vremea marelui război.

— Sus mîinile ! — strigă el.

Ridicară mîinile cu toţii, inclusiv neamţul. Apoi toţi

le lăsară în jos. Civilul cu cască se numea Williamson. El le declară că aveau să-l ducă pe căpitan la barăcile corpului de gardă. Mai tîrziu, neamțul avea să-i scrie soției lui o scrisoare în care îi descria urmarea aventurii : „Civilul probabil că-și consumase în prealabil ratia lui normală de băutură de sîmbătă seara și mai adăugase la ea și ceva whisky ca să sărbătorească capturarea unui paraşutist german. Oricum, era clar că abia se ținea pe picioare și plutea în aburii alcoolului. M-a dus, ținîndu-mi revolverul uriaș între coaste, fără să-și ia degetul de pe trăgaci. Aveam impresia că numai dumnezeu putea opri această mînă care tremura să apese pe trăgaci".

Cu toate acestea, au izbutit să ajungă la brigada teritorială. Dar fiindcă pe prizonier îl durea din ce în ce mai rău glezna, a fost transportat la infirmeria de la „Maryhill Barracks", de prin apropiere. După plecarea prizonierului, ofițerii au început să comenteze cu înflăcărare evenimentul acela ciudat. Cea mai mare surprindere produsese cererea, repetată în mai multe rînduri de către prizonier, de a fi dus înaintea ducelui de Hamilton, „pentru care avea un mesaj important de transmis". Unul dintre ofițeri stătu o clipă pe gînduri, apoi spuse încet :

— Am impresia că-l recunosc. L-am văzut în Germania înainte de război. Trebuie să fie Rudolf Hess, adjunctul lui Hitler.

Ceilalți izbucniră în rîs. Tovarășul lor avea, într-adevăr, multă imaginație.

Ducele de Hamilton era membru în parlamentul britanic și comandant de escadrilă în Royal Air Force.

În seara acelei zile de 10 mai 1941, el se afla la postul său de comandă de la Turnhouse. Telefonul sună : se semnalase un „Messerschmitt 110" care trecuse, pare-se, la orele 22 și 8 minute pe deasupra coastei Northumberland. Ducele a crezut că e vorba de o eroare ; raza de acțiune a avioanelor „Messerschmitt" nu îngăduia acestor aparate să zboare atît de departe.

— N-o să aibă suficientă benzină pentru întoarcere — comentă ducele.

Ceva mai tîrziu, din nou sună telefonul. Cînd puse receptorul jos, ducele părea cu totul aiurit. Pilotul avio-

nului „Messerschmitt" sărise cu paraşuta, susținea că se numește Alfred Horn și voia să vorbească urgent cu el. Alfred Horn ? Numele nu-i spunea nimic lui Hamilton. A așteptat pînă a doua zi dimineața, ca să se ducă la Glasgow. Aflîndu-se în prezența misteriosului emisar, într-o mică încăpere a infirmeriei din „Maryhill Barracks", rămase tot atît de nedumerit. Necunoscutul îi declarase pe nepusă masă :

— Sînt Rudolf Hess.

— Rudolf Hess ?

— Am venit în Anglia ca să îndeplinesc o misiune de umanitate.

Ducele de Hamilton nu-l văzuse niciodată pe Hess în carne și oase. Totă povestea asta i se părea cam suspectă.

— Prietenul meu Haushofer m-a asigurat că dumneavoastră sînteți un englez capabil să înțelegeți punctul meu de vedere. El a încercat să pună la cale o întrevedere între dumneavoastră și mine la Lisabona ; amintiți-vă de scrisoarea lui din 23 decembrie anul trecut.

— Nici prin minte nu mi-a trecut că era vorba să vă întîlnesc pe dumneavoastră.

— E a patra tentativă pe care o fac din luna decembrie ca să vin la dumneavoastră. Pînă acum am făcut cale-ntoarsă de trei ori, din cauza timpului nefavorabil. N-am vrut să întreprind această călătorie atunci cînd Anglia înregistra succese în Libia, fiindcă putea fi interpretată ca un semn de slăbiciune din partea Germaniei, dar acum, că ne-am restabilit situația în Africa de nord și în Grecia, sînt mulțumit că am putut veni. Riscul pe care mi l-am asumat, eu, ministru al Reichului, trebuie să fie pentru dumneavoastră o dovadă convingătoare a sincerității mele personale și a dorinței Germaniei de a încheia pacea. Führerul are convingerea că va cîștiga războiul, dacă nu imediat, în orice caz într-un an, doi sau trei. Vreau să împiedic un masacru inutil.

Acum ducele de Hamilton nu se mai îndoia. Numele lui Karl Haushofer fusese pentru el un fel de „Sesam, deschide-te". Începu să reconstituie întîmplările din trecut. În decembrie 1940 primise într-adevăr o scrisoare din partea generalului Haushofer, care fixa premisele unei eventuale întrevederi. Nimic precis însă. Era evident numai un simplu sondaj. Hamilton îl întîlnise pe

fiul lui Haushofer în 1936, la Berlin, cu ocazia Jocurilor olimpice. Hamilton transmisese mesajul mai sus ; dar nu i s-a dat acolo nici un fel de curs. Prezența lui Hess se înscrie, desigur, în contextul mesajului lui Haushofer. Era un garant de bază. Karl Haushofer nu era altul decît inventatorul teoriei *spațiului vital*, de care Hitler avea să se folosească așa cum se știe. Haushofer dăduse o aparență științifică ambițiilor dictatorului. Se intitula șeful școlii geopolitice.

Firește, regimul făcuse din el unul dintre privilegiații săi : Haushofer putea să se prezinte cu o serie impresionantă de titluri, începînd cu acela de profesor la Universitatea din München.

La argumentele lui Haushofer făcuse Hitler apel atunci cînd îi intrase în cap să lărgească frontierele Germaniei fixate de tratatul de la Versailles. În timpul conferinței de la München, Haushofer ținea în rezervă niște dosare atît de bine alcătuite, încît nu s-a găsit nici un adversar care să pună în discuție fundamentul lor. Karl Haushofer a evocat mai tîrziu clipele acelea istorice : „Fiul meu trecea adesea prin încăperea în care ne aflam ca să-i prezinte lui Hitler diferite documente. François Poncet, spiritual ca întotdeauna, l-a întîmpinat pe fiul meu cu cuvintele : «Sper că hărțile pe care le duceți nu sînt geopolitice ?»"

Dacă așa-zisul căpitan care se afla în fața lui Hamilton cunoștea mesajul lui Haushofer, putea să fie într-adevăr Rudolf Hess. Dialogul continuă. Hess vorbea cu o autoritate imperturbabilă :

— Aș vrea să luați contact cu principalii membri ai partidului dumneavoastră și să faceți un schimb de păreri în legătură cu pacea.

— De cînd e război — răspunse lordul —, nu mai există în țara noastră decît un singur partid.

— O să vă spun care sînt condițiile pe care le preconizează Hitler : în primul rînd, el ar dori un aranjament de așa natură, încît să nu mai poată exista niciodată război între țările noastre.

— Mai clar, vă rog.

— Una dintre condiții ar fi, desigur, ca Anglia să renunțe la politica ei tradițională de opoziție față de forța cea mai puternică din Europa.

— Dacă încheiem pace acum, o să avem din nou război peste doi ani.

— De ce ?

— Înainte de declanșarea ostilităților am fi putut încheia o înțelegere pașnică, dar, de vreme ce Germania a preferat războiul în momentul în care noi căutam cu înfrigurare să salvăm pacea, eu personal nu văd la ce acord am putea să ajungem acum.

Hess păru descumpănit. Cîntărea vorbele pe care le auzea și pe care, de altfel, nici nu le înțelesese prea bine. El se exprima destul de ușor în engleză, dar înțelegea mult mai greu. Ducele îi propuse atunci să revină cu un interpret. Hess se declară de acord, dar adăugă :

— Vreau să vă mai spun ceva. Aș vrea să-i cereți regelui să constate în mod legal că am venit fără arme și de bunăvoie. Aș vrea să telegrafiați și lui Rothecher, la Zürich, Herzogstrasse nr. 17, că Alfred Horn este bine, sănătos. Asta ca să-mi liniștesc familia, cred că înțelegeți... Și, dacă s-ar mai putea, să nu divulgați presei identitatea mea...

Hamilton nu-i promise nimic. Îi dădu lui Hess a înțelege că nu avea nici o calitate să-și ia vreun angajament.

Ținînd cu telefonul la ureche, ducele de Hamilton încerca să dea de sir Alexander Cadogan, subsecretar de stat la Ministerul Afacerilor Externe. Degeaba era el unul dintre cei mai distinși aristocrați din Regatul Unit. În Anglia beligerantă titlul lui nu-i deschidea în mod special nici o ușă. În cele din urmă izbuti să dea de secretarul lui sir Alexander. Îi spuse că era vorba de o chestiune de cea mai mare importanță. Blazat, secretarul îi răspunse că sir Alexander era extrem de ocupat.

— S-ar putea să vă primească peste opt sau zece zile.

Hamilton simți că se sufocă de nerăbdare. În sfîrșit reuși să dea de secretarul particular al lui Winston Churchill. S-au înțeles ca lordul să aibă o întrevedere cu primul ministru chiar în ziua aceea. A fost dus cu un „Hurricane" la Northolt, unde ateriză către seară. Un ofițer îi înmînă un plic sigilat în care se afla o notă : i se dădea ordin să aterizeze pe terenul de la Kidlington, la cîțiva kilo-

metri distanță de Oxford. Primul ministru își petrecea week-endul acolo, la Ditchley Park.

La Kidlington pe duce îl aștepta un șofer. Îl pofti să se urce într-o mașină lungă, neagră, care porni direct spre Ditchley Park. În romanul său *Woodstock*, Walter Scott vorbește despre acest mare domeniu și conacul ce-i poartă numele, datînd din secolul al XVIII-lea — două mii de hectare, șapte săli de recepție, douăzeci și patru de dormitoare, zece camere de baie și treizeci de pavilioane.

În hol, izolată într-o cabină de lemn, o secretară dactilografia mesajele telefonice. Știrile erau îngrozitoare. În noaptea aceea, Londra suferise cel mai atroce bombardament din tot timpul războiului poate. Cartiere întregi se aflau în flăcări, se înregistraseră nenumărate victime, pompierii nu aveau suficientă apă : era o luptă inegală, aproape imposibilă. Hamilton a fost condus la Churchill, care tocmai termina de cinat.

— Despre ce e vorba ? — întrebă Churchill.

— Domnule prim-ministru, regret, dar nu pot să vă vorbesc în public, ci numai între patru ochi.

Churchill se uită la el ca și cum ar fi încercat să-i citească gîndurile. Se mulțumi apoi să mormăie ceva în surdină. Cînd cina se termină, comesenii părăsiră încăperea. Churchill rămase singur cu ducele și cu sir Archibald Sinclair, ministrul aerului. Hamilton îi spuse toată povestea. La urmă îi arătă o fotografie a așa-numitului Horn : semăna, fără doar și poate, în chip izbitor cu Hess. Churchill nu făcu nici un comentariu. Se uita atent la Hamilton. „Churchill — avea să povestească mai tîrziu ducele — m-a privit de parcă mi-aș fi pierdut mințile".

— Bine — zise după aceea Churchill. — Să nu mai vorbim despre Hess deocamdată. Mă duc să-i văd pe „Frații Marx".

Era unul din rarele divertismente pe care și le acorda Churchill. Îi plăceau filmele, în special cele comice. Aparatul de proiecție fusese instalat într-un salon. Acolo l-a condus Churchill pe duce. Și a început proiecția... Ducele a adormit imediat. Cînd s-a trezit, era miezul nopții. Filmul se terminase. Churchill părea să fi sorbit forțe noi din acele scurte clipe de răgaz. „Se îmbrăcase — spune istoricul britanic James Leasor — cu un halat chinezesc,

foarte elegant, pe care erau brodați niște dragoni roșii și aurii". Timp de două ceasuri i-a pus lui Hamilton tot felul de întrebări privind întîlnirea acestuia cu Hess.

„Mi-a pus toate întrebările care se pot imagina — avea să povestească ducele. — Am răspuns cum m-am priceput mai bine și după aceea m-a întrebat ce părere am. Era într-adevăr Hess ? Eu cred că da — am răspuns. — Dacă n-ar fi fost el, nu mi-ar fi pomenit de Albrecht Haushofer".

Atunci Churchill, ca și cum ar fi vorbit cu el însuși, a spus doar atît :

— Viermele se află în fruct...

A doua zi dimineața, Churchill, ducele și ceilalți ofițeri plecară la Londra, într-un cortegiu de automobile în mare viteză, încălcînd toate regulile circulației. La orele zece erau în Downing Street. Anthony Eden, ministrul afacerilor externe, care fusese convocat, fu pus imediat la curent. La prînz, sir Alexander Cadogan îi telefonă lui Ivone Kirkpatrick, directorul serviciilor B. B. C. pentru Europa. Kirkpatrick locuise la Berlin din 1933 pînă în 1938, în calitate de prim-secretar al ambasadei Marii Britanii. El îi cunoștea foarte bine pe principalii demnitari naziști printre care și pe Hess. Cadogan îl invită pe Kirkpatrick să vină de urgență la Foreign Office. Îi povesti imediat toată istoria.

— Sînteți sigur că ați putea să-l recunoașteți în mod indubitabil pe Hess ? — l-a întrebat sir Alexander.

— Absolut sigur — i-a răspuns Kirkpatrick.

Imediat lui Kirkpatrick și lui Hamilton li s-a pus la dispoziție un avion. Au ajuns însă la Turnhouse abia pe la orele 21 și 20 de minute, „morți de foame, înghețați și obosiți". Nici nu apucaseră să se așeze cînd sună telefonul :

— Posturile de radio germane anunță dispariția lui Hess. Trebuie să ajungeți la el cît mai repede cu putință.

— Avem totuși nevoie de un anumit timp, fiindcă a fost transportat la spitalul militar din Buchanan Castle, la cîțiva kilometri distanță.

— N-are importanță. Trimiteți-mi urgent raportul dumneavoastră.

Puțin după miezul nopții, Hamilton și Kirpatrick au sosit la Buchanan Castle. Au fost conduși într-o cămăruță, unde, îmbrăcat cu o pijama din flanelă gri, așa cum li se dădea conform regulamentului tuturor soldaților din spital, Rudolf Hess dormea într-un pat de fier. „Obișnuit cu fastul și splendoarea în care trăiau conducătorii naziști — avea să povestească mai tîrziu Kirkpatrick —, mă uitam tăcut la camera aceea. L-am trezit pe prizonier. După o clipă de nesiguranță, m-a recunoscut și m-a salutat călduros".

Au fost aduse pentru vizitatori două scaune de lemn. Hess și-a scos de sub pernă un teanc gros de însemnări și a început să vorbească. Cei doi englezi, încremeniți de uimire, au avut prilejul să asculte o interminabilă apologie a führerului, care a durat o oră și jumătate. Kirkpatrick n-a intervenit nici măcar o dată. Conferința a fost întreruptă numai de un telefon din partea lui Eden.

— Ei, ați vorbit cu el ?

— Da. Și putem afirma în mod categoric că e într-adevăr Hess.

— De ce a venit ?

— Încă nu știm. Vorbește de o oră și jumătate, dar n-a ajuns încă la subiect.

După care, Kirkpatrick, stoic, se întoarse în cămăruță ca să asculte în continuare vorbăria lui Rudolf Hess. Adjunctul lui Hitler se hotărîse să atace miezul problemei.

Ideea plecării îi venise pentru prima dată cu ocazia lecturii unei cărți care trata politica externă dusă de Eduard al VII-lea. O carte imparțială, spunea el. Atunci își dăduse însă seama în ce consta greșeala fundamentală pe care o făcea Anglia : în tradiția aceea condamnabilă care o determina să se opună puterii continentale preponderente. Începînd din 1904, Anglia sprijinise Franța împotriva Germaniei. Ea era deci răspunzătoare de războiul din 1914.

Hitler, afirma Hess, avea dovada că Polonia, în 1939, ar fi acceptat propunerile Germaniei dacă Anglia n-ar fi împins-o la rezistență. Așadar, Anglia era răspunzătoare de războiul din 1939, așa cum fusese și de războiul din 1914.

Și Hess rosti cu oarecare solemnitate :

— Anglia este pierdută.

Și încercă să demonstreze acest lucru. În Germania, producția de avioane devenise formidabilă. Ea depășea cu mult pe cea a Angliei și a Americii la un loc. În plus, Germania pregătea foarte mulți piloți. Anglia n-avea să fie niciodată în stare să-și recupereze rămînerea în urmă.

— Cînd Anglia — spuse Hess — s-a apucat să bombardeze teritoriul german în mai 1940, führerul a crezut mai întîi că e vorba de o aberație de moment din partea ei. Și a așteptat, dînd dovadă de o răbdare exemplară, pe de o parte ca să cruțe lumea de ororile dezlănțuirii unui război aerian total, pe de altă parte fiindcă avea o slăbiciune sentimentală pentru cultura și pentru monumentele engleze. Cu mare strîngere de inimă, și numai după ce a așteptat săptămîni de-a rîndul, a dat ordin ca Anglia să fie bombardată.

Hess trecu apoi la capitolul războiului naval. Sute și sute de submarine erau în curs de fabricare. Întreaga Germanie era un imens șantier de submarine. Într-o zi, foarte curînd, toate căile de comunicație maritimă ale Angliei aveau să fie tăiate. Și atunci, cum o să poată să mai subziste ea ? „În schimb, în situația Germaniei nu există nici un punct nevralgic. Pe frontul intern nici o fisură nu era perceptibilă. Existau materii prime din abundență, iar cuceririle din anul precedent le asiguraseră mari rezerve economice și militare. În Franța, de exemplu, germanii găsiseră mii de tone de piese antiaeriene pe care Wehrmachtul le adaptase și le pusese din nou în funcțiune. Benzină era din belșug. Singurul lucru de care duceau lipsă erau grăsimile, dar izbutiseră să le suplinească prin diferite mijloace". Trăgeau cumva nădejde că ar putea ațița vreo revoluție în Germania ? Plin de dispreț, Hess respingea și această eventualitate :

— Führerul se bucură de o încredere oarbă din partea poporului german.

Și Hess făcu o pauză. Urma să formuleze propunerile pentru care venise pînă în Anglia. Ținea să pregătească efectul.

— Mă îngrozește — spuse el — gîndul unei prelungiri a luptei și a masacrelor pe care le-ar atrage ea. Am venit fără știrea führerului ca să conving factorii de conducere din Anglia că de vreme ce Anglia tot nu

mai poate cîştiga războiul, soluţia cea mai înţeleaptă pentru ea ar fi să încheie imediat pace. Îl cunosc îndeaproape pe Hitler şi de mult timp. Legăturile mele cu el au început acum optsprezece ani, în fortăreaţa Landsberg. Vă dau cuvîntul meu de onoare că el n-a nutrit niciodată nici un gînd rău împotriva Marii Britanii şi n-a aspirat niciodată la dominaţia mondială. El e convins că sfera de interese a Germaniei este numai Europa, şi că Germania, extinzîndu-se dincolo de limitele Europei, şi-ar irosi forţele şi şi-ar pregăti singură germenele distrugerii. Ar regreta în mod sincer prăbuşirea Imperiului britanic.

În raportul lui, Ivone Kirkpatrick a notat, nu fără umor, că Rudolf Hess a încercat exact în momentul acela „să mă îngrozească" (*to make my flesh creep*), afirmînd, ca unul care era perfect la curent, că „americanii cei cărpănoşi" urmăreau să înghită Imperiul britanic şi asta începînd cu Canada.

— Soluţia pe care am venit să v-o propun — a continuat Hess — este ca Anglia să-i lase Germaniei mînă liberă în Europa, iar Germania îi va lăsa la rîndul ei Angliei mînă absolut liberă în imperiul său, cu singura rezervă ca ea să ne înapoieze vechile noastre colonii, care ne sînt necesare ca sursă de materii prime.

Ivone Kirkpatrick întrebă atunci cu voce blîndă :

— Rusia unde se află, în Europa sau în Asia ?

— În Asia.

— În aceste condiţii, deoarece domnul Hitler cere să-i dăm mînă liberă numai în Europa, el nu va fi liber să atace Rusia ?

Hess reacţionă imediat :

— Germania are anumite pretenţii faţă de Rusia. Va trebui ca ele să fie satisfăcute, fie prin negocieri, fie prin război. Dar zvonurile care circulă la ora actuală cu privire la un apropiat atac asupra Rusiei dezlănţuit de Hitler sînt lipsite de temei.

Raymond Cartier, care a cercetat îndelung documentele de la Nürnberg, remarcă faptul că această convorbire între Hess şi Kirkpatrick a avut loc la 13 mai 1941. Or, planurile statului-major german prevedeau ca pregătirea agresiunii împotriva Uniunii Sovietice — planul Barbarossa — să fie terminată la 15 mai. Aşadar, atacul

împotriva Rusiei Sovietice era nu numai apropiat, ci iminent.

— Dar cu Italia cum rămîne ? — a întrebat Kirkpatrick. — Cunoaşteţi cumva revendicările ei ?

— Nu.

— E important.

— Nu cred ca pretenţiile Italiei să fie prea mari.

— Italienii nici n-au meritat mare lucru.

— Se poate. Dar ei ne-au adus servicii mari.

Trecuseră două ore şi un sfert de cînd vorbeau. Kirkpatrick se ridică să plece. După părerea lui, întrevederea durase destul şi, în ceea ce-l privea, el era acum destul de bine documentat.

— Ah ! — strigă Rudolf Hess — am uitat ceva important.

— Ce ?

— Propunerile pe care vi le-am transmis vor avea şansă de reuşită numai dacă vor fi discutate de alt guvern decît cel actual. Domnul Churchill, care a pus la cale încă din 1936 războiul, şi colegii lui care s-au asociat la politica războinică nu sînt oamenii cu care führerul ar dori să ducă tratative.

A doua zi şi în ziua următoare, Kirkpatrick s-a întîlnit din nou cu Rudolf Hess. Acesta din urmă manifesta o proastă dispoziţie crescîndă. La urma urmelor, Kirkpatrick nu era decît un simplu funcţionar. Iar el, Hess, a treia persoană marcantă în marele Reich german, considera jignitor faptul că nu fusese pus încă în legătură cu un ministru englez, ba chiar cu regele însuşi. Nu se deranjase doar ca să răspundă la nişte întrebări. Toate acestea îl oboseau. Ceru să i se pună la dispoziţie interpreţi, secretare, consilieri juridici. Indică nume, pe cel al doctorului Semelbauer şi al lui Kurt Maas, deţinuţi în lagărul civil de la Huyton, în apropiere de Liverpool. Un amănunt remarcabil : Hess cunoştea numărul purtat de aceşti deţinuţi : 43 125 şi respectiv 44 012 ! Cu toate acestea, a consimţit să mai facă o serie de precizări suplimentare în legătură cu declaraţiile lui din 13 mai. De exemplu, că Anglia ar trebui să evacueze Irakul.

— Bine, dar după cîte ştiu — observă Kirkpatrick —, Irakul nu e în Europa.

— Irakienii au pus mîna pe arme în sprijinul nostru și führerul va dori ca în tratatul de pace să se țină seama de acest fapt.

Vorbi din nou de America și spuse că Germania nu se temea de ea. Reveni apoi asupra pericolului submarin care amenința Anglia. Și conchise ritos :

— Trebuie să vă intre bine în cap că Germania o să cîștige războiul datorită blocadei. Nici nu vă puteți imagina cîte submarine se construiesc. Hitler face întotdeauna lucrurile pe scară mare, și un război submarin necruțător, sprijinit de noile tipuri de avioane, va avea drept rezultat în foarte scurt timp o blocadă efectivă și completă a Angliei. Ar fi zadarnic să vă imaginați că Anglia ar putea capitula și că lupta ar putea fi continuată de imperiu. Hitler a prevăzut și asta. El va refuza să accepte capitularea Angliei și va menține blocada pînă cînd populația din insulele dumneavoastră va ajunge pur și simplu în situația de a muri de inaniție.

— Dacă ar fi vorba să întreținem numai viața materială a populației britanice, n-am avea nevoie de un tonaj prea mare.

— Nu vă amăgiți cu vise. În curînd blocada va fi atît de aspră, încît n-o să fiți în stare s-o străpungeți, nici măcar cu unul sau cu două vapoare pe zi.

Caracterul civilizat al declarațiilor de la început dispăruse acum. Hess ridica glasul, bătea violent cu pumnul în masă :

— Venirea mea aici e o ultimă ocazie pentru dumneavoastră să începeți negocierile fără să vă pierdeți prestigiul. Dacă nesocotiți această ocazie, dați dovadă că nu vreți să încheiați un acord cu Germania. Hitler va fi îndreptățit, și de fapt va fi de datoria lui, să vă zdrobească complet și după terminarea războiului să vă țină într-o stare de permanentă aservire.

Se opri ca să-și tragă răsuflarea.

— Și cu asta, eu v-am spus tot.

*

Ușa celulei lui Rudolf Hess s-a închis. Hotărît lucru, misiunea lui luase o cu totul altă întorsătură decît cea

scontată de el. Poate că ar fi fost mai bine pentru el să nu fi părăsit niciodată Germania... Germania în care se desfășurase întreaga lui carieră.

Dintotdeauna îl pasionase politica. Își aduce aminte că, încă de pe vremea cînd urma cursurile Universității din München, fusese captivat de teoriile lui Haushofer. Studentul în științe economice făcuse războiul ca infanterist, apoi, după ce fusese rănit în două rînduri, ca aviator. Resimțise dureros și puternic amărăciunea înfrîngerii. Începuse să se îndoiască pînă și de patria lui, Germania. Toate acestea pînă în 1920, pînă în ziua în care a avut revelația Partidului național-socialist muncitoresc german. Redactase atunci un fel de teză-eseu, intitulată „Cum trebuie să fie conducătorul Germaniei pentru ca ea să-și redobîndească prestigiul ?“ Adolf Hitler a citit textul acela. „Dacă necesitatea ordonă — scria Rudolf Hess, gîndindu-se la conducătorul ideal —, el nu se dă înapoi de la vărsarea de sînge... pentru a-și atinge scopurile, e gata să calce peste trupurile celor mai buni prieteni...“

Cuvintele acestea trebuie să-i fi mers drept la inimă lui Adolf Hitler. El l-a întîlnit pe noul membru al partidului nazist. Hess i-a vorbit despre învățăturile lui Haushofer. Și teoria *spațiului vital* a găsit imediat un teren prielnic...

De atunci Rudolf Hess nu l-a mai părăsit pe führer. Pînă în 1933 el a fost adjunctul și secretarul lui personal. Își asuma mai cu seamă sarcini propagandistice și, în acest domeniu, Hitler îi acorda deplină încredere. Se știe că în 1934 a jucat un rol de prim ordin în „eliminarea“ căpitanului Röhm. În 1935 și-a pus semnătura pe ansamblul de legi antievreiești. Hitler îi sporea mereu atribuțiile. Ajunsese să se ocupe de toate problemele guvernamentale și în același timp și de cele de partid. Colabora la redactarea tuturor decretelor. În 1938 a făcut parte din cabinetul secret care pregătea planurile viitorului război. Cînd au izbucnit ostilitățile, a fost unul din cei șase membri ai consiliului pentru apărarea Reichului, care era autoritatea supremă din punct de vedere legislativ și executiv.

Hitler avea să confirme în modul cel mai elocvent rolul de prim plan pe care i-l rezervase lui Hess, desem-

nîndu-l ca pe cel de-al doilea succesor al său, imediat după Göring.

O trăsătură particulară a caracterului lui Hess : era superstiţios. Poate aşa se explică şi influenţa stranie pe care a exercitat-o asupra lui, de-a lungul întregii sale existenţe, acel profesor Karl Haushofer, pe care l-am pomenit aici destul de des. Acest personaj puţin obişnuit lăsa, cu complezenţă, să i se atribuie calităţi de prezicător: „un adevărat ghicitor", spuneau unii despre el. Pînă şi Rudolf Hess povestea plin de admiraţie anumite fapte puse pe seama lui : într-o zi, în timpul primului război mondial, generalul Haushofer a refuzat să se urce într-un tren împreună cu statul lui major. Acest tren, afirma el, o să fie bombardat. „Şi — sublinia Hess — a avut dreptate : trenul a fost bombardat".

Cel mai mic dintre copiii generalului profesor, Albrecht, poet, muzician, era el însuşi profesor de geopolitică. În 1941 Albrecht Haushofer avea treizeci şi opt de ani. Hess avea patruzeci şi opt. Îi vizita adeseori şi pe tată, şi pe fiu, la proprietatea familiei din împrejurimile Münchenului. Karl Haushofer fusese dintotdeauna un admirator al poporului englez. Spunea mereu că englezii şi germanii descindeau din aceeaşi ramură germanică. După München, el îl sfătuise — fără succes însă — pe Hitler să încerce o apropiere de Marea Britanie şi să se ducă chiar la Londra într-o vizită oficială. După înfrîngerea Franţei, în 1940, Haushofer l-a îndemnat cu insistenţă pe Hitler să încheie pace cu Marea Britanie. Cînd s-a aflat că Hitler avea de gînd să atace Rusia, Haushofer — şi o dată cu el Göring şi Hess — au atras atenţia asupra faptului că un război purtat pe două fronturi ar constitui pentru cel de-al treilea Reich un pericol de moarte, pericol semnalat de altfel şi în *Mein Kampf*.

— Nu va fi un război pe două fronturi — ripostase Hitler. — Zidul Atlanticului ne va ocroti pînă ce vom îngenunchea Rusia.

Oricum, o pace încheiată cu Anglia înainte de iureşul spre răsărit nu putea decît să-i surîdă führerului. În iunie 1940, el mai propusese o dată pace Marii Britanii. Nu i se dăduse însă nici un răspuns. „Bineînţeles — a explicat mai tîrziu Churchill —, Hitler ar fi fost încîntat ca, după ce subjugase Europa, să pună capăt conflagraţiei

obţinînd acordul englezilor pentru isprava lui. În realitate, nu era o ofertă de pace, ci o cerere făcută Marii Britanii de a renunţa la tot ceea ce o determinase să declare război".

În ultimele zile ale lunii august 1940, Haushofer a avut cu Rudolf Hess o convorbire care a durat de la orele şaptesprezece pînă la două noaptea. Ca să evite orice indiscreţie, cei doi s-au plimbat timp de trei ore prin pădurea Grünwald. Au discutat despre pregătirile de agresiune împotriva Angliei pe care le făcea atunci în mod susţinut statul-major german. „Dar, înainte de a se lua această hotărîre, poate inevitabilă — îi scria Haushofer fiului său Albrecht —, se pune o dată mai mult întrebarea dacă într-adevăr nu există nici un mijloc de a se împiedica un fapt ale cărui consecinţe riscă să fie de o importanţă capitală. Există în această privinţă o propunere pe care ţin în mod special să ţi-o comunic, pentru că mi-a fost făcută tocmai în acest scop. Nu cumva întrevezi şi tu vreo posibilitate de a se discuta pe un teritoriu neutru şi cu un intermediar care ar putea să fie, de pildă, bătrînul Ian Hamilton sau celălalt Hamilton ?" Era vorba de generalul sir Ian Hamilton şi de Douglas Douglas-Hamilton, duce de Hamilton. Haushofer sugerase să se trimită o scrisoare prin intermediul unei englezoaice care locuia la Lisabona. La 10 septembrie Hess i-a scris lui Karl Haushofer : „Dragă prietene, Albrecht mi-a vorbit de scrisoarea dumitale în care, în afară de informaţiile cu caracter oficial, te referi la plimbarea noastră de la sfîrşitul lunii august, de care-mi amintesc cu multă plăcere.

Albrecht ţi-a vorbit, probabil, de discuţia noastră, care, în afară de probleme referitoare la germanii aflaţi în străinătate, a atins şi chestiunea care ne interesează pe amîndoi într-o atît de mare măsură. M-am gîndit mult la ea din nou şi am ajuns la următoarele concluzii :

Nu trebuie să părăsim cu nici un preţ ideea unei luări de contact şi nici s-o lăsăm să se piardă. Cel mai bine, după părerea mea, ar fi ca Albrecht sau dumneata să-i scrieţi bătrînei doamne, care spuneţi că este prietena familiei voastre, şi să-i sugeraţi să-l întrebe pe prietenul lui Albrecht dacă n-ar fi dispus să vină în ţara neutră în care locuieşte ea, sau măcar la o adresă unde

ar putea s-o întîlnească, cu unicul scop de a discuta cu Albrecht.

Dacă are posibilitatea să facă acest lucru, ar putea, în orice caz, să ne comunice în ce loc se va afla într-un viitor apropiat. O cunoştinţă neutră, care ar avea treabă în locul respectiv, ar putea să-l întîlnească acolo şi să-i facă vreo comunicare, recomandîndu-se că vine din partea dumitale sau a lui Albrecht.

Persoana respectivă nu va vedea, fără îndoială, nici un inconvenient în faptul că se vor cere informaţii asupra locului unde domiciliază. Faptul că se cunoaşte locul, îţi dai seama, nu are nici o însemnătate din punct de vedere militar; la nevoie, ai să te angajezi să nu te foloseşti de adresă în faţa nici unei persoane interesate. Ceea ce va comunica persoana neutră va fi un lucru atît de important, încît celelalte considerente nu vor mai conta.

Evident, este neapărat necesar ca propunerea şi răspunsul să nu treacă pe căile oficiale, fiindcă, fără îndoială, nu doreşti să le pricinuieşti nici un fel de neajunsuri prietenilor dumitale de acolo.

Cel mai indicat ar fi ca scrisoarea adresată bătrînei doamne să fie încredinţată unui agent sigur din AO (Ausland Organisation), la adresa pe care o ştii dumneata. În privinţa aceasta Albrecht ar trebui să vorbească fie cu Bohle [1], fie cu fratele meu. În acelaşi timp, doamna va trebui să primească adresa agentului respectiv la L., sau, dacă acesta din urmă nu va rămîne acolo, indicaţia locului unde să-i trimită răspunsul.

Cît priveşte persoana neutră la care mă gîndesc eu, aş prefera să-ţi vorbesc despre ea verbal ceva mai tîrziu. Nu e nimic presant, căci va trebui, în orice caz, să aşteptăm un răspuns.

În aşteptarea lui, să ne rugăm amîndoi pentru reuşită. Dacă acţiunea noastră va fi încununată de succes, prezicerea dumitale în legătură cu luna august se va realiza, deoarece ţi-ai amintit de numele tînărului prieten şi al bătrînei doamne în timpul plimbării noastre din ultimele zile ale lunii.

[1] Ernst Wilhelm Bohle era gauleiterul desemnat pentru Anglia în cazul victoriei germanilor.

Cu cele mai bune sentimente pentru dumneata şi Martha. Al dumitale, cu toată sinceritatea.

R.H.

Pot fi găsit la telefon prin Linz-Gallspach A".

La 15 septembrie, Albrecht Haushofer a redactat o notă recapitulativă cu privire la întîlnirea lui cu Rudolf Hess. Această notă este de însemnătate capitală pentru înţelegerea misiunii lui Hess şi a psihologiei acestuia din urmă. Ea poartă menţiunea *Foarte secret*. Titlul ei este: *„Mai există posibilităţi pentru încheierea păcii între Germania şi Anglia ?"*

Iată şi textul:

„La 8 septembrie am fost convocat la Bad G. (Godesberg) ca să discut cu adjunctul führerului subiectul prezentului memorandum. Convorbirea noastră între patru ochi a durat două ore. Am avut ocazia să vorbesc foarte deschis.

M-a întrebat imediat prin ce mijloc li s-ar putea aduce la cunoştinţă unor importante personalităţi britanice dorinţa foarte serioasă a führerului de a încheia pacea. După toate aparenţele, continuarea războiului ar echivala cu o sinucidere din partea rasei albe. Chiar dacă ar repurta un succes total în Europa, Germania n-ar fi în măsură să preia moştenirea imperiului. Führerul n-a dorit niciodată şi nu doreşte nici astăzi distrugerea acestuia. Există în Anglia cineva dispus să încheie această pace ?... Posedînd o îndelungată experienţă în încercările de a ajunge, în trecut, la un acord cu englezii şi avînd numeroşi prieteni în această ţară, nu puteam crede serios în posibilitatea unei înţelegeri între Adolf Hitler şi Anglia în împrejurările de faţă, fapt pe care nu l-am ascuns. Am fost întrebat dacă nu cumva eşecul se explică prin faptul că oamenii însărcinaţi cu luările de contact n-au folosit un limbaj adecvat ? Dacă se face cumva aluzie la anumite persoane pe care le cunoaştem amîndoi foarte bine, nu poate exista nici cea mai mică îndoială în privinţa asta, am răspuns eu. Dar, ţinînd cont de noul curs al evenimentelor, asta nu însemna mare lucru. Am fost de asemenea întrebat de ce se opuneau englezii în marea lor majoritate d-lui V. R[ibbentrop].

În ochii englezilor — am admis eu —, dl. V. R[ibbentrop] are același rol cu Duff Cooper, Eden și Churchill în ochii germanilor. Chiar și englezii care mai înainte fuseseră favorabili Germaniei erau încredințați că — din motive pur tendențioase — el îl informase greșit pe führer despre Anglia și că era în cea mai mare măsură răspunzător de dezlănțuirea războiului. Dar, am subliniat eu, respingerea oricăror contacte de către englezi a devenit mai puțin o chestiune de persoane, cît o luare de poziție fundamentală.

Cu toate acestea mi s-a cerut să indic persoane care ar putea servi pentru eventuale reluări de contact. Dintre diplomați l-am menționat pe ministrul O'Malley, de la Budapesta, fostul șef al secției pentru sud-est de la Foreign Office, un om abil, dar poate fără prea mare influență, mai ales din cauza vechii lui simpatii față de Germania ; pe sir Samuel Hoare, în rezervă la Madrid, la care, fără să-l cunosc personal, aș fi putut obține acces imediat ; și, în sfîrșit, pe cel mai interesant dintre toți, pe Lothian, ambasador la Washington, cu care întrețineam de ani de zile relații personale și care, în calitatea lui de membru al înaltei aristocrații și din cauza spiritului lui foarte independent, era fără doar și poate în măsură să facă un demers îndrăzneț... dacă ar fi putut fi convins că o pace, fie ea chiar neconvenabilă și nesigură, ar fi fost mai bună decît un război, convingere la care el n-avea să ajungă decît după ce avea să constate cît de nefundamentate erau speranțele engleze în legătură cu America.

Acest lucru nu putea fi însă apreciat decît de la Washington, și nu din Germania. Ca ultimă posibilitate am menționat o întîlnire pe care aș fi putut s-o am personal, pe teritoriu neutru, cu cel mai intim dintre toți prietenii mei englezi : cu tînărul duce de Hamilton, care avea acces la toți oamenii marcanți din Londra, chiar la Churchill și la rege.

Am subliniat, totuși, dificultatea de a se stabili un contact și am repetat convingerea mea că totul era sortit eșecului, oricare ar fi fost mijlocul de apropiere.

Rezultatul convorbirii a fost că H. mi-a promis că va studia foarte serios chestiunea, încă o dată, și că avea să mă prevină în cazul cînd urma să acționez. Pentru

această situație extrem de delicată și pentru eventualitatea în care ar fi trebuit să călătoresc singur, am cerut instrucțiuni foarte precise și de la cea mai înaltă autoritate. În urma acestei convorbiri am rămas cu impresia foarte netă că führerul nu fusese pus în prealabil la curent și că probabil n-aveam să mai aud vorbindu-se nimic despre această misiune atîta timp cît adjunctul lui și el n-ar fi izbutit să se pună de acord" [2].

Se știe astăzi că mecanismul pus la punct de bătrînul cît și de tînărul Haushofer și de Hess a fost încununat de succes : mesajul a ajuns la destinatarul său. Ducele de Hamilton a fost convocat de directorul serviciului de informații din cadrul aviației britanice, care i-a vorbit de scrisoarea lui Haushofer. S-a discutat și trimiterea lui Hamilton la Lisabona. Dar chestiunea trebuia pusă în discuția cabinetului de război. Hamilton n-a mai auzit vorbindu-se nimic despre această problemă. Tăcerea britanică a constituit cu siguranță o mare decepție pentru Rudolf Hess. Au trecut săptămîni, apoi luni. Perspectiva unui atac împotriva U.R.S.S. devenea din ce în ce mai iminentă. Acesta era lucrul de care se temea cel mai mult Haushofer : lupta pe două fronturi. Și, firește, Hess, care era discipolul lui, se temea de același lucru. Într-o bună zi, Haushofer i-a povestit lui Hess ce visase el timp de trei nopți la rînd. Parcă îl văzuse pe Hess pilotînd un avion, apoi stînd într-un castel mare, împodobit cu tapiserii scoțiene. Hess a fost puternic impresionat. Nu era oare Haushofer, în ochii lui, un vizionar ? Și nu avea, într-adevăr, ducele de Hamilton un castel în Scoția ? La 9 iunie 1941 adjunctul führerului a încercat să-i explice englezului sir John Simon gîndurile lui din perioada aceea : „Atunci mi-am spus : «acum e momentul să-ți pui proiectul în aplicare, căci dacă te-ai duce în Anglia, călătoria aceasta ar putea constitui pentru englezi ocazia să înceapă tratative fără să-și știrbească prestigiul». Nemaivorbind despre condițiile acordului, aveam sentimentul că era nevoie să fie învinsă o neîncredere generală.

[2] După lucrarea lui James Leasor *Rudolf Hess* (traducerea franceză de René Jouan, Presses de la Cité).

Era extrem de greu de luat o hotărîre. N-aș fi reușit de loc dacă n-aș fi avut în permanență în fața ochilor imaginea unui șir interminabil de sicrie de copii care defilau, urmate de niște mame în lacrimi, atît englezoaice cît și germane, și a unui alt șir de sicrie în care se aflau mame, urmate de copii care le jeleau".

A venit apoi ziua în care Hess s-a hotărît. A dat explicații și cu privire la acest moment : el a ajuns „treptat la ideea de a slăbi ostilitatea îndîrjită a britanicilor printr-un gest excepțional și spectaculos". El voia, și i-a spus asta textual într-o scrisoare lui Albrecht Haushofer, „să taie nodul gordian". Bătrîna englezoaică de la Lisabona, luările de contact secrete cu ducele de Hamilton, toate astea erau de domeniul trecutului. Hess renunțase la intermediari. Avea să plece el însuși în Anglia, avea să se ducă la ducele de Hamilton și avea să ceară să fie condus de către el în fața primului ministru, Winston Churchill, și în fața regelui George al VI-lea.

*

În ianuarie 1941, într-o după-amiază, Hess i-a cerut aghiotantului său, căpitanul Karlheinz Pintsch, să-l însoțească la aerodromul din Augsburg. În apropiere se aflau și uzinele „Messerschmitt". Hess era prieten cu Willi Messerschmitt ; îl cunoscuse în timpul războiului din 1914. Hess împrumuta cu regularitate de la acesta cîte un aparat și zbura prin regiunea Augsburg :

— E singura mea recreare — spunea el.

A fost astfel unul dintre primii care au încercat faimosul „ME 110", care avea să provoace atîtea distrugeri în apărarea aliată. Obiectase chiar faptul că raza de acțiune a acestui tip de aparat nu este suficient de mare. La cererea lui expresă fusese adăugat un rezervor de benzină suplimentar.

În după-amiaza aceea Hess sosise la aerodrom cu o valijoară.

— Azi o să zbor mai mult — i-a spus el lui Pintsch.

Și a scos din buzunar două plicuri pe care le-a dat aghiotantului său. Unul dintre ele urma să fie desfăcut de Pintsch dacă Hess nu s-ar fi înapoiat în răstimp de

patru ore. Pe cel de-al doilea, aghiotantul trebuia să-l dea führerului : „în mînă", a subliniat Rudolf Hess.

Motorul duduia. Hess s-a cățărat în carlingă și a ambreiat motorul. În cîteva clipe avionul se înălțase în văzduh. Pintsch l-a urmărit cu privirea pînă cînd l-a văzut dispărînd. În așteptare, aghiotantul și-a omorît timpul cum a putut. După-amiaza a trecut. A venit noaptea. Trecuseră mai mult de patru ore de cînd decolase Hess. Pintsch își pipăi buzunarul cu cele două scrisori pe care i le încredințase superiorul lui. Se hotărî s-o deschidă pe cea care-i era adresată și rămase cu ochii holbați. I se părea că visează. Hess anunța că plecase în Anglia ca să încerce să încheie pace ! Ce eveniment ! Lui Pintsch i se tăiase răsuflarea. Exact în acel moment se auzi în aer un zbîrnîit de avion. Pintsch ridică ochii : un *„ME 110"* se apropia de aerodrom. Aterizează. Pilotul deschise capacul : era Hess !

Cînd se apropie de Pintsch, Hess își dădu imediat seama că subalternul lui deschisese scrisoarea. L-a luat cu el acasă și au stat îndelung de vorbă. În esență, explicațiile lui semănau cu cele pe care avea să le dea mai tîrziu lui Hamilton și lui Kirkpatrick : pericolul pentru Germania nu era în vest, ci în est. Pacea cu Anglia era absolut necesară, pentru ca Germania să poată avea mînă liberă împotriva Rusiei. Hess voia să propună englezilor ca, la rîndul ei, Anglia să aibă pe deplin mînă liberă în imperiul ei. Dar în acest scop era necesar să se discute în mod direct, de la guvern la guvern. El, Hess, se hotărîse deci să plece cu avionul pînă în Scoția, să aterizeze pe un aerodrom în apropiere de castelul ducelui de Hamilton și să se întîlnească cu acesta din urmă. După care, guvernul britanic avea să-i trimită pe unul din membrii săi. Fiind oameni de bună credință și realiști, aveau, fără îndoială, să se înțeleagă.

Ascultînd această lungă pledoarie, Pintsch rămase perplex. Un lucru era însă cert : Hess nu era un trădător. Și Pintsch se hotărî să tacă.

Telefonul sună. Pintsch ridică receptorul. Trecuseră patru luni de la zborul nereușit de la Augsburg. La aparat era Hess :

— E hotărît pentru astăzi — spuse el.

Era într-o sîmbătă. 10 mai 1941. Pintsch se întîlni cu Hess la aerodromul din Augsburg, dar uzinele erau închise. Nemții țineau săptămîna englezească. Pînă în cele din urmă li se deschiseră ușile hangarului și scoaseră de acolo „Messerschmitt"-ul. Hess îi înmînă lui Pintsch o nouă scrisoare pentru Hitler, se urcă în carlingă și decolă...

După ce trecură cele patru ore, Pintsch părăsi aerodromul. A doua zi, după ce călătorise întreaga noapte, sosi la Berchtesgaden ca să-l anunțe pe führer.

Ce făcea Hess în timpul acesta ?

Cînd se apropiase de coasta Angliei, nu era încă noapte. Să înfrunți în plină zi apărarea antiaeriană britanică însemna să-ți pui pielea în joc de pomană. Așa că, timp de o oră, Hess s-a rotit deasupra Mării Nordului. Cînd s-a hotărît să se îndrepte spre coastă, a văzut dedesubtul lui o pînză de ceață. În mod deliberat coborî atunci de la două mii la două sute de metri altitudine, în mai puțin de un minut. Cu cîteva clipe mai înainte fusese reperat de un „Spitfire". Englezul începu să urmărească „Messerschmitt"-ul. Dar superioritatea lui „ME 110" era indiscutabilă : „M-am distanțat de el — avea să relateze mai tîrziu Hess — chiar înainte de a-i remarca prezența. Îmi era imposibil să privesc înapoi. Stăteam cam înghesuit la postul meu de pilotaj. Nu puteam să mă întorc. De altfel eram și orbit de razele soarelui care tocmai apunea". Hess se gîndise mai întîi să aterizeze chiar în parcul ducelui de Hamilton. Pe urmă renunțase la proiectul acesta. Studiase în amănunt cele mai mici detalii ale coastei și amplasarea localităților din apropierea mării. În lumina lunii zări un sat. Cînd a fost sigur că era Eaglesham, din apropiere de Dungavel House, aviatorul se înălță din nou, opri motorul și sări cu parașuta. Voia ca avionul lui să se sfarme de pămînt, pentru ca englezii să nu afle secretul fabricației lui.

Dar treaba n-a fost prea ușoară. Cu toate eforturile, nu izbutea să iasă din carlingă. Mai tîrziu, Hess a mărturisit că pusese să i se explice pe îndelete și în mod foarte exact toată manevrarea „Messerschmitt"-ului, dar că uitase să se informeze cum se sare din carlingă la nevoie. În seara aceea, la patruzeci și opt de ani, Rudolf Hess a

executat primul lui salt cu parașuta. Destinul nu avea să-i mai îngăduie să-l facă și pe al doilea.

*

Luni seara, ascultătorii germani ai postului de radio München l-au auzit deodată pe crainic dînd citire următorului comunicat :

„Partidul național-socialist anunță în mod oficial : camaradul Rudolf Hess, atins în urmă cu cîțiva ani de o boală din cauza căreia i se interzisese categoric să zboare cu avionul, a izbutit, în pofida acestei indicații, să intre în posesia unui avion.

Sîmbătă 10 mai, Rudolf Hess a decolat de la Augsburg, pornind într-un zbor din care nu s-a mai întors.

O scrisoare lăsată denotă semne caracteristice de deranjament mintal și există temeri că ar fi avut halucinații.

Führerul a dat imediat ordin să fie arestați aghiotanții camaradului Hess. Ei avuseseră cunoștință de aceste zboruri și, contrar ordinelor primite din partea führerului, nu au împiedicat și nu au semnalat această abatere".

În forma aceasta s-a hotărît Hitler să anunțe lumii isprava acolitului său. În realitate, nici Karl Haushofer, nici Messerschmitt, nici soția lui Hess n-au fost arestați. Albrecht Haushofer a fost închis, dar, eliberat peste trei luni, a putut să-și reia meseria. Pintsch însă a fost arestat la scurt timp după ce-i înmînase führerului scrisoarea lui Hess. A stat închis timp de trei ani. Eliberat în 1944 și trimis pe frontul din răsărit, a căzut prizionier, reluîndu-și în felul ăsta viața de detențiune, cu care, de altfel, se obișnuise...

Încunoștințați că l-au capturat pe aghiotantul lui Hess, rușii au vrut să cunoască adevărul cu privire la misiunea din mai 1941, dar n-au putut afla nimic mai mult decît ceea ce știa aghiotantul, adică mai nimic. Pintsch a fost eliberat după unsprezece ani și s-a întors acasă în 1955.

Faptul însă rămînea fapt : misiunea lui Hess nu mai constituia un secret ; la 17 mai 1941, Winston Churchill i-a trimis președintelui Roosevelt următoarea telegramă :

„Reprezentanţii Afacerilor Externe au avut trei întrevederi cu Hess.

În cursul primei întrevederi, în noaptea de 11 spre 12 mai, Hess s-a arătat extrem de volubil şi a făcut declaraţii lungi, servindu-se şi de însemnări. În primul rînd, el a trecut în revistă relaţiile anglo-germane în cursul ultimelor trei decenii, căutind să demonstreze că Germania a avut întotdeauna dreptate, pe cînd Anglia nu. În al doilea rînd şi-a exprimat în mod insistent convingerea cu privire la victoria germană pe care o vor asigura interacţiunea armelor submarine şi aeriene, moralul de neclintit al germanilor, coeziunea absolută a poporului condus de Hitler. În partea a treia a declaraţiilor lui, Hess a schiţat o serie de propuneri în vederea unui acord. Führerul, a declarat el, n-a nutrit niciodată vreun gînd rău în privinţa Imperiului britanic, care va rămîne intact, cu condiţia ca fostele colonii să fie înapoiate Germaniei, iar Reichul să aibă mînă liberă în Europa. Dar Hitler, a spus el, n-o să accepte să ducă tratative cu actualul guvern britanic. Mereu aceeaşi veche invitaţie de a ne părăsi toţi prietenii ca să ne salvăm, provizoriu, în bună parte, pielea !

Reprezentanţii Afacerilor Externe l-au întrebat dacă, cerînd să i se lase mînă liberă lui Hitler în Europa, înghiţa Rusia în Europa sau în Asia. «În Asia», a răspuns el. Cu toate acestea, a adăugat el, Germania va avea cîteva cereri de formulat la adresa Rusiei şi va trebui să i se dea satisfacţie. El a dezminţit însă zvonurile conform cărora ar fi în curs de pregătire un atac împotriva Uniunii Sovietice.

Impresia dominantă pe care o lasă Hess este că el e absolut convins de faptul că Germania va cîştiga războiul, dar că acest lucru va necesita foarte mult timp, costînd numeroase vieţi omeneşti şi distrugeri considerabile. Dacă el ar putea convinge poporul nostru că există o bază pentru un acord, pare să spună, s-ar putea pune capăt războiului şi multe suferinţe inutile ar putea fi evitate.

La cea de-a doua întrevedere, din 14 mai, Hess a adăugat următoarele două puncte :

1. Oricare ar fi condiţiile de pace, Germania va trebui să-l susţină pe Rachid Ali şi să obţină ca englezii să plece din Irak.

2. Războiul submarin va continua, cu colaborarea aviaţiei, pînă cînd se va înceta orice aprovizionare a insulelor noastre. În cazul cînd acestea capitulează, dar imperiul continuă lupta, blocada asupra Marii Britanii va fi menţinută, chiar dacă locuitorii ei ar trebui să moară de foame pînă la unul.

La 15 mai a avut loc cea de-a treia întrevedere. Ea nu a adus nimic nou, în afara cîtorva observaţii destul de jignitoare la adresa ţării dumneavoastră şi a ajutorului pe care aţi fi în stare să ni-l acordaţi. Personal, am impresia că Hess nu e cîtuşi de puţin impresionat de ceea ce crede el că ştie în legătură cu noile dumneavoastră tipuri de avioane şi cu producţia dumneavoastră aeronautică.

Hess pare sănătos, nu este exaltat şi nu prezintă nici unul din simptomele obişnuite ale nebuniei. Ideea escapadei, afirmă dînsul, îi aparţine întru totul, Hitler nu avea, pare-se, de loc cunoştinţă de ea. El spera, dacă ar fi să dăm crezare celor ce spune, să ia contact cu membrii unei «mişcări pentru pace» existente în Marea Britanie şi pe care el ar fi ajutat-o să izgonească actualul guvern. Dacă e sincer şi teafăr la minte, aceasta e o informaţie încurajatoare cu privire la stupiditatea serviciilor de informaţii germane. Se va bucura de un tratament bun, dar e de dorit ca presa să nu înceapă să brodeze un întreg roman în jurul persoanei şi în jurul aventurii lui. Nu trebuie să uităm că şi el e părtaş la toate mîrşăviile lui Hitler ; e un criminal de război cu greutate, a cărui soartă va depinde în cele din urmă de hotărîrea guvernelor aliate.

Domnule preşedinte, cele de mai sus sînt pentru informarea dumneavoastră personală. Aici, noi sîntem de părere că e mai bine să dăm frîu liber ziariştilor şi să-i ţinem pe nemţi în nesiguranţă. Prizonierii de război ofiţeri au fost foarte impresionaţi de această veste. Sînt sigur că se va crea multă nelinişte în rîndul forţelor armate germane în legătură cu dezvăluirile pe care ar putea să le facă"

Hess fusese dus în Turnul Londrei : de acolo fusese transportat la Mytchett Place, în apropiere de Farnborough.

Continua să pretindă o întrevedere cu un ministru din guvernul lui Churchill. Kirkpatrick încercase să-l convingă pe primul ministru să-i dea satisfacție prizonierului. Churchill însă nu putea să se hotărască s-o facă. Căci dacă ar fi acceptat, nu s-ar fi spus oare că duce pe ascuns tratative de pace cu Germania lui Hitler ? Kirkpatrick insista : dar dacă Hess avea să facă vreo dezvăluire cu privire la intențiile lui Hitler ? În cele din urmă Churchill îi ceru lordului-cancelar, sir John Simon, să stea de vorbă cu Hess. Condiția principală : întrevederea avea să fie strict secretă. Se știe cum s-a desfășurat ea din darea de seamă citită la procesul de la Nürnberg. Întrevederea a durat aproape trei ore. Hess i-a explicat lui sir John Simon că se gîndea să vină în Marea Britanie încă de pe vremea campaniei din Franța, în 1940.

— Fiind convins, așa cum eram de altfel cu toții, că vom învinge în cele din urmă Anglia, mai devreme sau mai tîrziu — dar în mod cert pînă la sfîrșit —, i-am spus führerului că ar trebui, firește, să-i cerem să ne restituie o serie de lucruri foarte importante — printre care flota comercială — care ne-au fost luate prin tratatul de la Versailles.

Führerul și-a manifestat imediat dezacordul. Războiul, era el de părere, poate să se termine printr-o înțelegere ; chiar dacă ieși victorios, spunea el, nu poți să impui condiții prea dure unei țări cu care dorești să te înțelegi.

M-am gîndit că dacă Anglia ar ști acest lucru, ar putea ea însăși să accepte un acord.

A repetat apoi că zborul lui fusese „în mod formal influențat de faptul că toți conducătorii germani consideră că Anglia s-ar afla într-o situație desperată".

— Vreți să spuneți că țara noastră va avea în viitor de suferit atacuri mai violente și mai nimicitoare ? — a întrebat sir John Simon.

— Da — răspunse Hess, și începu din nou să arate ce posibilități înspăimîntătoare avea arma submarină germană.

— Ați venit cu sau fără asentimentul führerului ? — a întrebat sir John Simon.

— Absolut fără asentimentul lui.

Cînd dădu acest răspuns, Hess izbucni în rîs. Îi întinse apoi lordului-cancelar o foaie scrisă avînd următorul titlu : „Baze ale unui acord".

— Am scris asta aici — explică el. — E ceea ce mi-a spus führerul în cursul mai multor convorbiri.

Sir John Simon avu posibilitatea să citească și el propunerile formulate deja în fața lui Ivone Kirkpatrick. Germania va avea mînă liberă în Europa, iar Marea Britanie mînă liberă în imperiul său. Se va încheia pace cu Italia. Marea Britanie va evacua Irakul și va înapoia fostele colonii germane.

Încă un ministru britanic avea să aibă o întrevedere cu Hess : lordul Beaverbrook, ministrul aprovizionării. Beaverbrook îl cunoscuse foarte bine înainte de război pe Rudolf Hess. El era pentru Churchill mai mult decît un ministru : era un prieten. Trecuseră patru luni de cînd Hess aterizase cu parașuta. Adjunctul lui Hitler era zi și noapte ținut sub observație de psihiatri. Captivitatea, nereușita misiunii lui îi înăspriseră caracterul. Părea că suferă de mania persecuției. Refuza unele feluri de mîncare, unele băuturi și pretindea că evreii voiau să-l otrăvească. Churchill tot se mai întreba dacă Hess venise în Anglia din proprie inițiativă sau trimis de Hitler. Era o chestiune importantă. E normal ca primul ministru să-l fi trimis pe prietenul lui Beaverbrook să-și dea el însuși seama de acest lucru.

În 1959, într-un program de televiziune, Beaverbrook a redat convorbirea lui cu Hess în felul următor :

— Repet — a spus el — convorbirea mea cu Hess exact cu termenii pe care i-a folosit el.

„O victorie a Angliei — afirma el — va însemna o victorie a bolșevicilor.

Anglia greșește dacă-și închipuie că conflictul dintre germani și bolșevici va slăbi într-atît cele două tabere încît orice pericol va înceta pentru Imperiul britanic.

Marea Britanie își va pierde situația ei de putere imperială".

Cînd s-a înapoiat la Londra, Beaverbrook s-a dus la Churchill, care l-a întrebat :

— E într-adevăr nebun ?

— Cîtuşi de puţin ! E absolut teafăr. Se prea poate să aibă idei cam bizare, dar nebun nu este.

Şi, în mod indiscutabil, zborul din 10 mai n-a fost pus la cale de un creier detracat. În remarcabila sa lucrare — o anchetă care constituie un model al genului —, James Leasor a demonstrat că în pregătirile care au durat timp de mai multe luni, nimic nu fusese lăsat la voia întîmplării.

Vizita lordului Beaverbrook a pus capăt tuturor speranţelor lui Hess. I s-a adus la cunoştinţă că pretenţia de a duce negocieri trebuie abandonată şi că, în viitor, nu avea să mai fie considerat decît un prizonier de război.

Atunci exaltarea a cedat locul unei depresiuni aproape totale. Psihiatrii au diagnosticat o nevroză foarte evidentă. Hess a încercat să se sinucidă. A fost însă salvat.

Urmarea, cine n-o cunoaşte ? La procesul de la Nürnberg Hess a luat şi el loc pe banca celor consideraţi vinovaţi. A simulat că are amnezie, apoi, deodată, a afirmat că e perfect lucid. A scăpat de spînzurătoarea care-i aştepta pe atîţia dintre foştii lui camarazi. Judecătorii internaţionali l-au socotit destul de întreg la minte pentru a lua cunoştinţă de faptul că e condamnat la închisoare pe viaţă.

Ne întoarcem din nou la întrebarea care l-a obsedat şi pe Churchill : Hitler ştia sau nu că Hess avea de gînd să plece în Anglia ca să ducă tratative de pace ?

*

Am subliniat deja calmul anormal cu care führerul primise vestea „fugii" lui Rudolf Hess. Generalul Karl Bodenschatz a notat că „Hitler a simulat foarte bine consternarea şi surprinderea". Bodenschatz şi cu Göring au plecat împreună de la Berghof luni în zori. Cînd au rămas singuri, Göring i-a făcut cu ochiul lui Bodenschatz :

— Führerul a dat chix — a spus el.

Pentru mareşalul Reichului, înţelegerea dintre Hitler şi Hess părea mai mult ca sigură. „Era evident pentru oricine — scria un biograf al lui Göring — că Hitler,

credincios comportării sale din timpul războiului, care consta în a nu discuta lucrurile secrete decît cu cei direct interesaţi, complotase împreună cu Rudolf Hess, cel mai apropiat dintre colaboratorii săi. Dacă Hess ar fi putut să-i convingă pe britanici că Germania avea să atace Rusia, pacea ar fi fost probabil posibilă în vest. El ar fi izbîndit acolo unde eşuase Göring bazîndu-se pe diplomaţie şi sprijinit de «Luftwaffe».

Toţi supravieţuitorii din anturajul lui Göring sînt convinşi că Hitler spera nu numai să încheie pace, dar şi să determine guvernul britanic să se ralieze la atacul împotriva Uniunii Sovietice. Consternarea manifestată la Berchtesgaden lăsa să se întrevadă teama ca nu cumva acest plan să fi eşuat..."

O confruntare de mărturii ale diferiţilor protagonişti ai aventurii e impresionantă. Un ziarist de la postul de radio Berlin a declarat următoarele : „Cu cîteva zile înainte de plecarea lui Hess în Anglia, Hitler şi Hess au fost văzuţi împreună la München ieşind din Casa Brună, braţ la braţ, zîmbitori şi foarte cordiali. Biroul central de informaţii părea că ştie ceva în legătură cu zborul lui Hess, căci funcţionarii de serviciu veneau din clipă în clipă în studioul de radiorecepţie şi întrebau : „Nici o ştire încă ?" sau „A aterizat ?"

În septembrie 1943, cînd Hitler l-a însărcinat pe Otto Skorzeny să se ducă să-l elibereze pe Mussolini, prizonier la Gran Sasso, el a făcut aluzie la cazul lui Rudolf Hess şi i-a spus că se va lepăda de el în acelaşi mod în caz că va eşua. Karl Haushofer a rămas cu convingerea că Hitler l-a „sacrificat" pe Hess.

Cel mai curios rămîne însă, fără îndoială, faptul că un ordin categoric semnat de Hitler le interzicea atît lui Hess cît şi lui Göring să piloteze ei înşişi vreun avion. Hess i-a cerut lui Hans Baur, pilotul personal al führerului, să-i procure harta zonelor de zbor interzise deasupra Germaniei. Baur cunoştea foarte bine faptul că lui Hess îi era interzis să zboare. Cu toate acestea, el i-a procurat harta cerută. Messerschmitt, constructorul de avioane, cunoştea şi el ordinul ; cu toate acestea, el a pus avioanele sale la dispoziţia lui Hess. La cererea lui Hess, el a prevăzut ultimul aparat cu rezervoare suplimentare, cu o busolă şi un aparat de radio speciale,

pentru ca adjunctul führerului să poată zbura 1500 km fără alimentare. Înainte de zborul lui în Anglia, Hess a mai efectuat alte douăzeci de zboruri de încercare. De două ori a încercat să atingă coasta Marii Britanii, dar a fost nevoit să facă cale-ntoarsă. Pentru fiecare din aceste zboruri, el a cerut informații meteorologice și un ghidaj special. În atari condiții, secretul lui Hess era secretul lui Polichinelle. Odată ajuns în Anglia, siguranța de sine a lui Rudolf Hess dă categoric impresia că nu vorbea numai în numele său. Recitind cuvintele pe care le-a pronunțat în fața interlocutorilor săi englezi, ajungi la convingerea, spune Raymond Cartier, „că el făcea propuneri, iar nu sugestii, că venea de fapt cu un mandat... Hitler era pe punctul de a ataca Rusia. El era conștient de riscul pe care și-l asuma acceptînd un război pe două fronturi. Ideea de a determina Anglia să capituleze printr-un șantaj în stil mare se potrivea de minune cu spiritul lui machiavelic și încrederea lui în inspirație". James Leasor spune că astăzi pare aproape sigur faptul că Hitler știa de tentativele lui Hess de a servi ca intermediar... Totul pare să arate că un singur element important al proiectului lui Hess nu a fost cunoscut de Hitler : data plecării. Acest fapt ar explica scrisoarea lui Hess și de asemenea afirmația făcută de Hitler în fața lui Pintsch că în acel moment al desfășurării războiului, zborul putea fi „o escapadă cît se poate de riscantă". Două dintre încercările lui Hess dăduseră greș și cotropirea Rusiei urma să aibă loc peste cinci săptămîni. Hitler știa mai bine decît oricine că timpul pentru negocieri era foarte scurt".

La cîtva timp după plecarea lui Hess, Hitler s-a dus la doamna Elsa Bruckmann, soția unui editor din München, care tocmai murise, unul din primii adepți ai lui Hitler. Hitler i-a adresat condoleanțe și după aceea i-a spus melancolic :

— Și eu, la rîndul meu, am pierdut singurele două ființe apropiate, de care eram sincer atașat : doctorul Todt a murit, iar Hess s-a depărtat de mine.

Doamna Bruckmann, care-și permitea să vorbească în mod deschis cu führerul, i-a reproșat atunci faptul că îngăduia să se spună că Hess ar fi fost nebun.

Hitler i-a răspuns foarte calm :

— Ceea ce ți-am spus acum — și numai dumitale — despre adevăratele mele sentimente nu-ți este oare de ajuns ?...

*

Condamnații de la Nürnberg, cei care scăpaseră de la moarte, au fost duși la închisoarea de la Spandau. În 1947 erau nouă la număr. Au fost eliberați unul cîte unul. Speer, cel din urmă, avea să fie eliberat în 1966. Rudolf Hess avea să rămînă singur.

Ciudata moarte a lui Mussolini

„În servieta neagră a lui Mussolini, un plic pe care e scris: D-lui WINSTON CHURCHILL".

Era într-adevăr un pictor cu totul neobișnuit. Asta se petrecea prin august 1945. Localitatea Moltrasio de pe malul lacului Como fusese transformată într-un adevărat bastion. Niciodată, nici în cele mai crîncene zile ale războiului, nu fuseseră masate acolo atîtea trupe. Oameni din armata lui Anders, americani din Military S, polițiști de la Special Branch din Scotland Yard... Toate acestea ca să asigure paza unui pictor amator. Trebuie însă să adăugăm că pictorul se numea Winston Churchill.

Recent, contele Richard de Grandmaison, unul dintre cei mai buni cunoscători în materie de diplomație secretă, a vorbit de „fișierul paralel" alcătuit de generalul Vittorio Gamba, șeful serviciilor italiene de informații din timpul celui de-al doilea război mondial [1]. Printr-o coincidență curioasă, generalul Gamba a murit aproape în același timp cu sir Winston Churchill, în ianuarie 1965.

Gamba manifestase interes față de cele două pelerinaje ale lui Churchill pe malurile lacului Como. Căci au fost două: primul în iunie 1945, iar al doilea în august. Observîndu-l cu atenție, Gamba făcuse următoarea constatare:

[1] Vezi *Histoire pour Tous* nr. 62 din iunie 1965.

— Părea că bătrînul Churchill se comportă ca un pelerin plin de curiozitate, dar de multe ori sub aceste aparențe se ascundea un cercetător înfrigurat.

Ce căuta deci „pictorul" Winston Churchill pe malurile lacului Como? Chiar acolo unde, cu două luni în urmă, *Mussolini fusese împușcat de un partizan comunist*. Dacă lui Churchill i s-ar fi părut că lacurile italiene sînt cele mai indicate ca sursă de inspirație pentru el, ar fi putut să aleagă lacul Maggiore sau lacul Garda. Dar nu, el a ales tocmai lacul Como.

De ce?

N-ar fi oare cel mai bine să urmăm exemplul lui Churchill și să întreprindem o anchetă proprie? Moartea lui Mussolini a dat loc unor interpretări cu totul contradictorii. Cert este faptul că Comitetul italian de eliberare națională, după ce a refuzat în mod categoric să accepte execuția ducelui, a sfîrșit — cel puțin în mod tacit — prin a fi de acord cu execuția lui sumară. Din ce motiv? Oare acesta să fi fost misterul pe care voia să-l dezlege Churchill? Sau altul [2]?

*

În încăperea spoită cu var ocupată în întregime de un pat uriaș din lemn de nuc, colonelul Valerio stă față-n față cu un om îmbătrînit, cu capul ras, îmbrăcat cu niște lucruri ce constituiau părți disparate ale uniformei militare. Este Benito Mussolini. Așezată pe pat, cu picioarele înfășurate într-un pled alb, o femeie tînără, brună, de vreo treizeci de ani, privește scena cu niște

[2] În ultimul timp, numeroase noi mărturii au venit să arunce o lumină neașteptată asupra ultimelor ceasuri ale ducelui. După relatările generalului Cadorna, ale cardinalului Schuster, ale Rachelei și ale lui Vittorio Mussolini, ale colonelului Valerio (omul care l-a executat pe duce), după ancheta lui Paolo Monelli, după lucrările de sinteză ale lui Georges Roux și Willy Spirco au ieșit la iveală anumite mărturii de o importanță capitală, ca de pildă cea a șoferului care l-a dus pe Mussolini în ultima lui călătorie (text publicat de Franco Bandini în *Les dernières heures de Mussolini*, Editions France-Empire), care oferă o viziune nouă asupra acestui eveniment.

ochi mari lucitori, plini de spaimă. Numele ei e Clara Petacci.

Cinci minute mai tîrziu, soții De Maria, proprietarii fermei — o căsuță destul de mizeră — în care Mussolini își petrecuse noaptea împreună cu amanta lui, i-au văzut cum coboară povîrnișul plin de pietre ce duce spre tîrgușorul Bonzano. Vremea era frumoasă, o „adevărată zi de primăvară".

Ceva mai încolo aștepta un „Fiat 1100" de culoare neagră, cu număr din Roma. Fostul dictator și tînăra femeie se urcară în el. Mașina a pornit.

Pe cîmpia inundată de soare, Benito Mussolini și Clara Petacci gonesc în întîmpinarea destinului lor. Și ea și el trăiesc ultimele zile ale unei agonii care a început cu unsprezece zile în urmă, exact la 17 aprilie 1945, în primele ore ale după-amiezii, la Salo, în apropiere de Gargnano, pe malurile lacului Garda...

*

Convoiul de vehicule așteaptă în fața intrării vilei Rocca della Caminate. Cinci mașini și patru camioane italiene și germane. Și uniformele se amestecă : verzi ale nemților, negre ale fasciștilor. Germanii predomină. Se află acolo Untersturmführerul Otto Kisnatt, colonelul Jandl, căpitanul Joost, locotenentul Birzer, sergentul SS Günther. Și soldați, care umplu trei camioane din cele patru. În așteptarea plecării, fasciștii stau puțin mai la o parte. Vreo cincizeci, șaizeci de milițieni ai „Republicii sociale italiene". Mai mulți ierarhi — demnitari — ai partidului. Apoi funcționari, ofițeri.

Și el nu vine. El, care e întotdeauna atît de punctual. El, Mussolini. În clipa aceasta el se află singur, în picioare, nemișcat în anticamera vilei. Prin ușa salonului se aud acorduri ale valsului *Dunărea albastră*, pe care îl cîntă cineva la pian. Încălțat cu cizme, încins cu centironul, în uniforma lui, fără nici o insignă sau galon, el ascultă parcă pierdut în visare.

Cît de mult s-a schimbat ! Unde e mîndrul dictator care se legăna, cu mîinile în șold, cu capul sus, pe balconul din piața Veneția, în strigătele, repetate de o sută de ori, de : *„Duce, duce, duce !"* De luni de zile slăbește într-una : și asta ca urmare a „situației", cum se spune

în mod eufemistic. Și în plus, mai suferă și de un ulcer stomacal, care-i neliniștește din ce în ce mai mult pe doctorii lui. Încă cu un an înainte, în iulie, cînd, din ordinul lui Hitler, Otto Skorzeny îl smulsese din cuibul de vulturi de la Gran Sasso, unde-l ținea prizionier Badoglio, aventurierul nazist observase : „Pe chipul lui se vede o îmbătrînire foarte pronunțată. La prima vedere, pare ros de o boală gravă". Și cînd amanta lui, Claretta Petacci, l-a întîlnit la lacul Garda, ea l-a găsit *„flacco, debilitato, svagato"* — slăbit, debil, distrus...

Ceea ce nu se schimbase erau ochii, privirea aceea întunecată, vie, parcă magnetică, care strălucea și acum pe o față cu totul suptă. Era palid. Pe capul ras, cele cîteva fire care scăpaseră de mașina de tuns erau albe.

Ducele se hotărîse chiar în dimineața aceea. Dintr-o dată. O anunțase pe Rachele Mussolini, de treizeci și șase de ani tovarășa lui de viață, cea căreia toți îi spuneau donna Rachele :

— Astăzi voi pleca la Milano.

În ultimele săptămîni se apropia tot mai mult ceasul din urmă al bastionului fascist din Italia de nord. În timp ce în Germania aliații înaintează rapid venind în întîmpinarea rușilor, în Italia retragerea lui Kesselring se transformă într-o adevărată debandadă. Americanii, englezii și francezii trec Apeninii. Rămășițele organizației neofasciste se destramă. Cămășile negre au aflat de „decretul" Comitetului de eliberare națională : orice căpetenie fascistă poate fi executată fără judecată, în urma simplei ei identificări. Pretutindeni partizanii ies din ilegalitate, ocupă satele, cîmpia, controlează drumurile. Pretutindeni începe ceea ce e mai rău într-un război civil : răfuiala locală.

— Astăzi voi pleca la Milano.

Cîtă oboseală e în glasul ducelui !... Un dictator ? Nu. Umbra unui dictator. Toți cei care l-au întîlnit de cînd a devenit, la remorca lui Hitler, conducătorul neputincios al unei republici teoretice, au remarcat apatia sa, privirea-i ștearsă, indiferența stranie cu care contempla apropierea catastrofei. Vorbea adesea de moartea lui :

— Sînt aproape de sfîrșit... Steaua mea a apus... Aștept epilogul acestei tragedii în care nu mai dețin nici un rol. Voi plăti, dacă viața mea mai poate servi drept plată.

Sau altă dată :

— Decît să îndur o situaţie ca asta, e de o mie de ori mai bine să mor.

El repeta mereu :

— Singurul lucru pe care aş vrea să-l evit este să cad în mîinile anglo-americanilor. E preferabil orice altceva, inclusiv moartea.

Să plece. Ideea asta se contura din ce în ce mai mult, pe zi ce trecea. Dar încotro ? În ziua de 8, postul de radio Sottens a transmis o „notă oficioasă" : Elveţia nu-i acorda ducelui permisiunea să treacă prin teritoriul elveţian. Dacă se va prezenta la frontieră, nu va fi lăsat să intre în ţară.

Şi atunci, la 17 aprilie a spus :

— Astăzi voi pleca la Milano.

De ce tocmai la Milano ? Asta l-a întrebat cu două ore mai înainte şi generalul SS Wolf, însărcinat de Hitler să stea pe lîngă el şi căruia ducele îi spunea „gardianul-şef". Wolf protestă împotriva hotărîrii lui Mussolini. Călătoria la Milano era o nebunie. În împrejurimile Milanului şi chiar în Milano se aflau foarte mulţi partizani. Drumul spre Brenner, prin Verona, rămînea în schimb liber. El, Wolf, se va face forte şi va asigura trecerea ducelui în Germania.

SS-istul a pledat însă în zadar. Ducele a repetat, cu vocea lui plictisită :

— Voi pleca la Milano.

Care să fie explicaţia acestei hotărîri ? Mussolini n-a dat-o niciodată. Dar dacă te uiţi pe o hartă, vezi că Gargnano se află situat între Verona, la est, şi Milano, la vest. Mergînd spre Milano, Mussolini întorcea cu bună ştiinţă spatele Germaniei...

În salonul vilei Rocca della Caminate, pianul cîntă într-una. Şi tot *Dunărea albastră*. Mussolini se smulge din visarea lui imobilă. Deschide uşa salonului. Cel care cîntă e Romano, băiatul lui mai mic. Mussolini se străduieşte să zîmbească :

— Ia te uită — spune el în glumă —, de cînd îţi plac ţie valsurile ?

Tînărul dă la o parte taburetul. Vrea să-şi conducă tatăl pînă la maşină.

— Nu, nu — spune Mussolini —, cîntă mai departe. Peste două sau trei zile o să mă întorc.

Lîngă uşă îl aşteaptă donna Rachele, îmbrăcată în rochia ei lipsită de graţie, austeră, de matroană romană. Chipul ei, încadrat de părul cărunt, coafat fără pricepere, e crispat. Benito îi repetă şi ei că va fi înapoi în cel mult trei zile.

Cînd apare în prag, toţi, nemţi şi italieni, se reped la maşini. Portierele sînt trîntite. Motoarele pornesc. Înainte de a se urca în maşina lui, Mussolini se întoarce şi, va scrie donna Rachele, „priveşte îndelung casa, grădina, fereastra camerei lui şi lacul liniştit şi albastru".

„Pe şosea, la intrarea în Milano, în curtea prefecturii, în birouri, domneşte o confuzie totală. Prezenţa lui Mussolini nu face decît să sporească această confuzie. Miniştri, generali, ofiţeri, simpli soldaţi se agită, vorbesc, discută, înjură sau se văicăresc". Aceasta o scrie un martor ocular, Manlio Cancogni.

Şi apoi nimic. Nu se mai întîmplă nimic. Tot ce face ducele în zilele acelea e lipsit de orice importanţă. La 21 el trece în revistă cîţiva tineri care defilează zgomotos. Sînt formaţiunile de tineret locale ale organizaţiei Balilla. Încearcă să le adreseze un zîmbet, să rostească în faţa lor cîteva cuvinte de încurajare, dar este, spune cineva din anturajul lui, „mai bolnav, mai trist şi mai preocupat ca oricînd". Ulcerul îl face să se zvîrcolească de durere, şi asta de cîteva ori pe zi. În ziua aceea s-a aflat la Milano de căderea Bolognei.

În ziua de 22, doctorul Zaccharias, un medic grec pe care i-l trimisese Hitler, neliniştit de starea sănătăţii lui, notează : „starea ducelui se înrăutăţeşte pe zi ce trece". La 23 cade Parma...

În următoarele ore, doctorul Zaccharias încearcă să-l convingă pe Mussolini să plece cu un avion în Spania. Mussolini ezită, ca şi în ziua precedentă, ca şi în ziua următoare. Perioada aceasta din viaţa lui apare ca o continuă ezitare. Atunci cei din jurul lui trec peste el şi cer hitleriştilor să le trimită un avion, echipaj şi carburant. „Autorităţile de ocupaţie" refuză. Capcana se închide din nou.

În dimineața zilei de 24, ducele primește un mesaj din partea lui Hitler. Ultimul. E un buletin al derutei : rușii au intrat în Berlin. În Italia, înaintarea americanilor continuă, irezistibilă, triumfală. Orașele capitulează cuprinse de entuziasm. În ziua aceea de 24 aprilie, ducele i-a telefonat de trei ori soției lui. Ultima oară la orele 13 ca să-i spună că îi este cu neputință să se mai întîlnească cu ea și cu copiii la Monza și că-l însărcinează pe Gatti, secretarul lui, să o conducă imediat la Como.

Mussolini a închis telefonul. În ciuda aparențelor, dintre toate femeile numai soția lui a contat pentru el. Fată de țărani săraci, care trăiau aproape în mizerie, ea i-a dăruit primul copil, și asta chiar înainte de a se fi gîndit s-o ia în căsătorie. A fost părtașa înfrîngerilor și victoriilor lui. L-a urmat în ascensiunea lui. Din propria ei voință, a rămas o țărancă, legată de realitate, dăruindu-i bărbatului ei trei băieți și două fete. A ales de bunăvoie să trăiască în umbra gloriei.

Bineînțeles, în viața dictatorului au mai existat și multe alte femei. De pe covorul din faimoasa sală a Mapamondului, de la palatul Veneția, femeile de serviciu adunau regulat ace de păr, medalioane și chiar jartiere. Începînd din 1936, amanta lui Benito este Claretta Petacci, o brună frumoasă, cu ochii verzi. Fusese amanta lui favorită. O legătură tumultuoasă, care a cunoscut despărțiri și împăcări. A venit și ea la Milano ca să-l întîlnească. Dar singura femeie pe care o respectă este țăranca cu părul cărunt, donna Rachele.

Visează acolo, în fața telefonului. Ușa se deschide. Un gardian fascist îl anunță :

— Signor Gian-Riccardo Cella.

Cella ? Numele îi este foarte cunoscut ducelui. Mare industriaș, Cella a fost președintele unei întreprinderi importante, „Isotta-Fraschini". Cu cîteva luni în urmă, ducele i-a vîndut lui Cella „Palatul ziarelor" din Milano. O vînzare cam ciudată, care prevedea o clauză de răscumpărare în termen de cinci ani, dar care nu se făcea decît cu plata în franci elvețieni. Gardianul insistă : vizitatorul dorește să fie primit imediat. E urgent. Foarte urgent. Mussolini acceptă : industriașul poate să intre

Bărbatul scund și brun care pătrunde în încăpere pare nervos, foarte nervos. El dă imediat cărțile pe față : este membru al Comitetului de eliberare națională. Care e scopul vizitei lui ? Să cruțe orașul Milano de „ororile războiului civil". Mussolini n-ar putea să predea el însuși autoritatea sa Rezistenței ? În felul ăsta s-ar evita interregnul și redutabilele sale necunoscute.

Cu asta industriașul și-a terminat discursul. Se așternu tăcerea. Cum ar mai fi reacționat dictatorul cu o lună în urmă ! S-ar fi ridicat în picioare, roșu de furie, cu vinele de la tîmple umflate, ar fi bătut cu pumnul în masă, dînd frîu liber furiei sale, tunînd și fulgerînd, furie care-i înspăimînta pe colaboratorii săi. Îndrăzneau să-i propună să capituleze în fața Rezistenței ? Tocmai lui, ducelui !

Nu se întîmplă însă nimic din toate acestea. Mussolini păstrează tăcerea. Privește drept înainte, cu chipul inexpresiv, cu ochii în gol. Nici măcar nu pare mirat. Clatină din cap și spune că este o propunere interesantă la care e gata să dea un răspuns favorabil. Cere însă să i se dea garanții pentru el, pentru ai lui și pentru cei din preajma sa.

În cursul după-amiezii, Cella comunică tovarășilor săi din Comitet modul cum a decurs întrevederea aceea surprinzătoare, precum și rezultatul ei nu mai puțin surprinzător. Se înțeleg să se întîlnească din nou cu Mussolini a doua zi la orele 17, la cardinalul Schuster. Cînd i se aduce la cunoștință acest lucru, Mussolini se declară de acord. „În momentul acela — spun cei care se aflau în preajma lui — n-a manifestat nici un fel de nervozitate, ci numai o mare oboseală".

Cu fruntea teșită, cu bărbia scurtă, cu nasul ascuțit, cardinalul Schuster avea un profil de pasăre. Ultimele luni au fost pentru el dificile. Nu e de loc de invidiat să fii arhiepiscop într-un oraș care este nu numai ultima feudă a neofascismului, ci și bastionul nr. 1 al Rezistenței !

Cardinalul se apropie de una din marile ferestre ale biroului său. Jos, în curtea palatului, e o forfotă și un amalgam straniu de militari italieni și germani, de preoți, demnitari fasciști și civili. Una lîngă alta stau înșirate

mașini oficiale și vehiculele mari camuflate ale forțelor armate. În fața intrării fac de gardă SS-iști, în aparență indiferenți la tot ce se petrece.

Pendula indică orele cinci. O comandă : SS-iștii prezintă arma. În curte agitația încetează deodată. Toți privesc cu curiozitate la mașina care tocmai a intrat pe poartă. Din ea coboară un bărbat îmbrăcat cu o uniformă fără galoane. Are niște cizme din piele fină, iar pe cap o bonetă neagră. Cum să nu-l recunoști pe Mussolini ?

Îi iese înainte un trimis al papei. Ducele nu e singur. Alături de el și dominîndu-l cu statura lui înaltă pășește veteranul războiului din Etiopia, singura personalitate din acest guvern-fantomă, mareșalul Graziani ; urmează doi miniștri fasciști, Barracu și Zerbino, și, în sfîrșit, Bassi, prefectul de Milano. Grupul urcă marea scară. În mijlocul salonului mare, cardinalul — o pată roșie în această încăpere întunecată — îl întîmpină pe omul care timp de douăzeci de ani a ținut în mîinile sale soarta Italiei.

Schimb de amabilități. Banalități. „Ceilalți", cei de la Comitetul de eliberare națională, întîrzie. Cardinalul arată atunci cu mîna către o ușă. Dacă ducele ar vrea să accepte? Ar fi mai indicat să aștepte în salonul vecin. Mussolini îi lasă acolo pe demnitarii fasciști și se ia după cardinal. Ușa se închide în urma celor doi.

Încăperea e mică și întunecoasă din cauza perdelelor mari, grele. Atmosfera e înăbușitoare, închisă. Făcînd un semn cu mîna pe care strălucește inelul de cardinal, monseniorul Schuster îi arată ducelui un mic divan. Mussolini se lasă greoi pe divan. Cardinalul se așază și el alături.

Cei doi bărbați se simt evident jenați. Ca să spargă gheața, cardinalul sună și cere să li se aducă o sticlă cu lichior și prăjituri. După anumite ezitări, în cele din urmă conversația se leagă. Ca să spună ceva, cardinalul pomenește de căderea lui Napoleon. Privirea inexpresivă a ducelui devine deodată vioaie. Întotdeauna l-a admirat pe Napoleon.

— Ce aveți de gînd să faceți ? — îl întreabă prelatul.

— Mă retrag la Valtellina cu trei mii de cămăși negre.

— Ca să continuați lupta în munți ?

— Oh ! numai pentru cîtăva vreme. După aceea o să mă predau.

Atunci cardinalul schimbă tonul. Vorbește de resemnare, de ispășire. Chipul lui Mussolini se crispează. Îi tremură buzele. Ia mîna cardinalului și o sărută. Spune murmurînd că de la o vreme a început să fie iar credincios.

Orele 18. Zgomot de pași și de voci. Delegații Comitetului de eliberare națională urcă în grabă scara mare. Sînt trei : generalul Cadorna, șeful lor, militar de carieră, bineînțeles îmbrăcat civil, avocatul Marazza și inginerul Lombardi.

Și ducele și cardinalul s-au ridicat în același timp ; cardinalul îi întîmpină pe cei trei, pe care i-a introdus un abate cam speriat. Cu o maiestate naturală, el le întinde inelul său ca să-l sărute. Mussolini rămîne o clipă nemișcat. Pe urmă se îndreaptă spre Cadorna întinzîndu-i mîna. Generalul schițează un gest de ezitare. Apoi îi întinde și el mîna. Ceilalți doi îl imită...

Consilierii lui Mussolini intră și ei, alcătuind un grup tăcut. Se simt stingheriți. Nu se schimbă decît puține cuvinte. Cardinalul și ducele se așază din nou pe divanul acela îngust, cardinalul în dreapta, iar Mussolini în stînga. Se aduc fotolii, care sînt așezate în semicerc, în fața canapelei. La stînga lui Mussolini iau loc reprezentanții Rezistenței : Lombardi, Cadorna, Marazza. La stînga lui Marazza stau fasciștii : Barracu, Zerbino, Graziani, Bassi. Acesta din urmă șade, așadar, în dreapta cardinalului. În ultimul moment apare și celălalt avocat din partea Rezistenței, Giustino Arpesani. Trage un scaun pe care-l pune între Cadorna și Lombardi.

Discuția va dura o oră. O oră patetică. În timpul acestor șaizeci de minute se va hotărî soarta lui Mussolini.

— Aș dori să știu, domnilor, ce condiții vreți să-mi puneți.

Mussolini a deschis discuția cu delegații Comitetului de eliberare națională. Foarte natural. Ca și cum ar prezida un consiliu de miniștri sau Marele consiliu fascist. Există deprinderi care nu dispar cu una cu două. De altfel, oamenii aceștia, astfel așezați, dau impresia unui parlament în miniatură.

Prin geamurile închise răzbate confuz toată zarva din curte, zgomotul mașinilor ce vin și pleacă, chemările în

germană și în italiană. Mussolini își privește cu atenție interlocutorii. În ochii lor nu se citește ură, ci mai curînd mirare, mirare că se află acolo, cu el. Era logic ca generalul Cadorna să-i răspundă cel dintîi ducelui. El îi dă însă imediat cuvîntul avocatului Marazza, „fiindcă e vorba de o chestiune de natură politică".

— Noi am interpretat invitația Eminenței Sale — spune avocatul — în sensul unei capitulări necondiționate, pe care sîntem autorizați s-o primim.

Tăcere. Mussolini nu răspunde direct. Ceilalți îl observă. „Arăta foarte rău", va remarca mai tîrziu inginerul Lombardi. Ducele întreabă după aceea ce garanții li s-ar putea da fasciștilor și lui însuși în cazul în care s-ar preda.

— Garanțiile obișnuite date prizonierilor de război.

— Și în numele cui va fi luat acest angajament ?

— În numele Comitetului de eliberare națională și în numele aliaților.

Nu e o discuție aprinsă. Se discută calm, liniștit. Dar oare sînt de bună credință ? Fără-ndoială că da. Totuși, Franco Bandini, ultimul istoric al perioadei de sfîrșit a fascismului, remarcă : ducele vorbește în numele unei „forțe fasciste" care se află în totală descompunere ; la rîndul lor, cei din Rezistență dau garanții, care sînt însă iluzorii : cum ar putea ei, de pildă, să-i facă pe partizanii din Milano, fără să mai vorbim de cei din munți, să respecte consemnul clemenței ?

Cu toate acestea, au ajuns să discute acum amănuntele. A trecut o oră de cînd stau de vorbă. S-ar părea că sînt aproape de un acord. Cardinalul Schuster s-a ridicat și a părăsit încăperea ca să dea ordin să se pregătească o cameră la arhiepiscopie. Ducele va petrece noaptea acolo în calitate de prizonier de război. Toți speră că va putea fi ținut acolo la adăpost de furia populară, pînă la sosirea aliaților. Aceștia îl vor lua cu siguranță și-l vor judeca. Dar Mussolini nu figurează pe lista criminalilor de război. Cine poate prevedea viitorul ?

Pe neașteptate, mareșalul Graziani, stînd țeapăn în scaunul lui, intervine cu brutalitate :

— Nu vom semna nici un acord fără știrea germanilor, fiindcă fidelitatea față de aliat constituie un titlu de onoare și justifică atitudinea noastră de pînă acum.

— În materie de onoare, nu avem nevoie să primim lecții de la nimeni ! — replică supărat avocatul Marazza.

Graziani vrea să-i răspundă. Generalul Cadorna nu-i lasă însă timp. El spune, nu fără ironie :

— Grija asta față de germani mi se pare deplasată. Căci ei duc de mult tratative cu noi, și asta fără știrea voastră !

Pe fața lui Mussolini se citește o mare stupoare. Tocmai atunci se întoarce în cameră și cardinalul Schuster. Confirmă și el : e adevărat, nemții au început negocieri cu Rezistența. Mussolini și ceilalți fasciști par atît de mirați, atît de sceptici, încît cardinalul mai face și alte precizări : el, personal, a servit drept intermediar pentru „salvarea a mii de vieți omenești". De altfel, are și o copie a convenției. La cererea lui, un secretar — preot — caută documentul și-l citește în fața lor. E ascultat într-o tăcere mormîntală. Preotul ajunge la următoarea clauză : „Wehrmachtul se angajează să dezarmeze miliția fascistă și să-i predea pe membrii ei aliaților ca prizonieri de război..."

Mussolini s-a ridicat în picioare, vînăt la față. Tremură de furie. Strigă :

— Întotdeauna ne-au tratat ca pe niște cîini și, în cele din urmă, ne-au și trădat !

Se întoarce apoi către delegații Comitetului și, cu o voce mai calmă, spune :

— Foarte bine. Accept toate condițiile dumneavoastră. Dar mai înainte vreau să-i văd pe nemți, vreau să stăm de vorbă, vreau să le spun ce cred despre ei. Trădarea aceasta premeditată vreau să le-o arunc în față indivizilor ăștia care atîția ani ne-au tratat ca pe niște trădători. După aceea mă voi întoarce imediat aici și voi semna tot ce-mi veți cere.

Și cu pași hotărîți se îndreaptă spre ușă. Cardinalul aleargă după el, încercînd să-l oprească :

— Nu uitați că trebuie să găsiți o cale de înțelegere ca să cruțați populația de suferințe inutile !

Graziani intervine și el, vorbind despre excesele care ar putea fi comise de partizani. Cadorna și ceilalți insistă la rîndul lor :

— Trebuie să luaţi o hotărîre. Situaţia e critică, mulţimea a ajuns la exasperare... Dintr-o clipă în alta, tensiunea poate degenera în acte de violenţă !

Totul este însă în zadar. Mussolini pare să-şi fi regăsit energia din trecut.

— Domnilor — spuse el —, hotărîrea mea e luată. În privinţa asta vreau să fiu cu cugetul curat. Mă duc la nemţi. Într-o oră voi fi înapoi şi vom încheia acordul. O oră, nici un minut mai mult. Aşteptaţi-mă.

Şi a plecat.

Pendula arată orele 19 şi 15 minute.

— O să se-ntoarcă — spune cardinalul — după ce o să constate el singur că nemţii l-au părăsit.

Prefectura din Milano aduce cu un furnicar peste care s-a turnat acid nitric. În curte, în saloane, pe culoare, în birouri, o mulţime de oameni, miniştri, demnitari, cetăţeni de rînd aleargă în toate părţile, se strigă, schimbă cuvinte confuze. Ducele a coborît din maşina care l-a adus de la arhiepiscopie. „A urcat scara prefecturii — povesteşte Vittorio Mussolini —, încruntat şi vădit indignat" ; „cu chipul foarte contractat şi palid ca un mort", spune Zaccharias. Tocmai atunci soseşte şi generalul hitlerist comandant al garnizoanei şi-i oferă lui Mussolini o escortă militară pentru cazul cînd ar vrea să plece. A nimerit-o prost ! Mussolini se duce drept la el şi-i urlă în faţă că „nemţii sînt nişte trădători şi nişte perfizi". Şi mai continuă încă să-l insulte cîtva timp pe general, care nu se prea sinchiseşte, dar rămîne în poziţie de drepţi fără să spună un cuvînt.

Ce s-a mai întîmplat după aceea ? Relatările de care dispunem sînt cît se poate de contradictorii. După unii, Mussolini primeşte vizita prefectului de poliţie din Milano, care venise în fugă de la arhiepiscopie pentru a-l preveni că socialiştii şi comuniştii refuză să ratifice garanţiile date de Cadorna şi de prietenii lui. Gîfîind, nervos, el îi raportează lui Mussolini tot ce a auzit. Îşi exprimă „temerea că nu se poate avea încredere în nişte promisiuni care e foarte nesigur că vor putea fi respectate". Mussolini va fi predat nu autorităţilor legale, ci unui „tribunal al poporului", şi se ştie ce înseamnă asta. Prefectul îşi imploră şeful „să nu se lase în voia soartei", îl roagă „să riste

totul decît să aştepte o asemenea moarte nedemnă". Aceasta este versiunea adoptată de Georges Roux.

Ziaristul italian Paolo Monelli scrie că ducele, după violenta lui discuţie cu generalul neamţ, „cade iarăşi într-un soi de nepăsare bolnăvicioasă, dînd atenţie tuturor argumentelor care se vîntură în jurul lui şi neştiind ce anume hotărîre să ia. Unii îl îndeamnă să plece imediat, alţii îi sugerează să rămînă la Milano". Pe neaşteptate, el pune capăt tuturor discuţiilor şi se duce să se-nchidă singur într-o cameră. Puţin după aceea iese de acolo „cu un aer răvăşit" şi dă ordin de plecare spre Como.

Franco Bandini prezintă o a treia versiune. După el, Mussolini era hotărît să plece la Como imediat ce a sosit la prefectură. Bandini citează relatarea lui Vittorio Mussolini : „Tatăl meu i-a adunat pe miniştrii, pe ierarhii şi pe funcţionarii prezenţi acolo şi, examinînd o hartă întinsă pe o masă, a spus : «Părăsim imediat Milano cu destinaţia Como»". Zaccharias confirmă că după ce a sosit la prefectură, ducele i-a convocat pe toţi în salonul oficial şi le-a spus că vor pleca la Como.

Oricare ar fi versiunea pe care o reţinem, rezultatul este acelaşi. La 24 aprilie 1945, la orele 20, Mussolini a renunţat să mai ducă tratative cu Rezistenţa. Poate că întrevederea de la arhiepiscopie a fost suficientă pentru a-l convinge că Comitetul de eliberare naţională nu putea asigura îndeplinirea angajamentelor sale. Şi apoi, a te da pe mîna Comitetului însemna la urma urmelor să fii predat aliaţilor. De cîte ori nu repetase el că preferă orice, chiar şi moartea, decît să cadă în mîinile americanilor.

— Un proces răsunător în Madison Square ? Niciodată !

*

Noaptea se lasă încet asupra oraşului Milano. E doar ora 7 seara, dar străzile sînt aproape pustii. Pentru milanezi nu mai e timp de hoinărit pe străzi. Toţi se întorc cît mai devreme acasă, unde găsesc nişte apartamente fără foc şi cu cămările goale. Dar asta e totuşi preferabil străzilor sinistre, fără lumină.

Deodată, liniştea e tulburată de uruitul unui convoi motorizat care vine dinspre prefectură. În lumina nesigură a unui crepuscul trist se distinge un şir de maşini

ce se apropie. În frunte merge mașina deschisă a prefectului Gatti. Probabil pentru a pune mai bine în lumină funcția sa, fără însă a putea demonstra eficacitatea poziției acelea incomode, prefectul, îmbrăcat cu o cămașă neagră, stătea pe o aripă, ținînd un automat sub braț. În urmă venea automobilul personal al lui Mussolini, un „Alfa Romeo", tot deschis. Ducele era în ținută de campanie, fără centiron și, ca întotdeauna, fără galoane. În urmă veneau zece mașini și două vehicule blindate, ocupate de un detașament german comandat de locotenentul Birzer și de un detașament italian. La urmă de tot veneau cîteva zeci de mașini particulare, în care se înghesuiră demnitarii cu familiile și prietenii lor, în total vreo sută de persoane. Bărbați, femei, copii, stăpîniți cu toții de un sentiment comun : frica.

Într-una din aceste mașini se afla și Claretta Petacci... S-a hotărît să plece într-o clipă, îndată ce a aflat că Mussolini părăsea Milanul. Și-a umplut geanta cu 45 000 de franci elvețieni și și-a demontat singura bijuterie de valoare, un inel cu un diamant de douăsprezece carate, pe care l-a cusut într-o bretea de la sutien. Împreună cu fratele ei Marcello și cu prietena lui a sărit în mașină și s-a alăturat convoiului de fasciști care fugeau...

În coada convoiului vin niște camioane în care au fost încărcate 56 de geamantane și valize : documentele de stat și „tezaurul" Republicii, două miliarde de lire, peste 15 milioane de franci noi. Mussolini a pus să se încarce într-o camionetă cîteva lăzi conținînd arhivele lui personale.

Coloana o apucă pe autostrada care duce la Como. Aerul este sfîșiat de explozii : bubuit de tunuri și zgomot surd de bombe. La periferia Milanului se dau primele lupte între partizani și fasciști.

Cei patruzeci de kilometri de la Milano pînă la Como au fost parcuși în ceva mai mult de patruzeci de minute. Vittorio Mussolini, care se află în ariergardă, sosește la prefectura din Como înainte de orele 21.

Șapte ore. Atît a stat Mussolini la Como. Șapte ore în timpul cărora a fost agitat, nervos, mai sumbru ca niciodată, fără astîmpăr, „ocupîndu-se de tot felul de fleacuri". N-a dormit o clipă. De altfel, s-ar putea spune că întregul oraș Como era la fel. Era un du-te-vino neîntrerupt,

1

2

1. Mata-Hari dansînd la Muzeul Guimet... *(Foto Ullstein)*
2. ...Și figurînd în „tablouri vivante". *(Foto Ullstein)*
3. Mata-Hari folosea o cască germană în chip de bomboniera. *(Foto René Dazy)*
4. Autograf și semnătura lui Mata-Hari. *(Foto René Dazy)*

3

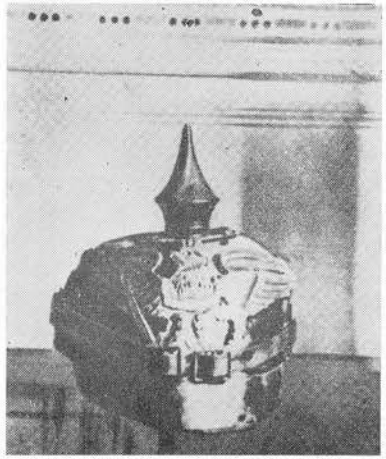

4

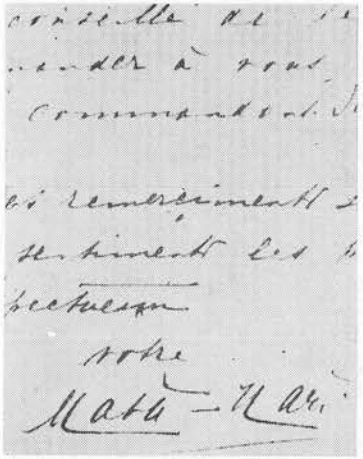

1

2

1. Sora Maria-Perpetua o asistă pe Mata- Hari în dimineaţa execuţiei sale. *(Foto Roger Viollet)*
2. Fotografie antropometrică a lui Mata-Hari. *(Foto René Dazy)*
3. Celula lui Mata-Hari în închisoarea Saint-Lazare. *(Foto René Dazy)*

3

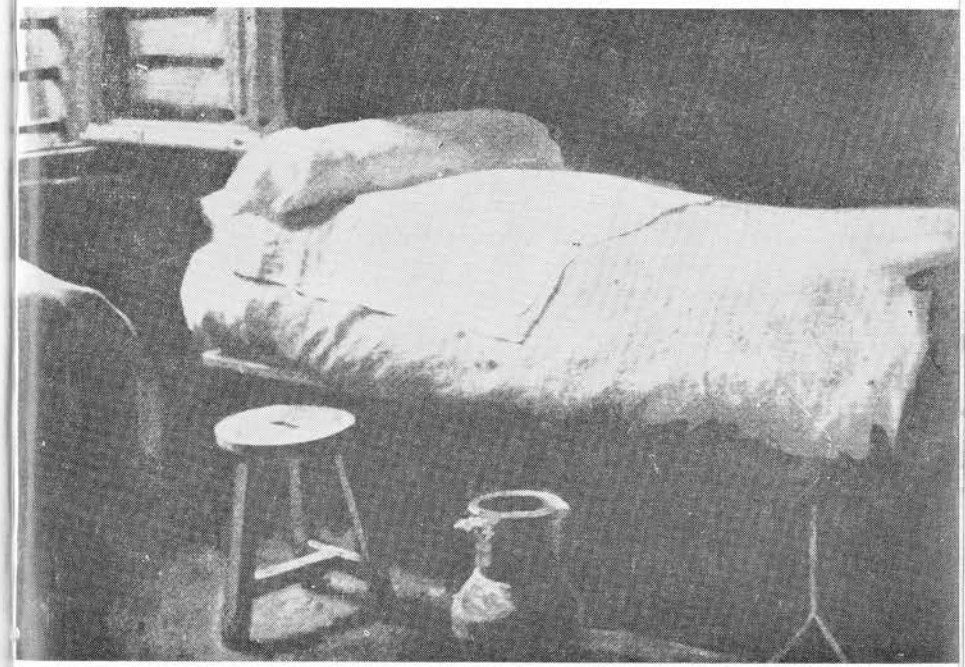

1

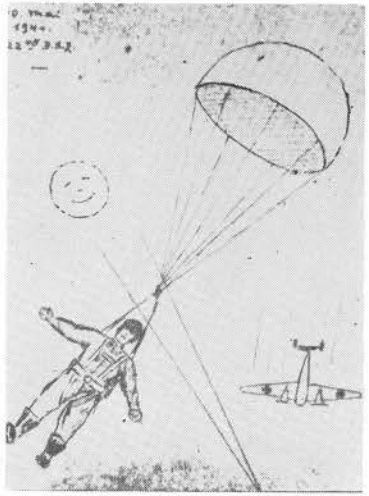

2

3

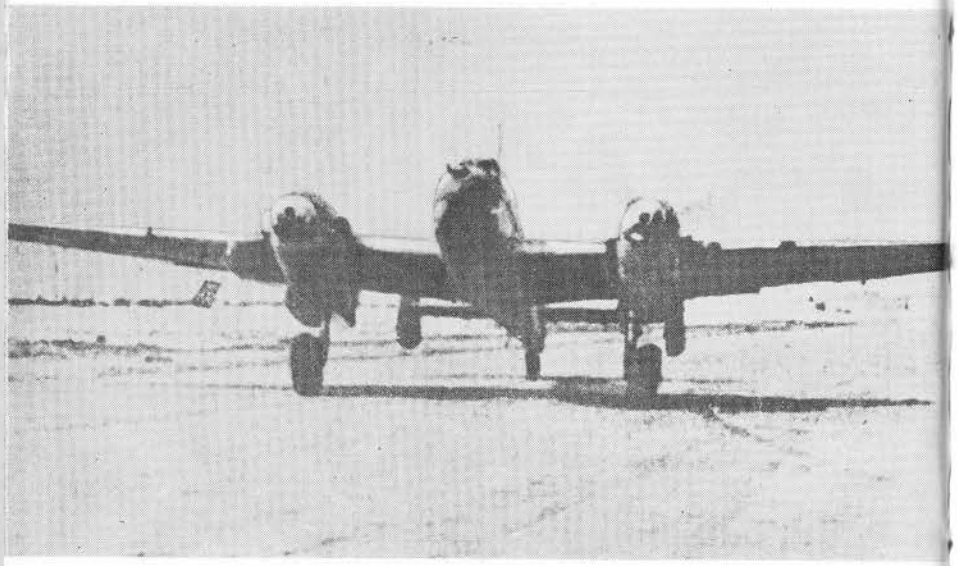

4

5

6

1. Rudolf Hess în anul „misiunii" sale. *(Foto Ullstein)*

2. Rudolf Hess a desenat el însuşi paraşutarea sa în Scoţia. *(Arhivele Istoriei pentru toţi)*

3. „Messerschmitt"-ul de care s-a slujit Hess ca să zboare spre Anglia. *(Arhivele Istoriei pentru toţi)*

4. Sir Ivone Kirkpatrick a fost însărcinat să ia primul contact cu Hess. *(Foto Keystone)*

5. Sfărîmăturile avionului „ME 110" la bordul căruia a zburat Hess de la Augsburg în Scoţia. *(Foto Keystone)*

6. Sir Hugh Knatchbull-Hugessen, ambasadorul Marii Britanii la Ankara. *(Foto Keystone)*

1

2

1. Franz von Papen, ambasadorul Germaniei la Ankara. *(Foto Keystone)*
2. Alain Decaux culege amintirile lui Elyesa Bazna, spionul „Cicero". *(Foto Keystone)*
3. La ambasada Marii Britanii de la Ankara a operat „Cicero". *(Colecția Alain Decaux)*

3

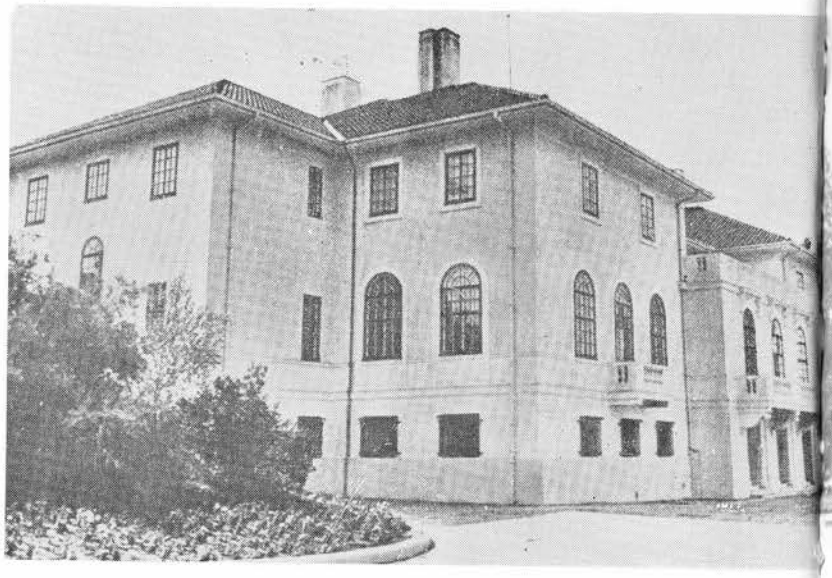

4

5

4. „Cicero", pe vremea cînd era valet la ambasada Marii Britanii. *(Colecția Alain Decaux)*
5. „Cicero" în 1961 la München. *(Foto Keystone)*
6. Ambasada Germaniei de la Ankara. *(Colecția Alain Decaux)*

6

1

1. Dongo, orașul unde Mussolini a fost arestat de partizani. *(Foto Ullstein)*
2. Colonelul Valerio a tras de aproape asupra lui Mussolini și a Clarei Petacci. *(Foto Keystone)*
3. În piața din Milano cadavrul lui Mussolini și al Clarei Petacci spînzurate de picioare, unul lîngă altul. *(Foto Keystone)*

2

3

un zgomot asurzitor : coloane germane străbăteau orașul, detașamente fasciste se revărsau din toate părțile spre acest liman cu totul provizoriu. Și deasupra tuturor plana necunoscutul, o imagine obsedantă : partizanii. Erau acolo, se știa. Erau pretutindeni, inaccesibili, dar putînd să lovească oriunde și oricînd voiau.

În toiul nopții, Mussolini se așază la un birou, ia o foaie de hîrtie. Caută un toc, o călimară. Nu există așa ceva. Se află însă din întîmplare pe acolo un creion bicolor. Îl ia și începe să scrie :

„Dragă Rachele, iată-mă ajuns la ultima fază a vieții mele, la ultima pagină a cărții mele...

Mai tîrziu, noaptea, Mussolini izbutește să obțină legătura telefonică cu donna Rachele. Un dialog întrerupt de suspinele Rachelei. Cu toate acestea, încearcă să-l încurajeze :

— Există atît de mulți oameni care sînt gata să lupte pentru tine și pentru Italia...

Vocea lui Mussolini este tristă :

— Nu mai există nimeni. Sînt singur... Pînă și Cesarotti, șoferul meu, m-a părăsit. Rachele, tu ai să începi o viață nouă, cît despre mine, eu trebuie să-mi urmez destinul.

În scrisoarea adresată Rachelei, el a pomenit din nou de Valtellina. Un laitmotiv tragic. Numele acesta l-a obsedat, literalmente, de-a lungul tuturor acelor ceasuri. Să se fi gîndit el, într-adevăr, să clădească din temelii o fortăreață în care, cu ajutorul ultimilor fasciști rămași credincioși, să lupte așteptîndu-și moartea ? În noaptea aceea se pare că mai credea încă în această posibilitate. Spunea că așteaptă cinci sute de oameni hotărîți care trebuie să sosească de la Milano. Îi promisese ministrul Pavolini. Categoric. Dar orele se scurg. Nici unul din „oamenii hotărîți" nu se ivește la Como.

Mussolini se ridică cuprins de o furie bruscă :

— O să cuceresc muntele cu cămășile negre din Como ! E posibil oare să nu se găsească cinci sute de oameni gata să mă urmeze ?

În jurul lui nimeni nu răspunde. Și ducele lasă capul în jos. E singur.

E încă noapte adîncă. Este ora 4,30. Locotenentul Birzer doarme. Superiorii lui i-au încredințat o sarcină grea :

„protecția" lui Mussolini. E un protector care, dacă e cazul, trebuie să se preschimbe în gardian. O santinelă intră gîfiind în camera lui :

— Mussolini pleacă. S-a și urcat în mașină !

Birzer sare din pat, se îmbracă repede, dă fuga la mașina lui și aleargă la duce. Acesta din urmă e pe punctul de a se urca în mașină. În jurul lui s-au adunat miniștri și ierarhi, printre care și Graziani. Birzer se apropie și-și pocnește călcîiele :

— Duce, cum puteți pleca fără să vă anunțați escorta ?

— Te rog să taci, pot să fac ce vreau și să mă duc unde-mi place. Liberează-mi trecerea.

— Dar nu fără să fiți escortat — răspunde Birzer cu o încăpățînare militărească.

Atunci intervine mareșalul Graziani, care-i strigă :

— Liberează trecerea. Ducele poate să facă ce vrea !

— Nu fără escortă, domnule mareșal. Eu sînt răspunzător.

Birzer se întoarce către SS-iștii care așteaptă la o parte, în camionul lor. Aceștia sar jos, își agită automatele și grenadele. În fruntea lor, Birzer își face drum prin cordonul fasciștilor care înconjură mașina lui Mussolini. Se apropie și-și pocnește din nou călcîiele :

— Duce, acum putem pleca.

Fără să spună un cuvînt, Mussolini se urcă în mașină. Se așază și privește pierdut departe. Schițează apoi cu mîna un gest obosit. Birzer îl interpretează ca un asentiment. La comanda lui, coloana se pune în mișcare. Mașina lui Birzer deschide drumul, urmează apoi mașina lui Mussolini, camionul cu SS-iști și o mașină a SD-ului. Ex-ducele nu mai este decît prizonierul foștilor săi aliați.

Direcția : Menaggio, tot pe malul lacului Como. Mussolini ajunge acolo după ivirea zorilor. Mănîncă ceva, apoi, în cursul dimineții, dă o raită pînă la Grandola, la vreo cîțiva kilometri de acolo. După aceea se întoarce iar la Menaggio. Lasă impresia că se învîrte pe loc și literalmente asta face. Împotriva oricărei speranțe, spune într-una că așteaptă coloana Pavolini. Și, bineînțeles, nu sosește nimic. Seara, la Menaggio, Mussolini o întîlnește din nou pe Clara Petacci, care a făcut tot posibilul ca să-l gă-

sească. Oare omul acesta care poate să se îndoiască de orice, și înainte de toate de oameni, e într-adevăr mișcat de fidelitatea ei ?

În zorii zilei de 27 sosește Pavolini. În sfîrșit ! Dar e singur. Unde e faimoasa coloană ? Nu există. Și nici n-a existat vreodată.

Și o pornesc din nou. Au măcar vreo țintă ? Iluzia fortăreței de la Valtellina a murit. Nimeni nu se mai gîndește la ea. Important este să-și salveze pielea. Mussolini se îndreaptă spre frontiera elvețiană. Aceasta este ținta lui ascunsă : Elveția. Cu cîteva zile înainte a repetat de mai multe ori :

— Sînt cetățean de onoare al orașului Lausanne.

Nu mai are alături de el decît vreo cinci, șase milițieni și cîțiva ierarhi. Convoiul e alcătuit acum numai dintr-un autoblindat și trei mașini mari. Asta e tot.

Merg de-a lungul lacului. Cerul este cenușiu. Temperatura e destul de scăzută. Dar în grădinile care coboară lin pînă la marginea apei, în mijlocul unuia dintre cele mai frumoase peisaje din lume, totul e înflorit...

La cîteva sute de metri de Menaggio se întîlnesc, cu totul întîmplător, cu un convoi german de-al Luftwaffei care, și el, se îndreaptă spre nord ; sînt vreo douăzeci de camioane. Cele două grupuri se unesc.

Într-o mașină se află Mussolini. Într-alta, Claretta Petacci îl urmează mereu, însoțită de fratele ei Marcello...

Merg așa toată dimineața, fără nici un incident. Deodată, pe la orele 12 — unii spun douăsprezece și jumătate —, cu puțin înainte de a ajunge în localitatea Dongo, coloana se oprește brusc.

Ce s-a întîmplat ? Drumul, care a devenit îngust, e barat cu obstacole. Ofițerii germani coboară și se apropie de bușteni îngrămădiți acolo unul peste altul. În spatele lor sînt ascunși niște civili înarmați. Sînt partizani din brigada 52 garibaldiană. Se apropie comandanții lor : Bellini della Stelle, supranumit Pedro, și Lazzari, care preferă să i se spună Bill. Sînt însoțiți de un interpret, un elvețian care vorbește dialectul alemanic.

Ei explică că au sarcina să controleze deplasările de trupe ale Wehrmachtului. Raportul de forțe pare nefiresc. În fața coloanei aceleia bine înarmate, în fața celor o

sută de oameni călîți în lupte, nu se găseau decît vreo optsprezece partizani! Pedro lasă însă să se înțeleagă că în spate are niște „forțe importante". Instrucțiunile pe care le-a primit sînt categorice: *„În conformitate cu acordurile semnate la Milano, lăsați-i să treacă pe germani, dar numai pe germani, și în consecință verificați totul cu minuțiozitate"*.

Maiorul nazist aprobă dînd din cap. În ceea ce-l privește, îi convine. De ce nu? În situația de față! Ofițerii merg pînă acolo încît îi însoțesc pe italieni la percheziția pe care-o fac... Cu multă atenție, partizanii inspectează mașinile, apoi camioanele. Îi dau jos din mașină pe Marcello Petacci și pe sora lui și-i iau cu ei. Claretta poartă un taior gri și o bluză albă cu dantelă. În picioare are niște pantofi albaștri. Cînd trebuie să-i urmeze pe partizani, ia din mașină un mantou de vizon și și-l aruncă pe umeri.

Percheziția continuă. Primul camion: nimic suspect. Al doilea camion: nimic suspect. În cel de-al treilea, șase soldați care stau pe jos își arată actele de identitate. În fund, chircit lîngă cabina șoferului, un al șaptelea, acoperit cu o manta de feldwebel al Wehrmachtului, are aerul că doarme.

— Kaputt — spune un tînăr locotenent german —, e beat.

Cei doi partizani, Ortelli și Peralli, bagă însă de seamă că omul poartă niște cizme din piele fină și ochelari de soare. Și nici nu e soare.

Ca să fie cu cugetul împăcat, unul din ei ordonă:

— *Heraus*! Ieși afară!

Omul se ridică și coboară greoi. Au trebuit să-i dea mîna ca să se dea jos. Fără nici un menajament, un partizan îi scoate ochelarii.

Un strigăt:

— Cum! Sînteți dumneavoastră, Excelență!

— Puteți lăsa mîinile jos.

Primarul localității Dongo, doctorul Giuseppe Rubini, a rostit aceste cuvinte fără dușmănie. Benito Mussolini se supune, în tăcere. Sub mantaua germană poartă uniforma miliției, cu centiron și revolver. Acum se uită la necunoscutul care tocmai a sosit și i-a dat acest ordin;

au trecut cîteva minute de cînd fostul stăpîn al Italiei stătea cu mîinile sus...

Doi partizani îl apucă de brațe. E dus la primăria din Dongo. Cînd trece pe dinaintea ofițerilor germani, privește în altă parte și murmură:

— Încă o dată m-au trădat.

La primărie e introdus într-o încăpere mică de la parter. Își scoate mantaua germană și o aruncă pe jos cu un gest violent. După aceea predă revolverul partizanilor.

În încăpere se află acum o mulțime de oameni. Niciodată nu s-a văzut atîta lume la Dongo! Locuitorii vin să-l privească îndeaproape pe neașteptatul prizonier. Ei îi vorbesc, el le răspunde. Îl asaltează cu întrebări, iar el răspunde mereu. Parcă ar fi un candidat care dă explicații cu ocazia unei întruniri electorale.

— De ce ai declarat război?

— Am fost obligat s-o fac. Ambasadorul Germaniei venea de cîte două ori pe zi la palatul Veneția și-mi reproșa că reeditez trădarea Italiei din 1869 și 1915. Mă amenința... În cele din urmă, exasperat și crezînd că războiul avea să dureze foarte puțin, am cedat presiunilor lui Hitler.

— De ce nu te-ai înțeles cu Franța și cu Anglia?

— Am făcut tot ce-am putut în privința asta.

Și explică că a făcut încercări pe lîngă Léon Blum, acuză Anglia că a încurcat socotelile. Apoi oftează:

— A planat asupra Italiei o fatalitate!

— Pentru ce ai suprimat libertatea?

— Au existat două plebiscite. Amîndouă mi-au arătat aprobarea națiunii.

— Nu pentru război!

Mussolini tace... Intervine atunci un altul:

— Cînd ai văzut ce întorsătură iau lucrurile, de ce n-ai căutat să te înțelegi cu aliații?

— În privința asta am cu ce să mă justific! — strigă ducele, arătînd spre servieta mare din piele neagră, pe care n-a lăsat-o o clipă. O deschide și arată mai multe plicuri mari. Niște martori oculari au afirmat că ar fi citit pe ele: „D-lui Winston Churchill".

Acum, la primărie, lumea a ajuns să se strivească. Afară mulțimea se frămîntă. „Toți oamenii de prin îm-

prejurimi — scria un martor — au venit la Dongo ca să vadă, să afle.

Trecuseră deja două ore. Mussolini continuă să pereze... Comandantul „Pedro" se apropie de vameşul Giorgio Buffelli :

— Să-l lăsăm pe Mussolini să petreacă noaptea aici ?

Vameşul stă o clipă să se gîndească :

— Ce-ar fi să-l ducem la cazarma vămii Germasino ? E destul de mare şi poate fi bine apărată...

Pedro acceptă imediat :

— Foarte bine, pregăteşte maşinile, oamenii şi să plecăm imediat.

„Am ieşit — avea să povestească Buffelli într-o relatare publicată de Franco Bandini — şi am reuşit să adun vreo zece partizani. Am adus două maşini chiar lîngă uşa primăriei, am organizat un serviciu de ordine ca să ţină piept mulţimii şi m-am întors să-i spun lui Pedro că totul este gata".

Este ora 19. A început să se lase întunericul. E frig şi umed. Mussolini s-a ridicat şi se pregăteşte să-şi urmeze paznicii. Tremură de frig. Buffelli îi întinde mantaua nemţească. Dar el mormăie :

— Nu, nu, dracu să-i ia de nemţi, m-am săturat de ei ! Nu mai vreau nici măcar să le văd uniforma !

Atunci cineva îi aduce un pardesiu ponosit, pe care-l îmbracă. Se urcă în prima maşină, care demarează imediat. În urmă vine o altă maşină, plină cu partizani.

La munte plouă. În întuneric, cazarma de la Germasino pare sinistră. Într-o sală cu pereţii goi — biroul comandantului — gărzile aprind focul şi Mussolini, în picioare, priveşte. Sînt acolo de un sfert de oră.

Pedro intră, se apropie de Buffelli şi-i spune că el se întoarce la Dongo. Deodată, ochii negri ai ducelui încep să strălucească. Face un pas către Pedro. Cu glas şovăitor întreabă dacă-i poate trimite veşti unei femei tinere, arestată dimineaţa în convoiul german.

— Cum se numeşte ? — întreabă Pedro.

Ducele nu răspunde. Pedro dă din umeri.

— Tot o să aflăm !

Mussolini clatină din cap şi îşi mişcă ciudat piciorul drept. Spune apoi nervos :

— Doamna Petacci.

Întoarce spatele şi se-ndreaptă spre fereastră.

— O s-o anunţ — răspunde Pedro.

Şi iese.

În birou, ducele şi Buffelli au rămas singuri. Nu se aude decît răpăitul ploii, care bate în ferestre. Mussolini rupe tăcerea :

— Aş putea să ştiu pentru ce m-aţi arestat ?

— Vă cer scuze, dar nu v-am arestat, v-am oprit numai.

— Şi pentru ce m-aţi oprit ?

— V-am oprit fiindcă sînteţi italian şi noi nu vrem ca italienii să se ducă în Germania ca să fie masacraţi acolo.

Mussolini începe să se plimbe prin birou încoace şi-ncolo. Deodată se întoarce şi, fixîndu-l pe vameş cu faimoasa lui privire autoritară de odinioară, exclamă :

— De altfel, de ce mă puteţi acuza ?

Buffelli e cît se poate de calm. Un calm natural. Îi răspunde liniştit :

— De nimic altceva decît de faptul că ne-aţi adus în situaţia în care sîntem acum. Aveţi idee de „binefacerile" pe care le-a adus ţării războiul ? Un război pe care italienii nu l-au vrut, pentru care dumneavoastră ştiţi că nu erau pregătiţi şi, în plus, Italia putea să rămînă neutră.

— Nu-i adevărat, poporul a vrut războiul, regele l-a declarat.

— Şi dumneavoastră aţi fost mediatorul nevinovat.

Dialogul de la Dongo reîncepe. De data aceasta însă Mussolini nu mai bravează. În frazele lui întretăiate, în felul cum se apără îngrijorat, sentimentul care-şi face loc are un nume precis : teama.

Şi stau de vorbă aşa mult timp, fostul dictator şi munteanul. Vorbesc despre pace, despre război, despre Hitler, despre armele secrete, în care Mussolini declară că n-a crezut niciodată. Şi apoi, pe nepusă masă, ducele întreabă :

— După tine, ce-or să-mi facă acum ?

— Nu ştiu, cred că n-o să vă facă nici un rău, o să vă ceară explicaţii.

— În orice caz, am multe de spus în faţa tribunalului şi voi demonstra că în timpul acestor optsprezece luni am salvat Italia de nenorociri mai mari.

E aproape ora 20,30. Buffelli se ridică.

— Ce doriți să mîncați ?

— Nimic, nimic.

— Cum nimic ? Doar o să luați ceva.

— Bine... dacă se poate, cîteva legume fierte.

Pînă la urmă, ducele mănîncă cu poftă macaroane cu unt, carne de căprioară, salată, brînză, fructe și bea și niște vin alb. La sfîrșit i se servește ceai.

Afară s-a dezlănțuit o ploaie torențială. Discuția aceea stranie, interminabilă începe din nou : campania din Libia, raportul de forțe, negocierile de la arhiepiscopia din Milano. Totul este un amestec confuz de confidențe, de amintiri, de tăgăduiri, de explicații. E clar, ducele gîndește cu glas tare. Poate că în mintea lui are loc un fel de repetiție. N-o să repete oare toate acestea în fața judecătorilor ?

Pe la orele 23 spune, în sfîrșit, că e obosit. Buffelli îl conduce la primul etaj, în încăperea care servește drept arest și în care a fost pregătit un pat de campanie. El îi aduce niște pături.

— Mulțumesc — zice Mussolini —, noapte bună.

Buffelli închide ușa în urma lui și o încuie cu lacătul.

*

— Sînt sigură că are nevoie de mine !

Lacrimile se preling pe chipul Clarei Petacci.

Pedro a dat în cele din urmă peste ea la Dongo, într-o cameră de la primărie.

O urcă în mașină. Ce face el ? Aici, o dată mai mult, relatările diferă. Se pare — în pofida a ceea ce Pedro însuși a povestit — că și el a plecat, la rîndul lui, spre Germasino. O jumătate de oră mai tîrziu, mașina în care se află Clara Petacci părăsește Dongo. La ieșirea din localitate, pe podul care trece peste Albano, se întîlnește cu altă mașină. Scîrțîit de frîne ; mașinile opresc una lîngă alta. Pasagerii celor două automobile sar jos. Exclamații de uimire, explicații în cursul cărora revine de mai multe ori numele lui Mussolini. Intrigată, Clara deschide portiera, se dă jos din mașină, scrutează întunericul. În același timp, din celălalt automobil coboară un bărbat cu

capul pansat. Și Clara îl recunoaște pe Mussolini. Atunci aleargă către el, strigînd :

— Bună seara, Excelență !

El tresare, se uită la ea uluit :

— Cum, doamnă, și dumneata te afli aici ?

— Da, și îmi pare bine că s-a întîmplat așa.

Ce s-a întîmplat ? Se pare că șefii locali ai Rezistenței au început să se teamă. De ce să le fi fost frică, în fond ? De vreun raid fascist ? E puțin probabil. De fapt, în urma anchetelor celor mai recente rezultă că generalul Cadorna, la Milano, dăduse de la început ordine foarte precise ca Mussolini să fie dus „într-un loc sigur", adică undeva unde să fie în afara oricărui eventual pericol din partea partizanilor de extremă stîngă. S-a hotărît deci ca ducele să fie transportat în secret la proprietatea industriașului Cademartori, un vast domeniu cu un parc ce ocupa o suprafață de cincizeci de mii de metri pătrați, înconjurat de un zid și situat la șapte kilometri de Como, pe marginea lacului, întinzîndu-se pe o distanță de cinci sute de metri de-a lungul malului. În ascunzișul acela neștiut de nimeni, ar fi putut aștepta în liniște sosirea americanilor.

Buffelli, după ce-l încuiase pe Mussolini, abia adormise de vreo jumătate de oră, cînd a fost deodată trezit din somn :

— A sosit Pedro și vrea să-ți vorbească.

„Mă scol — povestește Buffelli —, mă duc la el și îmi spune : «Am venit să-l iau pe Mussolini». «Bine». Mă duc imediat la el în cameră. Deschid lacătul, aprind lumina și zgîlțîi patul ca să-l trezesc. După cîteva clipe se trezește. Lumina îi cade drept în față și abia poate să se uite la mine. În cele din urmă însă deschide ochii și întreabă : «Ce s-a întîmplat ?» «A sosit ordinul de plecare, trebuie să vă sculați». «Bine, îmi închipuiam eu»".

Lui Mussolini îi trebuie zece minute ca să se îmbrace. Iese din cameră. Pedro se apropie de el :

— Îngăduiți-mi să vă camuflez ; trebuie să străbatem mai multe baraje și e mai bine să nu fiți recunoscut.

Și Pedro înfășoară capul prizonierului cu un bandaj din pînză albă. După aceea îi ridică gulerul de la pardesiu. Ducele stă cu mîinile în jos, neputincios, și se lasă... Nu i se mai văd decît nasul și ochii.

Cînd maşina care-i duce pe Pedro şi pe prizonierul lui părăseşte cazarma de la Germasino este exact ora unu şi treizeci şi cinci de minute. A început ziua de 28 aprilie. Cea din urmă zi a lui Mussolini.

Cele două maşini — două „Fiat-uri 1100" — se îndreaptă spre Como. Lumina farurilor străpunge cu greu perdeaua de ploaie.

Pedro a povestit că s-au auzit deodată salve de arme din direcţia Como, care l-au alarmat. Să fie aliaţii ? Sau să fie vreo contraofensivă a cămăşilor negre ? Imediat a dat ordin şoferilor să oprească şi să facă cale-ntoarsă.

După Bandini, lucrurile nu s-ar fi petrecut chiar atît de simplu. Hotărîrea lui Pedro ar fi fost determinată de o serie de ordine misterioase venite din partea Comitetului de eliberare. În cursul nopţii, acesta ar fi „oscilat" pur şi simplu. După ce seara era de părere ca ducele să fie predat americanilor, acum preconiza judecarea lui de către tribunalul italian. „M-am gîndit — scria Cadorna — la consecinţele pe care le-ar fi avut pentru Italia capturarea lui Mussolini de către aliaţi şi procesul spectaculos ce ar fi urmat în mod inevitabil, care ar fi devenit procesul politicii italiene de douăzeci de ani încoace, tocmai acum, cînd era necesară tăcerea cu privire la anumite fapte şi împrejurări în care ar fi fost dificil să se separe răspunderea unui popor de cea a conducătorului său... În nici un caz n-aş fi fost de acord de bunăvoie cu predarea lui Mussolini în mîinile aliaţilor, pentru a fi judecat şi executat de străini".

De aceea, cînd un oarecare Walter Audisio, un partizan comunist care-şi spunea colonelul Valerio, s-a prezentat la Cadorna şi l-a informat că are mandat „să se ducă la faţa locului şi să-l judece pe Mussolini", generalul n-a făcut nimic pentru a se opune acestei „misiuni". Mai mult, el i-a dictat chiar căpitanului Daddario următorul document :

„Milano, 28 aprilie 1945.

Colonelul Valerio (cunoscut şi ca Magnoli Giova-Battista di Cesare) este un ofiţer italian făcînd parte din Comando Generale del Corpo Volontari della Liberta. El se află în misiune din ordinul Comitetului de eliberare

naţională în oraşul şi provincia Como şi trebuie să poată circula liber împreună cu escorta sa armată".

În momentul în care Pedro se întorcea cu Mussolini, Valerio gonea cu maşina spre Como...

Încotro ? Unul dintre partizanii care-l însoţesc pe Pedro, căpitanul Neri, spune că el ştie un loc sigur :

— Casa unui ţăran care m-a găzduit de mai multe ori în timpul insurecţiei, un patriot cinstit în care se poate avea încredere. E la Bolzanigo, mai sus de Azzano.

Şi pornesc din nou. La Azzano maşinile se opresc. Mussolini şi Clara se dau jos, împreună cu paznicii lor. Nu se vedea nimic ; din cauza ploii care nu mai contenea, noaptea părea şi mai neagră. O pornesc bîjbîind pe un drum îngust, o cărare plină de pietre care urcă între doi pereţi, de-a lungul cărora apa se scurge la vale în şiroaie, ca în albia unui torent. Claretta se agaţă de braţul lui Mussolini.

Drumul dă într-o pajişte. La capătul ei se zăreşte cu greu faţada spoită în alb a unei case de ţară. Neri înaintează singur şi strigă cu glas ascuţit : „Di... di... di...", aşa cum fac ţărăncile cînd îşi cheamă găinile. Uşa casei se deschide — un dreptunghi de lumină pe fondul întunecat al nopţii. Un bărbat şi o femeie se ivesc în prag : Giacommo De Maria şi nevastă-sa Lia. Ea ţine în mînă o lampă cu petrol. Micul grup intră în bucătărie.

Neri îi spune lui De Maria :

— Sînt doi prizonieri ; primiţi-i cum se cuvine. Îşi vor petrece noaptea aici.

După care şefii pleacă... Nu mai rămîn ca să-i păzească pe prizonieri decît doi tineri partizani originari de prin partea locului, Sandrino şi Lino. Aceştia au consemn să nu-i slăbească o clipă din ochi pe Mussolini şi pe Claretta : „Nu vă clintiţi din loc şi nu dormiţi pînă la noi ordine".

Mussolini s-a lăsat pe un scaun înaintea unei mese. Cu bandajul acela care-i înfăşoară capul, cu obrazul palid, cu faţa lui colţuroasă, apare în ochii gazdelor cu o fizionomie cam suspectă... Claretta s-a aşezat alături de el şi i-a luat mîna. Ţăranul aţiţă focul din vatră.

— Cu ce pot să vă servesc ? — întrebă el.
— Cu o cafea — șopti Claretta.
— Nu am cafea, dar pot să vă servesc cu un surogat.
— N-are importanță.

Între timp, Lia De Maria a urcat la primul cat și i-a trezit pe cei doi copii care dormeau în patul cel mare din lemn de nuc. I-a trimis să se culce în șură și a schimbat așternutul. După aceea a coborît din nou :

— Dacă domnul și doamna vor să meargă sus...

Paolo Monelli, care i-a chestionat mult pe soții De Maria, ne-a spus că „Mussolini nu se clintea, stătea cu capul plecat, cu mîinile înfundate în buzunare. Parcă nici n-a auzit. Claretta îi spuse, ca și cum ar vorbi cu un bolnav : «Doamna spune că odaia e gata. Vrei să urcăm ?»"

Atunci el se scoală. Urcă greoi scara și intră în odaie, urmat de Claretta. E o încăpere foarte mică, spoită cu var, cu grinzi. Patul o ocupă aproape în întregime. De tavan, prins de un fir, atîrnă un bec electric. Deasupra patului e o gravură cu Madona din Pompei și portretul unui vînător de munte din celălalt război. Niște scaune de paie. Un lavoar, pe care Lia a pus un ștergar curat.

Așteptarea durează de dimineață.

Dincolo de ușă cei doi partizani așteaptă și ei. Ce anume ? Nici ei nu știu.

Prizonierii lor s-au trezit pe la orele unsprezece. La amiază soții De Maria le-au servit mămăligă cu lapte, pîine și niște cîrnați, pe care i-au mîncat în tăcere. Drept băutură li s-a dat apă. Și după aceea, din nou așteptare...

Orele patru. Zgomot de pași pe scări. Zgomot de arme. Ușa se deschise. Benito, care stă în picioare între pat și fereastră, și Claretta, care s-a ridicat brusc, văd apărînd un civil îmbrăcat într-un impermeabil, urmat de doi bărbați în uniforme kaki. Civilul e înalt. Are o figură energică și o mustață mică, neagră à la Clark Gable. Să tot aibă vreo treizeci și cinci, patruzeci de ani. E înarmat. Privește cu insistență încăperea și pe prizonieri. Pare nervos.

— Ești înarmat ?

Ducele nu se arată mirat de faptul că e tutuit.

— Nu, n-am nici o armă...

Claretta nu-și poate desprinde ochii ei mari verzi, înspăimîntați, de la necunoscut.

— Grăbește-te — îi spune Mussolini.

Se scoală și ea. E numai în combinezon. Civilul pare din ce în ce mai nervos.

— Hai, grăbește-te — îi spune și el la rîndul lui. — Nu pierde timpul, îmbracă-te, mă grăbesc.

Mussolini își pune pardesiul. Claretta se îmbracă cît poate de repede. Își pune o bluză albă, un taior gri, niște pantofi de piele albaștri.

Privirea lui Mussolini și-a recăpătat intensitatea din zilele lui de glorie. Îi strigă bărbatului care pretinde că a venit să-l elibereze :

— O să-ți dau un imperiu !

Și o apucă spre scară. Bărbatul, revenind cu oarecare emfază la pronumele de politețe, intervine cu un gest teatral. Întorcîndu-se spre Claretta :

— După dumneavoastră, doamnă...

Și tînăra femeie trece prima.

Scara. Bucătăria. Ușița care dă în pajiște. Cărarea povîrnită. O boltă întunecată. O străduță abruptă. Satul. Printre casele vechi, cenușii, Claretta, Mussolini și cei trei care-i escortează răsuflă din greu pe pavajul în trepte. O răscruce. Ceva mai încolo, pe șoseaua națională, un „Fiat 1100" negru, care așteaptă.

Niște țărani privesc curioși la necunoscuți. Îi văd lîngă mașină, pe civil și pe cei doi oameni înarmați, care discută între ei. Portierele se trîntesc. Motorul pornește. Civilul s-a instalat între scara automobilului și aripi. Stă cu spatele spre șosea. Mașina se pune în mișcare. Încet. Atît de încet încît ceilalți doi pot s-o urmeze în pas alergător...

Bărbatul cu impermeabil se numea Valerio. Același care, în cursul nopții, îl înștiințase pe generalul Cadorna că i s-a încredințat misiunea de a-l executa pe Mussolini. La orele opt dimineața a sosit la Como, a alergat la

prefectură, a făcut tărăboi, a cerut, a amenințat. În cele din urmă a obținut o hîrtie, semnată de un secretar, care confirma că are „misiunea de a executa instrucțiunile". Imediat după aceea a sărit în mașină și a luat-o spre Bolzanigo.

„Fiat"-ul negru continua să meargă cu foarte mică viteză.

Astfel au parcurs vreo cincizeci de metri, pînă ce au ajuns la grilajul vilei Belmonte, una din acele frumoase proprietăți care se află puzderie de-a lungul lacului Como. Grădina vilei este înconjurată de un zid din blocuri de piatră naturală, avînd o față prelucrată. Acolo grilajul intră puțin înăuntru, ceea ce face ca șoseaua să se lărgească nițel.

Valerio îi face semn șoferului să oprească. Ce s-a petrecut după aceea ? Dispunem de trei relatări ale lui Valerio, făcute la date diferite. Ele se contrazic însă în privința a foarte multe puncte. O altă relatare, foarte recentă, aparține șoferului care a condus mașina și îi vom da citire. Din textul ei se desprinde o indiscutabilă și în același timp tragică sinceritate. Orice comentariu n-ar face decît să scadă valoarea acestei mărturii extraordinare :

„Dintr-un salt, Valerio s-a dat jos de pe aripă și a deschis cu un gest hotărît cele două portiere ale mașinii din partea dinspre șosea... «Coborîți» — a spus colonelul pe un ton aspru, și cei doi prizonieri s-au dat jos din mașină. Cred că în clipa aceea Claretta și-a dat seama de ceea ce avea să urmeze, căci a aruncat cîteva priviri în jur, părînd foarte agitată. «Comandantul» (așa-i spuneam) i-a împins, atingîndu-i aproape cu trupul lui, pînă lîngă zidul cel mic... Nu erau în nici un caz mai mult de doi metri. Se poate spune că Mussolini și Claretta, odată coborîți din mașină, n-au făcut decît un singur pas la stînga. Valerio rosti foarte repede cîteva cuvinte, pomenind de un «ordin» și de o «sentință de moarte», dar n-am prea auzit mare lucru, iar toată scena se desfășura extrem de rapid. Mussolini a rămas imobil de parc-ar fi fost absent, dar Claretta dădu deodată dovadă de o energie neașteptată. Se agăță de Mussolini, uitîndu-se cînd la Valerio, cînd la Mussolini : «Nu, nu se poate, nu puteți face una ca asta !»

Avea o expresie foarte încordată, vocea îi era schimbată, iar privirile îi erau rătăcite. Atunci Valerio îi strigă cu asprime, nervos : «Pleacă de acolo sau te dobor și pe tine». Dar Claretta rămase mai departe lipită de Mussolini ca și cum n-ar fi auzit. În clipa aceea, Valerio apăsă pe trăgaci. Am auzit clar cum percutorul a făcut «pac», lovind în gol.

Valerio își reveni imediat ; apa curgea șiroaie pe el. A scos un pistol și l-a îndreptat asupra celor două victime. În același timp l-a strigat pe Pietro. I-a strigat : «Adu-mi arma ta»".

Pietro a coborît în fugă pînă la noi. I-a întins lui Valerio MAS-ul său, pe care acesta l-a apucat, băgîndu-și pistolul înapoi în buzunar. Valerio a tras rafala mortală.

*

Cele două cadavre au rămas în drum mai bine de două ore, sub ploaia care începuse din nou să cadă, păzite de Lino și Sandrino.

Cît despre Valerio, el plecase la Dongo, ca să participe la executarea celor cincisprezece ierarhi fasciști arestați o dată cu Mussolini.

În sfîrșit, a venit o mașină ca să ia trupul lui Mussolini și al Clarettei. Ceva mai tîrziu ele au fost transportate cu același camion în care fuseseră azvîrlite și celelalte cincisprezece cadavre însîngerate ale celor executați la Dongo.

A doua zi dimineața, cele șaptesprezece cadavre au fost aruncate într-un colț al pieței Loreto din Milano. Acolo, sub marchiza unui garaj, fuseseră împușcați odinioară de către nemți cincisprezece patrioți.

O mulțime imensă s-a adunat imediat. Oamenii se împingeau, rîdeau, se înghesuiau, nu reușeau să vadă bine. Cineva, un individ de statură uriașă cu aspect neglijent, a avut ideea să-i agațe pe fostul dictator și pe amanta lui de acoperișul marchizei.

I-au legat lui Mussolini picioarele cu un laț. L-au ridicat întîi pe el, pînă cînd capul i-a ajuns la doi metri de pămînt. Claretta a fost și ea atîrnată alături de el. Apoi, peste piață s-a așternut o tăcere adîncă.

*

Cînd Churchill a sosit în iunie 1945 pe malurile lacului Como sub paza unei escorte impunătoare, a cerut să fie dus mai întîi la Dongo și după aceea la vila Belmonte. Dar el nu voia numai *să vadă*. Voia *și să afle*.

A cerut să-i fie aduși martori : Barbieri, locțiitorul comandantului grupului de partizani care a organizat ambuscada. În plus : Carlo Ceresoli și Carlo Terreni. Aceștia din urmă i-au povestit că au asistat la descărcarea bagajelor și a lăzilor pe care le luase cu el Mussolini. Churchill a ascultat și relatarea brutarului din Gera „care a cîntărit pe cîntarul din prăvălia lui 36 kg de aur și diamante găsite într-o valiză, la marginea unui rîu ce se varsă în lac". Brutarul susținea că în valiză se mai găsea ceva :

— Mai erau și niște hîrtii, dar au fost aruncate în apă...

Să fi fost vorba de hîrtiile pe care le căuta Churchill ? Probabil că n-a reușit să dea de urma lor cu ocazia primei călătorii pe care a făcut-o acolo. Fiindcă s-a întors din nou peste două luni. La Moltrasio, serviciile de securitate reținuseră pentru el vila lui signor Donegani, un fost prieten al ducelui, în momentul acela refugiat în Elveția. Bineînțeles, oamenii din sat erau cu toții numai ochi și urechi. Ei au povestit mai tîrziu că observaseră de mai multe ori niște vizitatori nocturni „care, după o scurtă ședere, erau duși cu automobilul departe de vilă". Alt amănunt neobișnuit : „Într-o dimineață, căminul din salonul în care Churchill își petrecea cea mai mare parte a timpului a început să scoată un fum negru cu miros caracteristic :

— Mirosea a hîrtie arsă — avea să spună o bătrînă".

Să-l citățm pe Richard de Grandmaison, subliniind faptul că el se afla la lacul Como în timpul celei de-a doua vizite a lui Churchill și că a făcut o anchetă amănunțită la fața locului, chestionîndu-i el însuși pe țărani :

„Călăuzit de un tînăr care la ora actuală este unul dintre partizanii mișcării neofasciste, un observator a ajuns pînă sub ferestrele faimosului salon. L-a zărit pe prestigiosul locatar, care trăgea din obișnuita lui țigară de foi și cerceta niște documente, avînd un aer mai preocupat ca de obicei. El frunzărea teancurile, examina, alegea, privea cu lupa colțurile filelor, ca să le întindă în cele din urmă una cîte una generalilor săi, care se aflau așezați în fața căminului. Gestul lui era însoțit de un singur cuvînt :

— Rubbish... Rubbish...

Acest «rebut» alimenta splendida vîlvătaie din cămin, al cărei fum gros îi intriga pe gură-cască.

Timp de șase zile și șase nopți, căminul a fost martorul unei distrugeri pline de rîvnă. O țărancă care aducea lapte în fiecare dimineață la vilă a tras de aici o concluzie care se impune :

— Tare mai e friguros bătrînul domn... — a spus ea".

Concluzia lui Richard de Grandmaison este următoarea : „Pentru noi adevărul e altul, și putem să presupunem că bătrînul vulpoi nu s-a lăsat înșelat : i s-au vîndut textele pe care le căuta, dar el și-a dat imediat seama că se făsuseră fotocopii după ele, datorită urmelor de ace care serviseră la fixarea documentului respectiv în fața obiectivului. Fără îndoială, hîrtii de o importanță considerabilă".

Despre ce hîrtii să fi fost vorba ?

Să ne amintim de „interviul" lui Mussolini la primăria din Dongo după arestarea lui. Atunci el deschisese servieta neagră și strigase :

— În privința asta am cu ce să mă justific !

Înăuntru se zăreau niște plicuri. Pe unul din ele niște martori oculari citiseră un nume : *D-lui Winston Churchill*.

Nimeni nu-și mai aduce aminte să fi văzut în orele care au urmat servieta respectivă în mîinile lui Mussolini. Deci, ori s-a despărțit el de ea, ori i-a fost furată. Care este realitatea ? Să fie oare adevărat că în timpul captivității sale la Gran Sasso englezii i-ar fi promis ducelui viața în schimbul anumitor documente ? Ce fel de documente ? Cele pe care Mussolini le mai avea cu el la Dongo ? Să fi fost vorba de vreo corespondență secretă

între Churchill și duce ? Conțineau scrisorile poate lucruri neplăcute pentru guvernul britanic ? Sau, așa cum afirmă un ziar comunist elvețian, *Voix ouvrière,* era vorba de „convenția secretă care a îngăduit să se elaboreze faimosul plan Laval-Hoare". Ar fi fost vorba, după cum susține același ziar, „să se împartă Abisinia între agresor și complicii lui, stăpînii trusturilor engleze și franceze..."

Contele de Grandmaison e de părere că copiile documentelor „pierdute" la Dongo trebuie să se afle în dosarul lăsat de generalul Gamba. Vor fi oare publicate într-o zi ?

Misterele lui Rasputin

„O doză de cianură suficientă pentru a ucide douăzeci de oameni".

Puțin cîte puțin, pata de sînge se întindea pe zăpadă. Căzut cu fața-n jos, trupul lui Rasputin nu mai avea decît cîte o slabă tresărire din cînd în cînd. Așa s-a terminat cu „prietenul cel sfînt", cu *Boji celovek* (omul lui Dumnezeu), simbol al unei Rusii care avea să dispară și ea o dată cu el.

Ca să-l ucidă a fost nevoie să fie trase în plin trei focuri de revolver. A fost nevoie să i se zdrobească capul cu lovituri de bîtă. Și, totuși, Rasputin ar fi trebuit să fie mort de cîteva ceasuri. În palatul de pe Moika, gazda sa, prințul Iusupov, îi dăduse o doză de cianură de potasiu suficientă pentru a ucide douăzeci de oameni. Grigore Efimovici Rasputin mîncase niște prăjituri umplute pur și simplu cu cianură. Dăduse pe gît — pahar după pahar — o cantitate nemaipomenită de vin amestecat cu cianură. Fără nici un efect. Și fără să se observe la el nici un fel de schimbare în urma celor ingurgitate.

Cine nu cunoaște acest episod, demn de o comedie de bîlci ? Cine nu și-a pus, în mod firesc, o serie de întrebări în legătură cu toate acestea ?

Și eu mi le-am pus. Scenariul unui film scris împreună cu Claude Desailly pentru Robert Hossein [1] m-a

[1] *J'ai tué Raspoutine.*

făcut să cercetez episodul şi să încerc să conturez personajul. Filmul odată terminat, mi-am dat seama că mai rămîneau anumite semne de întrebare foarte bine conturate. Cum era şi normal, m-am adresat prinţului Iusupov. În privinţa otrăvii, el n-a putut să facă decît o serie de constatări. În nici un caz să dea explicaţii. Multă vreme am crezut că prinţul este singurul supravieţuitor din cei care l-au ucis pe Rasputin. Într-o bună zi însă am aflat că se află în viaţă şi doctorul Lazovert, care otrăvise cu propriile lui mîini prăjiturile şi vinul pe care le consumase Grigori Rasputin în palatul de pe Moika !

Am fost însă prevenit :

— N-o să izbutiţi să aflaţi nimic de la el. De cincizeci de ani, Lazovert obişnuieşte să le-nchidă uşa-n nas tuturor acelora care vin să-i pună vreo întrebare cu privire la Rasputin. Contrar prinţului Iusupov, care de o jumătate de secol nu face altceva decît să comenteze moartea lui Grigori Efimovici, doctorul Lazovert păstrează de cincizeci de ani cea mai desăvîrşită tăcere.

Într-adevăr, aşa era : doi dintre cei ce l-au ucis pe Rasputin, Iusupov şi Purişkevici, îşi publicaseră memoriile. Despre Lazovert nu se mai auzea însă nimic. Era atît de hotărît să se facă uitat, încît aproape toţi îl credeau mort. Şi în special eu.

Iată acum, în faţa mea, mărturia inedită a doctorului de Lazovert [2].

[2] Istoricii care au pomenit despre uciderea lui Rasputin scriau în genere : Lazovert. Persoana în cauză, care locuieşte la Paris, ţine să i se spună : de Lazovert. Vreau să mulţumesc pe această cale prietenului meu George W. Herald, binecunoscut ziarist american. Datorită lui am putut să iau cunoştinţă de confidenţele inedite scrise de d-l J. J. Wetzel după cele dictate de doctorul de Lazovert. Drepturile asupra unei părţi din aceste confidenţe au fost achiziţionate de *Paris-Match*. Am avut posibilitatea să iau cunoştinţă de ele datorită prieteniei lui Jean-Paul Ollivier, autorul lui *Demain, il fera jour, camarade*. Aduc, de asemenea mulţumiri prietenului meu Pierre Serval, al cărui sprijin cu totul prietenesc nu s-a dezminţit niciodată. Relatarea d-lui Wetzel se află sub tipar la *Paris-Match*. Partea din relatare privitoare la otravă e sub tipar la *Documents et reportages internationaux*.

Sînt unele ironii ale soartei pe care un romancier nu s-ar încumeta să le născocească. Înainte de moartea recentă a lui Felix Iusupov, cei doi „asasini" ai lui Rasputin care se mai aflau în viaţă locuiau şi unul şi celălalt în acelaşi oraş, Paris, şi în acelaşi arondisment, XVI. Doctorul de Lazovert pe bulevardul Flandrin, iar prinţul Iusupov într-o căsuţă de pe strada Pierre-Guérin, ascunsă între copaci, pe una din acele străzi de altădată din cartierul Auteuil salvate ca prin minune. Chiar de la parter intri în plină istorie. Pe pereţi se înşiruie întreaga familie imperială a Rusiei, tablouri, acuarele, fotografii. Mi-a ieşit înainte prinţesa Irina ; e nepoata celui din urmă ţar, Nicolaie al II-lea. E prinţesă Iusupov de mai bine de cincizeci de ani şi, cu toate acestea, a rămas tot frumoasă. O scară îngustă şi dai într-o încăpere mare din care prinţul şi-a făcut salonul lui de primire. Şi aici, în mijlocul mobilelor rare, amintiri din Rusia, puzderie de amintiri...

Vocea prinţului este caldă, amicală :

— Poftiţi, poftiţi... ce bine-mi pare că vă văd !

Supremă cochetărie, ca să-şi primească oaspeţii, prinţul Iusupov şi-a scos ochelarii lui negri. Şi atunci nu i se mai vedeau decît ochii. Nişte ochi albaştri extraordinar de limpezi. Nişte ochi care aproape au orbit, ochi care-i plăceau lui Grigori Efimovici Rasputin...

*

Totul a început în octombrie 1905. În *Jurnalul* ţarului Nicolaie al II-lea, la data de 1 noiembrie se află această simplă însemnare : *„Am cunoscut un călugăr din gubernia Tobolsk care se numeşte Grigori"*.

Grigori era prenumele unui ţăran siberian care avea să facă vîlvă în lume : Rasputin. Rasputin în limba rusă are un sens foarte precis : „rasputnîi" înseamnă „desfrînatul". Să fi fost oare numele lui adevărat, aşa cum afirmă fiica lui, Maria, în *Memoriile* [3] ei ? Aceasta aminteşte că „rasputie" înseamnă în rusește „răspîntie". Asta ar fi originea numelui său de familie. Un istoric rus de

[3] Marie Solovieff-Raspoutine. *Mon père, Grigory Raspoutine, Mémoires et Notes*. J. Povo Lozky et Cie Editeurs, Paris, 1925.

şcoală franceză, Constantin de Grunwald, afirmă însă, bazîndu-se pe registrele de stare civilă, că totul e numai legendă [4]. Siberianul se numea Grigori Novîh. Se născuse în 1864 sau 1865, într-o familie de ţărani mai înstăriţi. Porecla de „desfrînat" nu se datora decît purtării lui destrăbălate. E foarte adevărat că, în *Jurnalul* ei, ţarina nu pomeneşte niciodată numele de familie „Rasputin". Ea îl desemnează întotdeauna fie prin prenume, fie printr-un singur cuvînt : „Prietenul" nostru.

În sătucul Pokrovskoe, tatăl lui Grigori era cărăuş. Pentru viitorul Rasputin, caii au constituit bucuria copilăriei. Stătea ceasuri întregi în grajd şi se uita la ei. Cîteodată se urca pe cîte unul, se culca pe spinarea lui şi-i vorbea la ureche. În clipele acelea i se părea că timpul a încetat să mai existe. Asta nu-l împiedica însă ca, odată plecat de acasă, să se amestece cu toţi derbedeii din sat în încăierările care aveau loc, dovedindu-se a fi unul dintre cei mai mari bătăuşi.

Într-o zi, tatăl lui i-a arătat o carte mare cu poze în care era vorba despre naşterea lui Iisus. A fost o adevărată revelaţie. În fiecare seară, Grigori îi cerea tatălui său, Efim, să-i arate cartea aceea. Cînd a învăţat-o pe dinafară, a dorit să cunoască şi urmarea poveştii. În curînd, la Pokrovskoe nimeni nu cunoştea mai bine decît micul Grigori povestea lui Iisus.

Avea doisprezece ani cînd s-a produs un eveniment care avea să aibă urmări cu totul neprevăzute. Sub ochii lui, fratele mai mare, Mişa, a căzut în apă. Grigori n-a stat o clipă pe gînduri şi s-a aruncat după el. S-ar fi înecat amîndoi dacă n-ar fi reuşit să-i salveze un ţăran care trecea din întîmplare pe acolo. Contractînd o aprindere de plămîni, Mişa a căzut la pat şi peste cîteva zile a murit. Grigori a supravieţuit, dar, spune biograful său, Fülop-Miller, „într-atît l-a zdruncinat accidentul, încît a fost cuprins de fierbinţeli" [5]. Fierbinţelile au dispărut, apoi au reapărut, fiind şi mai mari. Săptămîni în şir, copilul a zăcut aproape fără cunoştinţă. S-a vindecat. A uitat de boala aceea. Dar, dacă vreun psihiatru ar fi

[4] Constantin de Grunwald. *Le Tsar Nicolas II.* Berger-Levrault, Paris, 1965.

[5] R. Fülop-Miller. ***Le diable sacré, Raspoutine*** (Payot).

studiat comportarea ulterioară a lui Rasputin, ar fi putut oare şi el s-o uite ?

A crescut şi s-a făcut un flăcău zdravăn, rezistent la muncă. În curînd, cîrciumarul din sat a ajuns să-l socotească unul dintre cei mai buni muşterii ai săi. După o noapte de beţie era în stare să are un cîmp întreg fără să dea nici cel mai mic semn de oboseală.

Cu fetele din sat, Grigori se arăta, fără îndoială, cel mai îndrăzneţ dintre flăcăi. Nu era nici mai frumos, nici mai îmbrăcat decît oricare altul : pur şi simplu plăcea. Se pare că ţăranii aceia aveau moravuri destul de libere, aşa cum se întîmplă, de altfel, de cele mai multe ori în ţările sărace : dragostea e singura plăcere care nu costă nimic. De libertatea aceasta Grigori se folosea din plin. S-a căsătorit cu o blondă drăguţă cu ochii negri care se numea Praskovia. Dar asta nu l-a împiedicat să-şi petreacă mai departe nopţile la cîrciumă şi să alerge după fete.

Într-o zi, în timp ce împingea la plug şi-şi întorcea caii la capătul unei brazde, a auzit deodată în spatele lui „un cor minunat, ca cel al femeilor de la biserică". S-a întors. Ce a văzut l-a făcut să înlemnească. I-a povestit apoi prietenului său Dmitri Pecerkin : „Foarte aproape de el se afla o femeie nespus de frumoasă, Sfînta Fecioară, şi ea dispărea şi apărea, străpunsă parcă de razele aurii ale soarelui de amiază. În văzduh, mii de îngeri cîntau un imn solemn şi glasul Fecioarei Maria le răspundea". A fost o arătare de numai cîteva clipe. Anii s-au scurs. Grigori luase locul tatălui său şi transporta călători. Ajungea pînă la Tobolsk sau Tiumeni şi cîteodată pînă la Verhoturie, în Urali. S-a pomenit vreodată cărăuş care să nu schimbe şi el o vorbă cu călătorii săi ? Unul dintre aceştia, un călugăr novice pe nume Mileti Saborovski, a rămas mirat cînd a auzit că ţăranul acela simplu vorbea despre problemele religioase cu atîta pricepere. Seminaristul i-a pus întrebare după întrebare. Grigori, foarte la largul său, i-a răspuns cum nu se putea mai bine. Novicele a rămas uimit : el ştia foarte bine ce reputaţie avea Grigori la Pokrovskoe. Cum de putea să îmbine o cunoaştere atît de aprofundată a Sfintei Scripturi cu o viaţă atît de dezordonată ?

Încetul cu încetul, seminaristul a început să-i facă destăinuiri. Grigori nu auzise încă niciodată asemenea cuvinte. Mileti nu-i reproşa atîta destrăbălarea lui, cît mai ales felul în care păcătuia. El comitea păcatul de dragul păcatului. Pentru asta era foarte vinovat în faţa lui Dumnezeu. În schimb, dacă ar fi săvîrşit aceleaşi greşeli, dar cu scopul de a alunga din trupul lui poftele cele nesăbuite, ar fi fost mult mai pe placul Domnului. Într-adevăr, această teorie ciudată — şi cît se poate de practică — era îmbrăţişată de nişte credincioşi care făceau parte dintr-o sectă misterioasă, urmărită de autorităţi, a aşa-numiţilor „hlîstî". Adepţii ei trebuiau să caute să se purifice satisfăcîndu-şi cu vîrf şi îndesat poftele trupeşti. Rasputin, pe vremea aceea în vîrstă de treizeci şi trei de ani, se ştia înzestrat cu o energie erotică care-l speria chiar şi pe el. Descoperirea sectei „hlîstî" s-a dovedit a fi pentru el drumul Damascului. Să-şi poată îmbina în voie aspiraţiile lui mistice cu o senzualitate imperioasă : ce noroc nesperat !

Hotărît, ăsta era drumul lui. După o şedere la mănăstirea din Verhoturie, care-i adăpostea tocmai pe membrii sectei „hlîstî", a devenit tot mai convins de acest lucru. Grigori s-a dus la un pustnic, starețul Makari. Rasputin a căzut în genunchi înaintea bătrînului şi i-a povestit toată viaţa lui de pînă atunci. Totul. Păcatele, beţiile, viaţa lui destrăbălată, poate chiar şi furturile de cai, cum se şoptea prin sat. Şi i-a mai vorbit apoi şi de vedeniile şi de năzuinţele lui. Cînd şi-a ridicat ochii, a văzut că Makari îl privea zîmbind. Pustnicul şi-a pus mîinile pe creştetul lui Grigori.

— Fii fericit, fiule — i-a spus el —, fiindcă dintre mii de oameni Domnul te-a ales pe tine. Lasă-ţi nevasta, copiii şi pleacă, ascunde-te, cutreieră pămîntul. Ascultă-i glasul şi, cînd ai să-i înţelegi cuvintele, numai atunci, întoarce-te înapoi printre oameni şi spune-le că vocea preasfîntului nostru Pămînt rusesc cuvîntează prin gura ta !

Secolul al XIX-lea e pe sfîrşite. Europa e mai carteziană ca oricînd. O expoziţie, cea din 1900 de la Paris, consacra triumful ştiinţei. Un triumf sub formă de apoteoză. Dacă are loc o reacţie spiritualistă — ca aceea a unui Péguy sau cea atît de deosebită a unui Bergson —,

ea e impregnată de logică sau dă loc la discuţii largi. În timpul acesta, Rasputin „cutreieră" drumurile şi cărările Rusiei. E o altă lume. Acolo domneşte misticismul rus. Pe atunci puteai găsi în Rusia şi în Siberia mii de „drumeţi peregrini". Printre ei erau şi tineri şi bătrîni ; într-o dimineaţă sau într-o seară îşi părăseau totul, casa, gospodăria, familia ; rudele lor îi socoteau morţi. Se îmbrăcau în zdrenţe, dădeau uitării nume, nevastă şi copii. Aceasta se numea „să pleci în drumeţie", *uiti v stranstvo*. Încotro se îndreaptă ei ? Oriunde şi nicăieri. Străbat cîmpiile, cutreieră pădurile. Unii se duc în pelerinaj la Muntele Athos sau la Ierusalim. „Drumeţia" lui Rasputin avea să dureze cîţiva ani. Ea avea să fie marcată mai cu seamă de iniţierea lui completă în doctrina sectei „hlîstî". Existau semne sigure de recunoaştere pentru adepţii acestei secte. Se întruneau în sate iniţiate, simbătă seara, în anumite case.

Pretutindeni pe întinsul Rusiei, aceleaşi ritualuri extravagante.

La asfinţitul soarelui, ferestrele sînt închise ermetic. Membrii comunităţii se aşază pe jos, în cea mai desăvîrşită tăcere, bărbaţii în dreapta, femeile în stînga. Pe masă pîlpîie douăsprezece lumînări. Doi ţărani, un bărbat şi o femeie, stau în spatele mesei. Toţi ceilalţi se uită la ei cu respect, cu umilinţă, convinşi că în ei s-a pogorît Sfîntul Duh.

Adunarea începe să cînte tărăgănat, litanii care afirmă credinţa lor în doctrina hlîştilor. Cîntarea se înteţeşte. Se proslăveşte cu „mare bucurie şi extaz" venirea mîntuitorului. În curînd îşi scot cu toţii hainele şi cizmele.

La un moment dat, unul dintre ei se ridică în picioare. Şi începe să se învîrtească. Ceilalţi intră şi ei în joc şi se învîrt greoi. Aceasta continuă pînă cînd credincioşii ating extazul. Atunci se produce aşa-zisa „transformare miraculoasă". Ei uită că se află într-o baracă de scînduri sau într-o casă ţărănească. Decorul reprezintă un palat de vis, aflat între pămînt şi cer, mai aproape de acesta din urmă. Bărbatul şi femeia aşezaţi în spatele mesei nu mai sînt Ivan sau Marina, ci Hristos şi Fecioara Maria. Un singur strigăt, care se repetă frenetic : „Sfîntul Duh s-a pogorît în noi !" Din capul mesei „Hristos" le vor-

beşte : ei nici nu caută să înţeleagă ce sens au cuvintele lui incoerente, hohotele de rîs, tînguirile lui. Îl ascultă, scot strigăte, plîng. Apoi urmează din nou dansuri. Şi din ce în ce mai sălbatice. Au să ţină pînă-n zori. Pînă cînd se vor stinge luminile, întunericul favorizînd o împreunare generală între adepţii de ambele sexe. Este „împreunarea păcatului", care se săvîrşeşte din voinţa Sfîntului Duh.

A doua zi, Rasputin pleacă din nou „în drumeţie".

După ce a lipsit ani de zile, Rasputin s-a întors la ai lui. Trebuie să spunem că acasă lăsase o amintire foarte urîtă. Consătenii îşi aminteau de el mai ales ca de un „desfrînat". Cînd au auzit că acum era omul lui Dumnezeu, au izbucnit cu toţii în rîs. Chiar în noaptea cînd s-a înapoiat acasă, a coborît în beciul casei părinteşti. S-a zăvorît acolo. Îl auzeau de afară cum plînge, cum se tînguieşte şi cere iertare. Nu primea pe nimeni să-l vadă, decît în mod cu totul excepţional. Cei care reveneau din beci spuneau că sînt pe deplin convinşi. Omul pe care-l văzuseră acolo rugîndu-se umilit nu putea fi, fără îndoială, decît un sfînt, spuneau ei, şi se jurau că aşa este.

Ceea ce te izbea la Rasputin nu era statura, nu prea înaltă, nici faţa palidă încadrată de o barbă mare şi neagră, ci ochii. Ochii erau de un albastru metalic şi aveau o strălucire aproape de nesuportat. Obişnuia să-şi aţintească privirea în ochii interlocutorilor ; cita din evanghelii, din părinţii bisericii, şi toate astea rostind fraze scurte şi întretăiate. După o jumătate de oră, interlocutorul lui se retrăgea, clătinîndu-se zăpăcit, mut de admiraţie.

Timp de trei săptămîni Rasputin a rămas în beciul casei lui. Cînd a ieşit de acolo, nici un locuitor din Pokrovskoe nu se mai îndoia de faptul că în sat sălăşluia un sfînt. Afară îl aşteptau o mulţime de oameni, foarte impresionaţi.

— Părinte Grigori ! Mîntuitorul nostru !

El a început să-i binecuvînteze şi le-a spus :

— Am venit la voi ca să vă aduc cuvîntul Sfîntului nostru Pămînt şi să vă dezvălui taina binecuvîntată a izbăvirii prin păcat pe care mi-a încredinţat-o el.

În curînd, cei din Pokrovskoe au aflat că sfîntului părinte îi plăcea să se ducă să se închine în pădure. Nu se ducea însă acolo de unul singur, considerînd că rugăciunea în comun este mult mai binevenită. Lucru curios, nu îngăduia niciodată să fie însoţit de vreun bărbat sau de vreun flăcău. Ţinea să aibă în apropierea lui fetişcane şi, dacă se putea, drăguţe.

Faima cuvioşeniei lui Rasputin a depăşit graniţele guberniei. Să fi vrut, într-adevăr, unii membri ai bisericii ruse să-l exploateze în folosul lor ? Aşa s-a susţinut, cu toate că acest lucru n-a fost niciodată lămurit. Sigur e faptul că în 1904 Rasputin a apărut pentru prima oară la Petersburg, pe atunci capitala Rusiei ţariste. A venit ca simplu pelerin să ceară ospitalitate la Academia de teologie. Amuzaţi de aerul grosolan al acestui mujic, seminariştii s-au prefăcut că-l primesc să participe la discuţiile lor teologice. Şi, ca să se distreze, au început să-i pună cu răutate tot felul de întrebări grele. Spre uimirea lor, mujicul răspundea precis şi inteligent. S-au apropiat şi cîţiva profesori, care i-au pus şi ei întrebări, mai dificile. Rasputin le-a răspuns fără ezitare. Părintele Teofan, rectorul Academiei de teologie, i-a cerut părerea despre un pasaj din Sfînta Scriptură. Rasputin s-a gîndit un moment. Apoi a urmat răspunsul, „clar, scurt şi exact". La sfîrşit, părintele Teofan i-a binecuvîntat pe seminarişti, ca în fiecare seară. În loc să-l binecuvînteze însă şi pe Rasputin, l-a rugat :

— Binecuvîntează-mă, părinte.

A doua zi, părintele Teofan l-a dus pe Rasputin în faţa episcopului Ghermoghen. Rasputin şi-a făcut o intrare zgomotoasă la respectabilul prelat. S-a repezit la el, l-a strîns în braţe şi l-a pupat de trei ori, cum e obiceiul la ţară. L-a strîns aşa de tare, că Ghermoghen era cît pe ce să se sufoce. După aceea, Rasputin a strigat, izbucnind în rîs :

— Să ştii că-mi placi !

L-a cucerit pe Ghermoghen. L-a cucerit şi pe Iliodor, cel mai faimos predicator al Rusiei. Cînd Rasputin a fost condus la el, Iliodor se afla în rugăciune. Rasputin a aşteptat cît a aşteptat şi şi-a pierdut răbdarea. Deodată, fără să mai stea pe gînduri, s-a dus şi l-a bătut pe umăr şi, făcîndu-l să se întoarcă, i-a spus cu o voce groasă :

— Da mai lasă şi nu-l mai plictisi pe Dumnezeu cu rugăciunile tale ! Mai vrea şi el din cînd în cînd să fie lăsat în pace !

A arătat apoi spre Teofan şi spre Ghermoghen, care-l întovărăşeau :

— Şi pe urmă, ăştia doi au ceva să-ţi spună !

Sub acest triplu patronaj, Rasputin avea să pătrundă în înalta societate a Petersburgului.

*

La Petersburg, viaţa de toate zilele a fiecărui om avea ca model pe aceea a perechii imperiale, ţarul Nicolaie al II-lea şi soţia sa, Alexandra. Erau căsătoriţi de zece ani. Înainte de a se căsători cu Nicolaie al II-lea, rudele prinţesei Alix de Hessa îi spuneau acesteia Sunshine. Aşa rămăsese şi pentru soţul ei, care nu-i spunea niciodată altfel decît „raza lui de soare".

Alix născuse patru fete sănătoase. Nu acelaşi lucru se putea spune şi despre ultimul copil, ţareviciul Alexei. El moştenise o boală îngrozitoare, ereditară în familia de Hessa, hemofilia. Primele ei simptome se iviseră la el încă din fragedă copilărie. Era de ajuns să cadă, pentru ca imediat genunchiul care se izbise de pămînt să se umfle din cauza hemoragiei interne. O umflătură care-i provoca copilului dureri îngrozitoare. În octombrie 1905, copilul se juca în parc împreună cu fiul marinarului Derevenko, care fusese însărcinat să-l păzească. Acesta îl supraveghea împreună cu doica Vişneakova. Alioşa — aşa-i spuneau părinţii — a vrut să se ridice brusc, a făcut o mişcare greşită, a scos un ţipăt şi s-a prăbuşit în braţele marinarului.

L-au dus în pat şi l-au dezbrăcat. La unul din genunchi i-a apărut din nou teribila umflătură vineţie. Doctorii au fost chemaţi în grabă. Încă o dată au încercat să vindece copilul, însă fără nici un rezultat. Zilele se scurgeau. Alexei avea tot timpul febră şi gemea. Totul avea să se schimbe însă. Marea ducesă Anastasia Nicolaevna, soţia marelui duce Nicolaie Nicolaevici, care venise să afle cum se mai simte micul prinţ, a început să vorbească plină de entuziam despre un pelerin din Siberia pe nume Grigori Efimovici. Îl cunoscuse cu cîteva zile înainte, prin părintele Teofan. „Un adevărat sfînt Grigori ăsta". Ea îi vorbise de boala ţareviciului şi siberianul îi răspunsese :

— Spune-i împărătesei să nu mai plîngă. O să-i tămăduiesc copilul, şi el o să aibă obraji rumeni cînd o să fie soldat !

Nimic nu putea să-i placă mai mult Alexandrei. Ar fi făcut orice ca să-şi vadă copilul vindecat. Avea, de altfel, înclinaţie pentru ştiinţele oculte. Îi primise la curtea ei pe magul Philippe, un lionez, şi pe doctorul Encausse, zis Papus. De cînd cu boala fiului ei, vracii şi magii ruşi se perindaseră cu duiumul la căpătîiul ţareviciului, fără să fi izbutit însă să-i aline durerile.

Acum Alexandra trăgea din nou nădejde. Dacă acesta nu e ca ceilalţi ? Marea ducesă continua să vorbească cu volubilitate, pomenea de minunile pe care le săvîrşise deja Grigori : n-o vindecase el oare pe o călugăriţă chinuită de diavol ? Era scuturată de convulsii, cărora nu le venise nimeni de hac. Grigori a sosit la mănăstire şi s-a închis timp de două ceasuri cu ea în chilia ei. Cînd au ieşit de acolo, părea sleit de puteri, dar călugăriţa strălucea de fericire. Şi de atunci n-a mai avut niciodată convulsii. Întîmplarea a impresionat-o profund pe împărăteasă.

Din încăperea vecină se auzeau, la intervale regulate, vaietele sfîşietoare ale copilului. Alexandra se întoarse spre marea ducesă :

— Adu-l pe acest Grigori la palat, spuse ea.

*

Cu capul înfundat în pernă, Alioşa, micul ţarevici, gemea încet. Se distingea de sub cuvertură conturul piciorului care-l durea şi al cărui genunchi, umflat de sînge, nu putea să-l mai îndoaie. Să fi adormit ? Să-şi fi pierdut cunoştinţa ? Ţinea, în orice caz, ochii închişi. Afară, cufundat în întuneric, se-ntindea parcul de la Ţarskoe Selo. Încăperea era luminată numai de o candelă, a cărei flacără tremura sub icoane.

Uşa, lăsată întredeschisă, se dădu în lături ca să intre un personaj cu totul nepotrivit în acest cadru : un ţăran siberian îmbrăcat într-un caftan lung de culoare închisă, cu o barbă neagră stufoasă şi cu părul căzîndu-i în dezordine peste un guler soios. Grigori Efimovici Rasputin îşi făcea intrarea în palatul Romanovilor. Cînd doica Vişneakova l-a introdus, pe o scară secretă, în apar-

tamentele imperiale, s-a uitat la el încremenită. Rasputin a izbucnit în rîs :

— Ce-i, măicuță, ce ai de mă tot iscodești așa cu privirea ?

Țarul și țarina îl așteptau pe „făcătorul de minuni". Înmărmurită, Vișneakova l-a văzut pe Rasputin, foarte la largul său, cum se apropie de Nicolaie și de Alexandra și-i strînge-n brațe, sărutîndu-i îndelung și cu zgomot pe amîndoi obrajii !

Țarina și doica l-au însoțit, numai ele, pe Rasputin în camera lui Alioșa. Rasputin s-a îndreptat către icoane. A îngenunchеat, s-a rugat. După aceea, ridicîndu-se, s-a apropiat de patul în care zăcea țareviciul. S-a aplecat și a făcut larg cu mîna semnul crucii deasupra copilului. Alioșa a deschis ochii. L-a privit îndelung pe omul acela bărbos, care, după cîte se părea, schița un zîmbet. Un zîmbet „serios și dulce totodată". Străinul a început să-i vorbească. Și vocea lui era blîndă, așa de blîndă :

— Nu te teme, Alioșa, acum totul o să fie bine !

Rasputin și-a pus mîna dreaptă pe fruntea copilului și i-o plimba acum, cu o extremă delicatețe, peste tot trupul, din cap pînă-n picioare. Vorbea mereu :

— Vezi, vezi, Alioșa, alung nesuferitele astea de dureri. Acum nu te mai doare și mîine ai să fii complet sănătos. Ai să vezi tu atunci ce frumos o să ne jucăm noi amîndoi !

Țareviciul începu să zîmbească. Rasputin îi vorbea de propria-i copilărie, de jocurile lui, de farsele pe care le făcuse altora în sat la el. De mult nu se mai amuzase țareviciul așa de bine. Apoi Rasputin a devenit grav, a evocat uriașa Siberie, stepele și pădurile ei : toate astea erau ale lui „tătucu" — nu spunea ale țarului — și aveau să fie într-o zi ale lui, ale lui Alioșa. Trebuia să se însănătoșească, iar el, Rasputin, avea să se ocupe serios de aceasta. Voia să-l ducă foarte curînd pe micul lui prieten în Siberia, ca să-i poată arăta toate lucrurile acelea minunate.

Țareviciul sorbea vorbele țăranului. Deodată, Alexandra, uluită, văzu cum își întinde piciorul bolnav. Cum, nu-l mai doare deci ? Ba chiar, ca să asculte mai bine, copilul s-a ridicat în capul oaselor ! Alexandra s-a repezit la el ; o obseda teama ca el să nu facă vreo mișcare greșită.

— Fii atent, Alioșa !

— Lasă-mă, mamă ! Vreau să ascult !

Și, întorcîndu-se spre Grigori :

— O, te rog, mai povestește-mi, spune !

Și Grigori îi povesti mai departe. Istorii cu animale, mai ales cu cai, despre care spunea că vorbesc. Alioșa se întoarse către doica lui :

— Vezi, Maria, că animalele vorbesc !

Se făcuse noapte tîrziu. Și a trebuit ca Rasputin să pună capăt el însuși întrevederii :

— Mîine, Alioșa, mîine o să-ți povestesc și mai multe.

Țarina și-a întrebat atunci fiul dacă mai simte vreo durere. El a scuturat din cap.

— Nu, de loc, mamă !

Nu-l interesa decît Grigori. Nimic altceva !

— Vino mîine negreșit, tătucule !

Rasputin i-a făgăduit și a plecat, însoțit de țarină. Plin de curiozitate, Alioșa a întrebat-o pe doica lui :

— Cine este, Maria ?

— E un sfînt pelerin, Alioșa. Un sfînt care o să te vindece ! Însuși Dumnezeu l-a trimis parcă tatălui și mamei tale !

— Un sfînt !

Copilul a zîmbit. Și a adormit.

În încăperea vecină, Alexandra îi săruta mîna lui Rasputin.

*

E foarte posibil ca, în momentul cînd Rasputin a fost introdus în palat, hemoragia țareviciului să se fi oprit de la sine. Nu trecuseră oare la fel și crizele anterioare ? Totuși, trebuie să subliniem faptul că Alexei nu mai avusese încă niciodată o criză atît de violentă. De data aceasta, medicii vorbiseră deschis de un deznodămînt fatal.

Nicolaie și Alexandra, convinși că Rasputin era singurul om în stare să le salveze copilul, au ajuns să facă din țăranul acela semianalfabet mai întîi confidentul lor, după aceea consilierul lor și, în cele din urmă, stăpînul destinelor unui imperiu.

Bineînțeles, la Petersburg s-a aflat imediat de prima vizită a lui Rasputin la palatul imperial. Peste noapte, fostul cărăuș a ajuns la modă : „În vremea aceea — spune

generalul Spiridonovici, un martor al epocii —, saloanele şi-l disputau pe Rasputin. Doamnele neurastenice din înalta societate a Petersburgului nu vorbeau decît de el. L-au învăţat să se îmbrace curat, să se pieptene, să se spele. Erau o serie de oameni care se şi gîndeau să se folosească de el pentru a reuşi în intrigile lor“ [6].

Ce bucurie, într-adevăr, pe intriganţi ! Palatul imperial devenise un palat de sticlă. În cercurile politice se cîntărea cu lăcomie influenţa mereu crescîndă a lui Rasputin. Se ştia că Alexandra cosea, cu mîinile ei, cămăşile lui Rasputin ; că fiicele ţarului îi scriau „părintelui Grigori“ scrisori cam în felul ăsta : „Dragul şi credinciosul meu prieten ! Ce tristă sînt că nu te-am văzut de atîta vreme. Îţi simt lipsa şi mă gîndesc deseori la tine... Scrie-mi, te rog ; sînt atît de fericită ori de cîte ori primesc vreun cuvînt de la tine ! *(scrisoare adresată de marea ducesă Olga)*“.

Sau alta : „Dragul, bunul, unicul meu prieten ! Ce mult doresc să te revăd ! Azi mi-ai apărut în vis !... Mă gîndesc mereu la tine, dragul meu prieten, eşti aşa de bun cu mine ! *(scrisoare adresată de marea ducesă Tatiana)*“.

A început să se spună că Rasputin era „ţar mai presus de toţi ţarii“. În acelaşi timp s-au întreprins cercetări şi cu privire la viaţa lui particulară. Şi ce s-a descoperit a fost cel puţin edificator. „Starеţul“ — adică omul cel sfînt, călugărul inspirat — îşi petrecea nopţile în cabaretele şi în cartierele rău famate ale Petersburgului. Se-ntorcea acasă de cele mai multe ori beat mort, adesea însoţit de una sau de mai multe femei. Toate astea costau scump. „Politicienii“ şi-au luat inima în dinţi şi i-au oferit nişte bani starеţului. El i-a primit fără să facă nici un fel de mofturi. La început, trei ruble erau de ajuns ca să motiveze o intervenţie. Peste cîţiva ani, Rasputin n-avea să mai trateze decît de la cîteva mii de ruble în sus...

Rasputin a făcut primii paşi în periculosul domeniu al intervenţiilor oficiale în 1911. Episcopatul din Tobolsk era vacant. Grigori l-a convins pe ţar să-l desemneze episcop pe călugărul Varnava, „un om simplu,

[6] A. Spiridonovitch, *Les dernières années de la Cour de Tsarskoïé-Selo* (Paris, Plon, 1928).

fără nici o educaţie“, fost ucenic grădinar. Înaltul cler a protestat cu vehemenţă. Dar ţarul a cedat. Şi Rasputin şi-a dat seama că din momentul acela putea să pretindă orice.

Şi a pretins totul.

Se apropia de cincizeci de ani. Cînd îşi făcea apariţia în vreunul din saloanele acelea în care toată lumea i se supunea, se făcea tăcere. O tăcere plină de respect, de admiraţie. Înainta cu mersul lui greoi de om care a fost şi a rămas ţăran. În perioada respectivă, un tînăr aristocrat, prinţul Felix Iusupov, îl descria ca fiind „de statură mijlocie, musculos, mai curînd slab“, cu nişte braţe de o lungime anormală. Pe frunte avea o cicatrice mare. Purta întotdeauna caftan, nişte pantaloni largi şi cizme mari cu carîmbi. „Faţa lui, încadrată de o barbă zbîrlită, e vulgară, trăsăturile sînt grosolane, nasul lung, iar ochii lui mici, cenuşii [7], transparenţi, cu o privire care alunecă, sînt înfundaţi sub nişte sprîncene stufoase“.

De la prima întîlnire cu el, Felix Iusupov se declară „impresionat de apucăturile lui stranii“. Să aibă, într-adevăr, aerul unui om sfînt ? „Mai curînd al unui satir maliţios şi lasciv“. Ceea ce te izbeşte întotdeauna e privirea lui pătrunzătoare, adîncă : „Se simte într-adevăr la el o forţă ocultă, supranaturală. Zîmbetul lui dulceag te izbeşte aproape în aceeaşi măsură ca şi privirea lui înfiorătoare ; are o înfăţişare rea, vicleană şi senzuală în acelaşi timp“.

O femeie care îl întîlnise cu puţin înainte de izbucnirea războiului insistă şi ea asupra privirii lui Rasputin :

— Cît de ciudaţi îi sînt ochii ! De cîte ori m-am aflat în prezenţa lui, am fost neplăcut surprinsă de forţa din privirea lui şi n-am putut s-o suport prea mult...

Ambasadorul Franţei, Maurice Paléologue, care fusese pus în gardă cu privire la „desfrînat“, găseşte că are o înfăţişare obişnuită ; cu toate astea, şi el e silit să recunoască faptul că „ochii lui albaştri sînt deosebit de expresivi“. El consideră privirea lui Rasputin „pătrunzătoare şi copilărească totodată, vicleană şi sinceră, pier-

[7] În realitate, erau albaştri. Ochiul drept era deformat de un ganglion gălbui.

dută în depărtări". Cînd vorbește, Grigori se animă : „Pupilele lui par încărcate de magnetism".

Ce dualism surprinzător ! În mijlocul celei mai banale conversații, Rasputin e în stare să cadă în genunchi și să înceapă să se roage cu o fervoare plină de pasiune. În plină glorie, lasă tot și pleacă spre Țara Sfîntă, vizitează Muntele Athos și Ierusalimul, izbucnește în plîns în fața mormîntului lui Hristos. Întors la Petersburg, chiar a doua zi, se dedă iarăși celor mai nerușinate destrăbălări. Femeile și fetele care vin în strada Gorohovaia, numărul 64, apartamentul 20, ca să-i ceară un leac, un sfat sau un sprijin, găsesc poate ceea ce au venit să-i ceară. Dar, de cele mai multe ori, în casa aceea care miroase „a ciorbă de varză, a unt rînced și a brînză de capră încinsă", ele descoperă mai mult. Un străin care fusese introdus la el l-a văzut pe Rasputin ținînd o fetișcană pe genunchi, bînd vin de Madera și, în același timp, ținînd predici foarte convingătoare :

— Numai printr-o umilă pocăință o să dobîndim Împărăția Cerurilor. Ca să aibă de ce se pocăi, omul trebuie să păcătuiască ! Cînd Dumnezeu trimite ispita, noi trebuie să-i cedăm de bună voie și fără împotrivire, ca să putem face după aceea penitență într-o totală căință !

De multe ori se întîmplă ca o „proastă" să se adreseze poliției. Atunci directorul Beletki încheie un proces-verbal și trimite o copie birourilor de resort. Pură formalitate. Nu va exista nici un fel de urmărire judiciară a lui Rasputin.

În timpul marelui război, niște dușmani ai lui Grigori aveau să pătrundă fără veste într-una din casele în care starețul se deda la orgiile lui obișnuite. Aveau să facă o fotografie cu magneziu. Peste cîteva zile i se prezintă dovada țarinei Alexandra. Să fie asta pieirea lui Rasputin ? Dimpotrivă. Alexandra, mîniată, cere să se descopere imediat cine e criminalul netrebnic care s-a grimat și-a îndrăznit — și ce îndrăzneală scandaloasă ! — să joace rolul sfîntului Grigori !

În 1912, la 1 martie, Kokovțov, președintele Consiliului de Miniștri, a îndrăznit să-l prevină pe țarul

Nicolaie al II-lea asupra influenței crescînde a lui Rasputin.

— Omul acesta a izbutit să cîștige încrederea Maiestății-Voastre. E un șarlatan și un derbedeu de cea mai proastă speță.

Țarul a promis că-l va îndepărta pe Grigori.

În aceeași zi, la orele 4, Rasputin l-a chemat la telefon pe senatorul S..., unul din prietenii intimi ai lui Kokovțov.

Striga în receptor cu voce batjocoritoare :

— Prietenul tău, președintele, a încercat în dimineața asta să-l sperie pe *Papa*. I-a spus despre mine tot felul de lucruri îngrozitoare dar n-a avut nici un succes. *Papa* și *Mama* n-au încetat să mă iubească. Poți să i-o spui la telefon din partea mea lui Vladimir Nicolaievici !

Peste cîteva luni, Kokovțov fu silit să-și dea demisia. Cînd Rasputin se dusese să se plîngă, Alexandra a fost văzută îngenunchind în fața lui :

— Cum o să te părăsim ? Nu ești tu singurul nostru prieten, unica noastră salvare împotriva celor răi, mediatorul și martorul nostru înaintea lui Dumnezeu ?

Și l-a implorat s-o binecuvînteze, lucru la care el a consimțit în cele din urmă, bombănind.

Pînă în 1912, rolul lui Rasputin n-a fost decît de domeniul „satirei sociale și al cronicii scandaloase". După aceea, totul avea să se schimbe. „Omul lui Dumnezeu" a început să se amestece și în politică, ba chiar foarte asiduu. În curînd, el avea să facă și să desfacă ministerele...

Tocmai în perioada aceea (1912), un anume Vernon Kell — spune doctorul de Lazovert — a fost trimis cu o misiune secretă la Petersburg. Căpitanul acela englez de infanterie ieșit de la Sandhurst și bun prieten cu un alt elev din școala aceea, tînărul ministru Winston Churchill, fusese însărcinat să întocmească un raport care să prevadă care ar fi fost comportarea viitoare a Rusiei în cazul unui conflict militar. Or, Vernon Kell a atras atenția asupra bancherului rus Dmitri Rubinstein, subliniind legăturile strînse pe care le avea acesta din urmă cu bancherul german Warburg din München, el însuși foarte intim cu Ballin, director general și președinte al societății maritime Hapag și consilierul intim al kaiseru-

lui. Kell prevedea că, în cazul unui eventual război, „reţeaua Rubinstein" ar deveni o sursă incontestabilă de informaţii pentru serviciile de spionaj ale lui Wilhelm al II-lea. Kell atrăgea atenţia că, prin intermediul băncii ruso-franceze, Rubinstein îşi exercita controlul asupra unor foarte importante afaceri ruseşti. Or, capitalurile acestei bănci erau în parte germane.

În fine, Kell insista asupra relaţiilor strînse pe care le întreţinea Rubinstein cu *Rasputin*. Raportul lui Kell conţinea o recomandare insistentă, destinată Serviciului de informaţii rus, cum că ar fi prudent ca Rasputin să fie pus pe lista persoanelor suspecte de spionaj. În caz de război, Kell sugera ca Rasputin să fie îndepărtat din capitală. I s-ar fi putut oferi o sumă importantă „dacă ar fi fost de acord să se întoarcă de bunăvoie în provincia lui natală".

Şi Vernon încheia cu următorul sfat, exprimat categoric : „Dacă Rasputin nu-şi va pleca urechea la o asemenea sugestie, vor trebui să se ia *măsuri de apărare activă, procedîndu-se la neutralizarea lui fizică*".

Rasputin spion în slujba Germaniei ? S-a vorbit foarte mult despre acest lucru. Unii istorici resping cu dispreţ această ipoteză, subliniind că ea îşi are originea numai în zvonuri confuze şi în bîrfeli ordinare. Ei recunosc faptul că Rasputin avea legături cu bancherii Manus şi Rubinstein. Ei recunosc şi faptul că aceştia au fost suspectaţi că ar fi furnizat Germaniei — între anii 1914 şi 1917 — informaţii de ordin militar prin intermediul corespondenţilor lor suedezi. Dar se insistă în mod deosebit asupra faptului că aceste simple bănuieli n-au fost niciodată confirmate şi — mai ales — nimeni n-a putut dovedi vreodată că asemenea eventuale informaţii ar fi provenit de la Rasputin.

Din acest punct de vedere, raportul lui Vernon Kell, redactat *înaintea ostilităţilor* şi denunţînd cîrdăşia periculoasă dintre Rasputin şi Rubinstein, capătă o importanţă deosebită.

Doctorul de Lazovert bănuieşte că statul-major rus a luat cît se poate de în serios raportul englez. Atît de în serios, încît în vara anului 1914 generalul Ianuşkevici, şeful statului-major, ar fi dat un ordin imperativ :

— Ia să mă scăpaţi de Rasputin încă din vara asta !

Cert este că exact în epoca respectivă una dintre discipolele fanatice ale lui Rasputin, ţăranca Guseva, care fusese repudiată cu brutalitate, s-a năpustit cu pumnalul asupra stareţului. Rănit grav în pîntece, Rasputin a trebuit să stea în pat săptămîni în şir. Cînd s-a aflat că Rusia intenţionează să intre în război, stareţul a trimis o telegramă la Petersburg, implorîndu-l pe ţar să nu înceapă un război care „ar însemna sfîrşitul Rusiei şi al împăraţilor". Zadarnic. Ce hotărîre ar fi luat oare Nicolaie al II-lea dacă Rasputin ar fi fost lîngă el ? Ar fi fost cruţată oare lumea de unul din cele mai îngrozitoare războaie din cîte a cunoscut istoria ?

Vindecat şi reîntors la Petersburg, Rasputin avea să fie acolo mai puternic ca oricînd. E consultat în orice chestiune : în numirea miniştrilor, în probleme de ordin politic şi militar. În acest domeniu, corespondenţa dintre Alexandra şi ţar constituie un document de-a dreptul uluitor. Între cei doi soţi planează în permanenţă umbra uriaşă a lui Rasputin. Să judecăm noi înşine, consultînd următoarele extrase din scrisorile adresate de ţarină soţului ei :

„15 septembrie 1915 : Să nu uiţi ca înainte de deschiderea Consiliului de Miniştri să iei în mînă iconiţa pe care ţi-a dăruit-o Prietenul nostru şi să te piepteni de mai multe ori cu pieptenul lui. — 1 noiembrie. Prietenul nostru e tare necăjit din cauza numirii lui A. Trepov la Ministerul Transporturilor ; ştie că ţi-e duşman... — 11 noiembrie : L-am întîlnit pe Prietenul nostru la Ana [8], ieri după-amiază, între orele 5,30 şi 7. Nu e de acord ca bătrînul Goremîkin [9] să fie eliberat din funcţie. Gîndul acesta îl chinuie cumplit. Spune că e un om înţelept. — 6 ianuarie : Prietenul nostru regretă că s-a început ofensiva fără să i se ceară părerea ; ne-ar fi povăţuit să mai aşteptăm. — 11 ianuarie 1916 : Să nu crezi că sînt nebună fiindcă ţi-am trimis sticluţa pe care

[8] Doamna de onoare a împărătesei, Ana Vîrubova.

[9] I. Goremîkin, preşedintele Consiliului de Miniştri.

mi-a dat-o Prietenul nostru. Am gustat şi noi din ea, cu toţii. Toarnă-ţi un păhărel şi bea în sănătatea lui. (Răspunsul ţarului : *Am băut-o toată.*) — 14 martie : Îţi trimit o floare şi un măr de la Prietenul nostru. E de părere că generalul Ivanov ar fi foarte potrivit pentru postul de ministru de război. — 23 mai : Prietenul nostru te roagă insistent să nu-l numeşti pe Makarov ministru al afacerilor interne. — 4 iunie : Prietenul nostru te roagă să nu ordoni trupelor să înainteze pe frontul de nord ; nemţii or să se retragă ei singuri dacă vom înregistra în continuare succese în Galiţia".

Cel mai grăitor exemplu se poate citi însă la data de 10 noiembrie : *„Dacă Prietenul nostru n-ar fi aici, nu ştiu ce s-ar întîmpla cu noi. Ne salvează cu rugăciunile şi cu sfaturile lui înţelepte. El este sprijinul şi ajutorul nostru".*

Numirea jalnicului Protopopov în postul de ministru al afacerilor interne va fi şi ea opera lui Rasputin. Hotărît, totul se duce de rîpă în Rusia. Se vădeşte o totală şi îngrozitoare criză de autoritate. Pe front dezordinea se transformă într-un adevărat haos. Şi armatele se retrag pretutindeni.

În întreaga ţară s-a stîrnit un val de indignare. Şi toţi repetă un nume, un nume care de acum încolo va fi acoperit de oprobriu : Rasputin. Toate greşelile, toate eşecurile ţarului sînt atribuite de acum înainte destrăbălatului mujic. E acuzat în mod făţiş de spionaj. Altfel cum s-ar putea explica înfrîngerile de pe front ?

Concomitent, unii aristocraţi şi politicieni se gîndesc la o pace separată cu Germania. Tot doctorul de Lazovert ne spune acest lucru. Şi el citează, printre complotişti, şi pe prinţul Andronnikov. Care e planul lor ? Să-l determine pe ţar să abdice. S-o proclame pe împărăteasă regentă. Dar pentru asta e absolută nevoie de Rasputin. Numai el ar putea-o convinge pe Alexandra.

Şeful Intelligence Service-ului în Rusia se numeşte Samuel Hoare : i se prezice o carieră strălucită. Fără prea mare greutate, el ghiceşte planul conjuraţilor. O pace separată cu Germania ? Ar însemna o catastrofă pentru Marea Britanie şi pentru Franţa. Va trebui evitată cu orice preţ. Şi, deoarece numai Rasputin ar putea s-o

„manevreze" pe împărăteasă, vor trebui să scape de Rasputin. Suprimarea lui a devenit o „necesitate politică".

Cine o să-l „lichideze" însă pe stareţ ? Un agent englez ? Nu. Căci, în cazul unei nereuşite, alianţa militară dintre Rusia şi Marea Britanie nu trebuie să aibă nimic de suferit de pe urma acestui fapt. Sir George Buchanan, ambasadorul Angliei la Petrograd, declară că *„acţiunea trebuie condusă exclusiv de către ruşi, fără ca englezii să se compromită"* [10].

Şi ajungem astfel la o explicaţie cu totul nouă a morţii lui Rasputin. Pînă acum a fost în general acceptată versiunea unică a prinţului Iusupov. Ea poate fi rezumată fără nici o dificultate. Vara anului 1916 e pe sfîrşite. Într-o bună zi, Rodzianko, preşedintele Dumei, a exclamat într-un salon :

— Ce poţi să faci cînd toţi miniştrii şi toţi cei din anturajul Maiestăţii-Sale sînt creaturi ale lui Rasputin ? Singurul mijloc de salvare ar fi asasinarea mizerabilului ăsta, dar nimeni n-are în Rusia curajul s-o facă. Dacă n-aş fi aşa bătrîn, nu m-aş da în lături.

Printre cei de faţă se află şi Felix Iusupov. Are douăzeci şi nouă de ani. E căsătorit cu prinţesa Irina, nepoata lui Nicolaie al II-lea. Fiind fiu unic, nu e mobilizat. Şi are oroare de violenţă. E mare iubitor al artelor, frecventează actori, dansatori. Autorul său preferat ? Oscar Wilde. În *Jurnalul* său, ambasadorul Franţei notează : „Prinţul Felix Iusupov e înzestrat cu o inteligenţă vie şi cu mult simţ estetic ; diletantismul lui se complace însă cam prea mult în fantezii perverse, în imagini literare care zugrăvesc viciul şi moartea... Instinctele, înfăţişarea, atitudinea sa îl fac să semene în mult mai mare măsură cu eroul din *Dorian Gray* decît cu Brutus sau cu Lorenzaccio" [11].

Cu toate acestea, cuvintele lui Rodzianko l-au impresionat pe Iusupov. Ele îl obsedează. Pentru salvarea Rusiei e într-adevăr necesar să fie ucis Rasputin ? Mai tîrziu, el avea să povestească :

[10] Relatare inedită făcută de doctorul de Lazovert lui J. J. Wetzel.

[11] Maurice Paléologue, membru al Academiei Franceze, ambasador al Franţei. *L'écroulement du tsarisme* (Flammarion).

— Uneori, în timpul nopții, din cauza nervilor mei surmenați, tresăream și mă trezeam din somn și după aceea nu puteam să mă mai liniștesc și să adorm la loc...

Încetul cu încetul, *ideea* își face loc. Suprimarea lui Rasputin e o datorie. O datorie a lui, a lui Iusupov. Camarazii săi sînt pe front. Ei îi ucid zilnic pe nemți. El, la rîndul lui, făcînd să dispară un singur om, „un dușman josnic, laș și cinic", va salva tronul imperial și întreaga Rusie.

Acesta era pînă acum punctul de plecare, acceptat și recunoscut, al asasinării lui Rasputin. Aceasta a fost intriga pe care Robert Hossein, Claude Desailly și cu mine am imaginat-o în *L-am ucis pe Rasputin*, film pe al cărui generic se specifică, e adevărat, faptul că a fost turnat după amintirile prințului Felix Iusupov.

Acum însă, versiunea propusă de doctorul de Lazovert este radical diferită și cu totul neașteptată. Ca să-i vină de hac lui Rasputin, sir Samuel Hoare se va folosi de lady Sibel Grey, o englezoaică, trimisă tocmai în acest scop de către Intelligence Service și care fusese aleasă pentru faptul că se știa că e bună prietenă cu soția marelui duce Nicolaie. Ea va pune la cale tot aranjamentul. Ea este cea care recomandă ca șeful celor care îl vor „executa" pe Rasputin să fie unul din membrii casei imperiale, „și asta pentru a împiedica Ohrana (poliția) să acționeze în cazul cînd s-ar produce vreo indiscreție". Lady Sibel este cea dintîi care rostește numele marelui duce Dmitri Pavlovici. După aceea însă se gîndește la Felix Iusupov, prietenul nedespărțit al lui Dmitri. Felix cîntă la chitară și interpretează cîntece țigănești, lucruri care-i plac la nebunie lui Rasputin.

„Și așa s-a făcut că — fără să știe — prințul Felix Felixovici Iusupov a fost ales". Așa afirmă doctorul de Lazovert.

Dacă așa au stat lucrurile, exclamația președintelui Dumei față de Iusupov („singurul mijloc de salvare ar fi asasinarea mizerabilului ăsta") n-ar fi fost decît o momeală din care Felix s-a grăbit să „muște".

Este cert că primul confident al hotărîrii luate de Iusupov a fost marele duce Dmitri, care era văr primar cu țarul.

Era foarte tînăr și el. Și atît de frumos, încît se spune că nu știa unde să-și găsească fericirea în amor, printre femei sau printre bărbați. Pe Dmitri, *ideea* l-a cucerit ; ca și pe căpitanul Suhotin, prieten cu Felix, care fusese rănit pe front și se afla în convalescență la Petersburg ; ca și pe deputatul Purișkevici, dușman înveterat al lui Rasputin, un bărbat la vreo cincizeci de ani, crud, brutal, partizan al puterii absolute și hotărît să facă orice pentru triumful autocrației. În 1905 inițiase și condusese îngrozitoarele pogromuri împotriva evreilor. Pentru un om ca Purișkevici a se descotorosi de Rasputin însemna a-l apăra pe țar împotriva lui însuși. Purișkevici avea să le sugereze conjuraților să aleagă otrava. El le propune ajutorul unui prieten al lui, doctorul Stanislav Lazovert, medic-șef al trenului-spital comandat chiar de Purișkevici.

*

Cu concursul unei admiratoare fanatice a starețului, doamna Golovina, și a fiicei sale Munia — aceasta din urmă fusese pe punctul să se căsătorească cu fratele mai mare al lui Felix, care însă murise într-un duel —, prințul Iusupov a putut să ajungă în intimitatea lui Rasputin. Felix și-a născocit o boală pe care, bineînțeles, Rasputin a jurat să i-o vindece. Un mijloc excelent de a-și repeta vizitele fără să-i trezească starețului nici un fel de bănuială. Într-o zi, Felix l-a convins pe Grigori să vină să-și petreacă seara la el acasă, în palatul său de pe Moika. Cu ocazia asta avea să i-o prezinte și pe soția lui, Irina, nepoata țarului. Nepoata țarului ! Tentat, Rasputin a acceptat imediat. Or, Irina se afla în Crimeea !

La 29 decembrie 1916, pe la orele 11 noaptea, într-o încăpere din subsolul palatului, totul era gata pregătit. Purișkevici și Iusupov au povestit și unul și celălalt cum a îmbibat Lazovert cu cianură niște prăjituri : prăjiturile favorite ale lui Rasputin. Doza ? Suficientă ca să ucidă douăzeci de oameni. În plus, doctorul a mai pus niște cristale de cianură și în paharele din care avea să fie servit Rasputin. Iată ce dezvăluie doctorul de La-

zovert, care a consimțit, în fine, să povestească aceste lucruri.

El își amintește că unul dintre conjurați l-a întrebat dacă nu s-ar fi putut cumva ca Badmaev — un vraci „tibetan", bun prieten cu Rasputin — să-i fi dat starețului vreun antidot care să-l facă imun împotriva otrăvii.

— Antidoturile — a răspuns Lazovert — nu sînt eficace decît dacă sînt luate chiar înainte sau imediat după consumarea alimentelor otrăvite.

Atunci, prințul Iusupov s-a dus și a scos dintr-un dulap un flacon cu cristale de cianură de potasiu. I l-a dat lui Lazovert. Acesta și-a pus niște mănuși de cauciuc și și-a acoperit nasul și gura cu o batistă.

— Mi-ar trebui o planșetă mică din lemn — a spus el. — Dar să fie foarte netedă.

I se aduce una. El pune cristalele pe planșetă și le pisează pînă cînd obține un praf foarte fin, „în timp ce, stînd prudent la distanță, ceilalți îl urmăresc cu privirea". Ia apoi șase fursecuri, „trei cu migdale de culoare roz și trei cu ciocolată de culoare închisă". Le taie, le umple la mijloc cu otravă și „le montează la loc, astfel încît par intacte". După aceea „dizolvă cîteva cristale de cianură într-o eprubetă. Alege două pahare și le pune deoparte". Le atrage atenția celorlalți :

— Să nu turnați soluția în pahare decît la douăzeci de minute după ce prințul și cu mine plecăm să-l luăm pe Rasputin. Cînd e într-un vas deschis, otrava se alterează foarte repede...

Prințul și cu mine ? Da, fiindcă Lazovert va trebui să joace rolul șoferului prințului. El va conduce mașina în care-l vor aduce pe Rasputin.

Lazovert a isprăvit. Azvîrle mănușile și planșeta în cămin. În cîteva clipe, totul e mistuit de flăcări. Lazovert insistă :

— Fiți atent la pahare, prințe. Nu cumva să vă-nșelați cînd o să turnați de băut.

— Nu te teme, doctore.

De data asta, totul e gata... O ultimă grijă pentru înscenare : „Trebuia să se lase impresia că cina abia se terminase — povestește prințul Iusupov — fiindcă-i spusesem dinainte lui Rasputin că, atunci cînd aveam

musafiri, luam masa în sufrageria de la subsol și că eu rămîneam uneori singur jos ca să citesc sau să lucrez, în timp ce prietenii mei se duceau să fumeze sus, în cabinet". Ca această explicație să fie plauzibilă, „s-a lăsat masa în dezordine, scaunele au fost date la o parte și s-a turnat ceai în cești". S-au înțeles apoi ca, atunci cînd Iusupov și Lazovert aveau să plece după stareț, Dmitri Purișkevici și Suhotin „să se ducă la etajul întîi și să pună gramofonul, avînd grijă să aleagă melodii vesele". „Voiam — explică prințul — să-l fac pe Rasputin să fie bine dispus și să-i alung orice umbră de neîncredere" [12].

E aproape de miezul nopții. Totul s-a petrecut conform planului. Iusupov, condus de Lazovert deghizat în șofer, s-a dus să-l ia de-acasă pe Rasputin și l-a dus la palatul de pe Moika. Automobilul a intrat în curtea palatului, acoperită de zăpadă. Ceilalți conjurați așteaptă într-o încăpere de la etajul întîi. S-a hotărît ca Iusupov să acționeze singur : o a treia persoană, necunoscută lui Rasputin, ar fi putut să-i trezească acestuia neîncredere. Și cine știe cum ar fi reacționat el într-o asemenea situație ? Hotărît lucru, individul e periculos. Foarte periculos. În Felix are încredere. Acest colos, acest bădăran seducător manifestă față de tînărul și efeminatul aristocrat un atașament destul de ciudat.

Starețul și prințul au coborît pe scărița îngustă care duce în subsolul palatului de pe Moika. Ei pătrund în mica sală boltită, luxos mobilată. Rasputin, foarte degajat — așa cum era întotdeauna, oriunde s-ar fi aflat —, își scoate șuba și privește cu curiozitate obiectele din jur. Apoi se așază. Cei doi se antrenează într-o discuție. Iusupov îi oferă vin și ceai starețului, care refuză. Clipește din ochii lui mici și vicleni :

— Sînt ocrotit împotriva răului, Felix — spune el —. Au încercat de multe ori să mă omoare, dar Domnul-Dumnezeu a zădărnicit întotdeauna aceste comploturi. Urgia se va abate asupra tuturor acelora care vor ridica mîna împotriva mea.

[12] Prince Félix Youssoupoff. *Avant l'exil* (Plon).

De ce spune toate astea ?

Felix îi întinde atunci lui Rasputin una din farfuriile cu prăjituri. Oare şi pe astea o să le refuze ? Nu. Îi plac prea mult aceste dulciuri. Ia una şi o înghite imediat. Apoi ia alta. Prăjituri umplute pur şi simplu cu cianură.

Felix aşteaptă îngrozit reacţia care se va produce fără-ndoială. Cianura ucide în cîteva minute.

Nimic. Stareţul pare să se simtă minunat. Numai că prăjiturile i-au făcut sete. Cere vin. Felix se repede şi-i umple unul din paharele otrăvite. Rasputin începe să bea : „A băut încet — povesteşte prinţul —, cu înghiţituri mici, degustînd vinul, aşa cum numai cunoscătorii ştiu s-o facă. Pe faţa lui nu se vedea nici o schimbare. Doar că din cînd în cînd îşi ducea mîna la gît ca şi cum i-ar fi fost greu să înghită. S-a ridicat şi a făcut cîţiva paşi. Cînd l-am întrebat ce are, mi-a răspuns :

— Nimic, nimic, mă gîdilă numai puţin în gît.

Au urmat cîteva clipe apăsătoare.

— E bun vinul de Madera, mai toarnă-mi, a spus el.

Încă un pahar cu cianură. Nici un rezultat. Dar Rasputin îşi priveşte gazda cu atîta insistenţă, încît prinţul se tulbură. Îşi revine cu greu, apoi se uită la pendulă : arată orele 2 şi 30. Aşadar, de *două ceasuri* durează scena asta halucinantă.

De ce n-a acţionat otrava ? Prima explicaţie pe care am fi tentaţi s-o dăm ar fi că Rasputin n-a fost otrăvit.

La această acuzaţie — căci e de fapt o acuzaţie —, doctorul de Lazovert ţine să răspundă : *„Au existat unii istorici care m-au bănuit că n-aş fi pus otravă în prăjituri şi în vin. Ultimul şef al Ohranei imperiale, generalul Vasiliev, a pomenit chiar şi în Amintirile sale acest lucru. Asemenea bănuieli sînt absolut stupide. Am pus otrava în prezenţa lui Purişkevici, Iusupov, Dmitri Pavlovici şi Suhotin. Otrava îmi fusese dată de Iusupov tot în prezenţa lor, ca s-o repartizez îndată ce am împărţit-o în doze. Deci nu poate încăpea nici un fel de îndoială că am pus otravă“.*

E adevărat că avem aici la dispoziţie trei mărturii identice : cea a lui Purişkevici, cea a lui Iusupov şi cea

a lui Lazovert. Ipoteza că Rasputin n-ar fi fost otrăvit nu poate fi deci luată în consideraţie.

A doua explicaţie : nu l-au indus oare în eroare pe prinţul Iusupov cu privire la natura substanţei ce-i fusese încredinţată ? Prinţul avea cristalele de la un student, prieten cu un membru influent din Dumă, pe nume Maklakov, şi adversar declarat al lui Rasputin. Doctorul de Lazovert dă explicaţii şi cu privire la acest lucru :

„Sosind pe front (la 22 decembrie), am hotărît împreună cu Purişkevici să verificăm restul de otravă (restul acela fusese luat de la Iusupov de către Purişkevici şi se afla într-un borcan pe care i-l dăduse studentul şi care se închidea ermetic). Cu restul de otravă am omorît un cal rănit. Efectul a fost aproape fulgerător...“

Fulgerător pentru un cal ? Şi inofensiv pentru Rasputin ? Misterul devine din ce în ce mai mare. Am consultat atunci un expert absolut neutru în materie, prietenul meu doctorul Paul Ganière, care, într-o serie de lucrări remarcabile, a adus, cu ajutorul medicinei, numeroase servicii istoriei. Iată răspunsul lui Paul Ganière :

„1. Fără îndoială, Rasputin avea o rezistenţă la otrăvuri. Cazuri asemănătoare, fără să fie prea frecvente, se întîlnesc.

2. Prăjiturile fuseseră pudrate cu glucoză. Glucoza transformă cianura de potasiu în glucoză cianhidrică, o substanţă mai puţin toxică decît cianura şi care nu are un efect fulgerător. Chimiştii cunosc prea bine această reacţie şi, ca atare, cazul Rasputin nu este de loc misterios. În realitate, după părerea specialiştilor, fenomenul este, probabil, ceva mai complicat. Cianura de potasiu, afară numai dacă nu este de fabricaţie recentă, se alterează sub acţiunea bioxidului de carbon din aer, transformîndu-se în carbonat de potasiu. Ca urmare a acestei alterări, acidul cianhidric este eliminat şi e nevoie deci de o doză mult mai mare de substanţă pentru ca ea să devină toxică. Se prea poate ca, în cazul lui Rasputin, lucrurile să se fi petrecut astfel, iar cantitatea de otravă care se afla în prăjituri să fi fost cu totul insuficientă“.

Misterul începe să se clarifice. Să dăm acum cuvîntul doctorului de Lazovert :

„*Țin să subliniez* — spune el — *că :*

1. Iusupov avea la el, într-o eprubetă, o bună parte din otrava pe care i-o dăduse studentul, prietenul lui Maklakov. În ziua dramei, Iusupov le-a arătat tot timpul prietenilor lui eprubeta aceea. Otrava consta de fapt dintr-un amestec de cianură de potasiu și un element activ extras din «strycnos toxifera», plantă din care se extrage otrava curara. Acest element activ — curarina — este solubil în apă și în alcool și se prezintă ca o masă amorfă gălbuie și delicvescentă. În eprubeta lui Iusupov se afla un amestec constituit mai ales din cianură de potasiu și aproximativ 25% curarină. Acest amestec (curarina are reacție alcalină) trebuie să se fi descompus repede sub influența luminii și a umidității... Or, în ziua de 16 decembrie 1916 [13] a fost foarte cald la Petrograd [14]. Termometrul s-a menținut la —3°C și capitala era învăluită în ceață. Umiditatea aerului era foarte mare. Tot scoțînd eprubeta din buzunar, Iusupov a lăsat să pătrundă umiditatea...

2. Vasiliev pretinde că doctorul Badmaev (medicul tibetan, prieten cu Rasputin) i-a aplicat lui Rasputin un tratament special contra otrăvirii, administrîndu-i diverse otrăvuri în doze foarte mici, pentru ca să-i obișnuiască organismul și să i-l facă imun la cianura de potasiu. Tot Badmaev i-ar fi dat lui Rasputin un «praf misterios» (Vasiliev *dixit*) pentru ca să neutralizeze curara (această otravă era foarte la modă la Petrograd).

Trebuie să subliniem că generalul Vasiliev n-a studiat niciodată toxicologia, altfel ar fi știut că «praful misterios» nu era altceva decît... *sare de bucătărie*, care, așa cum se învață chiar în școala elementară, este clorură de sodiu — NaCl. Clorul fiind un halogen, constituie antidotul clasic al curarinei. Numeroși prieteni și cunoscuți de-ai lui Rasputin observaseră că «starețul», cînd lua masa la oameni pe care nu-i cunoștea prea bine sau prin restaurante, scotea din buzunar un

[13] Calendarul rusesc : data respectivă corespunde cu 29 decembrie în calendarul nostru.

[14] Purișkevici notează aceasta în *Jurnalul* lui.

soi de tabacheră care conținea un praf alb-cenușiu din care înghițea o cantitate destul de mare. Unii spuneau chiar în glumă : «starețul ia cocaină»... Nu era însă decît sare, clorură de sodiu, antidotul curarei...

3. Se știe că, la început, cadavrul lui Rasputin a fost transportat la morga Spitalului Invalizilor. Acolo, medicul legist a început autopsia, întreruptă ulterior din ordinul țarinei, care a cerut transportarea cadavrului — s-a adus la morgă un sicriu foarte luxos, poleit cu aur etc... Medicul legist a avut totuși răgazul să-i deschidă stomacul și să constate prezența unei «mase negre și rășinoase». Or, curarina este un alcaloid care se extrage cu alcool și care se prezintă sub forma unei mase negre și rășinoase. Aceasta putea fi foarte bine substanța aceea neagră și rășinoasă..."

Așadar, combinîndu-și acțiunile, diverși agenți au putut să anuleze efectul otrăvii. Glucoza din prăjituri și bioxidul de carbon din aer au alterat cianura de potasiu. Umiditatea la care a fost expusă curara a micșorat toxicitatea acesteia. E posibil chiar ca Rasputin, așa cum avea obiceiul, să fi înghițit ceva sare de bucătărie înainte de a se fi dus la Iusupov...

În felul acesta, misterul dispare aproape complet.

Au trecut două ore de cînd Iusupov stă singur cu Rasputin. Două ore, și otrava n-a acționat încă.

Rezistența nervoasă a prințului cedează. Îngînă o scuză oarecare, se duce la prietenii lui aflați la etajul întîi și le spune că otrava nu are nici un efect. Se hotărăște atunci ca Felix să-l ucidă pe Rasputin cu revolverul. Prințul coboară din nou la subsol.

Rasputin stă în același loc. Dar pare să respire cu greutate.

— Nu vă simțiți bine ? — îi aruncă ca din întîmplare Iusupov.

— Da, îmi simt capul greu și am o senzație de arsură în stomac. Mai toarnă-mi un păhărel. O să-mi facă bine.

Și mai dă pe gît încă un pahar cu vin de Madera. Cu vin otrăvit. Și... pare că s-a înviorat. Se scoală, face

cîțiva pași, se duce să examineze îndeaproape un crucifix mare a cărui formă îi place. Iusupov se strecoară în spatele lui, ridică încet revolverul, trage.

— Atunci — avea să povestească prințul — Rasputin scoate un „răcnet sălbatic" și se prăbușește pe o piele mare de urs întinsă pe pardoseală.

*

Auzind detunătura, conjurații aleargă jos. Dau buzna în încăpere. Lazovert — apelez și de data asta la relatarea lui inedită — se repede la Rasputin și constată că pulsul mai bate încă. Îi „ascultă horcăitul" și se întoarce către prietenii lui :

— E-n agonie — le spune el. — E ultima fază de comă.

Și, într-adevăr, imediat după aceea respirația încetează. Nu mai încape nici o îndoială : Rasputin e mort. Cei cinci bărbați îl duc pe un divan din piele roșie și îi închid ochii.

Mai rămîne de dus la bun sfîrșit planul pus la cale. Ca să inducă în eroare poliția, care se poate să fi urmărit mașina lui Iusupov, s-a hotărît ca Suhotin să-și pună șuba și căciula starețului. Noaptea, silueta lui ar putea fi luată drept a celuilalt. Lazovert trebuie să-și reia rolul de șofer. Iusupov îl va însoți pe falsul Rasputin la el acasă. În ultima clipă însă, vlăguit de greaua încercare prin care trecuse — și cum să nu-l înțelegem ? —, Iusupov le șoptește că nu mai are putere să-și întovărășească prietenii. Intervine atunci Dmitri : are aceeași talie și aceeași statură ca Felix. El va fi acela care va induce poliția în eroare.

Așadar, în mașina prințului iau loc Dmitri, Suhotin, Lazovert. Automobilul pornește și dispare în noapte.

În palatul cufundat în tăcere, Purișkevici și Iusupov au rămas singuri. Puțin cîte puțin, Iusupov își vine în fire. E obsedat încă de imaginea cadavrului care zace părăsit în subsol. „Am fost cuprins deodată — a povestit el mai tîrziu — de o vagă neliniște și un impuls irezistibil m-a făcut să cobor în subsol, unde zăcea mortul". Felix vrea să mai vadă o dată cadavrul lui Rasputin. Simte nevoia să-l mai vadă.

Coborînd în subsol, se apropie de el și se apleacă asupra lui Rasputin. Deodată, vede cu groază cum se ridică pleoapa stîngă a starețului, după aceea cea dreaptă. Rasputin ațintește asupra lui Iusupov o privire scăpărînd de ură. Cu o mișcare bruscă, sare în picioare, se aruncă asupra lui Iusupov și încearcă să-l sugrume.

„Ființa aceea — avea să povestească prințul —, ființa aceea care a murit otrăvită, cu inima străpunsă de un glonte, trupul acela pe care forțele răului păreau să-l fi reînsuflețit ca să răzbune faptul că suferiseră un eșec, avea în ea ceva atît de înspăimîntător, atît de monstruos, încît nu pot să-mi amintesc de scena respectivă fără să mă treacă fiori de groază".

Felix izbutește să scape din strînsoarea lui Rasputin, o ia la fugă pe scară și-i strigă desperat lui Purișkevici :

— Repede, repede, vino jos ! Trăiește încă !

Deputatul se repede în beci. Uluit, zăpăcit, aude un zgomot de pași grei care se-ndreaptă spre ușa de la intrare. Purișkevici coboară sărind cîte patru trepte deodată. „Ce-am văzut cînd am ajuns jos — povestea el — ar fi putut fi un coșmar dacă n-ar fi fost însăși realitatea, o realitate îngrozitoare. Grigori Rasputin, pe care cu o jumătate de oră mai înainte îl văzusem în agonie, zăcînd pe pardoseala din sufragerie, alerga din toate puterile, poticnindu-se prin zăpada prăfuită a curții, în direcția porții de fier care ne despărțea de stradă..."

Purișkevici își scoate revolverul, ține forma aceea mișcătoare, apasă o dată pe trăgaci — nu nimerește. A doua oară — nu nimerește. Cel de-al treilea glonte îl nimerește pe Rasputin în spate, îl oprește din drum. Dar e tot în picioare. Cel de-al patrulea glonte îl atinge în cap. În fine, se clatină și cade.

Prințul aleargă spre cadavru și cu bîta lovește — ca într-un delir — craniul aceluia căruia i se spusese „omul lui Dumnezeu". Oasele se sfarmă, sîngele țîșnește...

Așa cum fusese stabilit, după multe ocoluri, ca să-i deruteze pe eventualii polițiști, Dmitri, Suhotin și Lazovert au schimbat mașina. Ei se întorc la palat ca să ia cadavrul lui Rasputin. Le e dat să afle însă că toate măsurile de precauție au dat greș : zgomotul detunăturilor a atras atenția servitorilor, și mai cu seamă a unui agent

de poliție. Purișkevici a încercat să-l facă pe polițist să păstreze tăcerea. Acesta s-a îndepărtat făgăduindu-i că nu va vorbi nimic. Dar cu siguranță că, atunci cînd avea să afle de dispariția lui Rasputin, agentul avea să vorbească. Pentru conjurați, totul e pierdut. Dar ce importanță are asta : trebuie să meargă pînă la capăt. Înfășoară cadavrul într-o pînză groasă, îl pun în mașină și o pornesc spre insula Petrovski. Acolo, lîngă un stîlp al podului cu același nume, printr-o copcă făcută anume în gheață, vor arunca cadavrul.

Cadavrul ? Cînd se va pescui trupul printre ghețurile Nevei, îi vor găsi „brațele și picioarele legate strîns cu niște frînghii". Trupul avea „numeroase urme de răni". Fiica lui Rasputin afirmă în *Amintirile* ei că tatăl ei ar fi fost „mutilat într-un mod infam".

Dar iată partea cea mai fantastică : poliția a constatat că Rasputin izbutise „să-și elibereze pe jumătate o mînă, iar plămînii îi erau plini de apă". Rasputin *murise înecat*.

*

La 12 martie 1917 a izbucnit revoluția. La 15 martie, țarul a abdicat. La 21 martie, familia imperială a fost declarată oficial prizonieră la palatul de la Țarskoe Selo, reședința ei de vară, din apropiere de Petrograd.

Peste două zile, la 23 martie, pe la orele 9 seara, un grup de soldați comandați de un ofițer de geniu au pătruns în capela de la Țarskoe Selo, unde țarina Alexandra ținuse să odihnească cel pe care ea îl numea „Prietenul" ei.

Mormîntul a fost deschis, sicriul scos afară și dus în pădurea Pargalovo, situată la vreo cincisprezece verste de Petrograd. În mijlocul unui luminiș au desfăcut sicriul, din care răzbătea o duhoare îngrozitoare. Cu ajutorul unor pari, soldații au împins cadavrul spre o grămadă de lemne, l-au stropit cu petrol și i-au dat foc. Carnea aceea în putrefacție și oasele aveau să ardă timp de șase ore !

După asta, în lumina zorilor care mijeau la orizont, n-a mai rămas din „țarul mai presus de toți țarii" decît un pumn de cenușă îngropat în zăpadă.

Mata-Hari: vinovată sau nu?

„Agentul H 21 va sosi mîine la Paris"

Întunericul nopții învăluia închisoarea. În celulă, o femeie dormea adînc. Deodată se auziră niște zăvoare trase și ușa grea se deschise. Cîțiva oameni cu figuri grave pătrunseră înăuntru, aproape cu toții ofițeri din armata franceză. Unul dintre ei se apropie de patul îngust de campanie. Femeia continua să doarmă. Ofițerul trebui s-o zgîlțîie ca să deschidă, în sfîrșit, ochii. Se ridică în capul oaselor, clipind din ochi din cauza luminii și privindu-i pe intruși cu un aer uluit.

— Mata-Hari... — începu unul dintre ofițeri.

Ea întoarse încet capul către el.

— Mata-Hari, ceasul dreptății a sosit. Recursul dumitale a fost respins de către domnul președinte al Republicii... Curaj.

În fața acestei înspăimîntătoare realități, ochii i se dilatară, niște ochi mari și negri, adînci. Murmură de cîteva ori, cu voce răgușită :

— E cu neputință... cu neputință...

Se apropie un bărbat, un civil, îmbrăcat în negru. Mata-Hari îl recunoscu. Îi întinse mîna.

— Îți mulțumesc că ai venit — rosti ea, și glasul își recăpătă deodată siguranța.

Afară începea să se lumineze. Dincolo de zidurile

înalte ale închisorii mijea de ziuă. Era la 15 octombrie 1917, în zori...

*

Mata-Hari... Numele cuprinde toată vraja exotismului. El părea s-o împodobească pe cea care-l purta cu toate misterioasele atracții ale Orientului. Cînd întregul Paris a aflat, în februarie 1917, că fusese arestată, a fost o surpriză extraordinară. Cum, femeia aceea frumoasă, „dansatoarea sacră hindusă" pe care o aplaudaseră la muzeul Guimet și chiar la universitatea Analelor ? Fata aceea născută dintr-un tată brahman și dintr-o mamă baiaderă, în fața căreia se extaziaseră criticii de dans ? Surpriza s-a transformat în stupefacție atunci cînd s-a aflat că Mata-Hari era învinuită *„de spionaj, complicitate, înțelegere cu dușmanul, în scopul de a-i favoriza acțiunile"*.

Mata-Hari spioană ? Celor care o cunoscuseră le era imposibil să creadă așa ceva. Fură cu toții de acord că la mijloc era un mister. Circulau tot felul de zvonuri, unele mai fantastice decît altele. Era vinovată ? Nevinovată ? În jurul *cazului* Mata-Hari se încingeau dispute pasionate. Dar erau dispute în gol. Căci, firește, ancheta s-a desfășurat în secret. Iar procesul s-a judecat cu ușile închise. După moartea lui Mata-Hari controversa a continuat. Au existat în privința ei mărturii germane, franceze, olandeze, spaniole. Toate contradictorii. S-au scris romane, piese de teatru, s-au realizat filme, care au făcut cinste bogatei imaginații a autorilor lor. Pe măsură ce anii treceau, adevărul, în loc să iasă la iveală, părea să se ascundă. O singură speranță le rămăsese istoricilor : dosarul. Dar existau în acest sens dispoziții categorice. După ce a consacrat lui Mata-Hari un studiu în 1959, Paul Guimard scria cu regret : „Dosarul procesului zace în continuare în arhivele Ministerului de Război, care pînă în prezent a refuzat să-l dea publicității".

În 1964, Stellio Lorenzi, André Castelot și cu mine am hotărît să înscriem în programul emisiunii noastre de la televiziune „Obiectivul în explorarea timpului", povestea lui Mata-Hari. Ne-am dus și noi, ca atîția alții, la Ministerul de Război. Or, datorită unei șanse extraordinare,

nesperate și contribuției domnului Alain Presles, faimosul dosar a fost deschis în fața noastră. Așadar, de acum înainte se putea întreprinde o anchetă bazată nu pe elemente nesigure, ci pe fapte certe. Adevărata Mata-Hari putea fi urmărită pas cu pas.

— În copilărie, pe vremea cînd dansam pe malurile Gangelui, în fața rajahilor...

Așa spunea de multe ori, în timpurile ei de glorie, la Paris, dansatoarea Mata-Hari. În momentele acelea, vocea ei gravă, puțin răgușită, tremura, iar privirile i se pierdeau într-o visare respectată de interlocutorii ei împietriți.

Realitatea e mult mai prozaică. Mata-Hari se numea Margaretha-Geertruida Zelle. Nu se născuse nici în India, nici în Iava, ci la Leeuwarden, capitala provinciei Friza (Olanda), la 7 august 1876.

Tatăl ei, Adam Zelle, ținea la Leeuwarden o mică prăvălie de șepci. Comerțul era atît de puțin înfloritor și comerciantul atît de incapabil, încît Adam dăduse faliment. Micuța Grietje, diminutivul frizon al numelui Margaretha, a crescut într-un climat de certuri familiale și de greutăți financiare. La cincisprezece ani și-a pierdut mama. Tatălui, pe care îl detesta, i s-au retras drepturile de părinte, fiind absolut incapabil să-și întrețină familia. Consiliul de familie a încredințat-o pe Grietje împreună cu cei trei frați ai ei — de unsprezece, nouă și șase ani — unui unchi, desemnat ca tutore. După care fetița a intrat internă la școala normală de institutoare din Leiden. Încă de pe atunci era tare frumușică, înaltă, subțire, felină. Avea o figură stranie, cu ochi catifelați și migdalați. Totul era încadrat de un păr întunecat, foarte bogat, „șaten închis cu reflexe aurii". Nasul era, ce-i drept, cam mare ; dar dacă zîmbea, nu se mai vedeau decît niște dinți strălucitori și o gură de un senzualism evident promițător.

Grietje nu și-a luat niciodată diploma de institutoare... Directorul școlii, un om pînă atunci cu o purtare ireproșabilă, demn și la locul lui, și-a pierdut capul cînd a văzut-o. Și dragostea cu care a copleșit-o a devenit în curînd de pomină pentru toată școala. Directorul era de o gelozie fioroasă. Îi interzisese lui Grietje să iasă

în oraș, ceea ce constituia, evident, un mijloc cu totul personal de a-și dovedi amorul. Îi scria scrisori exaltate, se arunca la picioarele ei plîngînd. Pe Grietje au distrat-o la început toate astea, în cele din urmă însă s-a plictisit. N-avea nici un chef să-și împartă viața cu un director de școală. Și a plecat. Pedagogul era cît pe-aci să moară de durere.

Domnul Taconis, fost tutungiu, se retrăsese din afaceri. Era unchiul prin alianță al lui Grietje. Și-a primit nepoata fără prea mult entuziasm, dar nici n-a făcut nazuri. Ea a trăit în casa lui cîțiva ani fără să facă nimic, devorînd romanele lui Gyp, Arsène Houssaye sau Armand Silvestre.

Avea acum optsprezece ani. Desigur, visa să fie iubită, dacă nu să și iubească. Un scriitor olandez, Charles S. Heymans, care i-a cunoscut familia și a căpătat de la ea informații prețioase, relatează : „Chiar de pe cînd era adolescentă, vădea o mare atracție pentru obiecte aurite, medalii, galoane și brandenburguri, pentru culorile vii ale uniformei militare... În visurile ei de fată tînără nu și-l imagina pe Făt-Frumos într-alt chip decît cu uniformă de ofițer".

Ea însăși avea să mărturisească mai tîrziu că adora uniforma :

— Ofițerul — avea să repete ea — este pentru mine o ființă superioară, un om care trăiește în plină epopee, întotdeauna gata de orice aventură, întotdeauna gata să înfrunte orice pericol...

Într-o dimineață, pe la începutul anului 1895, Grietje despături ziarul pe care-l primea unchiul ei, *Het Nieuws van den Dag* („Noutățile zilei"). La mica publicitate se găsea o rubrică matrimonială. Privirea Grietjei căzu pe ea. Deodată se opri cu luare-aminte asupra următoarelor rînduri :

Căpitan în Indii, petrecîndu-și concediul în Olanda, caută soție corespunzătoare, de preferință cu ceva zestre. Scrisorile etc...

Se pare că Grietje n-a stat mult pe gînduri. A scris la adresa indicată și a băgat și fotografia ei în plic.

Destinatarul se numea Rudolf Mac Leod. Prietenii îi spuneau însă John, după numele tatălui lui. Cu tot

patronimul scoțian, căci clanul Mac Leod jucase, într-adevăr, pe vremuri un rol de seamă în istoria Scoției, John era sută-n sută olandez. Avea pe atunci treizeci și nouă de ani și servea de șaptesprezece ani în Indiile olandeze. În 1881 fusese avansat locotenent ; în 1892 căpitan. În 1895 se afla în concediu în Olanda. Într-o seară, la bar la „American Hôtel" din Amsterdam, s-a întîlnit cu un grup de prieteni, toți celibatari. John era bărbat frumos. Avea niște ochi albaștri cenușii, o mustață subțire și o figură energică. În seara aceea, prietenilor lui li s-a părut cam posac. Le-a mărturisit că era plictisit. Ziaristul Balbian Verster, un vechi prieten, a izbucnit atunci în rîs :

— Știu eu ce-ți lipsește, bătrîne. O nevastă. Trebuie să te-nsori.

Și îndată, cu toate protestele lui John, Balbian a formulat micul anunț pe care *Nieuws van den Dag* l-a publicat în numărul de a doua zi.

Spre stupoarea lui, John a primit cincisprezece scrisori din partea unor eventuale logodnice. Printre ele se afla și scrisoarea domnișoarei Margaretha Zelle din Haga. Era și fotografia ei acolo...

„Mă întrebi dacă am chef să fac prostii ? Ei bine, Johnie, mai bine zece decît una singură. Dă-i drumul, știi doar că în cîteva săptămîni voi fi soția ta".

Rîndurile acestea, fără nici un fel de echivoc, erau scrise de o fată de optsprezece ani unui ofițer celibatar de treizeci și nouă de ani.

Fotografia fusese decisivă. Din cele cincisprezece scrisori primite, căpitanul nu răspunsese decît la una singură, a Margarethei. Din nenorocire însă, niște friguri păcătoase contractate din Insulinda îl trîntiseră, tocmai atunci, la pat. Îi explică, așadar, corespondentei sale că va trebui să aștepte să se facă bine ca să o poată vedea. Ea îi răspunse imediat : va avea răbdare, va aștepta. Trecuse o lună și căpitanul încă nu se restabilise. Atunci Margaretha trecu la ofensivă : principala ei trăsătură de caracter nu era timiditatea... Îi propuse deci să facă ea drumul de la Haga la Amsterdam. „Știu foarte bine — îi

scria ea — că nu prea se cuvine, dar noi sîntem într-o situaţie specială, nu-i aşa ?"

Şi întîlnirea a avut loc duminică 24 martie 1895, în faţa lui Rijksmuseum. Căpitanul, uluit, se dovedi de o insistenţă lipsită de orice discreţie. Cît despre dînsa, faptul că-l văzu pe John în uniformă, fu un adevărat „Sesam deschide-te". După un dejun excelent, căpitanul o conduse după-masă într-o trăsură bine închisă. A doua zi, într-o scrisoare adresată „scumpului ei John", Gretha — aşa-i spunea el — avea să pomenească despre trăsura aceea „cu geamurile aburite". Şi semna : „Viitoarea ta soţioară, care te iubeşte atît". Şase zile mai tîrziu erau logodiţi. Corespondenţa pe care a putut s-o găsească Charles S. Heymans este deosebit de elocventă. Gretha îl numeşte pe John „dragul meu", „dragul meu drag", „comoara mea", „singurul meu iubit", „îngerul meu drag". Se bucură fără nici o rezervă : „Ce baftă să avem amîndoi acelaşi temperament focos. Nu, nu cred că toate plăcerile astea ar putea să se sfîrşească vreodată". Sau : „Iubeşte-mă, comoara mea, căci şi eu te iubesc deopotrivă, şi scoate-ţi din plin pîrleala cînd o să vin".

Luna următoare, o vizită făcută la doctor i-a confirmat că era însărcinată. Căsătoria a fost grăbită. Nici nu mai dormea de agitaţie : „Ce grozavă o să arate soţioara ta !" — îi scria ea căpitanului, făcînd aluzie la ziua cînd avea să îmbrace rochia de mireasă... La 11 iulie 1895 a devenit oficial, în faţa primarului, şi nu în faţa pastorului, doamna Mac Leod. După şase luni a dat naştere unui băiat, numit Norman.

„Ah ! dacă ciuma m-ar scăpa de lepădătura asta, poate că aş fi din nou fericit. Cîteodată nu mai rezist cu ticăloasa asta lîngă mine. Dar ce să fac ca să mă descotorosesc de ea ? Cu sau fără scandal, mi-e totuna".

Pînă să scrie Mac Leod o asemenea scrisoare despre soţia lui a fost nevoie să treacă cîţiva ani. Căpitanul îşi luase cu el nevasta în Java. Acolo Gretha a dat naştere unei fetiţe, Louise. Venirea ei pe lume n-a strîns însă legăturile dintre soţi, care se slăbiseră foarte repede. Tot ce exista între ei se bizuia pe o văpaie senzuală care, în

mod fatal, cu vremea s-a stins. Atunci s-au văzut aşa cum erau în realitate : el, autoritar, brutal, ea, cochetă, risipitoare şi cu desăvîrşire amorală. Familia Mac Leod a publicat versiunea sa cu privire la modul cum s-au desfăşurat lucrurile — versiune care, firește, nu seamănă de loc cu cea susţinută de Mata-Hari. Căci au apărut *Memorii* ale acesteia, inspirate de tatăl ei, domnul Zelle. Dacă ar fi să dăm crezare acestui text apocrif, Mac Leod căzuse la patima beţiei. Părăsea domiciliul conjugal şi lipsea zile în şir, petrecînd cu indigene tinere şi uşuratice.

Gretha aştepta tremurînd întoarcerea soţului ei. Cînd se înapoia acasă, ea nu îndrăznea să crîcnească. Căpitanului îi sărea ţandăra din te miri ce. Într-o zi a plesnit-o cu cravaşa. Atunci ea n-a mai răbdat. I-a scris tatălui ei şi i-a povestit toate mizeriile pe care le îndura. Domnul Zelle a depus o plîngere împotriva ginerelui. Cînd Mac Leod a prins de veste, a dat buzna la nevastă-sa. Era vînăt de furie şi avea în mînă un revolver. Gretha a început să ţipe. Au dat năvală oamenii şi au scăpat-o. Superiorii lui Mac Leod au intervenit şi ei. A fost vărsat la cadrele de rezervă şi menajul s-a înapoiat în Olanda.

Mata-Hari avea să pretindă chiar că, pentru a spori veniturile casei, soţul ei a împins-o să se prostituieze cu un oarecare domn Calish : „Dar — spune Gretha în *Memoriile* ei — am reuşit să obţin cîteva hîrtii de cîte o mie fără să trebuiască să comit vreo infidelitate". Şi asta nu e încă tot : într-o noapte, „pradă unei porniri feroce, mi-a retezat cu dinţii sfîrcul sînului... Din cauza asta, de atunci nu mi-am mai arătat niciodată, în faţa nimănui, pieptul complet dezgolit".

Familia Mac Leod prezintă, bineînţeles, o relatare diametral opusă. Scrisorile adresate de căpitan surorii lui nu sînt decît un lung rechizitoriu împotriva Grethei. „Cît m-a făcut să sufăr ! Am stat zile-ntregi fără să adresez o vorbă tîrîturii ăsteia, care n-a trăit decît pentru propria ei plăcere şi i-a neglijat într-un mod scandalos pe bieţii micuţi... Cum să mă descotorosesc de nemernica asta şi să păstrez în acelaşi timp copiii ? O să fie tare greu, Louise. Ah ! de-aş avea bani să-i cumpăr consimţămîntul, căci netrebnica e în stare de orice pentru bani..." După moartea unuia din băieţi : „Trebuie neapărat s-o

sustrag pe fetiță de sub influența detestabilă a mamei ei, care e o destrăbălată din naștere, altfel va fi și ea pierdută pentru totdeauna...„ „Fetița mea o s-o apuce în mod fatal pe căi greșite dacă mai rămîne șase luni în ghearele femelei ăsteia..."

În altă scrisoare Mac Leod povestește că o dată, după o scenă violentă, s-a dus să se plimbe cu fata lui. Atunci Gretha a luat ostentativ, în fața servitorilor, revolverul soțului ei și s-a dus să-l ascundă în propriul ei dulap. Pregătea, explică el, „povestea cu amenințările cu moartea". Dar el își liniștește sora : „S-o împușc eu pe putoarea asta, ca să fac din cauza ei cîțiva ani de pușcărie ? Nu, nu-s chiar așa de prost ! Și apoi, sărmana fetiță..."

La 30 august 1902, tribunalul din Amsterdam pronunță o hotărîre de divorț între soții Mac Leod. De data asta despărțirea e definitivă. Pentru nimic în lume, comandantul nu mai vrea să trăiască alături de nevasta lui. Și cum nici ea nu ține de loc la asta...

Încotro s-o apuce ? Gretha este găzduită pentru scurt timp de cumnata ei, după aceea, din nou, de unchiul și mătușa ei Taconis, la Haga, pe Regent-esselaan. Să dăm oare crezare celor care au ponegrit-o afirmînd că ar fi ținut după aceea, împreună cu o damă R..., „un soi de prostituată, un bordel clandestin pe Havenkade, la Scheveninghe "?

Oricum, nici nu i-a trecut prin minte să-și reia viața meschină din vremea adolescenței. Flacăra independenței, care arsese întotdeauna în ea, era mai vie ca oricînd. Ce era, așadar, de făcut ?

Și-a adus aminte de viața ei din Java. Acolo citise niște cărți voluminoase cu privire la religiile orientale, cărți în care amorul fizic este studiat ca orice știință. Mai tîrziu avea să se găsească la ea, printre altele, un *Kama-Sutra* însemnat și adnotat cu grijă. Îi plăcuseră dansurile sacre și observase cu luare-aminte tot ritualul femeilor acelora pe care religia le hărăzise dansului. De cîte ori se privea în vreo oglindă vedea imaginea unei femei cu fața oacheșă, cu ochii și părul negru, imaginea unei autentice orientale. De ce n-ar dezvălui ea europenilor secretul acelor dansuri din Java, aproape necunoscute aici?... Mîngîie îndelung acest vis. Apoi se hotărî. Plecă la Paris.

*

13 decembrie 1905. Rar se pomenise în saloanele muzeului Guimet un public atît de strălucit. Elita Parisului aflase că o dansatoare hindusă, pe nume Mata-Hari, avea să execute în seara aceea dansuri rituale. Se anunțase că „avea să evoce, timp de cîteva ore, cultul sacru al popoarelor asiatice". Domnul Guimet, milionar și entuziast admirator al Orientului, care fondase muzeul din banii săi, transformase biblioteca în templu vechi, în „sanctuar al zeului Șiva".

Pe scaunele așezate la rînd, iată-i pe ambasadorul Japoniei, pe ambasadorul Germaniei și pe prințesa Radolin, apoi pe toți prietenii, pe specialiștii orientaliști, pe critici. Cîteva aplauze. Domnul Guimet apăru pe estradă ca s-o prezinte pe dansatoare.

— E ziua sărbătoririi zeului — explică el. — De cum răsare soarele, preoții, după ce s-au purificat, s-au dus cu mare alai la templu ca să-l deștepte pe zeu. I s-au închinat, apoi l-au scufundat în apă, l-au spălat, l-au uns cu parfumuri, cu tămîie, cu uleiuri și l-au îmbrăcat cu țesături scumpe, l-au împodobit cu bijuterii prețioase. I-au oferit cu pietate apa sfîntă a Gangelui, flori, fructe, ramuri, semințe, orez fiert și prăjituri, apoi au cîntat în fața lui. În sfîrșit, a urmat ofranda supremă și cea mai plăcută : dansurile sacre.

Domnul Guimet se făcu nevăzut. Patru *naucis* — dansatoare secundare — apărură și se așezară la picioarele statuii lui Șiva. O orchestră invizibilă, în care predomina sunetul subțire al flautului, începu să cînte.

Baiadera Mata-Hari se ivi... Mai bine zis, Grietje Zelle, sau Gretha Mac Leod, dacă doriți. Ce transformare extraordinară ! De cînd se afla la Paris, cu o încăpățînare savantă, se străduise să-și desăvîrșească treptat noua ei personalitate. Dansase prin diverse saloane, pretinzînd o retribuție modestă. Pozase pentru pictori. La rigoare, ca să-și echilibreze bugetul instabil, se oferise bărbaților.

În seara aceea, la muzeul Guimet, juca o carte hotărîtoare. Și știa foarte bine acest lucru.

Hieratică, îi domina pe spectatori, privind undeva, departe înaintea ei, drapată în văluri de mătase care o înfășurau de la bărbie pînă la picioarele goale. Părul foarte lung și negru era strîns de o diademă. În penumbră se desprindea chipul ei de o frumusețe sălbatică. Orchestra invizibilă își amplifică acordurile. Încet, brațele lui Mata-Hari se smulseră din văluri și se desfășurară goale și împodobite cu brățări grele. Apoi se răsuciră, aducînd un omagiu zeului. Trupul dansatoarei se încordă reproducînd elanul rugăciunii. Se îndoia, se ondula ca o liană, în timp ce vălurile de mătase care o îmbrăcau alunecau unul cîte unul.

Un contemporan, domnul Louis Dumur, avea să scrie în stilul epocii : „Ruga întruchipată în dans, lunga rugăciune de dragoste înălțată astrului dorit, țîșnea din toate zvîcnirile ei. Ea se înfiora, se rotea, urca. Baiadera sacră își frămîntă frumoasele brațe, care cerșeau dragoste, le martiriza în îmbrățișarea cu divinitatea". Nu mai avea decît o cingătoare în jurul șoldurilor.

Muzica se dezlănțui. Cele patru naucis scoteau strigăte ațițătoare. Atunci Mata-Hari își smulse cingătoarea și căzu, „epuizată la picioarele zeului inexorabil".

E destul de nostim să răsfoiești presa de a doua zi. Nici un critic n-a adulmecat înșelătoria, n-a dibuit-o pe falsa hindusă, pe falsa javaneză. Toți s-au lăsat „duși". Se spunea despre ea că e „sumbră, sălbatică, încîntătoare și ideală". „Interpretează cu o artă pătrunzătoare și îndrăzneață, și care păstrează, așa cum o floare își menține parfumul, toată fervoarea sacră a vechii Asii". Alt critic : „Ea îmbină vraja încîntătoare, farmecul unei baiadere cu știința teologică a unui brahman". Etc., etc.

Mata-Hari devine celebră. În privința aceasta, Gretha, falsa hindusă, a fost mai norocoasă decît Lola Montès, falsa spaniolă, fluierată la Covent Garden și la Opera din Paris. Dansa în casele cele mai alese. Doamna de Loynes, protectoarea academicianului Jules Lemaître, a oferit-o pe Mata-Hari drept atracție prietenilor ei, la 14 aprilie 1906 ; ea a plătit-o, pentru o singură seară, cu o mie de franci

(cel puțin patru mii de franci noi). Mata a dansat la Arthur Meyer, directorul lui *Le Gaulois*, la doamna Brisson-Sarcey, președinta Analelor. Pretutindeni, toți se extaziau în fața frumuseții ei. Era într-adevăr atît de frumoasă ? E discutabil. În orice caz originală.

Se pare că prestigiul dansului și vraja pseudo-orientală pe care se pricepea să o emane acționau asupra admiratorilor ei, care o împodobeau cu o frumusețe care nu exista decît în imaginația lor. Nu ducea lipsă de amanți. Nu erau întotdeauna tineri și frumoși, dar erau întotdeauna bogați. Un raport al poliției aflat la dosar îl indică pe bancherul Rousseau ca pe unul dintre susținătorii ei cei mai generoși. Amanții aceștia erau însă cîteodată și anonimi. Mata-Hari nu pregeta să frecventeze și case discrete, ca cea din strada Galilei nr.5, sau de pe bulevardul Kléber nr. 86, sau din strada Lord Byron nr. 14. O întîlnire cu așa-zisa javaneză costa suma exorbitantă de o mie de franci.

Europa și-a exprimat dorința s-o cunoască și ea pe ilustra Mata-Hari. Music-hall-urile din Roma și din Berlin au solicitat-o. La Berlin a legat prietenii neașteptate : Kronprințul, fiul lui Wilhelm al II-lea, a venit s-o vadă dansînd. A urmat o invitație. Micuța olandeză a ajuns metresa unui fiu de împărat ! A fost mai mult decît mîndră. Și a rămas multă vreme în capitala Germaniei.

În martie 1907, trimisul special al ziarului *Le Temps*, René Puaux, a întîlnit-o în drum spre Egipt. „A renunțat la Șiva și la cultul lui. A devenit berlineză, vorbește limba germană cu un accent cît se poate de puțin oriental și speră să se stabilească definitiv pe malurile rîului Spree".

Cu toate acestea s-a reîntors la Paris. A închiriat la Neuilly vila Rémy, pe strada Windsor nr.11, la cîțiva pași de Bois de Boulogne. Îi plăcea să-și primească acolo prietenii, în cadrul unor petreceri de pomină. Nu se îmbrăca decît la marile case de modă și, firește, întotdeauna ducea lipsă de bani. Îi scria de la Neuilly-Saint-James lui Gabriel Astruc, fondatorul teatrului „Champs-Elysées": „N-ai cumva prin anturajul dumitale vreun prieten bogat, interesat să-i protejeze pe artiști, ca un capitalist care

ar vrea să facă o afacere ? Sînt foarte tracasată şi mi-ar trebui imediat vreo treizeci de mii de franci care să mă scoată din încurcătură şi să-mi ofere liniştea necesară ca să mă pot consacra artei mele... Ar fi într-adevăr mare păcat ca un viitor ca al meu să fie curmat în felul ăsta. Ca zălog pentru aceşti bani aş pune tot ce am în casă, inclusiv caii şi trăsurile".

La începutul anului 1914, doctorul Bizard, medicul prefecturii de poliţie, avea s-o întîlnească, cu ocazia vizitelor lui profesionale, într-o casă de pe strada Troyon.

Pe neaşteptate, în iulie 1914, a părăsit vila de la Neuilly, şi-a lichidat cît a putut de repede mobilierul şi bibelourile... şi a plecat în Germania.

În ziua cînd s-a declarat războiul, ea se găsea la Berlin şi dansa într-un mare music-hall, la teatrul „Metropole". A luat prînzul chiar cu prefectul poliţiei din capitala germană, care a condus-o apoi acasă cu maşina... În toamna anului 1914 o regăsim pe Mata-Hari în Olanda. Locuia la hotelul „Victoria" din Amsterdam. La 31 octombrie a semnat la Haga contractul de închiriere al unui mic palat particular, situat pe Nieuwe Vitleg nr.16, în schimbul unei chirii anuale de 750 de florini. La începutul anului 1915 pleacă în Franţa.

Perioada aceasta din 1915 a rămas mult timp obscură. Din lipsă de informaţii precise, istoricii au imaginat tot felul de intrigi misterioase. Unul dintre ei scrie : „A plecat pe front, unde a rămas multă vreme, încercînd să intre în relaţii cu diverşi ofiţeri care s-o poată informa cu privire la pregătirile care începuseră încă de pe atunci în vederea marii ofensive din primăvara anului 1916". Toate afirmaţiile astea sînt cît se poate de impresionante..., numai că dosarul nu arată nimic de felul acesta. Mata-Hari, pe care o vedem descrisă în filele lui, rămîne o femeie de moravuri uşoare. Atît şi nimic mai mult. După propria ei mărturisire, dansatoarea s-a întors în Olanda, în 1914, la fostul ei amant, baronul van der Kappelen, colonel al Regimentului 2 de husari.

— Un bărbat căsătorit, putred de bogat şi care punea mare preţ pe toalete — preciza ea.

Şi cum considera că garderoba ei nu era la înălţime astfel ca să-i placă baronului, a început să caute un „Mecena".

— La Amsterdam m-am lăsat abordată, la ieşirea dintr-o biserică, de bancherul van der Shalek, care s-a arătat cît se poate de generos cu mine. După ce mi-am pus la punct garderoba, m-am reîntors la baronul van der Kappelen, care m-a instalat la Haga, pe Nieuwe Vitleg nr. 16.

Tot aşa, ea afirmă că s-a înapoiat în Franţa în martie 1915 „ca să-mi caut lucrurile lăsate la depozitul de mobile Maple, strada Jonquière nr. 29". Ea voia să-şi transporte *lucrurile* în Olanda, *via* Spania. Şi, într-adevăr, a plecat aproape imediat după aceea în Spania. La gara Orsay a condus-o un bun prieten, care nu era altul decît un ambasador al Franţei în exerciţiul funcţiunii, domnul de Margerie. El avea să declare : „Doamna Mata-Hari şi cu mine n-am vorbit niciodată despre război".

Ce a făcut la Madrid ? Căpitanul englez Ferdinand Tuohy declară că a dansat timp de cîteva luni pe scena unui music-hall. Se pare că în acel timp a avut legături cu agenţi notorii ai Germaniei. Atunci a început să trezească bănuielile Intelligence Service-ului. Fapt cert este că serviciile engleze au semnalat-o în acea epocă Biroului 2 francez ca suspectă. Pe neaşteptate, în primăvara anului 1916, se întoarce în Franţa. Avea să fie văzută la „Grand Hôtel", apoi la „Elysée-Palace". Poliţia începe s-o fileze din nou. „Inculpata — avea să depună mărturie inspectorul Henri Mounier, care a urmărit-o pas cu pas — şi-a stabilit cartierul general la «Grand Hôtel», de unde îi recruta pe ofiţerii aliaţi aflaţi în trecere, mai ales ofiţeri superiori. Avea un fel de a proceda graţie căruia ei nu prea reuşeau să se eschiveze de la o conversaţie cu ea".

Ofiţeri. Numai ofiţeri. Se învîrteau pe vremea aceea prin Paris mari comercianţi veniţi în interes de afaceri. Se pare că Mata-Hari nu le acorda nici o atenţie. Mereu, pasiunea ei pentru uniformă ! Şi mereu aceeaşi viaţă de risipă. De dimineaţă ia un taxi, căruia nu-i dă drumul pînă la prînz. După-amiază, altul. Frecventează numai magazinele cele mai şic şi cele mai scumpe.

În 1916, în timpul verii, sosește în permisie la Paris un locotenent-major din Regimentul 2 infanterie al Corpului expeditionar rus din Franța, pe nume Vadim Masloff. Înainte de a părăsi tabăra de la Mourmelon-le-Grand, el încasase ca soldă pe ultimele luni o sumă considerabilă : cinci mii de franci în aur (mărturie inedită a domnului Vladimir Rychlinski).

— Ce-ai de gînd să faci cu grămada asta de bani ? — întrebase casierul.

— O să cheltuiesc tot !

— Te lauzi ! Doar dacă ai de gînd să cumperi o casă !

— Nici nu mă gîndesc, o să-mi iau cel mult cîteva lucruri absolut necesare, rufărie, mănuși etc. Dar o să cheltuiesc tot.

— Punem rămășag ?

— Punem.

Odată ajuns la Paris, Masloff s-a dus direct la „Grand Hôtel", unde a închiriat un apartament, cu suma „nebunească" pentru vremea aceea de patruzeci de franci pe zi. În hol, un ofițer care tocmai pleca la Salonic i-a prezentat „o femeie de o frumusețe extraordinară", avea să povestească el mai tîrziu camarazilor lui, cînd s-a întors la Mourmelon. Era Mata-Hari. Au fost nedespărțiți timp de trei zile... și trei nopți. Luau prînzul și cinau numai la „Maxim's". Tot ce dorea metresa lui, el îi cumpăra.

Rezultatul nu e lipsit de neprevăzut. „O săptămînă mai tîrziu — povestește domnul Vladimir Rychlinski —, toți cei care asistaseră la plecarea lui Masloff erau din nou adunați la restaurantul «Europa». În toiul mesei, casierul a fost chemat la telefon. După cîteva minute s-a înapoiat și ne-a spus zîmbind : «Era Masloff, care mi-a cerut să-i trimit telegrafic douăzeci și cinci de franci pentru drum. Nu mai are un ban...»"

În 1916, căpitanul Ladoux era adjunctul colonelului Antoine Goubet, șeful Biroului 2. Într-o zi din luna august la Paris domnea o căldură înăbușitoare. Tocmai lucra la biroul lui de la Ministerul de Război, de pe bulevardul Saint-Germain, cînd i s-a anunțat o vizită cu totul neașteptată : Mata-Hari.

În realitate Mata-Hari nu era de loc o necunoscută pentru Ladoux. „Dansatoarea internațională" era prea bă-

tătoare la ochi, relațiile ei mult prea numeroase și mult prea pestrițe ca să nu atragă atenția serviciilor secrete. Fără să știe, Mata-Hari era filată de multă vreme și poliția cunoștea fiecare plecare sau sosire a ei.

— Să poftească ! — dădu ordin căpitanul Ladoux.

Acesta era un fost ofițer de vînători. În 1913 își dăduse demisia din armată, ca să se consacre ziaristicii. Mobilizat în 1914, devenise aghiotantul lui Messimy, ministrul de război. Or, Messimy fusese prietenul intim al lui Mata-Hari. După arestarea ei, în valize au fost găsite numeroase scrisori „foarte galante" ale fostului ministru. Ladoux o cunoscuse pe dansatoare la Messimy.

Cum s-a desfășurat întrevederea ? Sîntem în posesia a două versiuni destul de deosebite una de cealaltă. Iat-o mai întîi pe cea a lui Mata-Hari. Ea pretinde că s-ar fi dus la Ladoux numai ca să obțină de la el un permis de liberă trecere pentru Vittel. Se pare că i-ar fi arătat căpitanului Ladoux o scrisoare din partea protectorului ei olandez, baronul van der Kappelen, care conținea următoarele cuvinte : „Marguerite, tu, care iubești atît de mult Franța..." Iar Ladoux ar fi întrebat-o :

— Dumneata, care iubești atît de mult Franța, ai putea să ne faci un serviciu mare, te-ai gîndit vreodată la asta ?

— Da și nu, dar ăsta e un lucru pentru care nu te oferi singură.

— Ai accepta să-l faci ?

— Nu m-am gîndit niciodată.

— Ne-ai costa probabil foarte scump ?

— Da, foarte scump !

— După părerea dumitale, cît ar merita așa ceva ?

— Totul sau nimic. Dacă serviciile ce vi se fac corespund așteptărilor dumneavoastră, merită foarte mult. Dacă nu, nu merită doi bani.

Chiar în aceeași seară, Mata-Hari s-a întîlnit cu ambasadorul de Margerie și i-a cerut sfatul. Acest fapt este perfect autentic ; el a fost confirmat chiar de ambasador. „Mi-a spus, înainte de a pleca la Vittel, că un domn cu barbă neagră o întrebase la Ministerul de Război dacă nu voia să facă anumite servicii guvernului nostru... Datorită relațiilor ei internaționale și inteligenței

ei, Mata-Hari mi s-a părut, într-adevăr, potrivită să ne facă unele servicii. Pe de altă parte, vorbea despre germani astfel încît înclinam să cred că era de partea noastră". A doua zi Mata-Hari a acceptat.

În *Amintirile* lui, căpitanul Ladoux pretinde că Mata-Hari şi-a oferit singură serviciile. Iar el i-ar fi răspuns :

— Nu avem pe nimeni în Olanda, şi graţie acestui fapt ai putea să ne fii de mare folos. Ştii să foloseşti cernelurile simpatice ?

— Nu, dar o să învăţ. Au un nume drăguţ.

— Da, numai că dacă te prind, te aşteaptă plutonul de execuţie.

— Mata-Hari nu se lasă prinsă, ştie ea să se apere.

— Ne-am convins şi noi de asta.

— Tot mai planează asupra mea bănuielile acelea neplăcute ?

— Sînt sigur, mă auzi, sînt absolut sigur că eşti o agentă în slujba Germaniei, dar ceea ce nu ştiu încă în momentul de faţă este de ce vii să-mi faci această propunere, care te va pune în situaţia fie de a-i trăda pe nemţi, fie de a ne trăda pe noi.

Cine spune adevărul ? Ladoux sau Mata-Hari ? Mărturia lui de Margerie — care se află în dosarul de la Ministerul de Război — ar înclina să-i dea dreptate dansatoarei...

Aşadar, Mata-Hari venise să-i ceară lui Ladoux un permis de liberă trecere pentru Vittel. De ce tocmai pentru Vittel ? Pentru că acolo se află spitale militare şi Mata-Hari dorea să-i îngrijească pe răniţi. În special pe unul : pe căpitanul Masloff, care fusese rănit la ochi. Mişcător proiect. Numai că Ladoux îşi aminteşte la timp că în apropiere de Vittel se construieşte un important teren de aviaţie... Nu cumva pe „frumoasa hindusă" o interesează mai mult aeroplanele decît soldaţii răniţi ? În materie de spionaj, obiceiul e să-l laşi pe presupusul spion să acţioneze, dar să-l supraveghezi în acelaşi timp îndeaproape. Ceea ce şi face Ladoux. Mata-Hari primeşte un permis de liberă trecere şi pleacă.

„La Vittel, unde am urmărit-o în continuare pe inculpată, am constatat că îşi continua manevrele cu ofiţerii. În staţiunea aceea ea se dădea drept o contesă cu castel

în Turena", aşa scria inspectorul Mounier, pus pe urmele lui Mata-Hari cît timp a stat la Vittel, în septembrie 1916...

Generalul în retragere Le Loup de Sancy de Rolland, care făcuse războiul din 1870, avea să depună şi el mărturie că a întîlnit-o pe Mata-Hari la Vittel, dar că această „aventurieră" nu i-a inspirat încredere, cu toate că n-a discutat cu el decît „pe teme fără nici un caracter militar". Dar, va adăuga el :

— Am remarcat la hotelul în care locuiam un ofiţer rus în uniformă care, ştiind, fără îndoială, cine eram, m-a salutat milităreşte. Era rănit la un ochi şi purta un bandaj negru. L-am felicitat pentru rana aceea gravă pe care o primise slujind Franţa... Am stat de vorbă, şi după aceea la masa noastră a sosit o femeie pe care ofiţerul mi-a prezentat-o drept logodnica lui.

„Logodnica" nu era, într-adevăr, alta decît Mata-Hari. Ofiţerul se numea Vadim Masloff. Risipa nemaipomenită pe care o făcuse cu o lună înainte la „Grand Hôtel" o impresionase pe Mata-Hari. Ea avea să declare că l-a iubit foarte mult pe Masloff — şi e posibil să fi fost adevărat.

Masloff nu avea decît douăzeci şi trei de ani. Era blond, destul de scund — 1,70 m —, dar era băiat chipeş, cu ochi albaştri, foarte slavi. Mata-Hari împlinise patruzeci de ani. Dar rusul nu părea să bage în seamă diferenţa de vîrstă. Nici Mata-Hari de altfel, care — cum avea ea să afirme — se gîndise chiar să se căsătorească cu el. Avea să pretindă, de asemenea, că la Vittel se hotărîse să nu mai fie niciodată a nimănui altuia decît a lui Masloff. Dar pentru asta — avea ea să spună — ar fi trebuit să găsească „bani suficienţi ca să nu fiu nevoită să-l înşel pe Vadim cu alţii".

Întorcîndu-se la Paris la 15 sau 17 septembrie 1916, Mata-Hari s-a dus imediat la căpitanul Ladoux.

Ladoux era din ce în ce mai nedumerit : cine e în realitate Mata-Hari ? Nu cumva împotriva ei pledează numai un concurs de coincidenţe ? Plecarea ei la Berlin în iulie 1914, călătoriile ei în Anglia, şederea la Vittel, relaţiile ei cu aviatorii, sînt fapte certe, dar în care Ladoux nu izbuteşte să descopere nici o probă decisivă.

Și totuși, concordanța acestor activități multiple este tulburătoare. E imposibil să rămîi pasiv în fața eventualității de temut că Mata-Hari e în serviciul germanilor...

Cînd se înfățișează căpitanului la întoarcerea de la Vittel, cu chipul aureolat de inocență, zîmbindu-i cu buzele ei pline și cu ochii languroși, Ladoux îi declară ritos că este „suspectă puterilor aliate".

— Trebuie să pleci imediat în Olanda și să nu te mai întorci în Franța.

Niciodată figura unei femei n-a oglindit atîta stupefacție și durere. Uimirea, tristețea lui Mata-Hari sînt oare sincere ? Sau simulate? Ladoux ezită. Ea strigă :

— Cum poți să crezi, căpitane, că fac spionaj ?

Ladoux se uită la ea, șovăie o clipă, apoi se hotărăște :

— Bine, te cred. Dar va trebui să lucrezi pentru noi.

Ea acceptă imediat. Și acceptă cu un entuziasm care pare atît de sincer, încît Ladoux nu mai știe ce să creadă. Eterna îndoială a spionilor și a contraspionilor. Cel mai nimerit e, desigur, s-o pună pe Mata-Hari la încercare. Ea va trece prin Spania, Portugalia, Anglia, Olanda și se va îndrepta spre Belgia. Acolo se va vedea, în sfîrșit, de ce e în stare.

Și iarăși, aceasta este relatarea lui Ladoux. Versiunea lui Mata-Hari găsită la dosar este, firește, mult diferită. Ladoux ar fi întîmpinat-o cu următoarele cuvinte :

— Nu te-ai răzgîndit ? Ai reflectat suficient ?

— Da.

— Și cum ai de gînd să operezi ?

„Mi-am amintit atunci de van der Schelk. La Amsterdam el mă prezentase domnului Warflein, unul din cei mai bogați bancheri de acolo, și acesta îmi făcuse la rîndul lui niște avansuri la care nu răspunsesem. Îmi spusese de nenumărate ori : «Vino să mă vezi la Bruxelles, am o locuință magnifică. Mă ocup de toate afacerile importante ale marelui stat-major german. Îi cunosc pe toți acolo». Aș putea să mă duc să-l văd. E foarte la curent cu toate. E mîna dreaptă a lui von Dissing ! O să mă duc la Bruxelles cu niște toalete grozave și prin ele o să ajung la marele stat-major. Nu pot să-ți spun decît atît ! O să dau o lovitură mare, una singură... și după aceea o să plec... Căpitanul s-a arătat

entuziasmat. M-a întrebat după aceea ce interes aveam să aduc serviciii Franței".

— Nici un interes, în afară de acela de a avea posibilitatea să mă căsătoresc cu Masloff — pretinde Mata-Hari că ar fi răspuns — și de a fi independentă.

— Merită osteneala. Cum facem cu banii ?

— Vreau un milion, dar o să-mi plătiți numai după ce o să vă convingeți singuri de valoarea serviciilor mele.

— E o sumă foarte mare, dar dacă ai să ne faci într-adevăr serviciul pe care ni-l propui, o s-o plătim.

Mata-Hari relatează că Ladoux a încercat atunci să-i întindă o cursă. I-a dat dispoziție să se ducă la Haga, unde, după spusele lui, avea să primească vizita unui agent al Biroului 2.

— Cum o să-l recunosc ?

Ladoux a mîzgălit ceva pe o bucată de hîrtie, pe care a întins-o, împăturită în patru, dansatoarei.

— Vi se va spune așa.

Mata-Hari desfăcu hîrtia. Citi pe ea două litere și două cifre : A F 44.

În fața tăcerii ei, Ladoux strigă :

— Nu cunoști numărul ăsta ?

— Nu l-am văzut în viața mea.

— Credeam că e al dumitale. Numărul care ți-a fost dat de serviciile germane.

— Te rog, căpitane, o dată pentru totdeauna, să renunți la insinuările astea, care mă scot din fire...

— Dacă o să izbutești să ne faci să punem mîna pe un spion important german, spaniol sau olandez, ai să capeți douăzeci și cinci de mii de franci.

— Nu vă promit. Sînt de acord să vă procur informații de ordin militar sau diplomatic, dar mă dezgustă să denunț oameni !

Cu un pașaport eliberat de prefectura poliției, Mata-Hari a părăsit Parisul. Fără îndoială, ea se considera acum angajata Biroului 2. Ladoux o urmărește pe Mata-Hari pas cu pas. Ea se îmbarcă la Vigo, la 9 noiembrie, pe *Hollandia*. Vasul e însă percheziționat de englezi. E arestată, dusă la Londra și supusă la tot felul de interogatorii. După care poliția engleză îi spune :

— V-am luat drept o oarecare Clara Benedict, spioană

germană pe care o căutăm. Acum știm că nu sînteți Clara Benedict, dar tot nu puteți să plecați în Olanda. E o măsură generală luată de Anglia cu privire la toți olandezii. Întoarceți-vă în Spania !

Înainte de a părăsi Anglia, domnul Thompson, șeful poliției secrete engleze, ține s-o vadă. I se adresează pe un ton părintesc :

— Ascultați un om cu experiență. Renunțați la ceea ce faceți.

Mata-Hari îi răspunde :

— Vă mulțumesc, domnule, din toată inima și o să vă urmez sfatul.

Iat-o deci din nou pe Mata-Hari la Madrid. Trage la „Palace-Hôtel", al cărui director este un belgian, Marquet, antreprenorul jocurilor de noroc de la Ostende. Un agent francez, Claude Lucieto, a precizat că hotelul acela cosmopolit era „locul de întîlnire al tuturor spionilor și intriganților internaționali și, datorită acestui fapt, se afla sub stricta supraveghere a agenților Antantei".

Mata-Hari stă fără să facă nimic. Ca de obicei are nevoie de bani. Cum o să se descurce ? Să-i dăm cuvîntul :

„Mi-am făcut în sinea mea următoarea socoteală : «Ce mă împiedică pe mine să folosesc timpul ăsta și să iau contact cu nemții ? Aș putea să-mi fac relații și asta ar ușura lucrurile...» I-am cerut portarului anuarul diplomatic și am văzut acolo că atașatul militar german era căpitanul von Kalle, care locuia pe strada Castellana nr. 23".

Nu pregetă o clipă și-i scrise imediat : „Căpitane, doresc să stau de vorbă cu dumneavoastră. În ce zi și la ce oră v-ar conveni să mă primiți ?" A doua zi, răspunsul lui von Kalle : „Doamnă, nu am onoarea să vă cunosc, dar vă voi aștepta mîine la orele trei".

Ea se duce, bineînțeles, la întîlnire. El o primește cu curtoazie :

— N-am obiceiul să primesc femei pe care ar putea să mi le trimită dușmanii, dar am văzut că în ceea ce vă privește pe dumneavoastră, nu e cazul... Nu poate fi cazul.

— Și de ce nu ?

— Pentru că de cel puțin zece luni sînt maior, iar

agenții care mi-ar putea fi trimiși de dușmani sînt la curent cu noul meu grad.

Foarte curînd, avea să povestească Mata-Hari, discuția luă un caracter mai intim... Von Kalle îi spuse în treacăt :

— Sînt obosit. Pentru moment mă ocup cu debarcarea ofițerilor germani și turci de pe un submarin — fără să mai vorbesc de muniții — pe coasta Marocului, în zona franceză.

Era o informație prețioasă pe care Mata-Hari se grăbi să i-o transmită imediat lui Ladoux. Atît de prețioasă, încît ne pune pe gînduri. Ținem să precizăm : nu facem aici altceva decît să dăm curs relatării lui Mata-Hari. Se poate concepe oare ca la prima lui întrevedere cu o necunoscută, atașatul militar german de la Madrid să-i divulge acesteia un lucru atît de important ? Cu atît mai mult cu cît „intimitatea" la care face aluzie Mata-Hari a fost în ziua aceea, după propria ei mărturisire, foarte relativă. Ea n-a devenit amanta lui von Kalle decît mai tîrziu.

Atunci ? Întrevederea cu von Kalle s-a petrecut, într-adevăr, așa cum a relatat-o Mata-Hari ? Aceasta e întrebarea — încă una — pe care avea să și-o pună Ladoux.

*

În 1916, atașatul militar francez la Madrid era colonelul Danvignes. Cînd, dintr-o întîmplare, pusă de altfel la cale cu multă grijă, a întîlnit-o pe Mata-Hari, a rămas uluit. Odată mai mult, legenda creată în jurul dansatoarei se confirmase și făcuse ravagii... Colonelul s-a pornit imediat să-i facă o curte turbată. Mata-Hari asculta zîmbind declarațiile lui, dar proceda în așa fel, încît ele să nu devină prea înflăcărate.

Într-o seară, cînd Danvignes era mai zburdalnic ca de obicei, Mata-Hari, devenind deodată gravă, începu să-i vorbească despre relațiile ei cu von Kalle și despre informațiile pe care i le transmisese lui Ladoux. Colonelul era în culmea încîntării. Hotărît, femeia asta era mai pasionantă chiar decît își închipuise el ! Și a îndemnat-o insistent să se mai întîlnească cu von Kalle.

Ea l-a ascultat, dar de data asta neamțul nu i-a mai dat nici o informație. Colonelul Danvignes urma să se

înapoieze la Paris. Foarte emoționat și-a luat rămas bun de la Mata-Hari. Cît despre ea, n-a avut decît o singură rugăminte :

— Du-te să-l vezi pe căpitanul Ladoux și pe șeful lui. Spune-le cu ce femeie au de-a face și roagă-i să se poarte mai sincer cu mine.

Cînd Mata-Hari i-a făcut din nou o vizită lui von Kalle, l-a găsit, avea să povestească ea, foarte nemulțumit. În timp ce cu o prefăcută ingenuitate își manifesta uimirea, el începu s-o acuze cu brutalitate că divulgase ceea ce îi dezvăluise el :

— Francezii lansează mesaje radiofonice în toată lumea ca să afle unde am debarcat noi ofițeri în Maroc !

— Bine, dar ar fi putut să afle asta și prin intermediul altcuiva, nu numai al meu ! Și cum poți să știi tu ce transmit francezii prin emițătoarele lor ? Probabil că transmit mesaje cifrate, nu ?

— Avem cifrul lor radiofonic.

Mata-Hari a scos un strigăt de admirație. Și-a dat seama că sosise momentul să lase la o parte orice zadarnică pudoare, pe care de altfel nici n-o resimțise niciodată. În fața judecătorului de instrucție, ea avea să declare : „Pe cinstea mea, n-am încotro, mi-am spus în sinea mea, să-i dăm drumul... și l-am lăsat să facă tot ce-a vrut... După ce și-a mai consumat elanul, von Kalle a început să vorbească din nou de treburile lui..."

Și așa a aflat Mata-Hari cum se numea șeful spionajului german la Barcelona : baronul de Roland. Așa a aflat ea prin ce mijloace își transmiteau mesajele agenții germani : „Transportă cerneluri sub forma unor bule mici pe care și le ascund sub unghii sau în urechi". Chiar a doua zi, ea îi trimise colonelului Danvignes o scrisoare de douăsprezece pagini, în care îi relata toată convorbirea ei cu von Kalle.

Ea nu știa însă că Danvignes se dusese într-adevăr să se întîlnească cu Ladoux, dar fusese pus de la bun început în gardă de acesta împotriva lui Mata-Hari. Din clipa aceea, colonelul se hotărîse s-o evite cît putea pe această „sirenă".

Anul 1916 se apropie de sfîrșit. În noroiul inimaginabil al tranșeelor, oamenii intraseră în cea de-a treia iarnă

de război. Un război în care suferința era cotidiană, în care, de bună seamă, trebuia să lupți împotriva dușmanului, împotriva unui potop de foc și fier, dar, în plus, trebuia să mai înduri și frigul, paraziții, umezeala și foamea.

De o parte și de cealaltă a frontului, serviciile secrete se străduiau din răsputeri să adune informații cu care ar fi putut veni în ajutorul celor care luptau. Cîteodată izbuteau. De cele mai multe ori însă, străduințile lor înverșunate erau inutile, fiind zădărnicite de către adversar chiar mai înainte de a deveni cît de cît eficace. Nu e oare aproape derizoriu să constați că exact în momentul cînd von Kalle îi destăinuia lui Mata-Hari că germanii cunoșteau codul folosit de francezi, Ladoux, la rîndul lui, avea posibilitatea să citească, fără nici o dificultate, mesajele cifrate ale germanilor ?

Cînd i s-a adus mesajul de mai jos, interceptat de Turnul Eiffel și descifrat instantaneu, Ladoux a încercat probabil o senzație foarte asemănătoare cu cea a unui vînător pe punctul de a dibui prada.

„Ataşatul militar din Madrid către statul-major, Berlin. — Agentul H 21 de la secția de centralizare a informațiilor din Köln a sosit aici. Ea a simulat că acceptă ofertele făcute de serviciul de informații francez și că întreprinde o călătorie de probă în Belgia pentru acest serviciu. Voia, cu asentimentul serviciului francez, să plece din Spania în Olanda pe vasul *Hollandia*. Cu toate că avea acte franceze, a fost trimisă înapoi în Spania, deoarece englezii continuau s-o considere suspectă. A procurat niște rapoarte foarte complete în legătură cu subiectele pe care vi le comunic în scris. Ea a primit cinci mii de franci la Paris, la începutul lui noiembrie, și le mai cere acum zece mii".

Agentul H 21 ! Cum să te mai îndoiești de acum încolo ? Itinerarul spioanei care aparținea secției de centralizare de la Köln nu era oare exact cel urmat în ultimele luni de Mata-Hari ?

Alte două mesaje au fost interceptate ulterior, unul după altul, de Turnul Eiffel. Și unul și celălalt erau sem-

nate de von Kalle. Iată cum suna primul, datat din 26 decembrie 1916 : „H 21 va cere telegrafic prin intermediul consulului Olandei la Paris să i se facă un nou vărsămînt de fonduri servitoarei ei la Roermonde și vă roagă să-l informați despre acest lucru pe consulul Germaniei Kraemer de la Amsterdam". Iar al doilea, datat din 28 decembrie : „H 21 va sosi mîine la Paris. Ea solicită să i se trimită imediat telegrafic, prin intermediul consulului Kraemer de la Amsterdam și prin intermediul servitoarei ei Anna Lintjens din Roermonde, 5 000 de franci la Banca de scont din Paris, pentru a fi vărsați în același oraș lui Bunge, consulul Olandei".

Ladoux așteaptă înfrigurat. Dacă Mata-Hari se înapoiază în Franța, va avea dovada definitivă că ea și agentul H 21 sînt una și aceeași persoană... La 4 ianuarie 1917 căpitanul primește un raport : Mata-Hari a sosit la Paris.

Imediat se hotărăște arestarea ei. Se mai așteaptă cîteva săptămîni, în speranța de a mai pune mîna pe vreo dovadă sau de a descoperi complici. Banca de scont este supravegheată : exact cinci mii de franci au fost vărsați în contul lui Mata-Hari..., care i-a încasat, fără a bănui că din clipa aceea e pierdută. Îi face o vizită lui Ladoux, care se poartă cu ea glacial și îi aruncă următoarele :

— Nu trebuie să uiți niciodată că nu mă cunoști și că nu te cunosc.

Atunci ea întreabă ce s-a ales cu informațiile pe care i le-a transmis lui Danvignes.

— Cum ? — strigă Ladoux — spui că au cheia mesajelor noastre radiofonice ? Atașatul german și-a bătut joc de dumneata.

— Chiar dacă informația n-ar fi fost valabilă decît unu la sută și tot ar fi meritat osteneala s-o verificați.

— Da, desigur, numai că asta mă depășește.

În zilele următoare Mata-Hari e din ce în ce mai îngrijorată. Hotărît lucru, se petrece ceva, și ea nu-și dă seama ce anume. E pîndită, urmărită, i se deschid scrisorile, i se ascultă convorbirile telefonice. De ce ?

Încearcă să-l întîlnească pe colonelul Danvignes. Dar el o evită. Îl urmărește pînă și pe peronul gării Austerlitz, la plecarea lui înapoi în Spania. El pare foarte stînjenit, nu rostește decît cîteva cuvinte „cu glas foarte slab", cum avea să spună ea mai tîrziu.

Îi scrie în cele din urmă lui Ladoux : „Ce vreți de la mine ? Sînt gata să fac tot ce vreți, nu vă cer să-mi spuneți secretele voastre, nu vreau să vă cunosc agenții... Dar nu-mi zădărniciți munca prin agenți secreți care nu sînt în stare să mă înțeleagă. Faptul că cer să fiu plătită e foarte legitim, dar vreau să plec..."

La 13 februarie 1917, orele șapte dimineața, comisarul Priolet, urmat de cinci inspectori, pătrunde în holul hotelului „Elysée-Palace", de pe bulevardul Champs-Elysées nr. 103. Are asupra lui un mandat de arestare pe numele Marguerite-Gertrude Mac Leod Zelle.

E condus la camera pe care o ocupă Mata-Hari. Comisarul bate la ușă. Nici un răspuns. Bate de trei ori și cum tăcerea persistă, începe să strige că sparge ușa. În sfîrșit se aude un glas de femeie :

— Intrați, dacă nu vă e rușine să dați buzna în dormitorul unei doamne !

Cînd polițiștii năvălesc în cameră, Mata-Hari pare foarte stînjenită. Cere îngăduința să se ducă puțin în baie. Priolet îi dă voie. Peste cîteva clipe iese de acolo pe neașteptate, ca să întrebe ceva. E absolut goală. Polițiștii vor spune mai tîrziu că „atîta nerușinare i-a umplut de dezgust". Pe moment însă n-ai fi zis...

Ea se îmbracă și cînd termină îi oferă zîmbind lui Priolet niște bomboane de ciocolată, păstrate într-o cască germană, cadoul lui Masloff... După care, foarte supusă, se lasă arestată și dusă la Palatul de Justiție, în cabinetul căpitanului Bouchardon, raportor la Consiliul 3 de război.

Căpitanul o supune la un interogatoriu cu privire la identitatea ei și imediat după aceea o acuză „de spionaj, complicitate, înțelegere cu dușmanul în scopul de a favoriza acțiunile acestuia". Un ceas mai tîrziu se află la închisoarea Saint-Lazare. Ușa celulei nr. 12 — celula inculpatelor marcante, ca doamna Caillaux, doamna Steinheil și Thérèse Humbert — se închide în urma ei.

*

Trecuseră opt săptămîni de cînd Mata-Hari se afla în închisoare. Ceruse să fie pusă în libertate provizorie. Co-

misarul-raportor Bouchardon îi respinsese însă cererea. Ea protestase violent, îndurerată : „Mă mir și mă întristează foarte mult faptul că refuzați să-mi acordați libertatea provizorie. N-aș fi abuzat de ea. Dar condițiile în care sînt silită să trăiesc aici sînt de așa natură și e atîta murdărie, încît nu știu cum o să mai suport. Gîndiți-vă că sînt o femeie cu totul altfel decît cele din jurul meu și că sînt tratată la fel cu ele. Vă rog, reveniți asupra acestei hotărîri, îngăduiți-mi să trăiesc afară din închisoare ! Nu vă fie teamă, n-o să fug... Niciodată, niciodată n-am făcut nici cea mai mică încercare de spionaj la voi. Sufăr îngrozitor... Și lucrul la care țin cel mai mult este să capăt îngăduința să mă duc să-mi văd logodnicul, căpitanul Masloff. Aproape că nu găsesc cuvinte să vă cer mai mult. N-am săvîrșit niciodată, niciodată ceva rău împotriva voastră... Lăsați-mi libertatea..."

Opt săptămîni. Opt săptămîni cît a durat instrucția. Opt săptămîni în care Mata-Hari s-a apărat pas cu pas împotriva curselor pe care i le întindea căpitanul Bouchardon. Ofițerul acela cu fața întunecată, tăiată de o mustață stufoasă, neagră, se străduia prin toate mijloacele s-o determine să mărturisească că era spioană germană. Ea nega cu înverșunare. Ceea ce complica sarcina lui Bouchardon era faptul că Ladoux i-o încredințase pe Mata-Hari, păstrînd pentru el piesele decisive : mesajele germane relative la H 21 interceptate de Turnul Eiffel. Era un secret militar de prim ordin. Ministerul de Război se temea că, transmițîndu-l greoiului aparat al justiției, avea să fie în cele din urmă divulgat. Pentru ca Mata-Hari să fie demascată, merita oare să li se aducă nemților la cunoștință faptul că mesajele lor fuseseră descifrate ? Aici era problema.

Avocatul lui Mata-Hari, maestrul Edouard Clunet, se numărase înainte de război printre prietenii ei intimi, ca să nu spunem mai mult. La 23 aprilie 1917 el i se adresă lui Bouchardon :

„Domnule căpitan, îmi permit să insist energic pe lîngă dumneavoastră ca să se încheie instrucția procesului împotriva clientei mele. Sînt două luni de cînd se află deținută la Saint-Lazare sub acuzația de spionaj. Dar nici o dovadă nu a fost adusă împotriva ei și în sprijinul acestei acuzații. Nu mai este posibil să se mențină o atare situație pentru această nenorocită, sau ea trebuie pusă imediat în libertate provizorie. Acuzația fiind adusă de Ministerul de Război, este necesar ca departamentul respectiv să furnizeze *imediat* dovezi. Prelungirea acestei situații echivalează cu o nedreptate și cu un act de cruzime".

Era logica însăși. De data asta, Ministerul de Război era stăpîn pe situație. La mai puțin de o săptămînă după aceea, Bouchardon primi un număr de opt telegrame trimise de la Berlin lui von Kalle sau expediate de la Madrid de către atașatul militar german. Printre ele se aflau și mesajele care-l implicau direct pe agentul H 21.

Cînd căpitanul raportor a fluturat triumfător în fața ei documentele, Mata-Hari a încercat încă o dată să nege evidența. Ea îi scrise lui Bouchardon : „Nu s-ar putea ca nemții să fi îndreptat *chiar ei* spionajul francez pe o urmă greșită ?... Poate e o răzbunare a lor ; sînteți siguri că ei nu știau că o să vă cadă în mînă mesajele pe care le-ați interceptat ? Nu s-ar putea întîmpla ca ei să fi telegrafiat exact ceea ce ar fi vrut ca să aflați voi ?"

Într-o zi Bouchardon i-a citit mărturia scrisă a lui Masloff. Acesta declara că la întoarcerea de pe front, generalul lui îl chemase „ca să-mi spună să încetez orice fel de relații cu femeia aceea care trece drept o aventurieră".

O aventurieră ! Așa o considera deci Masloff ! Mata-Hari se prăbuși.

— Sînt hotărîtă să mărturisesc întregul adevăr...

Dar care era acest adevăr ? În mai 1916, afirma ea, consulul german la Amsterdam, Kraemer, îi propusese să plece în Franța ca să adune informații în folosul Germaniei. El îi oferise douăzeci de mii de franci [1]. Ea acceptase. Totuși :

— Cînd m-am văzut cu cei douăzeci de mii de franci în buzunar, l-am salutat pe domnul Kraemer și dusă am fost. Nu i-am trimis nici un fel de informații tot timpul cît am stat la Paris.

[1] 80 000 de franci noi sau 8 milioane de franci vechi.

La care Bouchardon a ripostat imediat :

— Dacă nu i-ai fi trimis nimic lui Kraemer cît timp te-ai aflat în Franța, n-ai fi riscat să i te prezinți lui von Kalle spunîndu-i că dumneata ești H 21... Căci i-ai spus, nu ? Și chiar de la prima întîlnire ?

— Da, dar atunci de-abia părăsisem Franța de cîteva săptămîni, așa că i-am putut servi ca informații ceea ce spicuisem de prin ziare.

Bouchardon răspunse atunci că von Kalle îi dăduse cu ocazia aceea trei mii cinci sute de pesetas. Și cecurile de la Kraemer ? Și cei cinci mii de franci de la Banca de scont ? Cu siguranță că nemții nu i-ar fi dat nimic pentru nimic.

În boxa acuzaților, Mata-Hari asculta nemișcată acuzațiile care i se aduceau. Era cald. Aceasta se întîmpla în iulie 1917. Privirea dură a femeii aceleia îmbătrînite, buhăite, cu chipul galben, căuta departe. Era hărțuită cu întrebări. Ea răspundea cu voce monotonă. Ar fi putut nega, ar fi putut nega totul : la drept vorbind dosarul era extraordinar de inconsistent. Cîteva indicii, o rețea demonstrativă de probabilități și niște radiograme interceptate de Turnul Eiffel : asta era tot. Era suficient, de bună seamă, ca să demonstreze că ea se afla în serviciul germanilor. Dar nimic nu dovedea că le-ar fi furnizat informații. Cu toate eforturile ei, acuzarea nu izbutise să arate *ce informații* a putut transmite Mata-Hari.

Maiorul Emile Massard, care asista la proces, a zugrăvit un portret cît se poate de evocator al acuzatei, „dreaptă în boxa acuzaților..., în rochia ei albastră cu un decolteu ascuțit foarte adînc, cu pălăria ei foarte cochetă în formă de tricorn militar... Ceea ce te izbea era aerul ei hotărît și inteligența pătrunzătoare de care dădea dovadă în fiecare clipă. Nu nega nimic din acuzații și avea răspuns pentru orice. Îi plăcea să se proclame vicioasă. Nu ascundea faptul că era tratată ca o Messalină ; tăgăduia numai evidența : curtezană, da, spioană, nu".

Nega că le-ar fi procurat germanilor informații cu privire la ofensiva din 1916. Cînd președintele a pomenit de banii încasați de la Banca de scont, ea a răspuns :

— Exact. Maiorul von Kalle n-a vrut să-mi plătească mîngîierile din banii lui, găsind că era mult mai comod să mă plătească din banii guvernului său !

— Consiliul de război va aprecia această explicație la justa ei valoare — rosti colonelul. — Recunoașteți, așadar, că banii proveneau de la șeful spionajului german de la Amsterdam ?

— Exact. Banii proveneau de la prietenul meu din Olanda care plătea fără să știe datoriile prietenului meu din Spania.

Locotenentul Mornet, mărunțel, cu barbișon, rău, implacabil, s-a ridicat și a cerut pedeapsa cu moartea. Maestrul Clunet, cu frumoasa lui barbă albă etalată pe roba neagră, lîngă decorația de la 1870, a pledat cu deosebită căldură. A încercat să demonstreze fragilitatea acuzațiilor care i se aduceau clientei lui. Magistrații militari nu s-au lăsat înduplecați. După o deliberare de zece minute, președintele a revenit cu un verdict obținut printr-o majoritate de șase voturi contra unul : Mata-Hari fusese condamnată la moarte.

Conform tradiției, sentința i-a fost adusă la cunoștință „în prezența unui pichet de soldați care dădeau onorul". În picioare, Mata-Hari a ascultat fără să clintească textul înghețat care-o trimitea la moarte. L-a ascultat „impasibilă, nemișcată, lividă", după care a ridicat din umeri și a zîmbit.

Cînd, în zorii zilei de 15 octombrie, sinistrul grup a pătruns în celulă, maestrul Clunet s-a aplecat asupra ei. Tremura. Maiorul Massard, martor al acestei scene pe care avea apoi s-o povestească, l-a auzit șoptind :

— Marguerite, dacă vrei... însărcinată... Codul penal... Le spui că... e articolul 27...

Doctorul Socquet s-a apropiat și el.

— Marguerite, te rog, lasă-l să te examineze... a șoptit avocatul dîrdîind.

Atunci Mata-Hari se ridică deodată și aruncă de pe ea cuvertura. Stînd în capul oaselor, cu picioarele goale, schiță un gest de revoltă, rostind cu voce tare :

— Nu ! Nu ! Nu sînt însărcinată. Nu vreau să recurg la subterfugiul ăsta. Nu... Inutil să mă examineze. O să mă scol...

Dintr-un salt a fost în picioare. Cămaşa de pînză grosolană era căscată şi lăsa să i se vadă pieptul. Nici nu se sinchisea. Se întoarse către o călugăriţă care aştepta, lividă :

— Dragă soră Maria, dă-mi rufăria bună pe care am pus-o deoparte, acolo sus, pe poliţă.

Îşi puse corsetul, combinezonul şi se îmbrăcă liniştită. Din grupul de oameni se desprinse pastorul Darboux. Îngenunchie în faţa lui. El luă un căuş de tinichea plin cu apă şi-l turnă peste capul plecat al lui Mata-Hari... Apoi ea se ridică. Îşi puse pantofii, mănuşile şi ceru ace ca să-şi prindă pălăria.

— E interzis prin regulament, spuse directorul.

Grefierul, căpitanul Thibault, făcu un pas înainte, ţinînd în mînă un creion şi o foaie de hîrtie :

— Aveţi de făcut vreo mărturisire ?

— Eu ? — izbucni Mata-Hari, şi pe neaşteptate vocea ei vibră. Nu am nimic de mărturisit, şi chiar dacă aş avea ceva, în nici un caz nu ţi-aş mărturisi-o dumitale.

Călugăriţa plîngea. Mata-Hari ii spuse încet :

— Nu mai plînge, soră Maria...

Şi continuă în şoaptă :

— Haide, închipuieşte-ţi că plec într-o călătorie lungă, că o să mă înapoiez şi că o să ne revedem. De altfel, ai să mai vii puţin cu mine, nu-i aşa ? Ai să mă însoţeşti.

Şi o sărută... Luă apoi un pachet cu scrisori pe care le pregătise şi-i urmă supusă pe magistraţi, mergînd de mînă cu sora Maria...

La grefă a fost lăsată să mai scrie cîteva scrisori. Le-a luat maestrul Clunet.

Un automobil aştepta. A urcat în el. S-a aşezat în fund. Lîngă ea, pastorul Darboux. Pe strapontine au luat loc sora Maria şi încă o călugăriţă. Lîngă şofer s-a instalat un jandarm. Alte patru maşini în care se aflau magistraţii, avocatul şi doctorul escortau maşina în care se afla Mata-Hari.

Au mers cu viteză nu prea mare în direcţia Pieţei Naţiunii şi a porţii Daumesnil. După care au ajuns la

Vincennes. Întregul cortegiu a dispărut în incinta fortului. Au trecut prin faţa turnului rotund. „Şi iată sinistra colină — povesteşte maiorul Massard —, la picioarele căreia se afla stîlpul, de fapt un par cioplit dintr-un trunchi subţire de copac. Soldaţii erau rînduiţi pe trei laturi, formînd împreună cu colina de tir un pătrat. Erau detaşamente din toate armele".

Maşina în care se afla Mata-Hari se opri. Pastorul coborî primul. Se clătina pe picioare. Ai fi spus că el era cel care trebuia să fie împuşcat. Cît despre Mata-Hari, ea coborî fără să tremure, foarte dreaptă, foarte fermă. Făcu cîţiva paşi înainte spunînd doar atît :

— Vino, dragă soră Maria, şi ţine-mă strîns de mînă.

Soldaţii au dat onorul. Ea se îndreptă către ei ca şi cum urma să-i treacă în revistă. Stîlpul... Sinistrul stîlp. Îşi smulse mîna din cea a călugăriţei. Avocatul începu s-o sărute spasmodic. Fără brutalitate, jandarmii au împins-o către stîlp...

Vocea morocănoasă a grefierului citi rapid textul sentinţei. Se apropie apoi un infirmier ca s-o lege la ochi pe Mata-Hari. Ea refuză... Pastorul mai stătu de vorbă cu ea încă o dată, mult, prea mult, după părerea celor de faţă. După aceea se trase la o parte.

— La ochi, arm' !

Mata-Hari zîmbi... Zîmbetul ei de pe urmă, adresat ultimului ei public... Cu mîna fluturînd în gol trimitea sărutări avocatului, pastorului.

— Foc !

Răsună o detunătură. Una singură. Pe pămînt zăcea un cadavru însîngerat. Lovitura de graţie... Regimentul a defilat... Totul se sfîrşise. Nu mai rămăsese nimic din Mata-Hari, în afară de legendă. Era o dimineaţă rece, 15 octombrie 1917.

*

După o jumătate de veac, care poate fi părerea istoriei despre Mata-Hari ?

Vinovată ? Nevinovată ? Pe jumătate nevinovată ? Pînă acum, scriitorii care s-au interesat de cazul dansatoarei-spioane nu puteau să se pronunţe în cunoştinţă de cauză, ignorînd piesele de la dosar.

Astăzi situația e alta. Atunci ? Un lucru de care trebuie să ținem neapărat seama este epoca în care a fost judecată și împușcată Mata-Hari. Anul 1917 a fost considerat de istorici un an tulbure. Este anul ofensivei nereușite a lui Nivelle. Este perioada moralului scăzut, a răzvrătirilor. Cînd pe front erau împușcați soldați de douăzeci de ani numai pentru că refuzau să se supună, putea oare să le fie milă magistraților militari de o Mata-Hari, ale cărei relații — fructuoase — cu nemții fuseseră de altfel dovedite ?

Oricum, simți o strîngere de inimă atunci cînd, întorcînd filele dosarului, nu descoperi în el nici o dovadă palpabilă, nici o mențiune precisă despre o informație categorică. Mata-Hari a fost condamnată numai pe baza certitudinii că era agentă germană. Dar există și spioni care nu fac spionaj... N-o fi fost cumva la fel și cu Mata-Hari, așa cum jura ea ? Pentru a se afla tocmai acest lucru, după terminarea războiului s-au cerut informații chiar de la cei mai interesați : de la germani. Generalul de brigadă în retragere Gempp, fost șef al serviciului de contraspionaj din ministerul Reichswehrului, a răspuns după cum urmează :

„S-au inventat povești fără număr pe socoteala serviciului secret german, că ar fi realizat performanțele cele mai imposibile și că ar fi comis nenumărate ticăloșii. Au fost în special exploatate anumite cazuri, ca cel al nefericitei Mata-Hari, care, de altfel, n-a făcut nimic în realitate pentru serviciul de informații german".

Faimoasa „Fräulein Doktor" a declarat laconic :

— *Sie war ein Versager* (era o ghinionistă, un om ratat).

A existat, firește, și cealaltă versiune. Într-o lucrare consacrată *Spionajului în timpul primului război mondial*, căpitanul Fritz Carl Roegels scrie :

„Mata-Hari a adus servicii importante Germaniei. Ea a fost curierul informatorilor noștri aflați în străinătate. Le ducea bani, cecuri, ordine și primea în schimb de la ei informații, transmițîndu-ne esențialul. Era perfect la curent cu toate chestiunile de ordin militar, căci fusese instruită într-una din cele mai bune școli de informatori

ale noastre. A fost cea mai periculoasă spioană în serviciul Germaniei..., o agentă de înaltă clasă".

La patruzeci de ani după execuția dansatoarei, întrebat de către confratele nostru Paul Guimard, locotenentul Mornet — ajuns procurorul general Mornet — a depănat cîteva amintiri despre Mata-Hari. Pentru el ea era „o femeiușcă fără stil, fără clasă, lipsită de interes". A mai făcut și o remarcă neașteptată :

— Între noi fie vorba, nu merita atîta tevatură !

Asta nu l-a împiedicat totuși să ceară — și să obțină — pedeapsa cu moartea...

Falsificatorii lui Hitler

„Să se fabrice atîtea lire sterline false, încît economia britanică să fie ruinată..."

Acolo, în zăpadă, se întindeau, cît vedeai cu ochii, barăcile lagărului de concentrare de la Oranienburg. Din loc în loc, la distanțe egale, se distingeau posturile de observație, de unde pîndeau mitralierele, gata oricînd să tragă. Sîrmele încărcate cu electricitate care înconjurau lagărul simbolizau că cei care intrau acolo trebuiau — ca în infernul lui Dante — să renunțe la orice speranță.

Opintindu-se prin zăpadă, prizonierii, îmbrăcați în faimoasa „pijama" vărgată, se duceau la lucru, la corvoadă, sau să-și primească pedeapsa, sau, în sfîrșit, făceau coadă în fața bucătăriilor, ca să capete o jalnică porție dintr-un fel de zeamă numită supă numai printr-un eufemism.

Iarna lui 1943—1944 începuse de-abia de cîteva săptămîni. În dimineața aceea, în lagăr domnea o mare fierbere. Urma să vină în inspecție comandantul superior. Fiecare baracă fusese măturată, spălată, dereticată de către deținuții care stăteau în ea. În fața fiecărei uși, cîte un mic grup de ființe palide și lihnite de foame așteptau, în rînduri strînse, în poziție de „drepți", trecerea marelui împărțitor de viață și de moarte.

Comandantul avea un aer foarte țanțoș. Cizmele sale scîrțîiau pe zăpadă și era însoțit de tot statul lui major. Ajungînd în fața uneia dintre barăcile blocului 19, se opri. Pe fața lui se zugrăvi deodată o uimire extraordinară, pe

care nu putea să și-o stăpînească. Rămăsese cu gura căscată și nu mai era în stare să articuleze nici un sunet. Ochii lui se ațintiseră asupra piepturilor bombate și înțepenite ale prizonierilor. Căci doisprezece dintre ei purtau agățată pe uniforma lor de ocnași Medalia Meritul militar, iar alți șase aveau Crucea aceluiași merit, clasa a II-a. Panglicile erau noi, se vedea cît de colo. Și crucile sclipeau în lumină. Comandantul știa că baraca aceea adăpostea, pe lîngă alți prizonieri, și trei evrei. Îi căută din ochi ; și ei purtau, foarte vizibil, alături de steaua galbenă, decorațiile acelea menite să răsplătească meritele celor care aduseseră servicii deosebite marelui Reich german ! Comandantul se-ntoarse către unul din aghiotanții săi. Nu spuse nimic, dar aerul lui aiurit era cît se poate de elocvent. Ofițerul își drese glasul :

— Domnule comandant — rosti el —, aceste decorații le-au fost decernate prizonierilor pentru servicii excepționale.

— De către cine ? — urlă atunci comandantul.

— De către domnul doctor Kaltenbrunner.

Kaltenbrunner, șeful serviciilor secrete naziste !... Cu aceasta i se închisese comandantului gura. Privirea lui se îndreptă încă o dată spre pieptul prizonierilor evrei. Clătină trist din cap, ca unul care, hotărît lucru, nu mai înțelege nimic, și o porni mai departe.

Episodul acesta, unul dintre cele mai extravagante din istoria celui de-al doilea război mondial, se înscrie în ansamblul unei istorii cu totul deosebite : cea a falsificatorilor lui Hitler.

*

Totul a început în 1940, în septembrie. La Viena, șeful secției a VI-a din Serviciul central de securitate a statului — adică a organului nazist de contraspionaj și poliție secretă, numit în mod curent S.D. — era pe atunci Walter Hagen.

În vara anului 1938, fiind sustras de la pregătirea unei teze de doctorat în istorie de către Naumann, „führerul din sectorul Dunării", el fusese obligat, de voie de nevoie, să-și pună de atunci încolo în slujba Reichului

însușirile lui de „expert" în problemele sud-estului european.

În septembrie 1940, cînd Hagen fusese convocat de către doctorul Rasch, succesor al lui Naumann și inspector al poliției securității și S.D.-ului din Viena, el nu bănuia nici pe departe ce fel de misiune avea să i se încredințeze. Inițiativa venea de foarte de sus. Direct de la Heydrich, atotputernicul șef al S.D.-ului.

— Problema e confidențială — i-a spus Rasch lui Hagen. — Înainte de a vă pune la curent, sînt obligat să vă cer să prestați un jurămînt. Trebuie să jurați că n-o să vorbiți despre această chestiune absolut nimănui.

Hagen a jurat... Și de-abia atunci a binevoit Rasch să-i dea explicații.

— E vorba să se alcătuiască un dosar, cît mai complet cu putință, în legătură cu banii francezi falși fabricați în 1925 în Ungaria.

Hagen nu putu să-și stăpînească surpriza. Ceea ce i se cerea era, după toate aparențele, un lucru cu totul lipsit de însemnătate : un raport istoric asupra unei afaceri cu bani falși care fusese de mult dată uitării.

— Vi se acordă patru săptămîni — încheie doctorul Rasch. — Și aveți deplină libertate, dacă vi se pare necesar, să vă instalați în Ungaria.

Hagen s-a dus mai întîi la Biblioteca națională, unde a cercetat presa din vremea respectivă. Toată povestea era destul de banală : în 1925, niște membri ai mișcării iredentiste ungare încercaseră să pună în circulație bancnote franceze false. Fuseseră însă iute descoperiți. Guvernul francez și Banca Franței înaintaseră o plîngere. „Fabricanții" fuseseră arestați și condamnați. Asta era versiunea oficială. Hagen și-a dat însă foarte repede seama că mai exista și alt aspect al afacerii. S-a dus la Budapesta și acolo bănuielile lui au fost confirmate. Fabricarea banilor falși nu era cu totul străină de guvernul ungar. Președintele Bethlen și cabinetul său ministerial jucaseră și ei în împrejurarea respectivă un rol destul de suspect.

Acesta a fost, pe scurt, raportul pe care l-a înmînat Hagen șefilor lui. După care n-a mai auzit niciodată nimic despre această problemă.

Pe la sfîrșitul anului 1940 primi pe neașteptate ordinul să plece la Berlin și să se prezinte la șeful secției a VI-a, generalul de brigadă SS Jost. Cînd intră în biroul acestuia, Hagen zări o terță persoană, care stătea în picioare, în apropiere de fotoliul generalului. Îl recunoscu pe Naujocks, un tînăr SS-ist de vreo douăzeci și opt de ani, unul dintre cei mai apropiați colaboratori ai lui Heydrich.

De la afacerea Gleiwitz, Naujocks nu stătuse cu mîinile în sîn. Mai întîi izbutise să răpească cu multă măiestrie de pe teritoriul olandez niște agenți englezi bănuiți drept instigatori ai atentatului de la München, care a fost cît pe ce să-l coste viața pe Hitler. Un adevărat succes. Jucase însă și un rol mult mai puțin glorios.

Într-o bună zi, Reinhardt Heydrich îi spusese pe neașteptate :

— Ascultă, ce părere ai avea dumneata, care ești decorat cu Crucea de Fier, dacă ai fi numit patron al unui bordel ?

Cum să refuzi o ofertă a lui Heydrich ? Și Naujocks s-a trezit că răspunde de „Salonul Kitty". Trebuie să subliniem că salonul respectiv nu aducea cîtuși de puțin cu localurile asemănătoare din Berlin. Fiecare cameră era prevăzută cu un microfon. Kilometri întregi de cablu duceau spre o încăpere în care niște tehnicieni aveau posibilitatea să înregistreze cît era noaptea de lungă conversațiile musafirilor din casă. Cum aceștia din urmă erau mai cu seamă diplomați străini, militari cu grade înalte sau demnitari ai partidului nazist, stabilimentul dat în seama lui Naujocks avea să se dovedească o importantă sursă de informații inedite.

Noile atribuții ale lui Naujocks ar fi putut dura luni de zile, poate și ani de-a rîndul dacă el n-ar fi comis greșeala să înregistreze în toate detaliile și o vizită pe care o făcuse în casa respectivă... însuși Heydrich. Dar Heydrich află de lucrul acesta. Literalmente turbat de furie, îl chemă la el pe Naujocks :

— Cum dracu ți-a venit ideea să pui să se înregistreze vizita mea la „Salonul Kitty" din noaptea precedentă ?

— Să se înregistreze ?

— Da, doar n-ai să negi !

— Nu neg. Dar nu știu nici măcar în ce cameră ați fost ! Nimeni nu mi-a spus.

S-a lăsat o tăcere grea și amenințătoare. Apoi Heydrich izbucni din nou :

— Ori minți, ori ești neatent ! Ar fi trebuit să știi unde mă aflu. Asta face parte din atribuțiile dumitale. Și tot de datoria dumitale era să închizi microfoanele și magnetofoanele cînd mă aflam eu acolo. Noaptea trecută nu le-ai închis. Ascultă, Naujocks, ar fi bine să te gîndești de zece ori înainte de a-ți închipui că poți să-ți bați joc de mine. Ieși afară ![1]

Cîteva zile mai tîrziu, Naujocks a fost trecut la „Funcții generale". Un termen atît de vag, încît Naujocks s-a trezit peste noapte fără nici o ocupație. Nu prea era o situație de invidiat pentru cineva care depindea de Heydrich. Cu un ins *inutil*, Heydrich nu se purta de loc cu mănuși. Și Naujocks o știa prea bine. Trebuia neapărat să găsească o idee. Era pur și simplu o problemă de viață și de moarte. Iată de ce se afla Naujocks în ziua aceea în biroul generalului SS Jost.

Cam stingherit, Jost aduse vorba despre ancheta pe care o făcuse Hagen cu privire la banii falsificați în Ungaria. Puse cîteva întrebări, făcu cîteva aprecieri cu privire la dificultatea unei asemenea acțiuni. Naujocks îl asculta cu oarecare nerăbdare. În cele din urmă îi tăie vorba.

— De ce nu-i spuneți deschis ? — exclamă el.

Jost se făcu roșu la față.

— Vrem și noi — continuă Naujocks — să punem în circulație bani falși.

Jost se foia nervos pe scaun. Dar Naujocks părea că nu bagă de seamă.

— Noi nu vrem însă să finanțăm nici o afacere deocheată. Vrem numai să ducem de rîpă moneda dușmanului.

Jost nu mai putu răbda. Se întoarse furios spre Naujocks :

— Ați comis o greșeală gravă ! Ați vorbit în fața unei terțe persoane care nu și-a luat încă angajamentul să tacă despre o chestiune pe care nimeni nu trebuia s-o afle !

[1] După amintirile lui Naujocks, relatate lui Gunter Peis. *Naujocks, l'homme qui déclencha la guerre* (Arthaud).

— Afacerea „Andreas" ? — întrebă Naujocks pe un ton dulce.

După aceea, cu un zîmbet larg, îi întinse mîna lui Hagen, care i-o strînse, și îi spuse :

— Ei bine, Hagen, iată că ai jurat și dumneata.

După aceea, Naujocks se apucă să povestească toată tărășenia. Ideea banilor falsificați era chiar a lui. Aflase că avioanele engleze începuseră să arunce pe teritoriul german cartele false de alimente în scopul de a dezorganiza sistemul de aprovizionare. Atunci și-a spus că s-ar putea, în chip de reciprocitate, să se fabrice lire sterline false în cantitate mare, care să fie difuzate în Anglia. Astfel avea să se ajungă la zdruncinarea întregii economii britanice. În 1939, în luna noiembrie, acest proiect îi fusese prezentat lui Heydrich, care se arătase, din capul locului, foarte entuziasmat și-i trimisese lui Hitler o notă detaliată.

Hitler n-a putut fi decît cucerit de proiect. A trimis nota înapoi împreună cu consimțămîntul lui. A scris numai pe margine : *„Nu și dolari. Nu sîntem în război cu S.U.A."*

Walter Hagen asculta uimit toată povestea, confirmată și de Jost, care dădea din cînd în cînd afirmativ din cap. După cîte înțelegea el, și raportul care-i fusese cerut se încadra în afacerea „Andreas". Și mai înțelegea că voiau să-l antreneze și pe el, ca să pună bazele unei afaceri fantastice.

Chiar a doua zi, Naujocks îl invită pe Hagen la biroul lui de pe Delbrückstrasse din Berlinul de vest. Hotărît, Hagen era chemat să intre — ca partener egal — în secretele zeilor. Se convinse repede de lucrul acesta cînd Naujocks îl conduse el însuși la un atelier ultrasecret.

O zi senină se răsfrîngea prin geamurile mari de sticlă, peste mesele cu plumb și peste presele de imprimat, rînduite simetric. Cîțiva lucrători în halate albe își făceau de lucru pe lîngă prese. Unul vărsa pe o placă acid pentru litografiat. Un bărbat de vîrstă mijlocie cu o figură energică le ieși înainte vizitatorilor. Naujocks îl salută și, întorcîndu-se către Hagen, spuse :

— Ți-l prezint pe căpitanul Krüger.

Și apoi, fără să mai aștepte, întrebă :

— Ei, unde ți-e capodopera ?

Drept orice răspuns, Krüger se duse, luă două pașapoarte dintr-un teanc și le întinse unul lui Naujocks, altul lui Hagen. Erau pașapoarte elvețiene. Hagen îl răsfoi pe al lui și-l examină îndelung. Nu vedea de loc de ce era pașaportul acela o „capodoperă".

— Bănuiesc că ați făcut o verificare absolut concludentă, grăi Naujocks.

— Absolut. Caporalul pe care l-am trimis în Elveția a remis pașaportul autorităților elvețiene. Or, noi avizasem poliția federală din Berna că-l bănuiam pe acest caporal că ar deține un pașaport fals. Bietul băiat a fost arestat și pașaportul său a fost examinat la Berna de cei mai competenți experți. După cîteva zile, omul nostru a fost pus în libertate. Experții fuseseră categorici : pașaportul era autentic.

— Ei și ? — făcu Hagen.

Naujocks și Krüger începură să rîdă.

— Tocmai că nu e ! — rosti Krüger.

Iată de ce se putea vorbi cu adevărat de o capodoperă. Pașapoartele care ieșeau din atelierul Krüger erau atît de perfect imitate, încît nimeni din Europa nu era în stare să le deosebească pe cele false de cele adevărate.

— Te miră, nu-i așa ? — întrebă Naujocks.

— Da, într-adevăr, recunoscu Hagen.

— Îți promit și alte surprize pentru poimîine.

Două zile mai tîrziu, Hagen stătea alături de Naujocks în față, într-un automobil mare, englezesc, pe care acesta din urmă îl conducea nebunește. Pe drum, Naujocks comenta ordinele pe care le semnase Heydrich după ce Hitler își dăduse încuviințarea. Se putea citi : *„Nu e vorba propriu-zis de bani falși în adevăratul sens al cuvîntului, ci mai mult de o emisiune complimentară neautorizată. E foarte important, așadar, ca biletele de bancă să fie absolut identice cu cele adevărate, așa încît nici cei mai avizați experți britanici să nu poată să găsească cea mai mică deosebire"*.

Roțile mașinii, blocate de o frînare bruscă, scrîșniră pe asfalt și mașina se opri în fața unei clădiri lungi și joase. Ajunseseră la Eberswalde, în apropiere de Berlin, la fabrica de hîrtie de la Spechthausen. Naujocks, însoțit de Hagen, străbătu o curte păzită de SS-iști. Trecură de primele santinele și pătrunseră într-o a doua curte, în

care se aflau alți SS-iști. Comandantul lor îl salută pe Naujocks, care schiță un salut neglijent cu mîna. În holul clădirii erau alți patru SS-iști. Naujocks deschise o ușă și cei doi intrară într-o încăpere în care lucrau vreo doisprezece muncitori. Hagen fu izbit de la bun început de niște hîrdaie cu diametrul de doi pînă la trei metri, pline cu o pastă groasă.

— Cu ce e în ele putem să ruinăm tot Imperiul britanic, spuse Naujocks în glumă.

Cel mai bătrîn dintre muncitori făcu cîțiva pași spre ei. Era un bărbat de vreo cincizeci de ani, cu ochi albaștri și cu un păr cărunt pe care-l purta destul de lung, ca artiștii dinainte de război.

— Uite-l pe prietenul nostru X... — îi spuse Naujocks lui Hagen. — Țin să te anunț : e un as în specialitate. Dacă ai să-ți vezi de treabă, ai să auzi povestea lui.

Trebuie să recunoaștem că povestea acestui om ar fi ispitit și pe un romancier. Există oameni care nu izbutesc să-și găsească un echilibru social — cu totul relativ de altfel — decît în marginea societății. X... avea incontestabile talente de desenator și de gravor. Fără îndoială că, în împrejurări normale, ar fi putut să reușească foarte bine din punct de vedere profesional. Dar tot ceea ce înfăptuise nu izbutise decît să-l ducă direct la ilegalitate. O adevărată fatalitate. În lumea interlopă a Berlinului, X... se făcuse foarte repede cunoscut ca cel mai abil falsificator de bani din mediul respectiv. Cînd se „monta" vreo lovitură, întotdeauna se apela la el. El avea ultimul cuvînt cînd era vorba de fabricarea hîrtiei, de alegerea cernelurilor, de gravarea plăcilor și de tirajul bancnotelor. Cînd „emisiunea" era gata, stocul de bancnote false era vîndut unuia sau mai multor angrosiști. După care, conform unui obicei împămîntenit în atari situații, întregul material era distrus.

Acest gen de existență nu era lipsit de riscuri. Din cînd în cînd, X... se trezea la închisoare. Dar privea accidentele de acest soi cu o filozofie remarcabilă și-i plăcea, mai ales atunci cînd se afla în prezența magistraților care instruiau procesul, să facă tot felul de considerații ironice cu privire la soarta lui.

În 1940, X... tocmai își ispășea o pedeapsă cu închisoarea. Într-o zi, ușa celulei lui se deschise și paznicii îi ordonară să-și strîngă boarfele. Lucru care, desigur, n-a durat mult.

— Sînt transferat la altă închisoare? — a întrebat el.

— Ai să afli imediat.

Spre marea lui surprindere, n-a mai fost dus la nici o închisoare, ci la fabrica de hîrtie din Spechthausen. Acolo îl aștepta Naujocks. SS-istul intră direct în subiect: serviciul lui avea nevoie de un „expert". După toate informațiile, X... era unul dintre cei mai buni. Ar fi de acord să-și asume o sarcină de interes național? X... avea simțul umorului: situația i s-a părut deci foarte nostimă. Avea ocazia, nesperată pentru un falsificator de bani, să i se pună la dispoziție tot ce va cere.

X... a preluat, sub conducerea căpitanului SS-ist Krüger, toate operațiile acelui ciudat atelier. Ceea ce i se cerea era să facă niște matrițe care să reproducă cît se poate de exact rasterul, literele, desenele și, mai ales, filigranul bancnotelor englezești. X... se puse îndată pe lucru.

Dificultatea cea mai mare a fost gravarea imaginii ovale din colțul de sus, din stînga bancnotelor. Naujocks i-a dat desenului aceluia numele de „Britania". Controlau zilnic imaginea obținută, comparînd-o cu fotografiile luate după originalul mărit de zece ori și proiectat pe un ecran. Ca să obțină o imagine exactă a „Britaniei" le-au trebuit șapte luni.

Problema hîrtiei ridica dificultăți care păreau la început de nerezolvat. Principalul era să se obțină — cu orice preț — o hîrtie care să nu fie cu nimic deosebită de cea folosită de Banca Angliei. S-au făcut peste douăzeci de încercări. De fiecare dată cîte ceva nu mergea. Hîrtia era cînd prea mată, cînd prea lucioasă, sau nuanța era puțin diferită.

S-au adresat atunci laboratoarelor de pe lîngă școlile tehnice germane. Chimiștii au ajuns la concluzia că, pentru fabricarea hîrtiei respective, Banca Angliei folosea probabil zdrențe de pînză fără nici un adaos de celuloză. În volumul lui de amintiri intitulat *Unternehmen Bernhard* și consacrat falsificării bancnotelor, Walter Hagen

a arătat cum s-a reușit să se obțină o hîrtie care, examinată pînă și la microscop, nu se mai deosebea cu nimic de cea a bancnotelor englezești [2]. A fost supusă unei probe cu lampa de cuarț. Dar vai! Cele două feluri de hîrtie aveau exact aceeași nuanță liliachie, dar „cea a originalului strălucea mai tare, pe cînd cea a imitației apărea mai mată, mai ternă".

E oare de crezut? Au fost necesare iar luni de zile pentru îndepărtarea acestei noi dificultăți. Naujocks a găsit soluția. La început se lucra cu pînză țesută, din care se făceau zdrențele. Pînza provenea din Turcia. Se făcuse comanda chiar la furnizorii Băncii Angliei. Se folosea exact aceeași pînză ca și Banca Angliei. Numai că pînza asta era *nouă*. Într-o bună zi lui Naujocks i-a trecut prin minte că probabil Banca Angliei utiliza zdrențe *care mai fuseseră folosite*. A fost ca oul lui Columb. Din pînza turcească s-au confecționat cîrpe care au fost date în uzine să servească la curățenie. După aceea au fost recuperate, spălate cu grijă și s-a făcut din ele pasta pentru hîrtie. Minune! Nici cu lampa de cuarț nu se mai putea deosebi hîrtia englezească de hîrtia lui Naujocks!

În momentul în care Hagen a fost pus în temă, majoritatea problemelor tehnice fuseseră rezolvate.

Se ajunsese la o concluzie categorică: hîrtia pentru bancnote nu putea fi fabricată altfel decît manual, exact ca hîrtia de lux confecționată „în bazine". În Germania existau puțini muncitori care cunoșteau acest procedeu. Au trebuit să-i caute, să aleagă dintre ei pe naziștii verificați, să-i mobilizeze. Atelierul în care avea să se fabrice hîrtia fusese amenajat într-o clădire izolată a fabricii de hîrtie Spechthausen de la Eberswalde, din apropierea Berlinului. Acolo l-a dus Naujocks pe Hagen la cîteva zile după vizita sa la biroul de pe Delbrückstrasse.

Trebuie să spunem că limuzina englezească a lui Naujocks nu trecea tocmai neobservată. Severele restricții impuse la consumul de carburanți îngăduiau numai mașinilor mici să mai circule. Dar Naujocks ținea la mașina lui, era o captură de război. O furase din Olanda

[2] Lucrarea menționată a apărut în limba franceză, tradusă de Henri Thies, sub titlul: *J'étais le faussaire de Hitler* (Editions Del Duca).

o dată cu agenții britanici Stevens și Best. Foarte mîndru, Naujocks îi arătase lui Hagen cele trei matrițe de care dispunea deja. Îi vorbise pe larg și despre dificultățile ridicate de sistemul de numerotare a bancnotelor emise de Banca Angliei. „Fiecare bancnotă falsă trebuie să-și aibă corespondentul în emisiunile englezești. Trebuie să corespundă totul : seria, numărul, data emisiunii, semnăturile. Orice fantezie ar fi fost imediat descoperită de către un expert".

Următorul amănunt ne va îngădui să apreciem mai bine dificultățile întîmpinate : datele emisiunilor respective erau eșalonate pe o perioadă de peste douăzeci de ani și fiecărei date îi corespundeau mai multe numere de serii. „Bineînțeles — povestește Walter Hagen —, nu se putea grava cîte o placă pentru fiecare dată de emisiune. Trebuiau prevăzute corpuri de schimb pentru semnături și pentru numerele de serie ; fabricarea lor a necesitat luni întregi. Existau trei sute cincizeci de serii și fiecare dintre ele cuprindea numere de la zero la o sută de mii. Acest singur amănunt ne oferă o reprezentare clară despre volumul de muncă. Nu se fabricau decît bancnote de la cinci lire pînă la o mie de lire. Din prudență însă, bancnotele de cinci sute și de o mie de lire n-au fost puse în circulație. Iar cele de o sută de lire n-au fost utilizate decît în mod excepțional".

La sfîrșitul anului 1940, toate problemele de ordin tehnic păreau rezolvate. Mai trebuia soluționat un lucru : bancnotele să pară „vechi". Pentru aceasta nu era suficient ca bancnotele să fie supuse unui procedeu mecanic carecare. „Bancnotele *își au vîrsta lor*, pe care numai timpul le-o conferă. Uleiul de in care e în cerneală se usucă în cele din urmă, oricît de bună ar fi hîrtia. Desenul devine mai puțin clar, contururile i se șterg. A trebuit să se facă experiențe îndelungate pînă să se ajungă la soluționarea problemei. S-au adăugat în cerneală anumite produse chimice ca să pătrundă mai repede în hîrtie, în așa fel încît după aceea a fost imposibil să se mai deosebească, chiar cu lampa de cuarț, *vîrsta* bancnotei".

Mai tîrziu, Naujocks avea să vorbească de ziua de 1 martie 1941 ca de cea mai frumoasă zi a acelei acțiuni de necrezut.

— Chiar așa — i-a spus el lui Hagen —, mi-am luat inima-n dinți, și-n ziua aceea pentru prima dată am trimis bancnotele „mele" la expertiză unei bănci străine. L-am trimis pe unul din oamenii mei în Elveția. Era vorba de un intermediar cunoscut acolo ca persoană onorabilă... mai ales fiindcă avea și un cont curent destul de substanțial la banca respectivă. S-a dus el personal cu un teanc întreg de lire sterline ieșite direct din atelierele mele. În același timp, și aici trebuie să recunoști că m-am descurcat bine — a remarcat el —, am înaintat direcției o scrisoare apocrifă din partea Băncii de Stat germane, prin care aceasta din urmă exprima îndoieli serioase cu privire la autenticitatea bancnotelor. Elvețienii au fost grozav de măguliți văzînd că instituția noastră națională care emite bani are atîta încredere în experții lor. S-au pus imediat pe lucru. Examenul a durat trei zile. Au fost utilizate metodele cele mai moderne și cele mai perfecționate. După care a urmat răspunsul : bancnotele erau, fără nici o îndoială, absolut autentice ! S-a mers și mai departe : au fost controlate la Banca Angliei numerele seriilor, datele emisiunilor și semnăturile. Cei de la Londra au confirmat și ei că *„bancnotele cu indicațiile menționate se aflau în circulație"*.

*

Nu se știe dacă Naujocks citise vreodată istoria romană. Am fi înclinați să credem mai curînd contrarul. Oricum, la foarte scurt timp după aceea, a avut ocazia să mediteze din plin la cît de aproape se afla Stînca tarpeiană și Capitoliul. Fiindcă cutezase să-l critice pe superiorul lui, Heydrich, peste noapte s-a trezit simplu soldat în armata lui Hitler. Alt paradox : Hagen îl urmă foarte curînd, în calitate de „tînăr recrut", la cazarma din Leibstandarte, unde amîndoi au fost puși să facă o instrucție foarte dură.

Totul, de altfel, ne face să bănuim că această situație n-a fost numai consecința unei hotărîri nesăbuite sau a unei izbucniri de mînie a lui Heydrich. Atunci cînd a conceput proiectul la care și-l asociase și pe Hagen, Naujocks a avut un scop precis : să parașuteze bani falși asupra Angliei ca să ducă de rîpă moneda acesteia. Heydrich însă

concepuse, la rîndul lui, un proiect şi mai infam. El urmărea să-şi procure ieftin fonduri pentru S.D. Aşa că a început să organizeze vînzarea bancnotelor false în ţările neutre. Fără îndoială că, înlăturîndu-i pe Naujocks şi pe Hagen, Heydrich a vrut să se descotorosească de martori.

Din acel moment, întreprinderea luă o cu totul altă înfăţişare. Lui Heydrich i s-a părut că atelierele din Spechthausen nu erau în suficientă măsură la adăpost de indiscreţii. Pe de altă parte, se gîndea că şi cazul lui X... ar fi putut fi generalizat. Închisorile nu duceau lipsă de falsificatori de bani şi, în orice caz, Gestapoul ar fi putut, oricînd ar fi voit, să-şi recruteze, aşa cum obişnuia el, „mînă de lucru" din Europa ocupată, şi anume din rîndurile drojdiei societăţii.

În felul ăsta, fabrica de bani falşi a devenit, în 1942, „Întreprinderea Bernhard", condusă tot de Krüger, cu singura deosebire că a fost instalată în lagărul de concentrare de la Oranienburg. Maşinile, bazinele pentru hîrtie, atelierele de gravură începură să funcţioneze de atunci în umbra posturilor de observaţie. Lucrau acolo falsificatori de profesie din diverse ţări. Dar mai lucrau şi tehnicieni de la bancă, deportaţi politici sau rasiali. Soarta deţinuţilor de la blocul 19 era, de altfel, destul de invidiată în raport cu a celorlalţi deportaţi din lagăr. Şi hrana era mai acceptabilă.

* * *

În Cehoslovacia, primăvara e aproape întotdeauna un anotimp minunat. În dimineaţa zilei de 29 mai 1942, Heydrich lăsase deschisă capota „Mercedesului" său negru, ca să se bucure de soare şi de aerul curat. Heydrich devenise „protectorul" Boemiei şi al Moraviei. Protector ad interim, în speranţa numirii definitive. Căci ambiţia lui Heydrich nu mai cunoştea acum nici o limită. Care era visul lui ? S-o ia înaintea lui Himmler. Iar Boemia şi Moravia nu mai reprezentau, în mintea lui, decît o etapă către o nouă ascensiune.

„Mercedesul" negru părăsise vila pe care o ocupa Heydrich în apropiere de Praga. „Protectorul" se îndrepta spre Hradcin, vechiul castel al regilor Boemiei, situat în centrul Pragăi. Maşina făcu un viraj ca să treacă un pod, cînd, deodată, Heydrich văzu un trecător care aruncă în direcţia maşinii un obiect mic, negru. Nu mai avu timp

să se gîndească ce putea fi obiectul acela : bomba — căci era o bombă de provenienţă engleză — aruncă maşina în aer. Heydrich se alese cu coloana vertebrală zdrobită. Avea să moară, în urma rănilor, la 4 iunie.

Praga şi întreaga Cehoslovacie cunoscură cu această ocazie una din cele mai sălbatice represiuni ale acelor timpuri nemiloase. După un raport întocmit de Gestapo, au fost executaţi imediat o mie trei sute treizeci şi unu de cehi, dintre care două sute una femei. Autorii atentatului ascunşi în biserica Sfîntul Carol Boromeus printre alte o sută douăzeci de persoane, au fost descoperiţi de către SS-işti. Aceştia au înconjurat biserica şi, ca să fie siguri că nu comit o greşeală, au măcelărit toate cele o sută douăzeci de persoane. Cinci zile mai tîrziu, un mic sat din apropiere de Praga, Lidice, a fost încercuit de SS-işti. Toţi bărbaţii care aveau peste şaisprezece ani au fost ucişi. Femeile au fost trimise în lagărul de concentrare de la Ravensbrück, unde majoritatea au murit. Cît despre copiii mici, ei au fost repartizaţi familiilor germane, ca să primească acolo o educaţie pur nazistă. Satul a fost incendiat şi după aceea dinamitat. N-au mai rămas din el decît ruine. Cît de grăitoare însă !

Chiar şi în Germania, puţini au fost aceia care l-au regretat pe călăul crud şi sadic care a fost Reinhardt Heydrich. Iar Walter Hagen mai puţin decît oricine, fiindcă după moartea prigonitorului său el a fost reintegrat în serviciul VI. După un an, în octombrie 1943, Hagen a fost chemat la Berlin în biroul lui Krüger. Krüger conducea tot „Întreprinderea Bernhard", la Oranienburg. L-a întîmpinat pe Hagen cu multă efuziune şi i-a vorbit mult despre succesele lui.

— Producţia a crescut considerabil. Media ei lunară este de 200 000 — 250 000 de bancnote false.

— Felicitările mele...

— Mulţumesc. Acum, dragul meu Hagen, vreau să-ţi cer un serviciu. În lagărul de la Oranienburg, colaboratorii mei depun eforturi colosale. În cadrul efortului de război solicitat de führer, ei au incontestabil un rol de prim plan. Aş vrea să le încurajez efortul, să le arăt că Germania le este recunoscătoare.

— Eliberaţi-i...

Krüger n-a părut să bage-n seamă ironia unei asemenea propuneri. A continuat :

— Imposibil, dragul meu Hagen. Lucrul trebuie dus mai departe. Tot ce-aș dori ar fi ca cei mai merituoși dintre colaboratorii mei să fie decorați.

— Decorați ?

— Nu cer mare lucru : douăsprezece medalii și șase cruci clasa a II-a Meritul militar. Și, închipuiește-ți, Schellenberg face greutăți. Nici nu-ți poți închipui ce încuiați sînt unii oameni.

— Într-adevăr...

— N-ai putea să faci ceva în chestiunea asta ?

Lui Hagen propunerea i s-a părut foarte nostimă. S-a înțeles cu unul dintre aghiotanții lui Kaltenbrunner ca să pună brevetele pe biroul „șefului". Și acesta le-a semnat !

Cînd comandantul lagărului a descoperit într-o bună zi că optsprezece dintre deținuții „săi" primiseră o decorație, el i-a înaintat lui Kaltenbrunner un raport plin de indignare. Acesta din urmă, povestește Hagen, „mai păstra, din fericire, o oarecare doză de umor ; m-a chemat la el și m-a felicitat cu un aer foarte serios că am izbutit să obțin să li se decerneze decorații în timp de război unor evrei dintr-un lagăr de concentrare. Și nu s-a mai întîmplat nimic. Am avut chiar satisfacția să obțin ca decorații, inclusiv cei trei evrei, să-și păstreze decorațiile. Li s-a interzis numai să le poarte în afara barăcilor în care se afla «Întreprinderea Bernhard». M-am gîndit întotdeauna că această opreliște nu i-a jignit într-o măsură prea mare. După ce li se încheia ziua de lucru, odată ajunși în jalnicele lor culcușuri din barăcile acelea mizerabile, nu cred că ar mai fi avut poftă să-și agațe decorațiile pe piept".

*

Încetul cu încetul, producția de la Oranienburg a crescut. În ultima perioadă a războiului, atelierele care fabricau bani falși aveau să fie transferate la Redl-Zipf, în Austria de Sus. Unul dintre deținuții folosiți în „Întreprinderea Bernhard", un oarecare Skala, avea să declare mai tîrziu în fața comisiei de anchetă anglo-americane că atelierul ajunsese să producă pînă la patru sute

de mii de bancnote pe lună. După Hagen, e cifra maximă. „Media era între două sute și două sute cincizeci de mii".

Ce întrebuințare s-a dat acestor sume enorme, gigantice ? La ruinarea economiei britanice se renunțase definitiv. Un oarecare Schwend — un fel de geniu financiar al serviciilor secrete — instituise un sistem de distribuție în toată Europa de sud. Hîrtiile erau repartizate și revîndute apoi după criterii foarte precise, fixate de însuși Kaltenbrunner. Schwend păstra pentru sine 33 1/3 la sută din totalul „cifrei de afaceri". La prețul acesta, Schwend era de acord să-și asume toate „riscurile" operațiilor : pierderi, confiscări, furturi etc. ...Dar Schwend — și acest lucru nu e lipsit de ironie — încheiase și el, la rîndul lui, o convenție pentru distribuirea bancnotelor cu un vînzător șef contra unui comision de 25 la sută din „cifra de afaceri". El nu păstra deci pentru sine decît 8 1/3 la sută. Dacă ținem seama de importanța colosală a sumelor care-i treceau prin mînă, cîștigul era, totuși, imens.

Față de colaboratorii săi, Schwend s-a arătat întotdeauna foarte generos. „Cumpăra case, vapoare, avioane, și polițe. Cu timpul a ajuns să stabilească o rețea foarte strînsă de puncte de sprijin și de transmisie. Asta îl costa atît de scump, încît comisioanele lui de multe ori nu-i ajungeau".

Toată stima pentru apucăturile astea de mare boier. Numai că, uneori, Schwend „încheia el însuși unele afaceri fără să se mai folosească de intermediul celor care vindeau pentru el, și nu uita, bineînțeles, să se scuze în fața lor pentru acest fel de a proceda, care-i fusese impus, spunea el, de împrejurări".

Walter Hagen consideră că *„pentru Schwend era mai curînd un sport decît o afacere.* O făcea mai puțin de dragul cîștigului, cît pentru plăcerea riscului". Și de ce nu ?

De atunci, serviciile secrete germane n-au mai avut niciodată încurcături bănești...

Afacerea Cicero e vie încă în amintirea tuturor. Se știe cum a izbutit valetul ambasadorului britanic la Ankara să fotografieze o serie de documente ultrasecrete — ca, de pildă, darea de seamă a conferinței de la Teheran — și să le vîndă nemților. Pretențiile lui ar fi putut duce de rîpă toată acțiunea, căci valetul, un oarecare

Elyesa Bazna, pretindea cincisprezece mii de lire sterline pentru fiecare film nedevelopat. Spre marea surpriză a lui von Papen, ambasadorul Germaniei, serviciile de pe Wilhelmstrasse de la Berlin au acceptat propunerea. În iarna 1943-1944, Bazna — pe care von Papen îl botezase *Cicero* „pentru că informațiile pe care le furnizează sînt extrem de elocvente" — a încasat peste trei sute de mii de lire sterline. Bineînțeles, false...

Răpirea lui Mussolini, prizonier al lui Badoglio, a fost finanțată cu lirele false din „Întreprinderea Bernhard". La fel și răpirea contelui Ciano și a familiei lui.

Hotărît, ideea lui Naujocks s-a dovedit a fi — dacă-mi permiteți — o adevărată comoară.

La sfîrșitul anului 1944, „Întreprinderea Bernhard" a trecut la un alt gen de activitate. S-a hotărît să se treacă la fabricarea de dolari falși. Krüger l-a descoperit pe cel mai priceput falsificator de dolari din Europa, Solly Smolianov. Era un țigan de origine bulgară care tocmai își ispășea o pedeapsă cu închisoarea pentru falsificare de bani. O dovadă categorică de competență. Smolianov a gravat niște plăci absolut perfecte, datorită cărora au putut fi tipărite hîrtii de cîte cincizeci și de cîte o sută de dolari. Din nefericire, graba era prea mare. Nu s-a supravegheat îndeajuns calitatea hîrtiei. Cînd bancnotele au fost scoase de sub tiparniță, erau inutilizabile. A trebuit luat totul de la capăt. În luna aprilie 1945, Krüger a scos, în sfîrșit, triumfător niște dolari care sfidau orice expertiză. Peste cîteva ceasuri însă, Germania avea să capituleze. Amărăciunea pe care a resimțit-o Krüger în acel moment se datora, probabil, unei duble înfrîngeri.

*

Nu mai rămăsese nimic din Germania nazistă. Amurgul zeilor se mistuise într-un apocalips de fier și de sînge. Hitler se sinucisese. În ceea ce fusese pe vremuri Austria domnea un haos de nedescris. De-a lungul șoselelor, soldații fugeau în dezordine în fața americanilor. Convoaie întregi cu bunurile foștilor demnitari încercau să treacă granița spre Elveția sau Liechtenstein. În haosul acesta, între Salzburg și Linz au fost blocate două camioane. În desperare, locotenentul SS însărcinat cu paza

acestora a dat ordin ca lăzile care se aflau într-unul din ele să fie aruncate în rîul Traun. După vreo zece zile, sub acțiunea apei, lăzile s-au deschis. Încremeniți, oamenii de pe mal au văzut plutind la suprafața apei sute de mii de bancnote englezești. Imediat au fost anunțate autoritățile americane. Au găsit al doilea camion, abandonat la Redl-Zipf. În el se aflau, în douăzeci și trei de lăzi, douăzeci și unu de milioane de lire sterline în hîrtii de cîte cinci, zece și douăzeci de lire.

Ancheta întreprinsă imediat de către C. I. C. (serviciul secret american) a demonstrat că cele două camioane reprezentau doar o parte dintr-un convoi mai mare care dispăruse în apropierea lacului Toplitz.

Niște localnici au declarat că văzuseră cum mai mulți inși din unitățile speciale aruncaseră în apele lacului „lăzi mari și cutii de tinichea". Scafandrii au explorat de mai multe ori fundul lacului. Se pare că au dat de cîteva pachete cu lire false, dar în nici un caz de uriașele sume pe care se așteptau să le găsească.

Aceeași anchetă a dat la iveală faptul că între anii 1940 și 1945 germanii fabricaseră aproape o sută cincizeci de milioane de lire sterline false, care fuseseră expediate în Suedia, Elveția, Portugalia, Franța, Olanda, Turcia și în Orientul Apropiat.

După război, lacul Toplitz pare să exercite un interes cu totul misterios pentru anumite persoane. Misterios, dar explicabil. La sfîrșitul lunii martie 1946 au fost descoperite pe o surplombă deasupra lacului cadavrele inginerilor Mayer și Pichler din Linz. Turiști, a tras concluzia ancheta întreprinsă de jandarmii austrieci. Dar „turiștii" aceștia fuseseră, probabil, asasinați. Mai tîrziu s-a aflat că ei lucraseră în timpul războiului la o „stațiune experimentală". Această stațiune fusese instalată de către Marina germană pe lacul Toplitz și acolo, în regiunea aceea pustie, pe lacul ale cărui maluri sînt aproape inaccesibile chiar dacă mergi pe jos, se experimentau diverse arme noi. Ce fel de arme ? Nu se știe. Probabil torpile „gînditoare", care urmau să atingă automat ținta propusă.

Ce legătură putea să fie între inginerii asasinați, stațiunea experimentală și „Întreprinderea Bernhard" ?

La 10 august 1950, doi cetățeni din Hamburg, Gerens și doctorul Keller, s-au accidentat mortal, prăbușindu-se de pe peretele sudic al Reichensteinului, în apropierea lacului Toplitz. Tot turiști. Numai că acești turiști lucraseră și ei la stațiunea experimentală de la Toplitz.

E clar că foștii specialiști de la stațiunea experimentală căutau ceva. Dar ce anume ? Alte lăzi cu bancnote false ? Probabil că aveau ambiții mai mari. N-au fost găsite toate plăcile de tipărire a lirelor și dolarilor falși. Cum să nu ne dăm seama ce valoare extraordinară ar fi avut plăcile acelea — realizate cu o minuțiozitate aproape genială — pentru niște oameni gata la orice și lipsiți de scrupule ?

În iulie 1959, grație unui aparat de televiziune submarină și unor scufundători experimentați, s-au putut recupera o serie de plăci și cîteva lăzi pline cu bani de pe fundul lacului Toplitz. Să fi fost oare recuperate însă *toate* plăcile ? O continuare a activității „Întreprinderii Bernhard" trebuie, probabil, văzută și în următoarea telegramă a agenției Associated Press, sosită de la Londra : „Secția financiară a Scotland Yard-ului e în căutarea unui depozit de bancnote false de cîte o sută de dolari, avînd o valoare nominală totală de trei milioane și jumătate de dolari. A fost arestat un englez care încerca să strecoare cîteva asemenea hîrtii false, excelent imitate. Poliția crede că ele provin de pe continent"

Urmarea anchetei nu a fost cunoscută niciodată. Se pare că prin 1950 s-au mai fabricat niște bani falși undeva în Europa. E puțin probabil ca „Întreprinderea Bernhard" să mai facă vreodată vîlvă în jurul ei.

17 iunie 1940: o pace engleză de compromis ?

„Londra a luat contact cu Berlinul prin intermediul Suediei"

JOACHIM VON RIBBENTROP

Trenul special al führerului gonea spre München. Adolf Hitler părăsise în timpul nopții cartierul său general de la Charleville, întovărășit de Joachim von Ribbentrop, ministrul său de externe, și de „alți cîțiva membri ai cancelariilor sale militare și civile".

Totul era înlăturat din fața trenului special : trenurile cu trupe și convoaiele nesfîrșite cu materiale. Din cînd în cînd șuieratul locomotivei sfîșia noaptea liniștită și călduță. Noaptea de 17 spre 18 iunie 1940.

Adolf Hitler se odihnea în compartimentul lui. Ce zi avusese ! La Sedan, în ziua de 17 fusese trezit dis-de-dimineață : o comunicare de la Wilhelmstrasse. Cei de la Berlin primiseră — la orele 3 — o notă transmisă de guvernul spaniol : guvernul francez dorea să știe „în ce condiții ar fi dispus cancelarul Hitler să înceteze operațiile și să încheie un armistițiu".

Așadar, războiul era cîștigat. Cel care scrisese *Mein Kampf* triumfa. Fără îndoială, era momentul cel mai fericit din viața lui.

La ora 1 noaptea, la Bordeaux, Paul Baudouin, noul ministru francez al afacerilor externe, îi înmînase domnului de Lequerica, ambasadorul Spaniei, nota destinată guvernului german. Lequerica a transmis-o imediat prin

telefon la Madrid, de unde a fost transmisă la Berlin și — de acolo — la Sedan.

În primul rînd, toți cei din jurul führerului au fost cuprinși de o bucurie lesne de înțeles. O bucurie deocamdată stăpînită. În fond, nu era vorba decît de o cerere — verbală — cu privire la „condițiile" armistițiului. Totul depindea deci de felul cum aveau să sune aceste condiții. Dacă ar fi fost prea îngăduitoare, germanii ar fi riscat să-și vadă spatele descoperit atunci cînd avea să înceapă bătălia decisivă împotriva Angliei. Dacă ar fi fost prea aspre, s-ar fi putut ca Franța să continue războiul, chiar dacă ar fi fost să-l ducă din Algeria. La Sedan se știa foarte bine că printre guvernanții francezi de la Bordeaux unii erau de tendință *dură*. Cu alte cuvinte, dispuși să continue războiul.

Era foarte important să se ajungă la o înțelegere cît mai grabnică cu aliatul de ultimă oră : Italia. De aceea Hitler dăduse ordin să fie chemat telefonic ducele. De îndată ce obținuse legătura, îl informase el însuși pe dictatorul italian despre cererea francezilor. Mussolini, care nu se aștepta cîtuși de puțin la așa ceva, rămase înmărmurit. Trebuie să adăugăm că în graba din noaptea aceea — în care s-a produs o „teribilă zăpăceală", spune Benoist-Méchin [1] —, cei de la Bordeaux *uitaseră* pur și simplu să le trimită și italienilor o cerere asemănătoare de armistițiu. Această eroare n-a fost remediată decît la orele 9,45, cînd monseniorul Valerio Valeri, nunțiu apostolic, a primit și el o notă. Nota n-a ajuns însă la Roma decît după ce avusese loc convorbirea telefonică dintre führer și duce.

Hitler l-a invitat să vină urgent să stea de vorbă cu el la München, lucru pe care Mussolini l-a acceptat, bineînțeles. Ziua de 17 a fost consacrată măsurilor de ordin militar. În noaptea de 17 spre 18, Hitler s-a urcat în trenul lui special, care a pornit imediat cu destinația München.

Acum, trenul special al führerului străbătea în goană Germania. Calea ferată pătrundea în Pădurea Neagră,

[1] Benoist-Méchin. *Soixante jours qui ébranlèrent l'Occident* (II, Albin Michel).

șerpuind printre văi și brazi, printre satele cu căsuțe de lemn cuibărite la jumătatea pantelor. Se făcu dimineață. Hitler se trezi din somn. Pe cerul fără pic de nor, dincolo de pinii înalți, scînteia un soare roșiatic. Rar se văzuse o primăvară mai frumoasă ca cea din 1940.

Brusc, de la locomotivă țîșni un jet de aburi. Frînele vagoanelor blocară roțile boghiurilor. Cu un scîrțiit metalic prelung, trenul își încetini mersul și se opri. Să fie vreo gară ? Nici pomeneală ! O haltă mică într-un sat. Pe mecanic l-au determinat să oprească așa, pe neașteptate, semnalele închise. Geamurile vagoanelor fură coborîte și cei dinăuntru scoaseră capetele afară, mirați, neliniștiți.

De-a lungul șinelor alerga cineva, cu o servietă neagră în mînă. Toți respirară ușurați. Oficialitățile din tren îl recunoscură pe ambasadorul Hewel, de la statul-major al lui Ribbentrop. Luase pe seama lui răspunderea opririi convoiului în care se afla führerul, sigur că n-o să fie dezavuat pentru aceasta. Sosise cu avionul de la Berlin. În servieta lui se afla, în sfîrșit, o notă scrisă : ea provenea de la guvernul spaniol și confirma oficial cererea de armistițiu formulată de guvernul francez.

Fiind anunțat, Hitler sări jos, pe platforma de pămînt de-a lungul căreia se oprise vagonul lui. Hewel îi întinse nota. Führerul o luă și abia își aruncă ochii pe ea. Era radios. Schiță cîțiva pași de dans. Un operator cinematografic din suita führerului avu prezența de spirit să-și îndrepte aparatul asupra lui. Apăsă pe buton. Și iată scena fixată pentru posteritate. Mai tîrziu, niște montori de filme șmecheri aveau să transpună acest dans al victoriei în poiana de la Rethondes, cu ocazia semnării armistițiului. E o eroare. „Locul exact unde s-a desfășurat scena — a semnalat, cel dintîi, Benoist-Méchin — este autentificat de prezența pe peliculă a ambasadorului Hewel, care se vede stînd de vorbă cu führerul. Or, ambasadorul Hewel nu se afla la Rethondes atunci cînd s-a semnat armistițiul" [2].

[2] E oare sigur că Hitler a schițat *cîțiva* pași de dans ? A fost dat publicității un interviu curios, luat montorului care a avut, cel dintîi, filmul în mîini. El spune că Hitler a schițat un singur pas de dans. Iar el, montorul, ar fi copiat de mai

Hitler, Ribbentrop și suita lor se urcară din nou în tren. Se auzi șuieratul locomotivei și pistoanele locomotivei care apăsau pe roțile grele de oțel. Trenul special al führerului gonea din nou spre München.

Ministrul de externe al Italiei, contele Ciano — care e în același timp ginerele ducelui —, a primit în ajun, la Pisa, unde prelua comanda unui grup de bombardiere, un telefon de la șeful lui de cabinet, Filippo Anfuso.

— Francezii — i-a spus Anfuso — au cerut armistițiu, iar Hitler, înainte de a stabili condițiile, vrea să stea de vorbă cu ducele.

Ciano e nevoit să se înapoieze imediat la Roma, pentru ca, în aceeași seară, să plece împreună cu Mussolini la München.

De îndată ce sosește la Roma, Ciano se duce la Palatul Veneția, reședința lui Mussolini.

În imensa sală pardosită cu marmură, construită parcă anume ca să pună în valoare propria lui măreție, dictatorul îl așteaptă. Are craniul ras, ceea ce trebuie să-i dea un aer viril, și un maxilar puternic, dar privirea îi e șteasră și abătută. „Îl găsesc pe Mussolini nemulțumit — avea să povestească Ciano. — Pacea asta neprevăzută și subită îl neliniștește... Ducele e extremist: ar vrea ocuparea întregului teritoriu francez și predarea întregii flote. Dar își dă seama că părerea lui n-are decît o valoare pur consultativă: războiul a fost cîștigat de Hitler fără vreun concurs militar activ din partea Italiei, așa că Hitler este acela care hotărăște. Asta îl tulbură, firește, și-l întristează pe Mussolini. Părerile lui cu privire la poporul italian și mai ales cu privire la forțele noastre armate sînt exprimate cu foarte multă amărăciune“ [3].

La orele 21,30, Mussolini și Ciano, împreună cu suita lor, părăsesc Roma și pornesc spre München.

---

multe ori imaginile care înfățișau acest pas și le-ar fi pus cap la cap. Ceea ce a rezultat dă impresia de dans. E cert că, din punct de vedere tehnic, o asemenea operație nu e de loc imposibilă.

[3] Contele Ciano. *Journal politique*, I.

La München, întrevederea are loc la palatul prințului Carol: un cadru solemn și demn de acel prezent glorios. Hitler îi face o primire călduroasă ducelui: dictatorul german l-a admirat întotdeauna pe italian. Pe vremea cînd Hitler nu era decît un agitator neînsemnat și disprețuit, Mussolini guverna deja Italia împreună cu cămășile lui negre. Cei doi se închid într-un salon. Mussolini își îngăduia să afirme că, după părerea lui, condițiile de armistițiu ar trebui să fie aspre, foarte aspre. Hitler ascultă tăcut. Apoi vorbește:

— Dacă Franța va refuza condițiile mele, în mai puțin de cincisprezece zile armata germană va fi în Pirinei. Dar, din punct de vedere politic, nu e înțelept să ocupăm Franța în întregime, ca să nu se creeze un teren favorabil pentru stabilirea unui guvern francez în Anglia sau în altă parte. E mai bine să lăsăm să existe un guvern francez *în Franța*, care să fie singurul răspunzător. Pentru asta Germania n-o să ocupe teritoriul Franței de dincolo de Loara, cu excepția unei porțiuni care să se întindă de-a lungul coastei Atlanticului pînă în Spania și a altei porțiuni în est, de-a lungul frontierei elvețiene.

Apoi spune în legătură cu flota:

— N-ar fi înțelept să le cerem francezilor ca flota lor să se predea pur și simplu. Franța n-o să fie de acord cu asta, și, în afară de eventualitatea, foarte puțin probabilă, că o să-și scufunde singuri flota, riscăm mai curînd să-i vedem trimițîndu-și forțele maritime la englezi. E mai bine, așadar, să le cerem să-și strîngă toată flota la un loc, în așa fel încît vapoarele să nu poată nici să se deplaseze, nici să se împrăștie, și asta fie în porturile franceze care sînt sub controlul nostru, fie în niște porturi neutre (de preferință ale Spaniei).

Mussolini e decepționat. Cel mai puțin „dur“ din amîndoi e, de data aceasta, acela care a cîștigat cu adevărat războiul.

Între timp Ciano se întreține cu Ribbentrop, pe care-l găsește „transformat: ponderat, calm, pacifist“. Stau față-n față, latinul negricios și iute, neamțul blond și rece: două exemplare tipice. Ribbentrop nu este, la urma urmelor, decît oglinda șefului lui: așa că e și el partizanul unor condiții de armistițiu moderate, mai ales

în ce privește flota franceză, „pentru ca aceasta să nu se unească cu cea engleză".

Și așa ajung și la Anglia. Privirea ștearsă a lui Ribbentrop se oțelește : „Dacă cei de la Londra vor război, o să fie război, un război total, absolut, nemilos". Acest *dacă* îi atrage atenția lui Ciano. Să însemne oare asta că războiul cu Anglia ar putea să se termine ca cel cu Franța ? Brusc, îl întreabă :

— Ce ați dori, continuarea războiului sau pacea ?

Iar neamțul răspunde fără șovăială :

— Pacea.

Și nu spune asta întîmplător. Ribbentrop îi destăinuie atunci lui Ciano că *Londra a luat contact cu Berlinul prin intermediul Suediei.*

Multă vreme s-a crezut că aceste tratative în vederea încheierii unei păci de compromis nu existau decît în imaginația bogată a lui Joachim von Ribbentrop. E oare posibil ca la 17 iunie 1940 guvernul britanic să fi luat contact în secret cu guvernul german — și asta chiar în ziua în care Winston Churchill jura, după dezertarea francezilor, că e neclintit în hotărîrea lui de a duce războiul pînă la capăt ? Tot ce se știa despre „bătrînul leu" și despre caracterul lui neîmblînzit se opunea unei asemenea ipoteze.

Tratative ? Cu siguranță nu era decît un zvon fantezist.

Au trebuit douăzeci și cinci de ani pentru ca adevărul să iasă la iveală. Ribbentrop nu minți se. E absolut exact că Ministerul de Externe britanic a apelat, la 17 iunie 1940, la serviciile guvernului suedez pentru eventualitatea unor negocieri de armistițiu cu Germania.

Ca să înțelegem de ce a fost păstrată tăcerea atît de mult timp, ca să înțelegem cum a fost ruptă această tăcere, trebuie să ne întoarcem la 16 iunie 1940 — la ziua în care destinul a stat pentru o clipă în cumpănă.

*

Sosise sfîrșitul. Armatele germane invadau pămîntul Franței. Parisul, oraș deschis, era ocupat de inamic. Într-o învălmășeală formidabilă, trupele care se retrăgeau

și cei ce se refugiau se înghesuiau pe drumurile Franței. „În fața noastră se perindau adevărate imagini ale debandadei — spune un martor. — Soldați despre care te întrebai ce-au făcut cu armele lor și care se retrăgeau cu camioanele ; avioane care atacau în picaj și pun ctau drumurile cu țăcănitul infernal al mitralierelor lor ; convoaie interminabile de mașini și șiruri nesfîrșite de oameni extenuați, fără să mai vorbim de cicliștii care adormeau pe ghidon și se izbeau de copaci, cădeau în prăpăstii sau ajungeau sub roțile mașinilor..." [4]

La 16 iunie, orele 17, generalul Georges avea să-i trimită lui Albert Lebrun, președintele Republicii Franceze, un mesaj desperat :

„Situația și mai gravă. În est, inamicul a atins liziera de la nord de Dijon și frontul de la Somme. La centru, numeroase coloane blindate se îndreaptă în direcția La Charité ; primejdie de încercuire a grupului III de armate. Pădurea Fontainebleau ocupată. Condiții grele pentru aprovizionarea trupelor și a populației civile care se retrag. Manevre greu de executat datorită aglomerației de pe șosele și bombardării căilor ferate și a podurilor. Absolut necesar să se ia o hotărîre".

Să se ia o hotărîre. Aici era toată problema. Pentru guvernul lui Paul Reynaud existau trei soluții : să părăsească Franța, să treacă în Algeria pentru a continua, de acolo, războiul alături de Marea Britanie ; să rămînă în Franța și să ceară armistițiu ; în ce privește a treia soluție, ea fusese propusă de Londra, de un guvern englez strîns cu ușa. Totuși, această ultimă soluție avea drept inițiator un francez, pe Jean Monnet, șeful delegației economice franceze la Londra.

Generalul de Gaulle — subsecretar de stat la Război în guvernul lui Paul Reynaud — sosise la Londra, venind de la Bordeaux, în zori. Trăsese la „Hyde Park Hotel" și urma să primească, dis-de-dimineață, vizita lui Corbin, ambasadorul Franței, și a lui Jean Monnet. Amîndoi erau sumbri. În timpul nopții Franța ceruse să fie dezlegată de obligațiile pe care le avea față de Marea Britanie.

[4] G. Saint-Bonnet. *Vichy Capitale* (Edition Mont-Louis).

— Nu știm încă — a spus Corbin — cum o să sune răspunsul englezilor, pe care trebuie să ni-l dea în dimineața asta. Credem că vor fi de acord dacă le dăm anumite garanții cu privire la flotă. Ne apropiem, așadar, de ultimele clipe. Consiliul de Miniștri urmează să se întrunească astăzi la Bordeaux și, după toate aparențele, acest Consiliu va fi decisiv.

— Am avut impresia — adaugă Jean Monnet — că numai o lovitură de teatru, care ar aduce în această situație un element cu totul nou, ar fi în măsură să schimbe starea de spirit și, în orice caz, să-l întărească pe domnul Paul Reynaud în intenția sa de a lua drumul Algerului. Așadar, noi am pregătit împreună cu sir Robert Vansittart, secretar permanent la *Foreign Office*, un proiect care se pare c-o să facă impresie. E vorba de o *propunere de unire între Franța și Anglia* ce urmează să fie adresată solemn atît guvernului de la Londra, cît și celui de la Bordeaux. Cele două țări vor hotărî contopirea puterii lor de stat, punerea la un loc a resurselor și a pierderilor lor, într-un cuvînt unirea totală a destinelor lor. În fața unui asemenea demers, făcut în asemenea împrejurări, s-ar putea ca miniștrii noștri să vrea să cîștige teren și, cel puțin, să amîne încetarea luptei. Dar mai e nevoie ca proiectul nostru să fie adoptat și de guvernul britanic. Numai dumneavoastră puteți să obțineți acest lucru de la domnul Churchill. Urmează să luați dejunul acum cu el. E cea mai bună ocazie dacă, bineînțeles, sînteți de acord cu această idee.

Generalul s-a declarat de acord. La dejunul de la „Carlton Club" a expus proiectul de unire. Churchill își mesteca havana cu un aer visător :

— Lordul Halifax mi-a vorbit deja despre asta — spuse el —, dar e un lucru greu de făcut.

„La început reacția mea a fost defavorabilă — povestește premierul —, dar generalul de Gaulle a insistat, arătîndu-mi cît este de necesar în acest moment să se producă un act spectaculos și dramatic, și cît mai repede cu putință".

Cînd s-a ridicat de la masă, Winston Churchill era convins. Era atît de convins, încît a convocat pe loc ca-

binetul britanic și s-a îndreptat imediat spre Downing Street ca să prezideze ședința.

La Bordeaux, reprezentanții guvernului britanic, sir Roland Campbell și generalul Spears, au fost introduși, la orele 16,10, la Paul Reynaud. Veniseră să confirme că guvernul lor se învoia ca Franța să ceară armistițiu, cu condiția ca flota franceză să se regrupeze în porturile engleze.

Orele 16,30. La Downing Street, într-un birou de lîngă sala de ședințe, așteptau doi francezi : generalul de Gaulle și domnul Corbin. Acolo, în dosul ușii, se discuta proiectul de unire. Proiectul salvator. Dacă era acceptat, cele două țări aveau să alcătuiască din acel moment o singură țară. Toți cetățenii britanici aveau să beneficieze — în mod automat — de naționalitatea franceză. Toți cetățenii francezi ar fi devenit cetățeni britanici. N-ar mai fi existat decît un singur guvern, format din francezi și din englezi. Cele două parlamente aveau să alcătuiască unul singur. În felul acesta n-aveau să mai existe, pe de o parte, o Franță învinsă, și, pe de altă parte, o Anglie neînvinsă. Ci un stat unic, franco-englez, hotărît să continue războiul pînă la obținerea victoriei.

Ușa se deschise. Winston Churchill și, în urma lui, miniștrii englezi intrară în birou. Păreau cu toții sufocați.

— Sîntem de acord ! — strigară ei.

Churchill flutură în mînă textul, care fusese acceptat imediat, și i-l dădu lui de Gaulle. „Generalul de Gaulle — va scrie Churchill — l-a citit cu un entuziasm extraordinar".

El a cerut să fie chemat telefonic Bordeaux-ul. Consiliul de Miniștri francez urma să se întrunească și el. Avea oare să hotărască să ceară armistițiu ? Acest pericol exista. Proiectul de unire franco-britanic ar fi putut să schimbe totul. Totul.

Președintele Paul Reynaud era la telefon. Generalul de Gaulle îi citea, accentuînd pe fiecare silabă, textul hotărîrii britanice.

Charles de Gaulle nu bănuia însă că în cabinetul președintelui francez se afla și generalul englez Spears. Acesta din urmă văzu că Reynaud ia o foaie de hîrtie de pe biroul lui și începe să scrie, repetînd fiecare cuvînt, pe măsură ce-l transcria. „În timp ce ascultam — povestește Spears —, eram din ce în ce mai uimit. Reynaud transcria textul declarației de unire propuse de guvernul britanic, după dictarea generalului de Gaulle, care vorbea de la Londra. Scria în mare grabă și agitația lui sporea pe măsură ce se contura mesajul. Fiindcă hîrtia îi aluneca mereu pe birou, i-o țineam. Cum se termina o foaie, îi dădeam alta. La un moment dat i s-a rupt creionul : i l-am dat pe al meu". După ce a isprăvit de transcris și ultimul rînd, Reynaud a strigat în telefon :

— Și el e de acord cu toate astea ? Repet întrebarea : Churchill v-a dat, el însuși, acest text ?

—Da ! E o hotărire a guvernului britanic — i-a răspuns de Gaulle. — Cabinetul o să-și continue dezbaterile. Textul a fost aprobat, cu rezerva cîtorva cuvinte care sînt încă susceptibile de modificări, dar nu sînt decît amănunte. Vă vor solicita, probabil, să fiți președintele primului cabinet de război comun.

Churchill smulse din mîna lui de Gaulle aparatul.

— Alo ! Reynaud ? De Gaulle are dreptate ! Propunerea noastră ar putea avea consecințe uriașe. Trebuie să rezistăm !

— Am înțeles ! — răspunse Reynaud —. De altfel urmează să ne întîlnim mîine.

— Foarte bine ! Pe mîine deci ! La Concarneau !

Cînd Reynaud a pus receptorul în furcă „era transfigurat de bucurie — spune Spears. — Era fericit la gîndul că Franța avea să continue acum războiul. Generozitatea ofertei englezilor întrecea orice limite ; sinceritatea gestului lor era de netăgăduit".

Evident, vorbește un englez. La orele 17,15, cînd s-a întrunit însă Consiliul de Miniștri francez, prezidat de domnul Lebrun, propunerea britanică n-a stîrnit de loc entuziasmul la care se așteptau inițiatorii ei. Care a fost sentimentul predominant ? Stupoare. Camille Chautemps a declarat că nu vrea „ca Franța să devină un dominion".

„Am observat în jurul meu — scrie Weygand — un sentiment de unanimă dezaprobare. Pentru moment era clar că nici nu se putea altfel, deoarece condițiile materiale de inferioritate în care era plasată Franța în urma sacrificiului ei pentru cauza aliată ar fi pus-o, în cazul în care ar fi fost de acord, într-o situație de vasalitate imposibil de conceput !"

Un episod eroi-comic : în sala de ședințe a intrat un ușier care, cu un aer grav, i-a înmînat lui Paul Reynaud un bilețel trimis de doamna de Portes, o doamnă care fusese mai de mult în grațiile lui. Ea îi scrisese la repezeală : „Sper că n-o s-o imiți pe Isabella de Bavaria !" După cum se știe, voluptoasa Isabella cedase Angliei odinioară, în chip nesăbuit, Franța.

La rîndul lui, Paul Baudouin avea să-și amintească și el de „stupoarea care a pus stăpînire aproape pe toți miniștrii atunci cînd președintele Reynaud le-a adus la cunoștință respectiva propunere. Fiecare dintre noi și-a dat bine seama de importanța unei propuneri cu consecințe atît de hotărîtoare. Ea a răsunat, ca un bubuit de tunet, peste spaimele din inimile noastre. Dar nu corespundea de loc așteptărilor noastre. Nu lărgea lațul care sugruma țara. Consiliul de Miniștri n-a discutat-o fiindcă urma să examineze în ziua aceea o singură problemă, care, după părerea tuturor, trebuia soluționată chiar în seara respectivă : era sau nu necesar să se pună capăt luptei ?"

Se revenea la aceeași întrebare primordială, dureroasă, desperată : era necesar, era posibil oare să se continue lupta pe teritoriul francez ? Foarte repede, în sînul Consiliului s-a conturat o majoritate favorabilă cererii de armistițiu. Paul Reynaud a avut de tras numai concluziile la această poziție.

„Atunci — notează el — am declarat că în asemenea condiții guvernul avea să se întrunească din nou, la orele 10 seara, ca să demisioneze, după ce președintele Republicii îi va fi consultat în prealabil pe președinții celor două Camere".

La Londra toți se aflau sub impresia declarației cu privire la uniunea franco-britanică. Se pare că nimeni din cabinetul britanic nu s-a așteptat ca ea să fie respinsă.

Ședința de cabinet a durat pînă la orele 18. După aceea Churchill s-a dus să cineze. Ora plecării în Franța se apropie. Churchill trebuia s-o pornească la drum în aceeași noapte și avea să-l ia cu el pe domnul Sinclair, șeful partidului liberal, pe domnul Attlee, șeful partidului laburist, pe cei trei șefi ai statului-major, precum și un grup mare de ofițeri și demnitari de stat.

În gara Waterloo îi aștepta un tren special. Mașina l-a dus pe Churchill acolo la orele 20. „Puteam să ajungem la Southampton în două ore — povestește premierul britanic —, și după o noapte petrecută pe mare, la bordul unui crucișător care să meargă cu 30 de noduri, să sosim la locul fixat pentru întîlnire a doua zi pe la prînz. Luasem deja loc în tren. Soția mea ne condusese și ea la gară. Dar plecarea întîrzia în mod inexplicabil. Am crezut că era vorba de vreun incident de ordin tehnic. Deodată, secretarul meu particular a sosit val-vîrtej de la Downing Street. Cu sufletul la gură mi-a adus la cunoștință mesajul pe care-l trimisese chiar atunci Campbell de la Bordeaux : «Criză ministerială deschisă... Sperăm să mai avem vești pe la miezul nopții... În așteptarea lor, călătoria prevăzută pentru mîine nu mai poate avea loc». M-am înapoiat la Downing Street cu inima grea".

La orele 23,30, noul guvern francez fusese constituit. Era prezidat de mareșalul Pétain. În timpul nopții, Paul Baudouin i-a transmis lui de Lequerica cererea de armistițiu.

La 17 iunie, orele 7,30 dimineața, generalul de Gaulle, care sosise în ajun la Bordeaux ca să susțină proiectul uniunii franco-britanice, s-a întîlnit cu generalul Spears, care avea să-l însoțească la aerodromul din Mérignac. Acolo îl aștepta un avion. Ceva mai tîrziu, de Gaulle își lua zborul spre Anglia — și spre destinul său.

Avionul făcu escală la Jersey. De Gaulle și Spears s-au îndreptat spre sala de mese. De Gaulle a comandat o cafea.

„După ce sorbi o înghițitură — povestește Spears —, rosti cu tonul unui om care nu vrea să supere pe nimeni, dar care e totuși obligat să spună adevărul :

— Am comandat o cafea ; ăsta e ceai.

Într-adevăr, era clasica băutură călduță care în Anglia se servește în orice împrejurare, fie că ceri ceai, fie că ceri cafea. Martiriul său începuse".

În cursul zilei, Churchill avea să-l primească pe de Gaulle și avea să-i pună imediat la dispoziție B.B.C.-ul. Mareșalul Pétain pronunțase tocmai atunci la posturile de radio un apel dramatic : „Astă noapte am luat legătura cu inamicul și l-am întrebat dacă e dispus să caute, împreună cu noi, după luptă și în mod cinstit, așa cum se obișnuiește între soldați, mijloacele prin care s-ar putea pune capăt ostilităților. Întregul popor francez este chemat să facă front comun în jurul guvernului al cărui președinte sînt în timpul acestor grele încercări și, înăbușindu-și durerea, să aibă încredere deplină în destinele patriei". S-a hotărît ca generalul de Gaulle să-i răspundă bătrînului mareșal a doua zi, la 18 iunie. Cît despre Churchill, el avea să vorbească imediat. A pus să i se înregistreze o scurtă alocuțiune, care a fost difuzată la orele 21 :

„În seara aceasta, veștile care ne parvin din Franța sînt cît se poate de rele și inima mea sîngerează pentru curajosul popor francez, peste care s-a abătut o groaznică nenorocire. Nimic nu va fi însă în stare să zdruncine sentimentele pe care le avem față de el și nici încrederea noastră că geniul Franței se va înălța din nou... *Evenimentele din Franța nu vor influența, în nici un fel nici acțiunile noastre, nici ținta noastră finală*".

Nu mai încăpea nici o îndoială : atitudinea lui Churchill rămînea nezdruncinată.

Mult timp s-a crezut că această atitudine a fost împărtășită și de majoritatea cabinetului britanic. Comentînd atitudinea guvernanților francezi și a celor englezi, istoricii s-au dedat la tot felul de comparații superficiale. O revelație nouă, cu totul neașteptată, ne obligă să ne schimbăm toate părerile care au existat pînă acum cu privire la acest punct.

*

În timpul ultimului război, Suedia, ca și Elveția, a izbutit, în ciuda tuturor vînturilor potrivnice, să-și păs-

treze neutralitatea. Dar mai înainte de orice, guvernul suedez a trebuit să cedeze unei cereri făcute de Hitler sub formă de ultimatum : ca să ajungă în nordul Norvegiei, tancurile germane au folosit drumurile suedeze. În lagărul anglo-saxon i s-a reproşat amarnic Suediei această dezertare a ei de la legile stricte ale neutralităţii. Din acest punct de vedere suedezii nu prea aveau conştiinţa curată. Într-adevăr, după 1945 s-a spus că „guvernul de la Stockholm a tras după el o adevărată ghiulea". Niciodată nici o voce oficială din Suedia n-a formulat în această privinţă vreo explicaţie.

Toate acestea pînă-n vara anului 1965.

Atunci, Bjoern Prytz, fostul ambasador al Suediei la Londra, s-a hotărît să facă la posturile de radio suedeze unele declaraţii senzaţionale :

— Am ezitat îndelung înainte de a spune tot ce ştiu — a declarat diplomatul respectiv, în vîrstă de 78 de ani. — De mai bine de douăzeci de ani ne-a fost oarecum impusă tăcerea în această privinţă. Şi tăcerea aceasta mă rodea, fiindcă ne făcea să ne simţim cu conştiinţa încărcată.

Şi domnul Bjoern Prytz explica în continuare :

— E oarecum vina mea că Suedia a fost învinuită în asemenea măsură. Astăzi însă trebuie să mărturisesc în faţa întregii lumi că noi, suedezii, nu sîntem singurii vinovaţi în această chestiune.

Şi fostul ambasador începu să spună o poveste uluitoare.

În timp ce la 17 iunie 1940 Churchill repeta că el avea să continue lupta cu orice preţ, „pînă ce urma blestemată a lui Hitler va dispărea de pe chipul umanităţii", cîţiva miniştri care făceau parte din propriul lui cabinet de război *începuseră, fără ştirea lui, să ducă tratative de pace cu Germania.*

În 1940, ministru de externe al Marii Britanii era lordul Halifax. Fosta mînă dreaptă a lui Neville Chamberlain, primul-ministru în perioada Münchenului. În mai 1940, Halifax era cît pe ce să fie ales prim-ministru. Regele George al VI-lea îi sprijinea candidatura. Dar Churchill a cîştigat. În cabinetul alcătuit de Churchill, lordul Halifax s-a văzut însărcinat cu afacerile externe. I s-a dat şi un adjunct : subsecretarul de stat Richard

Austen Butler, un politician tînăr, de la care se aştepta foarte mult.

În ziua de 17 iunie 1940, Richard Austen Butler l-a chemat urgent la Foreign Office pe Bjoern Prytz, ambasadorul Suediei la Londra. Natural, acesta din urmă a răspuns imediat la convocare. Ştiind că Franţa ceruse încheierea armistiţiului, suedezul se întreba neliniştit care va fi atitudinea Angliei. De două luni de zile, propria lui ţară era expusă la puternice presiuni din partea Germaniei. Trebuia să cedeze sau nu ? În definitiv totul depindea de atitudinea pe care avea s-o adopte Anglia.

Butler i-a vorbit cu o sinceritate extraordinară :

— Dragul meu — i-a spus el ambasadorului suedez —, sîntem de părere că, în condiţiile actuale, nu e necesar să ducem războiul pînă la capăt. Noi am fi dispuşi să încheiem cu Germania o pace de compromis, bineînţeles în măsura în care ni se vor impune nişte condiţii rezonabile.

În rezumat, suedezul s-a văzut însărcinat de către subsecretarul de stat britanic cu o misiune de informare. Bjoern Prytz şi-a exprimat mirarea : declaraţiile făcute în mod public de Churchill nu se potriveau cîtuşi de puţin cu misiunea pe care i-o încredinţa ministrul lui. Butler avu atunci un gest menit să îndepărteze orice obiecţie :

— Asta nu are nici o importanţă. Ceea ce azi lasă impresia că s-ar opune ideii unei păci de compromis nu va constitui absolut de loc un obstacol la momentul oportun.

Situaţia era însă prea gravă pentru ca Prytz să se declare mulţumit cu un răspuns aşa de vag. El a continuat să insiste, întrebîndu-l pe Butler dacă vorbea în numele lui propriu sau în numele guvernului britanic.

— Problema păcii e unul din principalele motive ale disensiunilor existente la ora actuală în sînul guvernului — i-a răspuns Butler. — Pot să vă asigur că ministrul meu, lordul Halifax, înţelege foarte bine punctul meu de vedere.

Chiar în momentul cînd pronunţa aceste cuvinte, Butler a fost chemat de către lordul Halifax. S-ar fi zis că „fusese dinainte pregătită un fel de înscenare", a

notat domnul Philippe Bernert, lucidul comentator al acestor declarații.

— Așteptați-mă — i-a spus Butler ambasadorului —. La întoarcere o să am cu siguranță noutăți.

Peste un sfert de ceas, Butler s-a înapoiat în biroul lui, aducînd din partea lordului Halifax un mesaj *favorabil unei păci de compromis*. El a rostit apăsat :

— În această problemă, Anglia se va lăsa călăuzită de bunul-simț, și nu de o politică de bluf și de lăudăroșenie.

Cum de nu și-a dat seama Bjoern Prytz că lordul Halifax, în situația respectivă, îl viza pe Winston Churchill, primul ministru ?

Cum s-a înapoiat la ambasadă, Bjoern Prytz a telegrafiat guvernului său. El a reprodus conversația avută, precizînd că o parte a guvernului britanic se gîndea cu toată seriozitatea să pună capăt războiului cu Germania. Cînd telegrama lui Bjoern Prytz a ajuns în mîinile lui Christian Gunther, ministrul suedez al afacerilor externe, acesta din urmă a avut o reacție absolut logică :

— Dacă Anglia alege calea capitulării — a spus el —, n-are rost să ne mai împotrivim cererii pe care ne-au făcut-o nemții.

Așa a primit Wehrmachtul încuviințarea să folosească drumurile suedeze. Așa a putut Ribbentrop, în ziua de 18, să pomenească în fața lui Ciano de *contactul stabilit cu Londra prin intermediul Suediei*.

*

În realitate, Churchill cunoștea prea bine tendințele care ar fi putut produce disensiuni în cadrul cabinetului de război. Pe plan parlamentar și ministerial, bătrînul Winston era un strateg la fel de temut ca și pe uscat, pe apă sau în aer. El a izbutit să le „pună botniță" miniștrilor lui pacifiști, Chamberlain, Halifax sau Butler. La cîteva zile numai după ce avusese loc conversația secretă cu Bjoern Prytz, Richard Austen Butler afirma cu tărie în fața lui Tilea, ministrul României la Londra, „că nu era cîtuși de puțin vorba să se negocieze cu Germania atîta timp cît Wehrmachtul va ocupa un petic, oricît de mic, de teritoriu străin".

În vremea aceea, Richard Austen Butler avea 37 de ani. Era, notează domnul Philippe Bernert, „foarte ambițios". Se alipise tocmai atunci taberei celei mai puternice. „La 17 iunie, el era omul lui Halifax. Dar clanul pacifiștilor era prea timorat și incapabil să-l răpună pe bătrînul leu, așa că Butler a îmbrățișat cauza lui Churchill".

Războiul s-a terminat. Butler, devenit una din speranțele cele mai serioase ale partidului conservator, își spunea că „păcatul lui din tinerețe" fusese dat uitării. Și, într-adevăr, mai bine de patru ani el a fost ministru de finanțe. Toată lumea credea că va fi succesorul lui Churchill. Cînd acesta din urmă avea să se retragă din viața politică, Butler a fost considerat pretutindeni drept cîștigător, înaintea lui Eden, în lupta pentru postul de prim-ministru. Spre surprinderea tuturor, regina l-a ales pe Eden. Mărturisirile lui Bjoern Prytz ne fac să înțelegem acum motivul acestei alegeri. Curtea britanică *știa*. Și nu putea fi vorba să i se îngăduie omului de la 17 iunie 1940 să ajungă să ocupe cea mai înaltă demnitate în Marea Britanie.

Și totuși, cît s-a luptat partidul conservator ca acest „păcat din tinerețe" să rămînă necunoscut ! În 1945, guvernul suedez se pregătea să publice „telegrama Prytz" într-o Carte albă, care avea să dezvăluie în fața lumii motivele știrbirii neutralității suedezilor în 1940. Churchill a făcut presiuni la Stockholm ca să se păstreze secretul cu privire la această chestiune. Suedezii au cedat. În 1955, Ernst Wigforss, fostul ministru suedez de finanțe, și-a permis să facă o aluzie foarte vagă la „o anumită misiune care-i fusese încredințată ambasadorului Suediei la Londra, în 1940, în legătură cu niște eventuale propuneri de pace". O dată mai mult Londra a reacționat : fostul ministru a fost „solicitat să fie mai discret".

Cînd Anthony Eden a trebuit să plece de la putere, opinia mondială a crezut din nou că Butler avea să-i ia locul. El era pe atunci șeful partidului conservator. Spre uimirea tuturor, regina Elisabeta l-a însărcinat cu formarea noului cabinet pe domnul Mac Millan. Din acest moment, Butler a abandonat lupta. Viața lui politică se sfîrșise. Era fapt hotărît ca omul care în 1940 se

arătase dispus să trateze cu Hitler să nu fie niciodată prim-ministru al maiestății sale.

*

Se pot face diverse reflexiuni pe marginea acestui episod. Ce s-ar fi întîmplat oare dacă în mai 1940 lordul Halifax l-ar fi învins pe Churchill ? Ce s-ar fi întîmplat oare dacă peste o lună tendința pacifistă din cabinetul britanic ar fi fost predominantă ? În cazul în care tratativele ar fi continuat, se știe ce condiții era dispus să-i acorde Hitler Marii Britanii. Le-a confirmat chiar el în fața lui Ribbentrop și a lui Jodl :

„Dacă Anglia e dispusă să încheie pace, nu există decît patru puncte care trebuie soluționate, fiindcă n-aș vrea cîtuși de puțin, mai ales după Dunkerque, ca ea să-și piardă prestigiul și nici să încheie o pace care să ducă în vreun fel oarecare la acest lucru. Aceste patru puncte sînt următoarele :

I. Germania e gata să recunoască, din toate punctele de vedere, existența Imperiului britanic.

II. E necesar, așadar, ca și Anglia să recunoască Germania drept cea mai importantă putere continentală, fie și numai datorită importanței situației sale.

III. Doresc ca Anglia să ne înapoieze coloniile germane. M-aș mulțumi cu una sau două, ca să pot soluționa problema materiilor prime.

IV. Doresc să închei o alianță permanentă, pe viață și pe moarte, cu Anglia".

Într-adevăr, poți merge departe cu speculațiile...

„Putem deduce — a spus domnul André Latreille — imensitatea pericolului în care se afla deci Franța". Iar domnul Benoist-Méchin a spus :

„E clar că o pace de compromis între Reich și Anglia s-ar fi putut încheia numai în detrimentul țării noastre".

Ce s-ar fi întîmplat dacă în locul lui Churchill ar fi fost Halifax ? Soarta lumii ar fi fost alta.

Enigma Martin Bormann

„Am convingerea că Martin Bormann e încă în viață".

FRITZ BAUER,
procuror general de Hessa

Se auzea un huruit interminabil, un vuiet surd, dar necontenit. Undele de șoc pătrundeau prin uriașii pereți de beton ai buncărului. Ele sugerau implacabil imagini ale Berlinului pe care nici unul dintre troglodiții hitleriști nu putea să și le alunge din gînd: mormane de ruine, pietre calcinate, bucăți de zid dincolo de care se căscau goluri, șosele desfundate, cratere de bombe. Un cer roșu pe care-l întuneca fumul negru al incendiilor. Pretutindeni, un miros de ars, înțepător, înăbușitor. Și bubuitul artileriei care nu mai contenea și care cu timpul devenea insuportabil.

În seara acelui 1 mai 1945, șapte optimi din Berlin erau în mîinile rușilor. Luptele continuau totuși. Trecuseră mai bine de douăzeci și patru de ore de cînd Hitler murise. Succesorii lui nu se puteau împăca însă cu gîndul de a înceta lupta. Unul mai ales. Un om pe care supraviețuitorii din buncăr l-au văzut în ziua aceea mergînd încoace și-ncolo în uniforma lui cenușie de SS-ist, încălțat cu cizme, ca la paradă. Un om care-și continua activitatea lipsită de orice sens din zilele precedente și care dicta mesaje, ca și cum după moartea dictatorului ar fi vrut să guste pînă la capăt satisfacția unei puteri pe care, în sfîrșit, nu trebuia s-o mai împartă cu nimeni. Omul acela era Martin Bormann.

În aerul rarefiat, pe care ventilatoarele aproape că nu mai izbuteau să-l mişte, el aştepta. Ce anume ? Cei din jurul lui nu ştiau. Dar oare el ştia ? Nimic nu-i schimbase atitudinea plină de vanitate, care făcuse din el, de luni de zile, omul cel mai urît din anturajul führerului. Trecea, îndreptîndu-şi cu aceeaşi morgă trupul îndesat, puternic, încordîndu-şi gîtul gros — „un gît de taur" — şi neizbutind să-şi alunge de pe faţa rotundă, grăsună şi vulgară expresia de neînduplecată duritate, privirea vicleană şi crudă, despre care Eva Braun spunea „că-i dă fiori pe şira spinării".

Faţa îi lucea de sudoare. Din cînd în cînd, cu mîna lui mare, cu degete scurte şi boante, Martin Bormann îşi da pe spate părul negru şi pomădat, rărit de o parte şi de alta a frunţii. Aştepta.

Răbdarea era cea mai pregnantă dintre calităţile sale. Ca să parvină, în Germania, la puterea supremă, dăduse dovadă de o perseverenţă neobosită. Treptat cîştigase încrederea lui Hitler, lăsînd în umbră pe colaboratorii cei mai apreciaţi ai führerului ; devenise indispensabil. Tot ce se făcea sau se desfăcea în marele Reich german trecea prin mîinile lui. Şi acum ajunsese să nu mai dea ordine în numele führerului, ci în numele lui, al lui Martin Bormann. Pentru asta a trebuit ca Germania să se prăbuşească în cel mai îngrozitor cataclism pe care l-a cunoscut istoria ei. Dar ce-i păsa lui Martin Bormann ! Scopul lui fusese atins.

Inteligent ? Nu. Intuitiv ? Nu. Cultivat ? N-a urmat liceul decît pînă în clasa a doua, cînd a renunţat la învăţătură ca să devină administrator la o fermă. Bun strateg ? Nu. În realitate nu era decît un necioplit. Niciodată n-a fost în stare să ţină un discurs : cel mult bolborosea cîteva banalităţi, presărate cu grosolănii. Într-un cerc mai numeros nu îndrăznea să deschidă gura, fiind conştient de incompetenţa lui. Atunci, cum de ajunsese atît de sus ? Pentru că a aspirat să fie unica reflectare a lui Hitler. Pentru că în mod voit şi-a anihilat propria lui personalitate — foarte ştearsă, e adevărat — identificîndu-se cu cea a führerului.

S-a născut la 17 iunie 1900, la Halberstadt, ca fiu al unui subofiţer devenit mai apoi funcţionar la poştă. Mobilizat în 1918, a făcut parte din batalionul 55 artilerie de cîmp ca simplu tunar. Asta pînă-n februarie 1919. Sfîrşitul războiului, înfrîngerea l-au amărît, l-au dezamăgit, ca pe atîţia alţi tineri germani care-i căutau pe cei „răspunzători". Încă din 1920 a aderat la „Asociaţia împotriva predominării evreimii". Apoi a ajuns şef de secţie în organizaţia Rossbach ; scopul oficial al acestei asociaţii de foşti voluntari era formarea de cadre pentru agricultură. În realitate, acolo se învăţa despre necesitatea „eliminării sîngelui evreiesc din trupul poporului german". Aceasta a fost unica educaţie „filozofică" pe care a primit-o Martin Bormann. A crezut orbeşte în tot ce a învăţat în organizaţii de soiul acesteia. Ceea ce contribuie la explicarea ascensiunii lui.

În 1923 ia parte, împreună cu grupul Rossbach din Mecklenburg, la executarea lui Walter Kadow, bănuit că ar fi predat un „patriot" armatei de ocupaţie franceze. Tîrît într-o pădure, nefericitul e mai întîi ştîlcit cu lovituri de ciomag, apoi i se taie gîtul şi se mai trag şi două focuri de armă asupra trupului lui cald încă. Pentru această ispravă, Bormann e condamnat la un an închisoare. La ieşirea din închisoare se produce revelaţia : ia contact cu Partidul naţional-socialist muncitoresc german, pe care un anume Adolf Hitler îl galvanizează prin discursurile sale. Martin Bormann a descoperit drumul Damascului : de acum înainte viaţa lui va fi închinată lui Hitler şi „naţional-socialismului".

În perioada cuceririi puterii face orice, nu refuză nici o sarcină. Este ciinele credincios al lui Hitler, omul care execută orbeşte tot ce-i cere el şi dă dovadă de o extraordinară eficienţă. E răsplătit pentru toate acestea imediat după luarea puterii. În iulie 1933, Hitler dă ordonanţa care hotărăşte soarta lui Hess şi totodată şi pe cea a lui Bormann : „Îl numesc pe camaradul Rudolf Hess şef al Comisiei centrale a partidului, ca să mă reprezinte, şi-i dau depline puteri să hotărască în numele meu în toate problemele privind conducerea partidului". Bormann este numit şeful statului-major al lui Hess. Funcţie foarte înaltă. Partidul nazist e totul în Germania hitleristă. Hitler nu-şi ascunde punctul de vedere. La dieta partidului, în 1934, el declară ·

— Nu statul ne comandă pe noi, ci noi sîntem aceia care comandăm statul.

Rudolf Hess s-a dovedit incapabil de un efort prelungit, de o prezență neîntreruptă, de o muncă zilnică. În loc să stea zi și noapte să aștepte o chemare a führerului, prefera să piloteze un avion sau să facă lungi excursii la munte pentru a coborî cu schiurile. Bormann însă era prezent. Întotdeauna.

Fiindcă prezența aceasta continuă îi era plăcută și comodă lui Hitler, acesta a sfîrșit prin a nu se mai putea lipsi de Bormann. Încă din 1933, Bormann gira toate afacerile financiare ale führerului. Administra mai ales marile venituri pe care i le aducea *Mein Kampf*. Cu banii obținuți cumpăra tablouri, proprietăți ; Bormann a fost acela care a pus să se ridice faimosul Berghof de la Berchtesgaden. Cu timpul a ajuns să controleze toate legile, toate decretele, toate deciziile importante. Decretele cu privire la eutanasie, care au dus în 1939 la „lichidarea" cîtorva zeci de mii de nefericiți alienați, au fost redactate la îndemnul lui Bormann. Spiritul acesta limitat trăia cu privirea ațintită spre biblia lui : *Mein Kampf*. Tot ceea ce scrisese Hitler avea în ochii lui valoarea unui text sacru. Bormann rîvnea să fie unul din părinții noii biserici național-socialiste. În *Mein Kampf* el descoperise necesitatea unei lupte pe trei fronturi : împotriva evreilor, împotriva slavilor și împotriva creștinilor.

Cînd Rudolf Hess a zburat în Anglia pentru a le propune britanicilor să încheie pace, a venit momentul atotputerniciei lui Bormann. Nici un obstacol — nici chiar teoretic — nu mai exista acum între el și preaiubitul lui führer. Sub conducerea lui, lupta împotriva evreilor a luat proporțiile de necrezut pe care le cunoaștem cu toții. Bormann a fost unul dintre inițiatorii faimosului plan *Nacht und Nebel* (Noapte și Ceață), ai „soluției finale" a problemei evreiești, ai exterminării polonezilor și a țiganilor nomazi. Cînd a început invazia în Rusia, el a făcut totul pentru a împiedica crearea armatei lui Vlasov. În ochii lui, orice apropiere de un slav constituia un păcat de moarte. Bormann a dat ordin ca prizonierii să fie tratați ca niște animale sălbatice. Recomanda mereu „duritatea", și pentru Bormann acest cuvînt avea un sens foarte

precis. În lagărele germane prizonierii mureau cu miile. Bormann dorea ca populația slavă din Ucraina să dispară cu desăvîrșire, pentru ca teritoriul acela fertil să fie pus la dispoziția emigranților germani. Documentul de mai jos nu mai are nevoie de nici un comentariu. El este suficient ca să ni-l zugrăvească pe Bormann așa cum era în realitate. E vorba de o notă adresată lui Rosenberg, un alt demnitar al partidului.

„1. E de dorit ca fetele și femeile de pe teritoriile ocupate din Est să avorteze. Juriștii germani nu trebuie în nici un caz să se opună acestui procedeu. După părerea führerului, ar trebui chiar să se organizeze un comerț înfloritor de mijloace anticoncepționale pe teritoriile ocupate din Est, căci noi n-avem nici un interes ca populația negermană să prolifereze.

2. Pericolul unei creșteri mai intense a populației negermane este considerabil, fiindcă, bineînțeles, condițiile de viață ale populației negermane se îmbunătățesc din ce în ce și devin din ce în ce mai stabile. Tocmai din acest motiv trebuie să luăm toate măsurile necesare împotriva creșterii populației negermane.

3. Nu va trebui deci în nici un caz să înființăm un serviciu medico-social german pentru populația negermană de pe teritoriile ocupate din Răsărit. De exemplu, vaccinarea populației negermane, precum și alte măsuri preventive asemănătoare nici nu trebuie luate în discuție.

4. În nici un caz nu trebuie să se asigure populației negermane o pregătire în institute de învățămînt superior. Dacă vom face această greșeală, vom cultiva noi înșine o viitoare rezistență. După părerea führerului, este absolut suficient ca populația negermană, inclusiv ucrainenii, să învețe să citească și să scrie.

5. Nu trebuie să favorizăm în nici un caz apariția vreunei cît de slabe conștiințe de superioritate la populația negermană. Se impune contrarul.

6. În locul scrierii actuale se va preda de acum înainte scrierea normală".

Lucrul cel mai curios este însă faptul că oamenii de încredere ai lui Hitler nu se înșelau în privința valorii

lui Bormann. Doctorul Hans Frank spunea că „mîna dreaptă" a führerului era o „creatură josnică, care nu avea nici un fel de scrupule". Ministrul de finanțe, Lutz Schwerin von Krozigk, îl descrie astfel : „Omul acesta — care, datorită ascensiunii lui tacite, a reușit să capete din ce în ce mai multă influență, a avut comun cu predecesorul său antipatia pentru etichetă, pentru publicitate și pentru «discuțiile cu șefii». Se simțea, ca și Hess, total inferior cînd se afla în prezența unor oameni valoroși. Era singurul lucru care-i apropia. Bormann nu cunoștea nici o înclinație spre visare. El poseda un realism cinic și o siguranță instinctivă în materie de intrigi, cum rar se întîlnea chiar în cercurile hitleriste, unde intrigile se practicau pe scară largă, un arivism ce nu-și afla perechea decît la Himmler, cu care semăna prin disprețul lui față de viață și de adevăr, fapt pentru care putea să-l invidieze pînă și Goebbels. Îi ținea bine în frîu pe gauleiteri, care îl urmau supuși, și nu admitea nici o delăsare în conducerea partidului".

Oameni ca Göring și chiar Himmler au ajuns să vadă în Bormann o gogoriță. S-au încumetat să critice în fața lui Hitler metodele lui și asprimea inumană a procedeelor pe care le folosea. Zadarnic însă.

— Știu că Bormann e brutal — răspundea Hitler. — Dar execută cu o punctualitate remarcabilă tot ceea ce-i încredințez ; și tot ce face este plin de bun simț. Numai datorită durității și metodelor lui intransigente izbutește el să îndeplinească programul formidabil pe care i l-am dat în sarcină.

Și adăuga cu o sinceră admirație :

— Rapoartele lui sînt atît de meticulos alcătuite și atît de detaliate, încît n-am altceva de făcut decît să-mi pun semnătura pe ele. Cînd sînt cu Bormann, lichidez în zece minute un vraf întreg de dosare, în timp ce cu alții îmi trebuie ceasuri întregi ca să iau aceleași hotărîri.

Lui Bormann i s-au atribuit tot felul de calificative: „Eminență cenușie și mută", „Organizator neobosit", „Mefisto al celui de-al treilea Reich", „Eminență brună", „Hercule al hîrtoagelor". Hitler însuși îi spunea „Mein Sphinx" („Sfinxul meu"). Ca să-i fie mereu pe plac și mereu la dispoziție, Bormann adoptase ritmul de viață — cu

totul anormal — al stăpînului său. Stătea treaz, ca și el, pînă la orele cinci dimineața ; se scula, în schimb, la orele unsprezece. După propria lui mărturisire, lucra „ca un cal care n-are nici măcar o duminică de odihnă și care de multe ori nu doarme nici noaptea". Își găsise, în sfîrșit, adevărata chemare : „Să împlinească toate dorințele lui Hitler — spune Philippe Bernert —, să rezolve toate problemele în locul lui și să-l ferească de orice întîlnire neplăcută și de orice veste proastă, care l-ar enerva, să-l facă tot timpul să aibă convingerea că este omul providenței și nu se poate înșela..."

Curînd, nici unul din marii demnitari ai regimului nu va mai putea trece peste barajul ridicat de Bormann. Practic, ei se văd eliminați.

— E prea tîrziu ca să mai intervin — va spune atunci Himmler. — Sînt nevoit să mă înțeleg cu omul ăsta periculos, cu toate că-l consider răspunzător pentru majoritatea hotărîrilor celor mai dezastruoase ale führerului.

La Nürnberg, Göring avea să explodeze :

— Dacă aș putea să-l aduc pe bădăranul ăsta cinci minute în celula mea și dacă s-ar închide ușa, n-ar mai trebui să fie adus înaintea unui tribunal, vă asigur ! Aș strînge scîrnăvia asta de gît cu propriile mele mîini. Și nu numai pentru ceea ce mi-a făcut mie personal ! Mai ales pentru toate lucrăturile sale mîrșave în spatele führerului !

Oare Bormann era conștient de atmosfera de ură care se crease încetul cu încetul în jurul lui și ajunsese, literalmente, să-l învăluie ? Fără îndoială că nu. El trăia cu conștiința liniștită, ca unul ce-și face datoria. Îi scria nevestei sale : „Îndată ce führerul nu va mai avea nevoie de mine, mă voi retrage ca să gust și eu cîțiva ani de liniște alături de tine și de copii..." Copii ? Avea nouă : cinci băieți și patru fete. Nevasta lui, Gerda, îi creștea în unicul cult al preaiubitului führer. Corespondența dintre Bormann și soția sa, publicată de biograful său, Joseph Wulf, îl uluiește astăzi pe cititor [1]. În 1929, Bormann a luat-o în căsătorie pe fata judecătorului Buch. Era pe atunci o partidă bună. Hitler fusese martor la ceremonie. După cum era și firesc, băiatul cel mai mare l-a avut ca naș pe Hitler

[1] Joseph Wulf. *Martin Bormann, l'ombre de Hitler.* (L'Air du Temps, Gallimard).

și i s-a dat numele de Adolf-Martin. Gerda, ca și soțul ei, detesta religia creștină, căreia-i aparținuse. S-a străduit într-atît să alunge din mintea copiilor ei pînă și cea mai mică umbră de superstiție, încît Hitler i-a acordat pentru aceasta medalia de aur a partidului. Tot ce-o interesa pe Gerda era să pună la dispoziția Germaniei cît mai mulți național-socialiști mititei. Și, cu toate că a făcut ea însăși tot ce-a putut în direcția asta, i s-a părut că nu e destul. Atunci i-a propus soțului ei să facă copii și cu cea mai bună prietenă a ei, o actriță. Cînd aceasta, pe nume Manja Behrens, a cedat, în sfîrșit, insistențelor lui, Bormann i-a scris nevestei sale o scrisoare de o sinceritate cu totul extravagantă, în care se oglindește vanitatea lui neroadă : „Tu știi ce voință am eu : cum ar fi putut să-mi reziste Manja ? Acum ea îmi aparține și sînt fericit. Pare de necrezut, dar am senzația că sînt un om căsătorit de două ori". Afirma, așadar, că e foarte fericit cu cele două femei ale lui. Hotărît lucru, era un dar ceresc : după anii fericiți ai căsătoriei au urmat copii frumoși și, la urmă, ca o încoronare, a venit și amanta. Și-și termina spovedania după cum urmează : „Acum va trebui să fiu de două ori și chiar de trei ori mai prudent ca să mă mențin sănătos și în formă".

Gerda Bormann era încîntată de pleașca peste care dăduse preaiubitul ei Martin. O prețuia așa de mult pe Manja ! Copiii erau atît de atașați de ea ! Și era o gospodină bună ! Gerda nu-și mai dorea decît un lucru : ca Manja să aibă cît mai repede un copil cu bărbatul ei : „Ai să ai tu grijă fără-ndoială de asta". Și-l mai sfătuia să aibă grijă ca cele două neveste ale lui „să facă copii alternativ, pentru ca întotdeauna una din ele să fie la dispoziția sa". Cel mai bun lucru ar fi ca Manja și viitorii ei copii să vină să locuiască împreună cu ea, cu Gerda, în casa lor de la Obersalzberg. „Nu e posibil ca ea să nu facă copii, te cunosc eu prea bine în privința asta !", spunea ea mereu. Și declara dinainte că față de copiii Manjei ea avea să fie ca o a doua mamă. Exista un singur motiv de îngrijorare : „Cu toate că Manja nu e o credincioasă în adevăratul sens al cuvîntului, ea nu s-a lepădat, totuși, definitiv de religia creștină". Gerda își sfătuia bărbatul să-i dea Manjei cărți și s-o lămurească încetul cu încetul în această privință.

Curînd, Gerda și Martin Bormann au început să dorească să legalizeze această legătură. Gerda pretindea că e absolut convinsă de necesitatea unei legi care să îngăduie căsătoriile duble „în interesul poporului". La 10 februarie 1944, ea îi scria lui Bormann, la cartierul general al führerului : „Fiecare om sănătos la trup și la minte ar trebui, în calitate de membru folositor al comunității naționale, să se gîndească la posibilitatea de a mai contracta încă una sau două căsătorii în afară de cea legitimă. Desigur, statul ar trebui să recunoască aceste legături și să garanteze celei de-a doua și celei de-a treia soții aceleași condiții de trai ca și celei dintîi. Natural, împreună cu copiii lor, ele ar trebui să aibă o casă proprie, în care capul familiei să vină în vizită cam la cincisprezece zile o dată. Asemenea legături ar fi cît se poate de fericite, fiindcă soțul, eliberat de grijile cotidiene, ar avea mintea liberă". Gerda a mers chiar pînă acolo încît a redactat textul autorizației pe care legea urma să-l sancționeze. În cazul lui Martin Bormann era suficientă următoarea atestare : „...Eu, de comun acord și cu asentimentul soției mele Gerda, doresc să contractez cu M... o căsătorie dublă în interesul poporului". Cît despre Gerda, ea n-avea să scrie decît atît : „Eu, Gerda Bormann, născută Buch, îmi dau consimțămîntul pentru proiectul soțului meu de a contracta cu M... o căsătorie în interesul poporului".

Și această admirabilă scrisoare se încheia cu următoarea întrebare : „Ce părere ai ?"

Aliații debarcaseră în Vest. Armata lor trecuse Rinul. Din Est, diviziile sovietice înaintau impetuos spre inima Germaniei. Bormann nici nu se sinchisea. Pentru el nimic nu se schimbase. Își continua cu perseverență munca lui asiduă, interpretarea zilnică și activă a național-socialismului : „Führerul e führer ! — îi scria el soției. — El e mai presus de orice critică. Ne depășește pe toți ca vîrful Everest. Și trebuie să-i fii întotdeauna recunoscător, chiar dacă, atunci cînd e furios, te dă afară..."

Numai că sănătatea acestui „Everest" era din zi în zi mai șubredă. Cel mai ciudat lucru era că Bormann, tocmai din exces de servilism, era în mare măsură vinovat de aceasta. El îl proteja pe doctorul Morell, pe care i-l

plasase lui Hitler. Morell practicase înainte medicina într-un cartier mărginaş al Berlinului, unde poliţia îi închisese în repetate rînduri clinica lui clandestină. Hitler suferea de spasme ale colonului. Morell îi calma aceste spasme dureroase dîndu-i nişte pilule preparate de el, un amestec periculos de stricnină şi beladonă. Beladona îi paraliza reflexele, şi astfel scopul era atins, dar ea încetinea, în acelaşi timp, activitatea cerebrală a pacientului. De aceea, în compoziţia pilulelor intra şi stricnină, care, în schimb, îi excita puternic nervii. Doza maximă era de nouă pilule pe zi. La sfatul lui Morell, Hitler lua pînă la douăzeci pe zi. Curînd a fost apucat de un tremurat convulsiv şi i-a paralizat piciorul drept. Atunci au fost aduşi să-l examineze trei medici renumiţi. Aceştia l-au acuzat pe doctorul Morell că l-ar fi otrăvit pe Hitler „din incapacitate". A intervenit Martin Bormann. El a pus să fie examinate pilulele de către un „specialist", un individ în slujba lui. Apoi, triumfător, a venit cu un certificat în care era atestată „totala lipsă de nocivitate a medicamentului". Cei trei doctori care dăduseră semnalul de alarmă au fost şterşi de pe lista medicilor. Li s-a interzis chiar să-şi mai exercite profesiunea. Unul dintre ei, doctorul Brandt, a îndrăznit, la puţin timp după aceea, să-i trimită lui Hitler „un raport îngrijorător cu privire la starea sanitară din oraşele Reichului care fuseseră bombardate de aviaţia aliată" [2]. El a fost arestat şi condamnat la moarte. În dosarul lui s-a găsit raportul transmis de Bormann lui Hitler. Hitler, care devenise incapabil să mai scrie lizibil din cauza tremurului mîinii sale, a mîzgălit pe margine nişte cuvinte fără noimă : *„Porc, pui de năpîrcă, asasin, să fie omorît..."*

Cîteva luni mai tîrziu, cînd Hitler însuşi a încetat să mai aibă încredere în Morell, Bormann avea să-l părăsească pe doctor fără nici o remuşcare. Pentru el, dreptatea era întotdeauna de partea lui Hitler. Şi atunci, Bormann avea să vorbească cu dispreţ despre „şarlatanul ăla care-l calcă îngrozitor pe nervi, circulă într-o limuzină ultraelegantă şi mai are tupeul incalificabil de a-şi păstra şoferul, un tînăr care de mult ar trebui să fie pe front..."

[2] Philippe Bernert. *Martin Bormann, le Revenant*, în „Grandes énigmes de l'histoire" de Gilbert Guilleminault (Gautier-Languereau).

*

Sfîrşitul lui aprilie 1945. Tancurile ruseşti au intrat în cartierele mărginaşe ale Berlinului. Hitler tocmai şi-a sărbătorit cea de-a cincizeci şi şasea aniversare. A ajuns o epavă. Asta nu-l împiedică însă pe Goebbels, ministrul propagandei, să declare la radio :

„Vă asigur că starea sănătăţii führerului este înfloritoare. El se află, ca întotdeauna, în fruntea trupelor, pe care le îmbărbătează şi le călăuzeşte !

Pentru această zi mare, Himmler şi Göring au făcut o călătorie la Berlin. Primul a venit de la cartierul lui general din nord, cel de-al doilea de la cartierul lui general din sud. Nici unul, nici celălalt nu-şi mai fac iluzii : totul e pierdut. Singura lor speranţă : încheierea unei păci separate în Vest cu anglo-americanii. De altfel, Himmler n-a mai stat pe gînduri. Totul e pregătit ca să-l primească, chiar în ziua următoare, pe contele Bernadotte, rudă cu regele Suediei şi unul dintre conducătorii Crucii Roşii Internaţionale. Prin intermediul lui, Himmler intenţionează să le facă aliaţilor din Vest o serie de propuneri concrete. Cît despre Göring, el e cu capu-n nori, visează la o întîlnire spectaculoasă cu Eisenhower, în cadrul căreia cei doi „mari conducători" ar reedita întîlnirea dintre Napoleon şi Alexandru pe pluta de la Tilsit... Ca şi Himmler, Göring se încăpăţînează să spere că anglo-americanii vor întoarce armele împotriva ruşilor, foarte fericiţi de ajutorul pe care li-l va da, în acest caz, armata germană. În felul acesta avea să fie salvat şi Berlinul. Iar steagul roşu nu va flutura niciodată deasupra lui. Nimic, dar absolut nimic nu vine în sprijinul acestei iluzii. Şi totuşi, atît Himmler cît şi Göring se agaţă de ea cu desperare. Ei îl imploră pe Hitler să înceteze lupta. Führerul îi ascultă cu o tristeţe plină de dispreţ. Nici măcar nu se înfurie. Cu un aer obosit, le dă voie să părăsească Berlinul pentru a se duce fiecare la cartierul lui general. Cît despre el :

— Voi rămîne la Berlin împreună cu cîţiva oameni loiali, ca Martin Bormann, care mi s-au alăturat din propria şi libera lor voinţă şi care sînt de acord, dacă va fi nevoie, să moară alături de mine, aici...

Göring se uită îngrozit, pentru ultima oară, la dicta-

torul cu părul alb, cu fața vlăguită și căruia-i tremură capul. Și voluminosul mareșal, după ce a dat pe gît mai multe pahare de coniac, a dispărut în noapte, părăsind, avea el să spună, „buncărul acela unde nu mai comanda Hitler, ci Bormann".

Ajuns în adăpostul lui din Bavaria, Reichsmarschallul va adăuga, referindu-se la Bormann :

— E dușmanul meu de moarte. Nu pîndește decît momentul să mă execute. Sînt sigur că Hitler l-a desemnat ca succesor al lui în locul meu.

La 23 aprilie, rușii încercuiseră aproape complet capitala. Bormann intră în biroul führerului. Mai „sfinx" decît oricînd, el îi întinde lui Hitler un mesaj. E de la Göring. Göring care, „lac de sudoare din cauza frămîntării", a ezitat ceasuri întregi de teamă să nu-i dea apă la moară lui Bormann. Göring care spunea : „Dac-o iau înainte acuma, aș putea fi luat drept trădător ; dacă nu acționez, aș putea fi acuzat că n-am făcut nimic în momentul dezastrului". Göring, care, în sfîrșit, s-a decis să-i trimită lui Hitler prin cablu următoarea telegramă :

„Führerul meu !

În urma hotărîrii pe care ați luat-o de a rămîne în fortăreața Berlinului, sînteți de acord să-mi încredințați imediat conducerea Reichului, avînd libertate totală de acțiune atît în problemele de ordin intern cît și în cele de ordin extern ? În felul acesta, voi acționa în calitate de delegat al dumneavoastră, în conformitate cu decretul pe care l-ați emis la 29 iunie 1941. Dacă nu voi primi nici un răspuns din partea dumneavoastră în cel mult două ceasuri, voi considera că nu mai aveți libertate de acțiune și că — în conformitate cu condițiile prevăzute în decretul dumneavoastră — eu sînt cel care trebuie să ia în mînă cu totul, pentru salvarea situației, interesele țării și ale poporului nostru. Cunoașteți sentimentele pe care vi le port, în ceasul acesta, cel mai greu din viața mea. N-am cuvinte pentru a exprima ceea ce simt. Dumnezeu să vă ocrotească și să vă ajute ca, în pofida situației grele, să ne putem revedea cît mai curînd.

Al dumneavoastră credincios,
Hermann Göring".

Hitler lasă să-i cadă din mîini telegrama. Cu o voce egală, Bormann prezintă textul ca pe un „ultimatum", ca pe o tentativă lipsită de loialitate de „uzurpare" a puterii supreme. „Eminența brună" și-a îndeplinit o dată în plus munca ei de subminare.

„Hitler arăta ca scos din minți — povestește Albert Speer, ministrul armamentului, care asistase la scenă — și era furios pe Göring. A spus că de mult bănuia el că Göring îl va trăda, că este un individ corupt, un tip care se droghează..." După aceea, Hitler se calmează și adaugă :

— Ei bine, să negocieze Göring capitularea. N-are importanță cine își asumă această sarcină !

Dar așa ceva nu-i convine lui Bormann. Mai ales cînd vede că se apropie, în fine, ceasul puterii supreme. Atunci îl sfătuiește pe Hitler să redacteze o telegramă în care să-l acuze pe Göring de „înaltă trădare". I se aduce lui Göring la cunoștință că, „ținîndu-se seama de serviciile pe care le-a adus atîta timp partidului nazist și statului, va fi absolvit de pedeapsa cu moartea, cu condiția să demisioneze imediat din toate funcțiile pe care le ocupă" [3]. Göring primește ordin să răspundă cu un singur cuvînt : da sau nu. Dar, arată William Shirer, „ființa abjectă care era Bormann nu s-a mulțumit numai cu atît. Cu ajutorul emițătorului său propriu, el a expediat o radiogramă la cartierul general SS din Berchtesgaden, ordonînd arestarea imediată a lui Göring, a statului său major și a lui Lammers (secretar de stat al Cancelariei Reichului) pentru «înaltă trădare». Ordinul lui Bormann a fost executat întocmai : a doua zi, înainte de ivirea zorilor, singurul «mareșal al Reichului» din istoria Germaniei s-a văzut prizonier al SS-iștilor".

Se apropie sfîrșitul. Pînă și Hitler e conștient de acest lucru. Și, împreună cu el, toți cei din buncăr. Toți afară de Bormann, care continuă să stea cu nasul în dosarele lui, să dea ordine și să trăiască ca și cum cel de-al treilea Reich avea să dureze o mie de ani. El a înființat acel Volksturm, o gardă națională alcătuită din toți civilii germani între șaisprezece și șaizeci de ani. I-a aruncat fără arme, fără nici o instrucție militară în fața tancurilor rusești. El a creat organizația „Werwolf" (comandoul pri-

[3] William L. Shirer. *Le troisième Reich, des origines à la chute* (Stock).

colicilor) ; a dat ordin ca dușmanul să fie atacat pe la spate, să fie sabotată aprovizionarea sa, spitalele sale de campanie, trimițîndu-i pe franctirori la o moarte sigură. A visat să facă uz de gaze. Dar era prea tîrziu : uriașele stocuri de gaz Tabun — în cantitate atît de mare, încît ar fi putut să otrăvească întreaga Europă — au căzut chiar atunci în mîinile americanilor. Păcat.

Bormann descoperă și cum să încununeze cu strălucire acest nemaipomenit apocalips : prin emițătorul lui personal, ultima legătură a buncărului cu exteriorul, el transmite două ordine. Primul : „Opriți în înaintarea lor de vitezele noastre trupe, rușii folosesc tunelurile metroului ca să avanseze. Ordon să se dea drumul stăvilarelor rîului Spree și să se inunde toate tunelurile situate la sud de Cancelarie". Or, acolo se aflau mii de soldați germani răniți, mii de femei și copii. Toți — absolut toți — au fost măturați de apele rîului și înecați. Al doilea ordin al lui Bormann : tot ce se află în Germania neocupată încă de ruși sau de aliații occidentali trebuie să fie aruncat în aer : „Centrale electrice, rezervoare de apă, de gaze, poduri, căi de comunicație, trenuri de marfă, locomotive, vapoare, instalații portuare, uzine, depozite de alimente..." Așadar, poporul german va trebui să moară de foame ? Ce-i pasă lui Bormann ? El dă sfaturi : „Avem atît de multe plante sălbatice bogate în vitamine, încît familiile pot ușor să supraviețuiască, asigurîndu-și, printr-o culegere rațională a lor, două pînă la trei mese complete pe săptămînă. Și din legumele sălbatice uscate se poate face de asemenea făină..."

Ce crede Bormann ? Ce speră Bormann ? Cînd se întîlnește pe unul din culoarele buncărului cu trei tineri ofițeri, printre care și căpitanul Gerhard Boldt, prim-aghiotant al generalului Guderian, le pomenește de armata Wenck — care însă de cîteva ore încetase să mai existe — și de apropiata eliberare a Berlinului. Și adaugă cu emfază :

— Iar voi, care credincioși führerului nostru ați fost alături de el în ceasurile cele mai grele, veți primi cele mai înalte funcții în stat, fiindcă în curînd această luptă se va termina victorios, și veți primi și proprietăți vaste drept recompensă pentru serviciile voastre loiale.

„După aceea — povestește Boldt — ne-a zîmbit amabil și s-a depărtat cu un aer plin de siguranță".

În noaptea următoare, același Boldt e trezit din somn de o discuție violentă care răzbate din încăperea alăturată. Ciulește urechea. Se aude vocea generalului Burgdorf, aghiotantul lui Hitler, care se ceartă cu Bormann. Burgdorf strigă, și-n glasul lui e mînie și desperare :

— Au murit pentru voi, ca să duceți voi o viață îmbuibată, ca să vă satisfaceți voi pofta de putere ! Tineretul unui popor de optzeci de milioane de oameni și-a vărsat sîngele pe toate cîmpurile de luptă din Europa, milioane de oameni nevinovați au murit crezînd în dreptatea cauzei lor, în timp ce voi, căpeteniile partidului, ați adunat averi cu ajutorul puterii voastre ! Ați dus o viață de huzur, ați strîns bogății uriașe, ați jefuit bunuri, v-ați construit palate, v-ați lăfăit în belșug, înșelînd și asuprind poporul ! Ați tîrît în noroi idealul nostru, entuziasmul nostru, credința și sufletul nostru ! Oamenii nu erau pentru voi decît instrumentele ambiției voastre nemăsurate ! Ați distrus civilizația noastră milenară, ați nimicit poporul german ! Și numai dumneata porți această răspundere îngrozitoare !

Generalul — spune Boldt — a pronunțat ultimele fraze pe un ton patetic. În adăpost se așternuse o tăcere mormîntală și se auzea respirația lui sacadată. Se auzi apoi glasul lui Bormann, calm și perfid, care n-a găsit nimic altceva să-i spună în afară de următoarele cuvinte :

— Bine, dragul meu, dar nu trebuie să-i bagi pe toți în aceeași oală. Dacă toți ceilalți s-au îmbogățit, eu, în schimb, n-am nimic să-mi reproșez în privința asta. Ți-o jur pe tot ce am mai sfînt... În sănătatea ta, dragul meu !

Gerhard Boldt era pur și simplu scîrbit. El știa că Bormann își cumpărase o vastă proprietate în Mecklenburg, alta în Bavaria și că-și construise o vilă „extrem de luxoasă" pe Chiemsee...

Adolf Hitler a terminat redactarea testamentului său. Patru martori au fost aduși să-l semneze : Joseph Goebbels, generalul Burgdorf, șeful statului-major, Hans Krebs... și Martin Bormann. Cu această ocazie, Bormann a aflat că amiralul Doenitz fusese numit președinte al

Reichului, Goebbels, cancelar al Reichului, iar el, Bormann, ministru al partidului. „Cu toate că unii dintre acești oameni — scria Hitler —, ca, de exemplu, Martin Bormann, doctorul Goebbels etc..., n-au vrut niciodată să părăsească Berlinul, führerul îi roagă să pună interesul națiunii mai presus de sentimentele lor personale". În testamentul său particular, Hitler scria : „L-am ales ca executor testamentar pe Martin Bormann, cel mai credincios camarad al meu de partid. Îl autorizez să ia în mod definitiv și legal toate hotărîrile". Hitler îl însărcinează pe Bormann să aibă grijă de frații și de surorile lui, de mama Evei Braun și de toți colaboratorii săi.

La 30 aprilie, orele 15,30, Hitler se sinucide împreună cu Eva Braun. Martin Bormann duce el însuși cadavrul Evei Braun spre grădina Cancelariei, unde urmează să fie înhumată alături de acela care, in extremis, o luase în căsătorie. Dar Kempka, șoferul lui Hitler, îi ia cadavrul din brațe.

— Știam cît de mult îl disprețuia ea în tăcere — a explicat șoferul — și n-am putut suporta s-o atingă.

Bormann salută cadavrele cu brațul întins. Apoi, ca un automat, se întoarce în biroul lui. În calitate de executor testamentar avea să pună oare capăt măcelului, inutilului măcel ? Nu. Se petrece însă un lucru fantastic : timp de douăzeci și patru de ore — exact douăzeci și patru de ore —, Bormann ascunde în fața întregii lumi moartea lui Adolf Hitler. Prin radio, el îi aduce la cunoștință amiralului Doenitz că a fost numit succesorul lui Hitler în locul „fostului mareșal al Reichului Göring"... Omite însă să adauge că führerul e mort ! S-a ajuns astfel la următoarea explicație, care a priori părea totuși neverosimilă : Bormann, fericit din cale afară că are prilejul să exercite, în sfîrșit, și el o putere nelimitată din punct de vedere teoretic, nu putea concepe să lase să-i scape din mînă o asemenea putere. Dar se va ști oare vreodată cîte vieți a costat această ultimă nebunie ? La 1 mai, orele 7,40 — la șaisprezece ore de la moartea lui Hitler —, Bormann îi trimite lui Doenitz următoarea telegramă :

„Testamentul a intrat în vigoare ; voi căuta să mă întîlnesc cu dumneavoastră cît mai repede cu putință.

Pînă cînd sosesc eu acolo, ar fi mai bine, după părerea mea, să i se amîne publicarea.

Bormann".

Fapt cert este că Bormann, în clipa cînd expediază această telegramă, dorește cu adevărat să ajungă la cartierul general al lui Doenitz, la Ploen, în Schleswig-Holstein. În răstimpul dintre moartea lui Hitler și redactarea acestui mesaj, el a studiat mai multe posibilități de a ajunge acolo. S-a gîndit mai întîi la o evadare în masă, trecînd peste liniile rusești. În adăposturile Cancelariei există cîteva sute de soldați și ofițeri. O ieșire forțată n-ar avea oare șanse de succes ? Cei din buncăr au primit ordin să se pregătească în vederea acestei încercări, fixată pentru noaptea de 30 aprilie spre 1 mai. După aceea, Bormann a renunțat la ea. I-a venit în minte o altă posibilitate. De vreme ce Goebbels și el însuși sînt, grație testamentului lăsat de führer, membri ai guvernului, n-ar putea oare să le ceară rușilor un permis de liberă trecere ca să ajungă la Doenitz și, împreună cu el, să pregătească capitularea ? În această eventualitate, refuzul lui Bormann de a anunța moartea lui Hitler și-ar avea o explicație. Fiind convins că avea să ajungă la Doenitz, el preferă să-i aducă personal vestea la cunoștință. Se va simți mai puternic și-și va consolida astfel situația sa de conducător al noului Reich. „Un asemenea calcul — scria Trevor-Roper — poate să ni se pară ridicol, dar în raiul nebunilor naziști nimic nu părea ridicol". În aceste din urmă ceasuri, Goebbels nu mai participă decît de departe la viața din buncăr. Führerul lui a murit și el consideră că viața nu mai merită să fie trăită. Pregătește deja atît propria lui moarte, cît și pe cea a soției și — culmea oroarei — a celor șase copii ai săi. Iar omul care conduce tot acest dans macabru este Martin Bormann. Numai Martin Bormann.

S-a luat legătură cu Cartierul general rus. Sovieticii s-au declarat de acord să primească o delegație alcătuită din generalul Krebs, colonelul Duvfing și un locotenent ca interpret. Cei trei au părăsit buncărul. Pentru Bormann a început atunci așteptarea. S-au scurs mai multe ceasuri. Și Bormann încă nu l-a anunțat pe Doenitz de moartea führerului !

Krebs se va înapoia în buncăr abia pe la amiază. Aduce veşti proaste. Ruşii cer capitularea necondiţionată. Toate persoanele care se găsesc în adăpost vor fi făcute prizoniere. Eventualitatea trecerii autorizate a lui Bormann spre Schleswig-Holstein a fost respinsă cu dispreţ. Tentativa a eşuat.

Pentru Bormann, care nu ţine cîtuşi de puţin să devină prizonierul ruşilor şi care nu se gîndeşte în nici un caz să se sinucidă ca Goebbels, n-a mai rămas altă posibilitate de a scăpa din buncăr decît evadarea peste liniile sovietice.

Orele 15,15. O nouă telegramă adresată lui Doenitz. Aceasta e semnată însă de Goebbels : „Amiralul Doenitz. Foarte secret. Urgent. Să fie descifrată de un ofiţer. Führerul a murit ieri la orele 15,30. Un testament datat din 29 aprilie vă desemnează preşedinte al Reichului, pe ministrul doctor Goebbels cancelar, pe Reichsleiterul Bormann ministru al partidului, iar pe ministrul Seyss-Inquart ministru al afacerilor externe. Din ordinul führerului, acest testament a fost trimis în afara Berlinului în mai multe exemplare, destinate dumneavoastră, feldmareşalului Schoerner, arhivelor şi publicităţii. Reichsleiterul Bormann speră să plece spre dumneavoastră astăzi ca să vă expună situaţia. Momentul şi modul în care acest lucru va fi anunţat presei şi trupelor rămîn la libera dumneavoastră alegere. Confirmaţi primirea. Goebbels". După mărturia ofiţerului lui Doenitz de la cifru, telegrama era semnată şi de Bormann ; semnătura lui a fost însă întîmplător omisă, în graba şi zăpăceala în care s-a făcut transcrierea.

La orele 21,30, postul de radio Hamburg aducea la cunoştinţa poporului german că va fi transmis un „comunicat grav şi important". Puţinilor ascultători care mai dispun de electricitate le va fi dat să audă muzică de Wagner, de Bruckner şi, în sfîrşit, vestea că Hitler a murit „luptînd pînă la capăt împotriva bolşevismului".

La aceeaşi oră, cele şase mici cadavre ale copiilor lui Goebbels, otrăviţi, zac în camera lor din buncăr. Goebbels şi soţia lui se sinucid şi ei.

Dar Bormann ? El studiază în amănunţime o tentativă de evadare care crede că-l va duce nu numai spre libertate, ci şi spre putere. Pe la orele nouă, „un grup de funcţionari ai partidului, de soldaţi şi femei" s-au adunat în adăpostul noii Cancelarii. În principiu, ei se aflau sub ordinele lui Bormann. Dar, aşa cum a mărturisit unul dintre ei, „nu mai exista comandament, toţi alergau în toate părţile, înspăimîntaţi ca puii de găină". Încet, încet s-a pus la punct un plan : oamenii din buncăr vor trebui să se strecoare afară în mai multe grupuri compacte. Prin pivniţe şi subterane, ei vor ajunge în staţia de metrou din Wilhelmplatz. Vor intra repede acolo, vor coborî în tunel, vor merge de-a lungul şinelor şi vor ajunge în staţia de metrou din Friedrichstrasse. Acolo vor urca iar la suprafaţă. Vor căuta să se întîlnească cu cei rămaşi din formaţiile de luptă care au apărat sectorul Cancelariei şi vor încerca să ajungă împreună pe partea cealaltă a rîului Spree, ca să-şi croiască după aceea drum prin liniile ruseşti spre nord-vest. Dacă vor izbuti să ajungă pînă la marginea nord-vestică a oraşului, vor fi liberi să se ducă la cartierul general sau să-şi caute fiecare cîte un adăpost personal.

A fost nevoie de aproape două ore pentru ca grupurile să-şi termine pregătirile. În acest timp, Bormann, tăcut, bea o ultimă sticlă cu vin. Aerul din buncăr a devenit înăbuşitor. Pretutindeni se simte „un miros de mucegai şi de mort". Orele unsprezece. Primul grup părăseşte Cancelaria, urmînd planul prevăzut ; din acest grup fac parte ca personaje mai importante Guensche, aghiotantul führerului, amiralul Voss şi Baur, pilotul lui Hitler. Ceilalţi îi vor urma în patru sau cinci grupuri, ce vor păstra distanţă între ele. Martin Bormann va fi într-un grup din centru. Ia în buzunar ultima copie din testamentul particular al lui Hitler. Testament care constituie permisul lui de liberă trecere spre putere. Cînd şi ultimul grup părăseşte Cancelaria, acolo rămîn trei oameni : generalul Krebs, generalul Burgdorf şi Hauptsturmführerul Schedle. Ca şi Goebbels, ei preferă moartea unei fugi ruşinoase.

Înainte de a părăsi buncărul, Bormann s-a întors către secretara sa, Krüger.

— Și acum, la revedere, toate astea nu mai au nici un sens. O să încerc, deși am impresia că n-am să pot trece.

Un ultim ordin, un regret neprevăzut :

— Să se suspende orice activitate a Werwolfului, precum și toate execuțiile condamnaților la moarte. După aceea, în uniformă SS, el dispare în noapte.

*

Și acum începe enigma.

Căci, din acel moment, nimeni nu mai poate spune cu toată certitudinea ce s-a întîmplat cu Martin Bormann. După unii, el a fost ucis la puțin timp după aceea de un obuz sovietic. După alții, s-a sinucis cu cianură ca să scape de soarta inevitabilă ce-l aștepta. După alții, el a izbutit să scape, s-a refugiat în Spania și după aceea în America de Sud, unde a murit fie de moarte naturală, fie asasinat. În sfîrșit, alții susțin că el trăiește și astăzi, este sănătos și, după douăzeci de ani de la procesul de la Nürnberg, continuă să-și sfideze învingătorii, care l-au lăsat să scape pe cel mai important dintre învinși.

Toată povestea a început în noiembrie 1945. În ziarele germane a apărut atunci un comunicat : „Martin Bormann este acuzat de crime împotriva păcii și umanității și de crime de război, așa cum au fost ele enunțate în actul de acuzare depus în fața Tribunalului de la Nürnberg, Germania. Actul de acuzare poate fi consultat la Palatul justiției din Nürnberg. Dacă Martin Bormann se prezintă, va avea dreptul să-și susțină el însuși apărarea sau să-și aleagă un avocat. În absență, cazul lui va fi judecat la 20 noiembrie 1945 la Palatul justiției din Nürnberg, Germania. În conformitate cu ordinele comisiei de control, sentința va fi executorie, fără nici o deliberare prealabilă, de îndată ce Bormann va fi găsit. Din ordinul Înaltei curți militare internaționale : secretar general, Harold B. Willey".

Așadar, Tribunalul de la Nürnberg îl considera pe Bormann o persoană în viață. Pentru magistrații aliați exista deci o îndoială cu privire la moartea colaboratorului lui Hitler. Natural, Bormann n-a dat nici cel mai

mic semn de viață. S-a ferit să răspundă la această chemare, cam naivă de altfel. A fost judecat în contumacie. Judecat și acuzat. Iată în ce termeni și-a pronunțat rechizitoriul acuzatorul principal din partea Marii Britanii, sir David Maxwell Fyfe :

— Bormann și ceilalți au încercat să iasă din raza Cancelariei Reichului cu ajutorul unui tanc. Ajungînd la rîul Spree, au vrut să treacă peste un pod. Atunci însă o grenadă a distrus tancul. Trei persoane care se aflau împreună cu Bormann în tanc au fost audiate. Doi dintre martori afirmă că Bormann a fost ucis, iar cel de-al treilea susține că a fost numai rănit. E posibil deci ca el să fie încă în viață.

Doctorul Friedrich Bergold, desemnat ca avocat din oficiu al lui Bormann, avea să ceară zadarnic, în repetate rînduri, amînarea procesului. La 1 octombrie 1946, Curtea militară internațională de la Nürnberg l-a condamnat pe Martin Bormann la moarte prin spînzurătoare, declarîndu-l vinovat de toate crimele enumerate în actul de acuzare.

Un „adevăr" al domnului de La Palice ar suna cam astfel în cazul de față : ca să te condamne la moarte, trebuie neapărat să fii în viață. Dar Bormann era oare în viață ? Să încercăm cu ajutorul mărturiilor, adesea contradictorii, să mergem pe urmele lui Bormann după ieșirea lui din buncăr. Să-l urmărim, așadar, cît mai departe posibil.

Un mic grup a intrat în tunelul metroului. Din el fac parte : Naumann, ministru ; Stumpfegger, medic SS ; Kempka, șoferul führerului ; Axmann, șeful organizației Hitler-Jugend ; Beetz, al doilea pilot al lui Hitler ; Schwaegermann, adjunctul lui Goebbels, și Rach. Înaintea și în urma lor, după mărturia ofițerului SS-ist Tiburtius, ofițer de stat-major al Diviziei „Nordland", mergea o ceată heteroclită de fugari duhnind a alcool — „altfel era imposibil să se reziste la neîntreruptele bombardamente" —, secretare, personalul economatului din buncăr, SS-iști spanioli din Divizia „Azul", norvegieni, suedezi, danezi din Divizia „Nordland", luptători din unitatea „Bärenfänger" și alți soldați. Ceva mai departe se aflau Heinz Linge, valetul personal al lui Hitler, și Otto Guensche, unul din aghiotanții lui Hitler.

Pașii răsună sub bolțile metroului ; șinele, acum inutile, lucesc în lumina lanternelor. Cînd au ajuns în stația Friedrichstrasse era, avea să spună Kempka, ora trei dimineața. Conform planului stabilit, fugarii — printre care se numără și Martin Bormann — ies din nou la suprafață. Îi așteaptă însă un spectacol înfiorător. În jurul lor arde tot ce a mai rămas din Berlin. Flăcările și fumul mătură străzile. Ici, colo explodează obuze cu un zgomot asurzitor. Primul grup de fugari — în care se află amiralul Voss și Otto Guensche — renunță să-și mai continue drumul prin văpaia aceea și sub ploaia de proiectile. Intră iar în subteran și ajung pe acolo la Spree. Grupul din care face parte Bormann ia o altă hotărîre. Acum nu se mai pune problema menținerii vreunei coeziuni : fiecare se salvează cum poate. Unul cîte unul, oamenii se strecoară printre flăcările de pe Friedrichstrasse.

Vîntul care suflă e atît de fierbinte, încît îți frige pielea. Și cerul, roșu, e împînzit de fum negru. Deodată, în fața fugarilor apare rîul Spree și podul care duce dincolo : Weidendammer Brücke. Bormann și însoțitorii lui trec podul. Acolo însă dau peste un baraj antitanc. El taie exact în două Friedrichstrasse. Focul rușilor e atît de puternic, încît nici nu poate fi vorba de a trece peste baraj. Bormann și ceilalți se retrag spre capătul sudic al podului. Pînă la fostul palat al Amiralității.

Oare nu mai există nici o speranță ? Ba da. Armata germană, despre care toți cred că e nimicită, n-a murit încă. S-a produs atunci ceva la care nimeni nu mai îndrăznea să spere : au apărut trei tancuri germane „Tigru". Trei tancuri care puteau să străpungă barajul antitanc. Trei tancuri pe care Bormann și oamenii lui le întîmpinară ca pe o ultimă șansă. Ei o pornesc atunci din nou ca infanteriștii care pleacă la atac în pas alergător în urma tancurilor. După alte relatări, Bormann s-ar fi instalat chiar în unul din ele. Tancul din frunte izbutește să depășească barajul și ei ajung pe Ziegelstrasse, trei sute de metri mai departe. Atunci un proiectil antitanc sovietic lovește tancul din frunte, care explodează. Beetz și Axmann sînt răniți. Kempka este amețit și pentru moment orbit. Bormann și Stumpfegger sînt zvîrliți la pămînt.

Bormann a murit ? Erich Kempka va rămîne cu această convingere. La Nürnberg, el va declara că „o ploaie de obuze" a înconjurat tancul ; unul dintre ele l-a lovit pe Bormann în plin. Kempka va jura că Bormann a fost „aproape cu siguranță" ucis. Mai tîrziu, Kempka l-a suprimat pe „aproape". Pentru el, moartea lui Bormann nu mai prezenta nici o îndoială. Este imposibil să fi putut scăpa de obuzul acela care-l lovise *„în plin"*. Și această afirmație, trebuie să mărturisim, nu este unică. S-au mai prezentat și alți martori care au confirmat versiunea lui Kempka.

În octombrie 1955, generalul SS Hanz Baur, pilotul lui Hitler, a fost pus în libertate de către ruși. El i-a declarat ziaristului Stéphane Roussel :

— Am rămas pînă la sfîrșit alături de Hitler. Am fost ani de zile prieteni și am rămas prieteni pînă la capăt. Cu cîteva ore înainte de a-și lua viața, Hitler mi-a încredințat ultima misiune. Era vorba să-l salvez pe Martin Bormann. Baur și Bormann trebuiau să încerce să ajungă la aeroportul militar de la Rechlin din împrejurimile Berlinului și de acolo să fugă în sudul Germaniei la bordul unui avion cvadrimotor „Condor". Cei doi n-au reușit însă să treacă liniile dușmane. „Bormann a fost ucis, sub privirile lui Baur, de o grenadă antitanc". Baur a fost rănit de un obuz la piciorul drept și a fost luat prizonier de ruși.

În octombrie 1955, fostul valet al lui Hitler, Heinz Linge, după ce a stat prizonier la ruși timp de zece ani, a fost eliberat. Cum s-a înapoiat în Germania, el a făcut ziariștilor următoarele declarații :

— Martin Bormann a fost ucis pe podul Weidendammer de pe rîul Spree, în apropiere de fostul palat al Hohenzollernilor. Am părăsit buncărul Cancelariei împreună cu Bormann și am vorbit ultima oară cu el pe podul Weidendammer. L-am văzut urcîndu-se într-un tanc „Tigru". Tancul a pornit. Pe pod a fost lovit de o grenadă antitanc sovietică. Vă pot spune că Bormann este mort.

În decembrie 1955, un oarecare Juan Roça-Pinar, care făcuse parte din Divizia „Azul" și fusese luat prizonier de ruși, s-a repatriat din Uniunea Sovietică. Cînd a sosit în lagărul de la Friedland (Germania occidentală), a

afirmat că a dus el însuşi cadavrul lui Martin Bormann. El a declarat că în ultimele zile ale luptelor de la Berlin a făcut parte dintr-o grupă de asalt însărcinată să apere Cancelaria şi Ministerul Aerului :

— În noaptea de 1 spre 2 mai am primit ordin să trec, împreună cu alţi cîţiva soldaţi, dincolo de o baricadă ridicată pe Friedrichstrasse, aproape de gara Stettiner. Am înaintat tîrîndu-ne, cu tot focul sovietic foarte intens. În mijlocul străzii, un tanc fusese distrus de către un T 34 rusesc. Cineva a strigat : „Bormann se află înăuntru, să-l scoatem afară". M-am căţărat pe tanc, am deschis turela şi am găsit două cadavre. L-am înşfăcat pe primul, l-am scos afară şi l-am tîrît pe trotuar. Privindu-i chipul, l-am recunoscut pe Bormann. Un obuz rusesc îi sfîşiase uniforma. Bormann era cu capul gol. Cînd focul inamic a devenit atît de intens încît mi-a fost imposibil să mai rămîn lîngă cadavrul lui Bormann, m-am întors la unitatea mea. N-am avut timp să-i cercetez buzunarele ca să-i găsesc actele sau vreun obiect personal. Dar eram sigur că este vorba de Bormann. Puteţi fi absolut convinşi că Bormann este mort.

Otto Guensche, aghiotantul lui Hitler, a apărut din nou în aprilie 1956 în Germania occidentală, după ce a ieşit din penitenciarul de la Bautzen, aflat în zona de ocupaţie sovietică. El a afirmat că l-a văzut pe Bormann urcîndu-se într-un tanc la 3 mai 1945, pe podul Weidendammer, dar că tirul ruşilor a atins tancul, care a luat foc. Pentru Guensche nu exista nici o îndoială că Bormann pierise în flăcări. Şi probabil că tusese aruncat de ruşi într-o groapă comună a SS-iştilor, fiindcă purta această uniformă.

În 1960, la sfîrşitul lui septembrie, un oarecare Willi Bahring, care făcuse parte din personalul buncărului, a declarat ziarului german *Bild am Sonntag* că l-a „văzut murind pe Martin Bormann atunci cînd un tanc german în spatele căruia se afla acesta a fost lovit de un obuz rusesc".

Într-o scrisoare adresată în octombrie 1960 Parchetului din Bonn, abatele Preuss, preot în Venusberg, o mică localitate din apropiere de Bonn, afirma că Martin Bormann a fost îngropat la Berlin ca „soldat neidentificat". Preotul declara că obţinuse această informaţie de

la un locotenent din Wehrmacht care în luna mai 1945 era aghiotant la Cancelaria Reichului. Locotenentul îi mărturisise abatelui că Bormann, îmbrăcîndu-se într-o uniformă de simplu soldat, fugise cu un tanc „Tigru" împreună cu alţi supravieţuitori din faimosul buncăr, printre care se afla şi el însuşi. Fugarii abia izbutiseră să ajungă dincolo de gara Friedrichstrasse, cînd tancul a fost nimerit în plin. Bormann a fost ucis. Locotenentul şi însoţitorii lui au aşezat trupul lui Martin Bormann la intrarea unei case unde se mai aflau şi trupurile altor soldaţi. Abatele Preuss a adăugat că se hotărîse să dea în vileag aceste lucruri pentru a pune capăt zvonurilor persistente cu privire la faptul că Bormann ar putea să fie încă în viaţă.

Numai că preotul din Venusberg, din păcate, „uitase numele locotenentului".

În aprilie 1964, un ceh, Jaroslav Dedic, într-o scrisoare adresată ziarului *Zemedelske noviny*, afirma că în mai 1945 făcuse parte din echipa care l-a înhumat pe Martin Bormann.

În sfîrşit, la începutul anului 1965, un factor poştal ieşit la pensie a declarat că el îngropase la 8 mai 1945 la Berlin două trupuri, dintre care unul ar fi fost al doctorului Stumpfegger. El indica un loc precis. Celălalt cadavru îngropat de către factor ar fi fost al lui Bormann. S-au făcut săpături, care n-au dus însă la nici un rezultat şi au fost amînate pentru sfîrşitul lunii iulie 1965.

Desigur că o asemenea acumulare de mărturii e impresionantă. Şi, totuşi, ea nu e concludentă. E regretabil faptul că abatele Preuss nu l-a putut numi pe ofiţerul care l-a informat. Şi oare spaniolul Pinar îl cunoştea pe Bormann, ca să-l poată recunoaşte atît de bine ? Valetul Linge se afla chiar la faţa locului, deşi nici unul dintre ceilalţi însoţitori ai lui Bormann nu l-a văzut ? Aşa cum n-au fost văzuţi nici aviatorul Baur şi nici Otto Guensche...

În realitate, cea mai valabilă din toate aceste mărturii rămîne, incontestabil, cea a lui Kempka. Or, după propria lui mărturisire, Kempka, în urma exploziei, era orbit şi inconştient. A mai putut el să-l vadă pe Bormann aruncat la pămînt ? Avea el dreptul să afirme că Bormann murise, cînd putea foarte bine să nu fie decît leşinat ?

De îndată ce Kempka şi-a recăpătat cunoştinţa, a fugit şi el, la rîndul lui, fără să se mai intereseze de Martin Bormann. A izbutit să treacă rîul pe o pasarelă. A stat ascuns o zi întreagă într-un grup de femei iugoslave, sub un viaduct, a fost apoi prins de ruşi, a evadat, a trecut Elba înot, ca să cadă, în cele din urmă, în mîinile americanilor. Acolo a făcut el prima mărturie cu privire la moartea lui Bormann, mărturie pe care avea s-o reia şi s-o dezvolte la procesul de la Nürnberg. Aşa cum a constatat foarte just H. Trevor-Roper, „martorii care au confirmat ulterior versiunea lui Kempka erau cu toţii prizonieri germani eliberaţi de ruşi în 1956. Cunoşteau cu toţii relatarea lui Kempka şi se prea poate ca ei să fi fost, fără să-şi dea seama, influenţaţi de această mărturie".

Arthur Axmann fusese şi el rănit cînd a explodat tancul, ca şi Beetz de altfel. Rănile lor nu erau atît de grave încît să-i imobilizeze. După explozie, ei au putut să-şi continue drumul. Aici mărturia lui Axmann — confirmată de Schwaegermann — devine deosebit de interesantă. Căci Axmann afirmă — şi niciodată n-a dat altă versiune cu privire la acest episod — că Bormann şi Stumpfegger, care se aleseseră numai cu o comoţie în urma exploziei, s-au ridicat imediat după aceea şi şi-au continuat drumul împreună cu însoţitorii lor. Din grup făceau, aşadar, parte în momentul acela : Bormann, Naumann, Schwaegermann, Axmann, Stumpfegger, Rach şi încă o persoană. Regrupîndu-se, au apucat-o de-a lungul şinelor de cale ferată în direcţia Lehrter Bahnhof. Acolo, fiindcă nu au căzut de acord asupra traseului pe care trebuiau să-l urmeze, s-au despărţit : Bormann şi Stumpfegger au luat-o spre est, de-a lungul lui Invalidenstrasse, către Stettiner Bahnhof. Ceilalţi şi-au continuat drumul spre vest.

Schwaegermann şi Rach vor izbuti să se strecoare, cel dintîi fiind luat prizonier de americani. Naumann scapă şi el de ruşi. Axmann însă întîlneşte o patrulă rusească şi este nevoit să se întoarcă. Atunci o apucă în direcţia în care plecaseră Bormann şi Stumpfegger. Îi găseşte, dar morţi : „Sub podul de cale ferată, în punctul unde Invalidenstrasse traversează linia ferată, la lumina lunii şi a incendiilor care mistuiau Berlinul, am zărit trupul doctorului Stumpfegger şi al lui Martin Bormann.

Erau morţi. N-am observat nici o rană vizibilă pe corpul lui Bormann. Bănuiesc că, văzînd că nu poate trece dincolo de liniile ruseşti, înghiţise capsula sa cu otravă". Doar dacă n-a fost cumva omorît pe la spate, avea să spună tot Axmann.

Axmann a izbutit să scape din Berlin şi să ajungă pînă la rămăşiţele organizaţiei Tineretului hitlerist, care se refugiaseră într-un ascunziş din Alpii bavarezi. Acest lucru nu l-a împiedicat să cadă prizonier la americani, cărora, în ianuarie 1946, le-a relatat cea de-a doua versiune a morţii lui Martin Bormann.

Pentru această a doua versiune nu avem decît un singur martor : pe Axmann. Pentru versiunea că Bormann ar fi supravieţuit exploziei de pe Weidendammer Brücke avem în schimb doi martori : pe Axmann şi pe Schwaegermann. E posibil deci ca Bormann să fi supravieţuit cel puţin exploziei tancului. Dar oare omul pe care l-a văzut Axmann pe Invalidenstrasse să fi fost cu adevărat Bormann ? Nu s-o fi înşelat, sau nu cumva o fi vrut să-i înşele pe ceilalţi ? Aici trebuie să-i dăm din nou cuvîntul lui Trevor-Roper, anchetator model. Cînd a aflat prima dată versiunea lui Axmann, el a primit-o cu foarte multă rezervă. „Nu fiindcă aş fi crezut versiunea lui Kempka, care mi s-a părut, de altfel, întotdeauna cît se poate de inconsistentă, ci pentru faptul că noua versiune dată de Axmann se potrivea prea bine. Vreau să spun că, nefiind confirmată de nici o altă mărturie, putea foarte bine să fie doar o poveste născocită de la un capăt la altul, în scopul de a face să se sisteze toate investigaţiile ce s-ar mai fi putut întreprinde pentru a-l regăsi pe Bormann". Ceea ce anchetatorul a intuit atunci avea să se verifice ulterior într-un mod cu totul straniu : cînd Axmann a fost pus în libertate de către americani, el a revenit asupra primelor sale declaraţii, afirmînd că versiunea pe care o prezentase anchetatorilor în 1946 era falsă : „Nu l-am văzut niciodată pe Bormann mort. *Bormann era poate încă în viaţă*".

Şi, într-adevăr, un alt martor declară că l-a văzut pe Martin Bormann mai tîrziu, în cursul acelei faimoase şi nesfîrşite nopţi. E vorba de Joachim Tiburtius, ofiţerul SS-ist pe care l-am mai întîlnit refugiindu-se în tunelul

metroului în momentul cînd Bormann însuși fugea de la Cancelarie. În 1953, Tiburtius, refugiat în Elveția, a declarat că asistase și el la explozia tancului de pe podul Weidendammer ; el afirma însă că Bormann nu murise în urma acelei explozii. De altfel, chiar el, Tiburtius, *îl revăzuse pe Bormann* după explozia tancului. Îl revăzuse la hotelul „Atlas".

În momentul acela, Bormann, spune Tiburtius, era îmbrăcat civil. Iată un lucru cu totul straniu : unde și cînd avusese el posibilitatea să se schimbe ? Să fi luat hainele vreunui mort aflat întîmplător pe stradă ? Cînd știm cine era Bormann, o asemenea „inițiativă" nu ne mai miră. Cei doi bărbați au părăsit împreună hotelul „Atlas" și au străbătut orașul, încercînd să scape din cleștele rușilor. La un moment dat s-au despărțit. Tiburtius nu l-a mai revăzut de atunci pe Bormann. Ce s-a mai întîmplat cu colaboratorul lui Hitler ? Tiburtius afirmă pur și simplu că nu mai știe nimic despre el. Și mai spune că „Bormann avea șanse egale cu ale lui ca să poată fugi". Or, în ce-l privește pe Tiburtius, el a avut toată posibilitatea să fugă.

În noiembrie 1965, revista germană *Stern* a publicat un reportaj care încerca să elucideze misterul morții lui Bormann. Concluzia articolului era că Bormann ar fi ratat încercarea de a părăsi Berlinul și s-ar fi sinucis cu cianură, o dată cu doctorul Stumpfegger. Această concluzie, care are la bază cîteva mărturii recente, coincide în fond cu versiunea lui Arthur Axmann. Ea are meritul de a reduce la zero relatarea fantezistă a șoferului Kempka. Printre martorii anchetați de *Stern* figurează și un fost maistru de la uzinele „Solex" :

„Un deportat francez care lucra împreună cu mine — povestește el — a venit într-o zi la uzină cu o haină din piele neagră pe care o găsise în Heidestrasse. El răspundea la prenumele de Maurice și era din Le Havre".

Or, în buzunarul hainei aceleia, Maurice dăduse peste un carnețel cu niște instrucțiuni scrise chiar de mîna lui Bormann. Carnetul fusese predat ulterior autorităților rusești.

Orice ar crede redactorii revistei *Stern*, mărturia aceasta nu este hotărîtoare. Ea nu face decît să confirme declarațiile lui Tiburtius, care afirma că Bormann apăruse la hotel „Atlas" *îmbrăcat civil*. Haina din piele neagră făcea parte din uniforma SS-iștilor, de care Bormann, pe bună dreptate, căutase să se descotorosească. Descoperirea aceasta nu aduce nici un fel de confirmare.

Ceilalți martori găsiți de *Stern* confirmă faptul că în locul indicat de Axmann au fost descoperite două cadavre. Albert Krumnov, pe vremea aceea funcționar poștal la gara din vecinătate, declară că ar fi îngropat două cadavre în terenul expoziției, unul fără pantaloni și descălțat, celălalt avînd numai lenjeria de corp. El își amintește că, în ce privește cel de-al doilea cadavru, se spunea că ar fi un „medic SS-ist". Un alt funcționar poștal a găsit pe jos, ceva mai departe, un livret pe numele Stumpfegger. Ar fi deci vorba de doctorul lui Hitler. Nici unul dintre martorii aceștia nu afirmă însă că l-ar fi recunoscut pe Bormann.

Un comerciant, Herbert Seidel, povestește că pe atunci avea cincisprezece ani. Se ducea să caute de-ale mîncării împreună cu un prieten. Au văzut două cadavre fără pantaloni și fără cizme, dar cu tunici de ofițeri fără galoane. Cadavrele nu aveau nici un fel de rană vizibilă. La întrebarea : „L-ați recunoscut cumva pe Bormann ?", Seidel răspunde : „Nu era atît de cunoscut ca Göring sau Goebbels. N-aș putea afirma că unul din cei doi era Bormann".

În definitiv, trebuie să ne mulțumim cu mărturia *unică* a lui Axmann. Aceasta nu e însă suficientă pentru a ne forma o convingere.

Două personalități importante din timpul celui de-al doilea război mondial au dat publicității părerile lor cu privire la moartea lui Bormann. E vorba de amiralul Doenitz, succesorul efemer al lui Hitler, și de mareșalul sovietic Ciuikov, care a comandat trupele rusești ce au luat parte la asediul Berlinului în primăvara anului 1945. La 22 iunie 1961, mareșalul Ciuikov afirma categoric că Bormann a murit la Berlin în noaptea de 1 spre 2 mai 1945. La 28 martie 1962, amiralul Doenitz declara corespondentului agenției A.F.P., la Hamburg : „În ciuda tuturor zvonurilor diferite și contradictorii, eu afirm că Martin Bormann a murit în mai 1945... Depozițiile martorilor la procesul de la Nürnberg care au văzut cadavrul

lui Bormann la Berlin sînt singurele demne de încredere. Poveștile care s-au țesut cu privire la faptul că Bormann ar fi în viață sînt neverosimile și nu pot înțelege cum niște oameni cu judecată au putut da crezare unor asemenea scorneli". Iată deci doi militari foarte categorici. Dar ce cunosc ei în legătură cu aceasta ? Rușii n-au declarat niciodată că ar fi găsit cadavrul lui Bormann. Convingerea lor nu poate avea la bază decît declarațiile făcute de prizonierii germani pe care i-au capturat. Declarația mareșalului Ciuikov nu reprezintă decît o convingere personală. În ce-l privește pe amiralul Doenitz, care în tot acel timp se afla departe de Berlin și era atît de prost informat încît îl credea pe Hitler în viață cînd acesta era mort de 24 de ore, este el oare într-adevăr competent ? Pe de altă parte, el nu-și ascunde cîtuși de puțin simpatia întîrziată față de ceea ce se mai menține în zilele noastre din neonazism. A afirma în mod categoric că Bormann este mort nu înseamnă oare a-l feri de o curiozitate care ar putea deveni cu timpul periculoasă pentru fosta Eminență brună ?

Fără îndoială, drumul lui Bormann nu se sfîrșește la podul Weidendammer și nici pe Invalidenstrasse. Unde o să ne mai ducă el oare de acum înainte ?

*

Scriitorul german Heinrich Lienau pretindea că l-ar fi văzut pe Martin Bormann în ziua de 26 iunie 1945 la Flensburg, port în Schleswigul german. Lienau îl cunoștea bine pe locțiitorul lui Hitler ; îl întîlnise în lagărul de concentrare de la Sachsenhausen, unde fusese el însuși folosit ca interpret. Să fi încercat deci Bormann să-și realizeze proiectele sale inițiale de a se îndrepta spre nord pentru a se întîlni cu Doenitz ? S-a ascuns tot în nord, dacă ar fi să dăm crezare ciudatei mărturii a suedezului Sven Petersen : „La 14 și 15 aprilie 1946, el i-a vizitat la Malmö pe prietenii lui, șefii naziștilor suedezi, și cu această ocazie a spus că pînă în 1950 național-socialismul va fi restaurat. L-am văzut și l-am auzit eu însumi pe Bormann. Fața lui, care a fost supusă unei operații de chirurgie estetică, e mai lățită decît «în timpul vieții» ; Bormann cel acru a căpătat o înfățișare mult

mai plăcută, de om cumsecade. Dar cine l-a văzut în persoană în timpurile lui de glorie și nu numai în fotografie poate să-l recunoască fără nici o greutate". La 1 octombrie 1946 e văzut însă din nou la Berlin ! Într-adevăr, mare imprudență. În ziua respectivă, un evreu, Charles Roesmer, îl întîlnește în gara Halensee din Berlin : „L-am zărit în clipa cînd se pregătea să sară într-un tren. M-am năpustit asupra lui : «Arestați-l !» Un polițist englez a sosit în goană. Am dat năvală împreună în compartiment... Dispăruse... Poate coborîse pe partea cealaltă a vagonului... Nu poate fi vorba de o persoană care-i seamănă leit. L-am recunoscut în mod cert, l-aș recunoaște dintr-o mie ; e omul care și-a ațintit pistolul asupra mea — și a dat greș — în 1933". Într-adevăr, Charles Roesmer fusese cît pe ce să fie ucis, în timp ce se afla într-o cafenea în tovărășia unui prieten evreu, de către Bormann și o bandă de naziști beți. Bormann, rîzînd în hohote, învîrtea revolverul în mînă și striga : „Iată cum trebuie rezolvată problema evreiască !"

În cursul aceluiași an, 1946, Bormann a apărut pe neașteptate în Australia. Destul de departe. Josef Kleemann, fost secretar al sindicatului marinarilor, a declarat că l-a întîlnit la Sydney. *Dar* ziarul parizian *l'Epoque*, în numărul său din 18 martie 1947, anunță : „Bormann se află în Elveția..., de unde conduce activitatea Volkssturmului". *Dar* în mai 1947, un șofer de la Comisia de control britanic pentru Germania, Leslie Blanden, l-a văzut în Ludenscheid, localitate în Westfalia, situată la 35 km de Arensberg. Stătea ascuns pe moșia baronesei von Schikhenberg. *Dar* tot în 1947, membrii echipajului de pe vasul de debarcare „Bonification" au avut impresia că l-au întîlnit pe Bormann în Egipt. *Dar* la 16 august 1947, Gugg Blaas, o călăuză din Nauders (valea superioară a Innului), îl ajută el însuși pe Bormann să treacă frontiera austro-italiană. Eichmann, călăul evreilor, pe care-l va captura mai tîrziu un comando israelian, va urma și el peste cîteva zile exemplul lui Bormann. Gugg Blaas se mai jura încă în 1961 că acesta este adevărul. Din păcate însă, jandarmeria din Nauders a declarat că „lui Blaas îi place să vorbească cam mult".

Toate aceste declarații — și cititorul va fi de acord cu aceasta — sînt lipsite de orice temei. Fantezia — vo-

luntară sau involuntară — străbate toate aceste relatări. Nu s-a mers oare pînă acolo ca sub numele lui Kobal Paşa, care provoca tulburări în Iranul de nord, să fie „recunoscut" Bormann ?

Din fericire, mai există însă şi alte mărturii, incomparabil mai serioase.

*

În mai 1945, un comandant al partizanilor italieni, Luigi Silvestri, a văzut un călător oprindu-se în faţa unei mănăstiri dominicane din Tirol. Călătorul a sunat, iar poarta s-a deschis şi s-a închis în urma lui. Luigi Silvestri s-a întrebat unde-l mai văzuse el pe călătorul acela cu alură masivă şi cu o expresie brutală. Deodată şi-a adus aminte : era Martin Bormann. Cînd Silvestri a povestit această întîmplare, puţini au fost oamenii care i-au dat crezare. În momentul cînd scriu aceste rînduri există suficiente motive să credem că Silvestri nu s-a înşelat. La fel cum pare că nu s-a înşelat nici fostul Standartenführer SS Walter Zalter Lenchtenberg din Kiel, care-i scria în ianuarie 1961 procurorului din Schleswig-Holstein că Bormann fugise pe jos, întovărăşit de Léon Degrelle, führer SS belgian, în iunie 1945 de la Tegernsee (Bavaria) cu intenţia de a ajunge în Spania.

Ca să regăsim pista lui Bormann, e bine s-o urmărim pe cea a soţiei şi a copiilor săi. Gerda Bormann a împărtăşit pînă la capăt iluziile fanatice ale soţului ei. În 1944, cu ocazia Crăciunului, Bormann le-a trimis soţiei şi copiilor lui o carte de propagandă anticreştină. I-a scris Gerdei că voia să se asigure de faptul că copiii lui nu vor fi niciodată intoxicaţi de creştinism, „fie şi într-o doză minimă". La 7 februarie 1945 — peste trei luni, cel de-al treilea Reich n-avea să mai existe... —, Gerda îi scria o scrisoare lungă soţului ei, aflat pe atunci la Berlin. Ascultase imnul religios al lui Luther, *Şi dacă lumea-ntreagă ar fi plină de diavoli.* În scrisoare ea făcea un lung comentariu asupra acestui imn. După părerea ei, era un adevărat imn naţional-socialist, cu totul în spi-

ritul doctrinei führerului. „Chiar dacă noi n-o să mai trăim — scria Gerda —, Reichul trebuie să reînvie pentru copiii noştri şi pentru copiii copiilor noştri". Pentru Gerda, sacrificiile făcute de poporul german în numele doctrinei lui Adolf Hitler constituiau dovada forţei sale ; ea scria că mai tîrziu ele aveau să demonstreze întregii lumi că lupta a fost necesară şi justă. Şi tonul ei devenea liric : „Într-un anumit fel, toată povestea asta îmi aminteşte de *Amurgul zeilor*... Pentru că şi acolo toate forţele răului s-au unit împotriva zeilor. Aceştia din urmă sînt învinşi şi monştrii năvălesc spre podurile mobile, însă eroii căzuţi duc cu valkiriile o luptă divină. În ceasul în care însăşi cetatea zeilor se prăbuşeşte, totul pare pierdut. Dar se iveşte atunci o altă cetate, mai frumoasă decît toate celelalte, şi Baldur se trezeşte din nou la viaţă". În concepţia Gerdei, ridiculele credinţe creştine trebuiau măturate definitiv, pentru ca lumea să adere din nou, cu convingere, la mitologia vechii Germanii. *„Căci nu sîntem noi primii* — scria ea — *care ducem o luptă pe viaţă şi pe moarte cu forţele Infernului".*

La 25 aprilie 1945, proprietatea de la Obersalzberg, unde locuiau Gerda şi copiii ei, a fost în întregime distrusă în urma unui atac aerian. A început atunci, în timp ce în Germania totul se năruia, tristul exod al poporului german. Gerda şi copiii ei au fost evacuaţi în Tirol, unde s-au instalat sub numele de Bergmann, la Wolkelstein, în Gröteltal. Acolo, în vara anului 1945, Gerda Bormann a simţit primele simptome ale bolii care avea să-i aducă sfîrşitul : un cancer. Situaţia începea să devină dramatică. Ce-aveau să devină cei nouă copii ai ei ? Ultimul era de-abia sugar. Atunci Gerda a plecat din Wolkelstein, a trecut în Italia şi s-a stabilit la Bolzano. Cînd boala a luat proporţii alarmante, a fost primită la spitalul militar din Merano, situat într-un lagăr de prizonieri de război. Acolo a murit. Actul oficial de deces spune că ea a încetat din viaţă la 23 martie 1946, orele 22,30, „la Merano, în lagărul de prizonieri de război". Izbutise să salveze scrisorile soţului ei şi stenogramele luate după cele spuse de Hitler în timpul meselor, stenograme atît de revelatoare pentru psihologia führerului.

Şi acum trebuie să consemnăm un lucru care pare aproape de necrezut. Înainte de a muri, Gerda Bormann

a primit ultima cuminecătură din mîinile unui preot catolic. Mai mult decît atît, ea a încredințat tutela copiilor ei unui preot catolic.

O asemenea schimbare, atît de neașteptată, nu putea fi provocată decît de un eveniment deosebit. Să ne amintim de mărturia lui Luigi Silvestri. Să presupunem că, hăituit, înspăimîntat și aproape fără nici o șansă de salvare, Martin Bormann ajunge la o mănăstire catolică, cere adăpost, cere ajutor. Să presupunem că, pătrunși de milostenie, călugării nu-i pun nici un fel de întrebare, aproape că nici nu vor să știe cine este și-i răspund : „Tu ceri ajutorul nostru. Noi ți-l dăm, în numele lui Iisus". Să presupunem că, mergînd din mănăstire în mănăstire, Martin Bormann a fost îndrumat, în cele din urmă, către un port sigur, unde a putut să se îmbarce către un loc de refugiu, departe de orice primejdie. N-ar fi putut fi aceasta o împrejurare care s-o determine pe o femeie în agonie să reconsidere deodată toată lumea aceea pe care și-o făurise ? După părerea mea, revirimentul final al Gerdei Bormann constituie prezumția cea mai verosimilă cu privire la existența lui Martin Bormann.

Trebuie să mai adăugăm, în sfîrșit, un alt fapt important, și anume că la origine familia Bormann nu era catolică, ci protestantă.

Acest lucru întărește și mai mult presupunerea că Bormann este în viață.

Mai tîrziu, copiii lui Bormann au fost adoptați de o austriacă măritată cu un aristocrat italian care locuia la Bolzano. Au fost crescuți cu toții în religia catolică. Cel mai mare dintre ei, Adolf-Martin, finul lui Adolf Hitler, s-a călugărit. A fost misionar în Congo belgian, unde cu ocazia tulburărilor care au avut loc după proclamarea independenței era cît pe ce să fie masacrat. Astăzi el face parte dintr-o congregație catolică legală.

Cînd Trevor-Roper, însărcinat în mod oficial de către guvernul britanic să conducă ancheta în legătură cu Hitler și cu criminalii de război, s-a ocupat de cazul Bormann, o serie de persoane bine informate l-au sfătuit să-l caute în Tirol în toamna anului 1945. S-a subliniat că Bormann era foarte atașat de soția și de copiii lui. Lucru foarte adevărat. Dacă el s-a hotărît să plece din

Berlin, trebuie să-i fi apărut foarte evident faptul că cel de-al treilea Reich dispărea definitiv. În sfîrșit, dacă, părăsind buncărul, el avusese într-adevăr de gînd să se ducă la amiralul Doenitz, trebuie să fi renunțat la acest proiect. În mod logic, cum să nu fi dorit atunci să-și întîlnească soția și copiii ? Dacă ar fi să dăm crezare unei mărturii foarte serioase, se pare că Bormann, după ce a traversat Tirolul austriac, a sosit la sfîrșitul anului 1945 în Italia, la Bolzano.

Este vorba de văduva unui medic evreu care în primii ani ai hitlerismului îngrijise la München familia Bormann. Respectiva doamnă îl cunoștea foarte bine pe Martin Bormann. După venirea lui Hitler la putere, cînd persecuțiile împotriva evreilor au luat proporții, medicul și soția lui au părăsit Germania și s-au stabilit în Italia. Ei s-au instalat la Bolzano, orașul natal al soției medicului. Iată ce a declarat această doamnă, al cărei nume Trevor-Roper n-a vrut să-l dezvăluie :

„În toamna anului 1945, în timp ce se afla pe o stradă din Bolzano, femeia aceasta s-a trezit deodată față-n față cu Martin Bormann. Cînd a văzut-o, el a privit-o cu un aer «înspăimîntat» (erschrocken), apoi a făcut imediat stînga-mprejur, s-a năpustit pe o ușă și a urcat scările în mare viteză. Ea s-a luat după el, dar, cînd a ajuns la primul etaj, și-a dat seama că-i pierduse urma și că el dispăruse în niște coridoare întortocheate". Cînd Trevor-Roper a întrebat-o dacă nu cumva este posibil să se fi înșelat, soția medicului a răspuns : „Da, în cazul în care există o altă persoană care seamănă leit cu Bormann ; dar era ori Bormann, ori această persoană, și atunci de ce s-ar fi uitat la mine atît de îngrozit înainte de a o lua la fugă ?" Această mărturie prețioasă a fost confirmată și de declarația unei cunoscute ziariste pariziene, doamna Dominique Auclères ; în numărul din 29 octombrie 1963 al ziarului *Figaro*, ea scria : „Nu știu dacă Bormann mai trăiește, dar pot să afirm că el nu a murit în bătălia pentru Berlin și că tancul care a explodat trecînd peste o mină era condus de altul, și nu de el". Se știe că Dominique Auclères este una din cele mai bune specialiste în problemele privitoare la țările din Europa centrală. Ea a întreprins cercetări îndelungate în Alpii

austrieci și în valea superioară a fluviului Adige. Informațiile pe care le-a cules, dovezile pe care le-a adunat nu lasă, după părerea ei, nici o îndoială : „Martin Bormann, soția și șapte dintre copiii lui au ajuns într-adevăr în 1945 pînă în valea superioară a fluviului Adige și s-au oprit la Merano". Cînd Gerda Bormann a murit la Merano, Martin Bormann s-a găsit în fața unui dramatic caz de conștiință : „Nu putea fi vorba să-și continue drumul tîrînd după el șapte copii [4], dintre care unii în vîrstă fragedă, de vreme ce prietenii și complicii lui, ei înșiși hăituiți, nu puteau face nimic pentru el. Călugării de la mănăstirea din Tirolul de sud s-au pus atunci în mișcare și au mobilizat vechile familii catolice autohtone. Copiii au fost luați și crescuți de niște milosi părinți adoptivi, în timp ce tatăl, ușurat dacă nu de crimele comise, cel puțin de progenitura lui, a izbutit să se îmbarce la Genova. *De două ori el s-a întors ca să se întîlnească pe ascuns cu copiii lui* [5] ; în restul timpului și ani de-a rîndul, corespondența între Europa și țările în care se ascundea șeful nazist a fost înlesnită de emigranții în America de Sud sau de Nord care mai aveau rude în Tirol".

Evident, și aici am dori să ni se dea anumite nume, anumite precizări. Dominique Auclères nu le dă și e greu să nu-i dai dreptate : „Nu voi cita nume, căci scopul tuturor acelora care l-au ajutat pe Bormann, omul care merita cel mai puțin milă, era, fără-ndoială, caritabil și prin urmare demn de respect. Tot ce pot să spun este că știu amănuntele acestea de la niște persoane foarte demne de încredere care au găzduit chiar ele pe copiii lui Bormann, astăzi adulți, și care au fost în consecință amestecate direct în această afacere".

Aici am putea găsi o nouă dovadă pentru explicația pe care am dat-o cu privire la revirimentul Gerdei Bormann pe patul de moarte. Ar fi deci o dovadă clară că Bormann a urmat această filieră de mănăstiri, ceea ce au făcut și mulți alți naziști. Se afirmă chiar că Vaticanul ar fi dat, în anumite cazuri, pașapoarte „refugiaților". Însuși Adolf Eichmann n-a ascuns faptul că a urmat acest itinerar.

Îmbarcat la Genova... Cu ce destinație ?

[4] În realitate opt, căci cel mai mare, Martin, se pare că s-ar fi refugiat la Salzburg, unde stătea ascuns la un țăran.

[5] Subliniat de autor.

*

În februarie 1948, un fost deputat de centru al Reichstagului, care emigrase în 1938 în Chile, se afla la frontiera argentiniană în calitate de oaspete al contelui Ulrich von Reichenbach, unul din vechii săi prieteni germani. Emigrantul acesta se numea Hesslein. El se născuse la 30 aprilie 1886 la Bamberg, în Bavaria. După 1919 fusese singurul deputat catolic de centru care votase pentru crearea statului liber Saxonia. Odată prigoana nazistă dezlănțuită, se simțise în mare primejdie. A părăsit Germania și s-a dus în Chile, ca emigrant, cu zece mărci în buzunar. Primise naționalitatea chiliană... și-și luase și prenumele de Pablo. A publicat în Chile niște „scrisori politice" în limba germană. Fiind amestecat atîția ani în viața politică a Reichului, îl cunoștea foarte bine pe Martin Bormann. Și Martin Bormann, la rîndul lui, îl cunoștea. În ziua aceea, Pablo Hesslein luase hotărîrea să meargă pe jos pînă la Ranco-Sur, unul din cele mai frumoase lacuri din Chile. De la proprietatea contelui von Reichenbach pînă la lac erau trei ore de mers. Domnul Hesslein, adept entuziast al *footing*-ului, hotărîse să facă plimbarea pe jos, luînd cu el doi cîini mari ai contelui von Reichenbach. Pe la jumătatea drumului, relatează el, „am văzut trei călăreți care mi-au ieșit înainte. Caii mergeau la pas, iar călăreții erau îmbrăcați după moda araucană, cu «ponchos», niște pelerine largi, și purtau pe cap pălării cu boruri mari... Cîinii au început să se agite, așa că mi-am scos revolverul și am rămas cu el în mînă. Astfel înarmat, m-am apropiat încet de călăreți, fiindcă figura celui din mijloc nu mi se părea necunoscută. M-am oprit la cîțiva pași de el : era Martin Bormann în persoană.

Ne aflam la numai cîțiva metri unul de celălalt. Într-o clipă am văzut cum chipul i se crispează și murmură : «E Hesslein !», ca să adauge apoi mai tare, pe un ton de comandă : «Galop !»

M-am dat repede la o parte, în timp ce caii se îndreptau în grabă în direcția frontierei argentiniene, aflată în apropiere. Curînd un nor de praf i-a ascuns privirilor mele".

Timp de mai multe minute, Pablo Hesslein s-a tot întrebat dacă nu cumva a visat. În aceeași zi, el avea să aibă o confirmare neprevăzută a prezenței lui Bormann în locul acela. Ajungînd la Llifen, pe malul lacului Ranco-Sur, tocmai bea ceva la „Hotel du Lac", cînd dădu peste un alt german. Natural, a început să converseze cu el. Imediat și-a dat seama că germanul acela era un fost nazist, așa cum erau mulți ca el în Chile și în Argentina. În mintea lui Hesslein a încolțit deodată un gînd : și-a amintit că niște germani îi spuseseră că Martin Bormann este în viață, că ar fi în America de Sud și și-ar fi luat numele de Gomez. Atunci și-a încercat norocul :

— Și prietenul nostru Gomez ce face ?

Celălalt s-a luminat la față :

— Sînteți la curent ? Asta înseamnă că sînteți foarte bine informat. A locuit foarte aproape de aici și a trecut chiar în seara aceasta frontiera argentiniană. Se va înapoia însă curînd și se va stabili în apropiere de lacul Todos-Los-Santas.

Pablo Hesslein le-a adus la cunoștință autorităților chiliene descoperirea lui, dar acestea i-au cerut să păstreze tăcere „pentru ca cercetările să nu fie stînjenite". În noiembrie 1950, Pablo Hesslein a relatat întîlnirea sa cu Bormann în *Mercurio,* ziarul cel mai serios din Chile.

Dar el n-a fost singurul care a semnalat prezența lui Bormann în America de Sud. Mărturiile în această privință sînt pe cît de numeroase, pe atît de contradictorii. Să încercăm să le luăm în ordine cronologică.

Chiar din 1945, anumite personalități israeliene aveau convingerea că Bormann trăiește. În 1952, un grup special a plecat în America de Sud pentru a aduna informații precise în legătură cu aceasta. Cel care conducea grupul respectiv se numea F... Cunoscutul ziarist Viktor Aleksandrov a publicat pentru prima oară relatarea lui F...[6] în *Istoria pentru toți* din februarie 1961.

[6] Cunosc personal numele lui F... Din motive lesne de înțeles, el și-a manifestat dorința de a rămîne în anonimat.

Cele dintîi informații culese au fost încurajatoare. Anumite contacte luate cu foști SS-iști au confirmat prezența lui Bormann în America de Sud. La începutul anului 1952, F... le-a făcut lui Dauch și Krüger, doi tineri SS-iști, propuneri concrete : avea să le dea cîte o mie de dolari fiecăruia ca să-l conducă pînă la Bormann. Nici Dauch, nici Krüger nu erau tocmai putred de bogați. Unul era mecanic la un garaj, celălalt tehnician la o fabrică de ciocolată. Au primit oferta lui F... Și astfel, echipa israeliană a fost călăuzită de cei doi SS-iști pînă la Porto Alegre. „Însă acolo — povestește F... — am pierdut urma lui Bormann, ca să dăm din nou de ea, peste cîteva luni, la Blumenau și Florianopolis, în statul Santa Catarina. Cei doi tineri aveau mare nevoie de bani fiindcă voiau să-și deschidă garaje proprii la Florianopolis și ne-au promis în mod sigur că ni-l vor da pe Martin Bormann cel mai tîrziu pînă în octombrie 1952. Între timp primisem și eu întăriri. Mai sosiseră din Israel și alți membri ai Irgunului pentru *operația Blumenau.* Martin Bormann trebuia să fie capturat la vreo treizeci și cinci de kilometri de Blumenau, sechestrat și trimis în Israel. În cazul cînd ar fi opus rezistență, trebuia să fie lichidat... Urma să ținem tot timpul cont de faptul că el era înconjurat de o gardă de elită alcătuită din foști SS-iști și că prinderea lui prezenta anumite dificultăți «tehnice»... După aprecierea noastră, în Argentina și în Brazilia existau cam vreo zece mii de naziști. La data stabilită, 30 octombrie 1952, tovarășii mei împreună cu mine ne-am întîlnit cu cei doi foști SS-iști și le-am dat acontul prevăzut pentru «operație». La 8 noiembrie, ei ne-au anunțat că Bormann fusese probabil prevenit și plecase la Bahia. Am luat avionul ca să străbatem cele patru mii de kilometri, fiind însoțiți în continuare de Dauch și Krüger, și ne-am oprit la Bahia, la hotelul «Novo Mundo». Acolo, Martin Bormann a izbutit să ne scape printre degete. Vreau să spun că ne-a luat-o înainte doar cu cîteva minute. A fost văzut în timp ce părăsea hotelul și se urca într-un taxi.

De la Bahia am plecat la Curitiba, în statul Parana, unde duceau urmele lui. De acolo la Punto Grosso, nu departe de Curitiba. Dauch susținea că la Punto Grosso fusese pregătit totul ca să punem mîna pe Bormann.

Încă o dată am rămas dezamăgiți. Bormann părăsise statul Parana în ajun, plecînd cu un avion bimotor pe care-l închiriase. N-am putut să-i dăm din nou de urmă decît la 13 noiembrie 1952, la Joao Pessoa, în nordul Braziliei. Acolo am aflat că Bormann părăsise localitatea la 12 noiembrie, avînd asupra sa o *cartera 19* (carnet de identitate pentru străini) și o autorizație de comerciant eliberată de autoritățile locale din Joao Pessoa pe numele de Goldstein, comerciant, născut în Germania și de origine elvețiană".

F... împreună cu echipa lui au continuat să străbată mii de kilometri, „pînă în inima podișului Mato Grosso. Dar vai, fondurile lor s-au epuizat. Nu primeau nici un ajutor oficial. Singurele lor resurse proveneau de la niște persoane particulare. În 1953, F... i-a dat raportul ambasadorului Israelului în Brazilia, David Schaltiel, după care s-a înapoiat în Europa. După cîteva luni, o nouă echipă a plecat în America de Sud și a continuat cercetările în Mato Grosso. Ea a pierdut cu desăvîrșire urma lui Bormann..., dar a descoperit-o, în schimb, pe cea a lui Eichmann. Urmarea se cunoaște.

Trebuie subliniat, de asemenea, faptul că la 9 februarie 1952 ziarul *Il Tempo* din Roma publica știrea că Martin Bormann ar fi în viață și s-ar afla într-o țară din America de Sud pe care n-o menționa. Redacția ziarului *Il Tempo* declara că deține această informație dintr-o sursă „foarte apropiată de Vatican".

După arestarea lui Eichmann s-a vorbit iarăși mult de Bormann. Agenții israelieni care-l prinseseră pe Eichmann au declarat, în special corespondentului de la München al ziarului *Daily Mail*, că „Bormann trăiește" și că lațul „începuse să se strîngă în jurul lui". Aceiași agenți au spus că Bormann trăise în Brazilia, la Bahia, avînd un pașaport pe numele de José Posséa. Aici pare să se fi făcut o confuzie cu numele localității despre care vorbea F... Agenții israelieni au adăugat că urma lui Bormann fusese găsită încă din 1952 ; pe atunci el alcătuise un fel de colonie nazistă în provincia Santa Catarina. În mai 1960, corespondentul lui *Daily Mail* la Tel-Aviv scria : „Azi am aflat că Eichmann a declarat că Bormann trăiește ascuns în străinătate". Informația con-

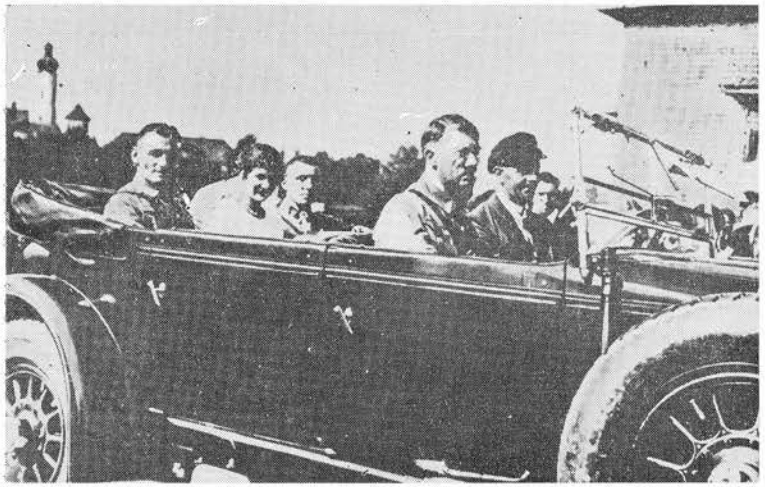

1

1. Începuturile hitlerismului : pe bancheta din spate Martin Bormann, avînd la dreapta sa pe Gerda Buch, cu care se căsătorise. *(Foto Ullstein)*
2. După atentatul de la 20 iulie, de la stînga la dreapta : mareșalul Keitel, mareșalul Göring, Hitler și Bormann. *(Foto Ullstein)*

2

1

1. Manja Behrens, prietena lui Bormann. *(Foto Stern)*

2. Scrisoare adresată de Martin Bormann la 29 aprilie 1945 amiralului Doenitz. *(Foto Keystone)*

3. Potrivit declarațiilor lui Arthur Axmann, Bormann ar fi urmat, după ce a ieșit din buncăr, itinerariul indicat de săgeată. Se pare că și-a găsit moartea la locul însemnat cu o cruce... *(Foto Stern)*

4. ...Dar săpăturile întreprinse pentru a regăsi corpul lui n-au dus la nici un rezultat. *(Foto Stern)*

3

2

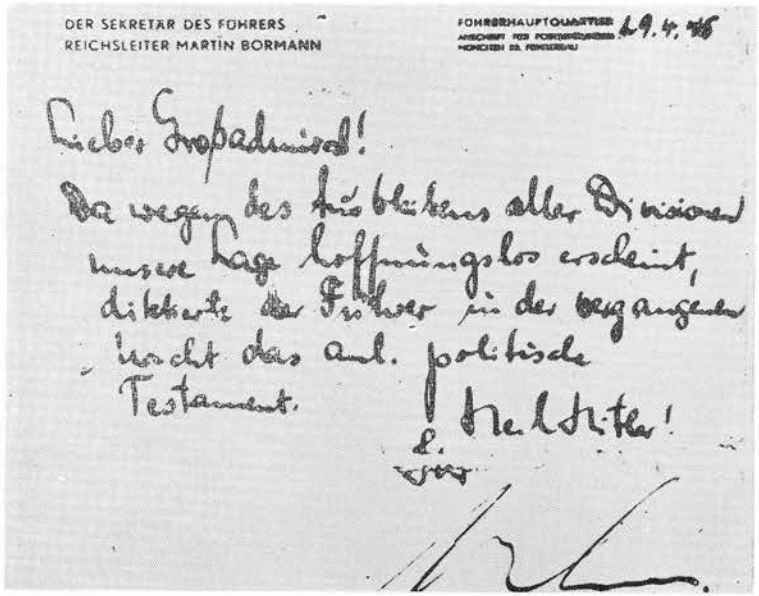

DER SEKRETÄR DES FÜHRERS
REICHSLEITER MARTIN BORMANN

FÜHRERHAUPTQUARTIER 29.4.45

Lieber Großadmiral!

Da wegen des Ausbleibens aller Divisionen unsere Lage hoffnungslos erscheint, diktierte der Führer in der vergangenen Nacht das anl. politische Testament.

Heil Hitler!

Ihr

4

1

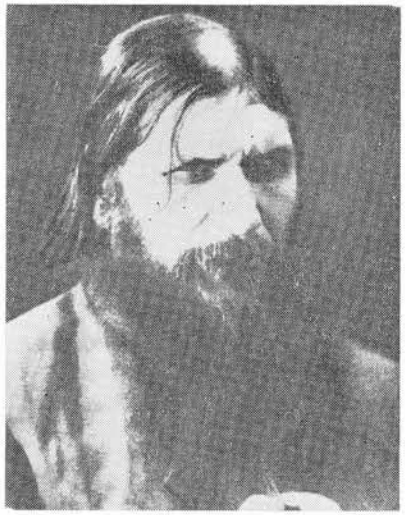

2

3

4

1.—2. Grigori Efimovici Rasputin, supranumit „omul lui dumnezeu" sau „starețul"

3. Prințul Felix Iusupov în anul cînd l-a ucis pe Rasputin

4. Ana Vîrubova, care făcea legătura între țarină și Rasputin

5.—6. Rasputin avea trei copii..., dar și relații mari

7. Rasputin și „curtea" sa

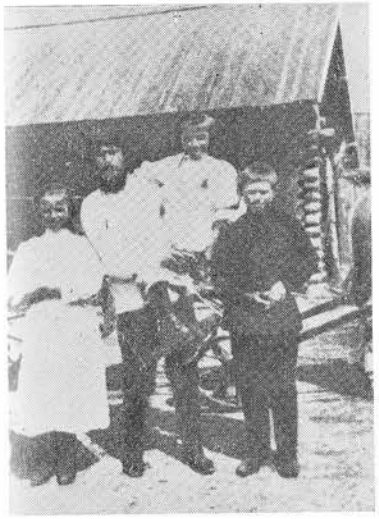

5

6

7

1

1. Prinţul şi prinţesa Iusupov, nepoata ţarului Nicolae al II-lea
2. Sala de la subsol din palatul de pe Moika, unde a fost otrăvit Rasputin
3. Winston Churchill în 1940 : „bătrînul leu"
4. Sir Alexander Cadogan, R. A. Butler şi lordul Halifax în aprilie 1940
5. R. A. Butler
6. Lordul Halifax *(la stînga)* şi Neville Chamberlain în vizită la Roma în 1939

2

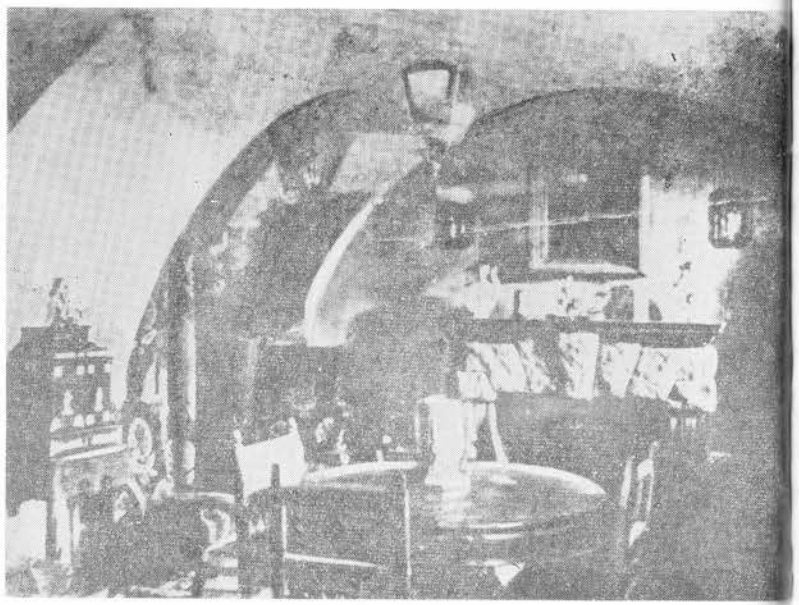

3

4

5

6

1 2

1. Reinhardt Heydrich, şeful SD-ului
2. Alfred Naujocks . instigatorul operaţiei de fabricare a lirelor sterline false
3. Una din bancnotele false fabricate de „Întreprinderea Bernhard"

3

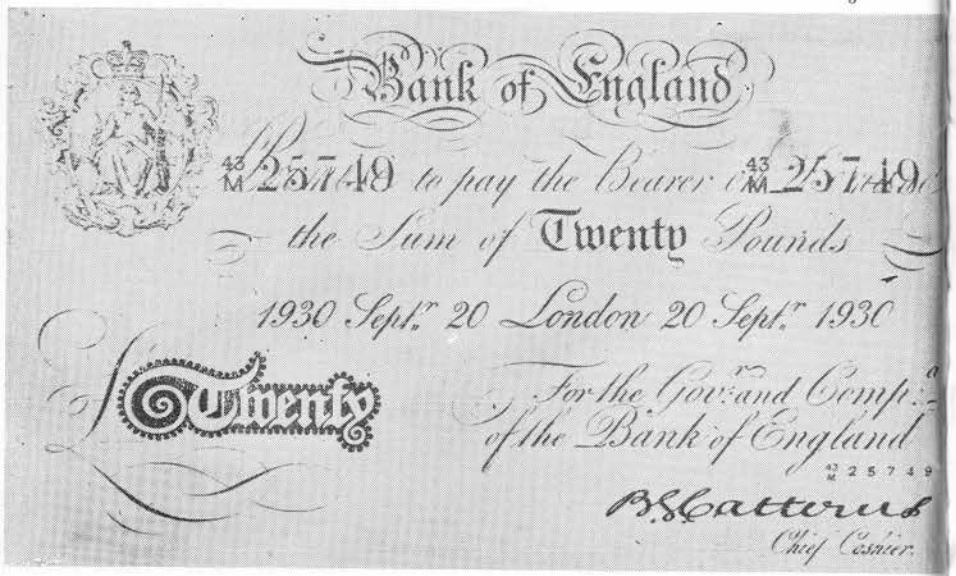

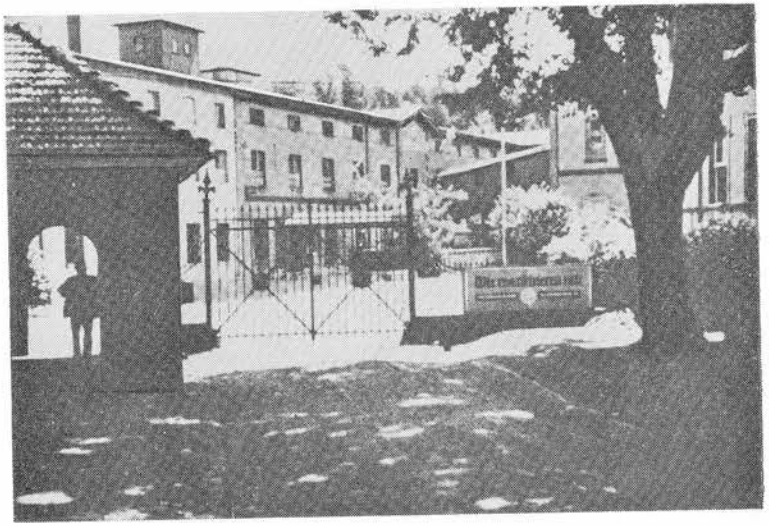

1

1. Fabrica de lîngă Berlin unde au fost tipărite primele bancnote false
2. În lagărul de la Oranienburg : deportaţii se întorc de la lucru

2

1

2

1. Generalul Marshall
2. Franklin D. Roosevelt
3. Amiralul Kimmel (portretul îl înfățișează în perioada atacului de la Pearl Harbor)
4. Amiralul Theobald

3

4

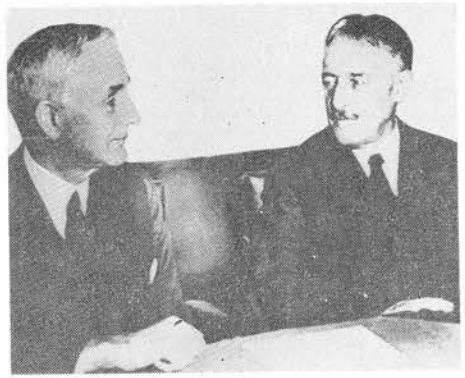

5 6

5. Generalul Tojo
6. Cordell Hull *(la stînga)* și Henry L. Stimson
7. Aerodromul de la Hickam Field după atacul japonez

7

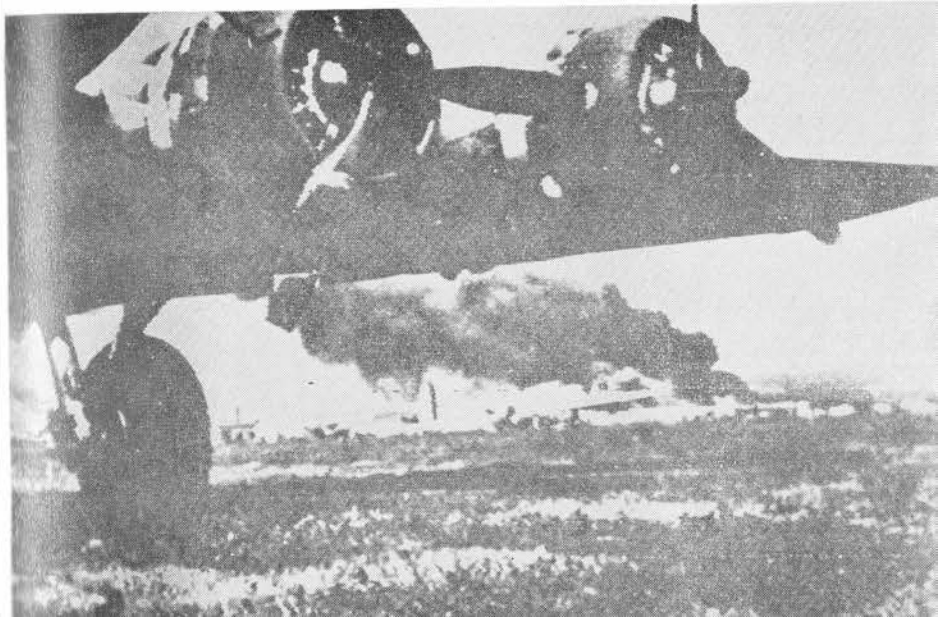

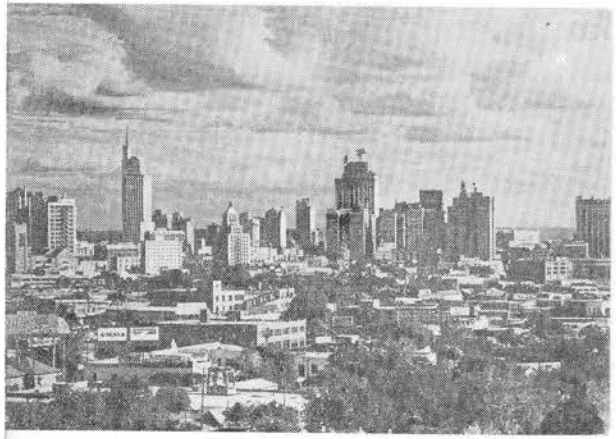

1

2

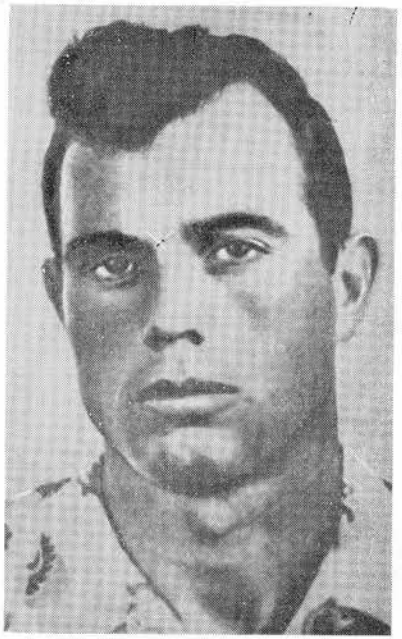

3

1. Dallas, capitala Texasului. Numele acestui oraş va rămîne legat pe vecie de asasinarea lui John F. Kennedy

2. Lee Harvey Oswald ţine în mînă o puşcă, recunoscută drept arma crimei

3. Agentul Tippitt doborît de Oswald

4—5. Celebra fotografie publicată de revista *Esquire*. Pe vestitul dîmb, o pată luminoasă. E oare fum ? E silueta unui om care ţine în mînă o puşcă ? (Vezi în partea dreaptă a fotografiei de jos, mărită foarte mult)

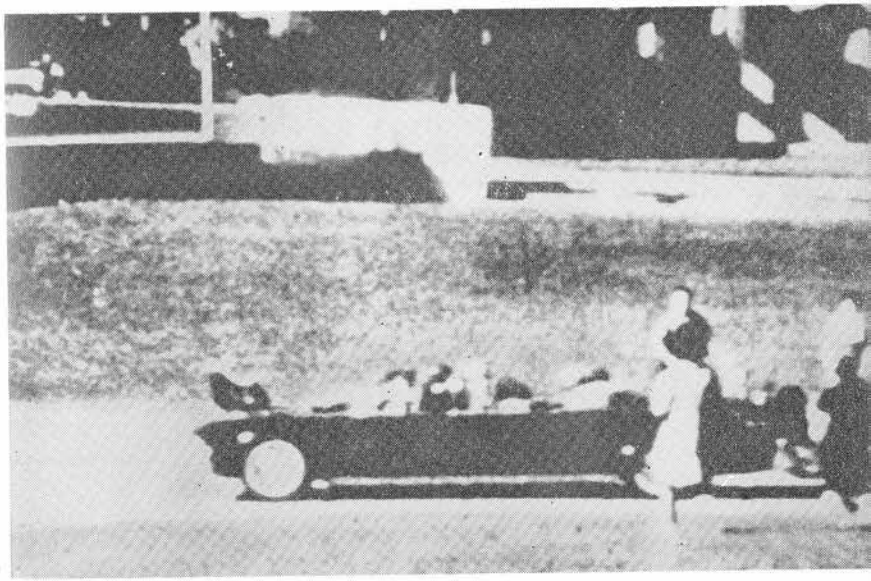

4

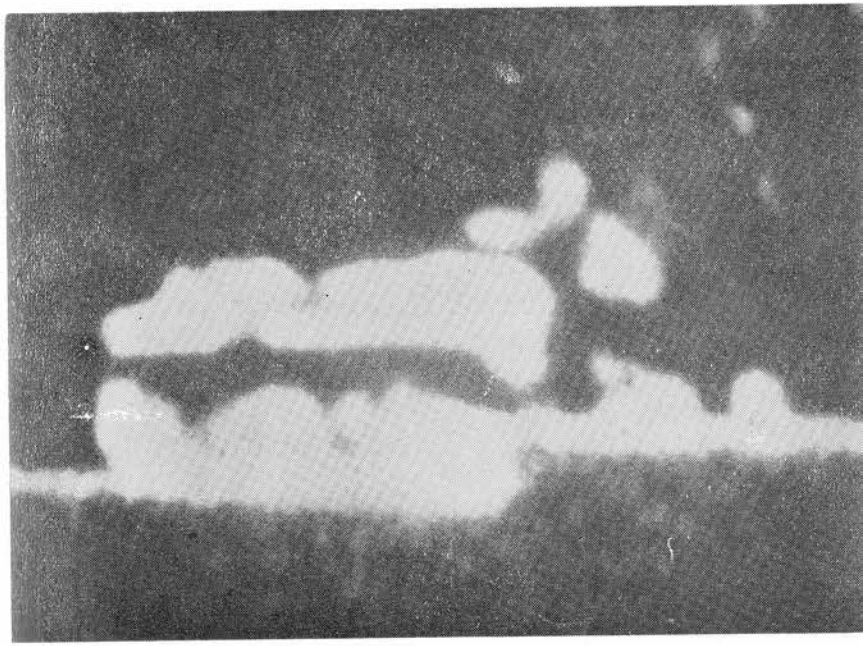

5

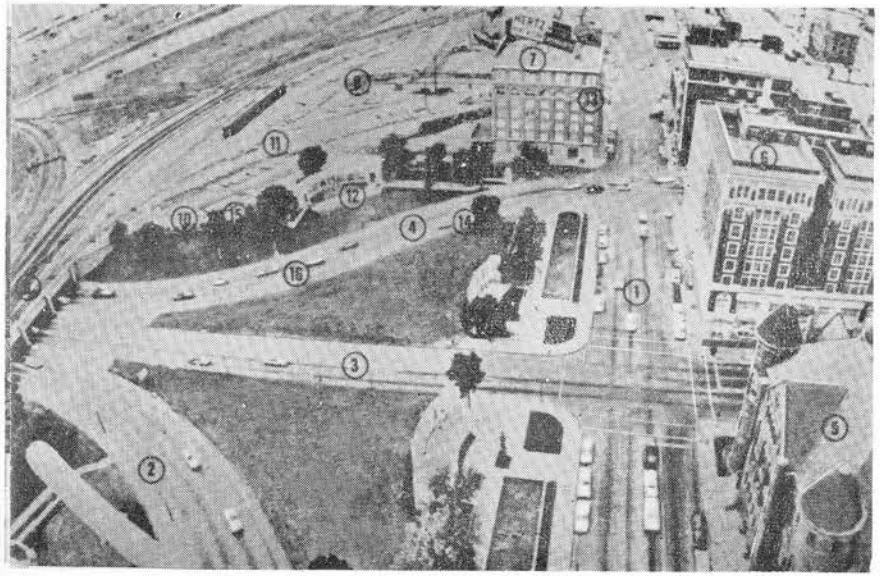

1

2

3

4

1. O fotografie luată din avion a pieții din Dallas unde a fost omorît Kennedy. *1.* Houston Street. *4.* Elm Street. *7.* Depozitul de manuale școlare Texas. *8.* Macaz. *9.* Pod de cale ferată. *10.* Gard de lemn. *11.* Loc de parcare. *12.* Pergolă. *13.* Poziția lui Oswald. *14.* Locul unde primul glonț și-a nimerit ținta. *15.* Locul de unde mai mulți martori au văzut că s-a tras. *16.* Locul unde ultimul glonț și-a nimerit ținta.

2. Martorul Howard L. Brennan a văzut la fereastra A un om pe care l-a identificat mai tîrziu ca fiind Oswald.

3. Acest desen a fost prezentat comisiei Warren. El indică traiectoria ipotetică a primului glonț intrat prin ceafă și ieșit prin gît, în direcția nodului de la cravată.

4. Haina președintelui văzută din spate. Punctul pe unde a pătruns glonțul nu e de loc situat la locul indicat pe desenul de mai sus.

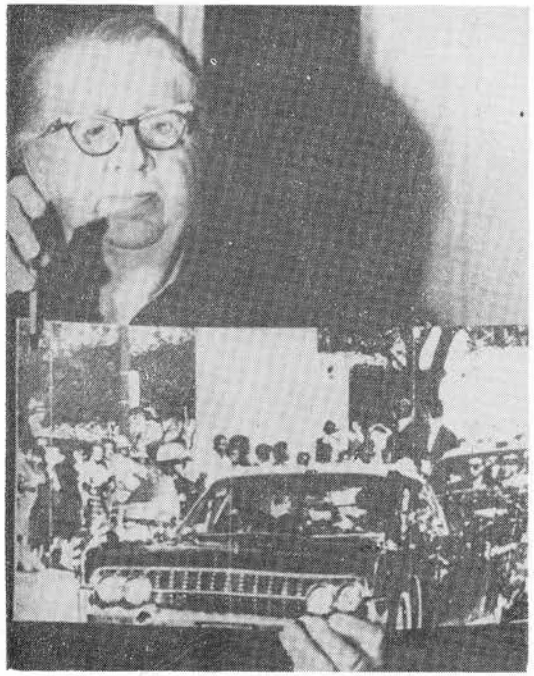

1

Mama lui Oswald ține în mînă o fotografie a locului unde a fost comis atentatul ; are impresia că-l recunoaște pe Jack Ruby pe fotografie.

form căreia Eichmann ar fi confirmat faptul că Bormann se află în viață a fost reluată de numeroase ziare din întreaga lume. Se pare însă că ea era absolut neîntemeiată. La 27 mai 1960, purtătorul de cuvînt al guvernului israelian și poliția israeliană au declarat oficial că Eichmann „n-a vorbit niciodată despre Martin Bormann".

De altfel, în lume circulau și alte zvonuri. La 13 iunie 1960, Colin Lazson, corespondentul lui *Daily Express* la Buenos Aires, spunea : „Se pare că Martin Bormann a murit în Argentina, de moarte naturală, acum vreo doi ani". Domnul Lazson arăta că această constatare era rezultatul unei anchete îndelungate ; adjunctul lui Hitler ar fi sosit, se pare, în Argentina în 1948, după ce stătuse un timp în Germania occidentală și în Spania. Urmărit de comandourile israeliene, cerut de guvernul Germaniei federale, Bormann ar fi beneficiat totuși, se pare, de protecția guvernului argentinian „atît înainte cît și după căderea regimului peronist". Bormann ar fi murit la Pasos de Los Libris, la frontiera braziliană, sau la Bariloche, în Anzi. Deci se anunța în același timp și existența și moartea lui Bormann...

Despre moartea lui Bormann avea să se mai vorbească mult. În iunie 1960, *Haolam Haze*, săptămînal israelian de mare tiraj, confirma faptul că Bormann murise la Buenos Aires, numai că în locul morții naturale se dădea o explicație destul de neașteptată. După cum arăta acest periodic, Bormann sosise în Argentina prin 1950, cam în aceeași perioadă cu Eichmann. El se supusese unei operații estetice care avea scopul să-l facă de nerecunoscut. Îmbolnăvindu-se însă de inimă, s-a decis să se caute la un celebru cardiolog din Buenos Aires, evreu de origine. Acesta l-a recunoscut... dovadă că operația estetică nu-și atinsese scopul. Doctorul luase legătură cu o organizație evreiască, care-i dăduse ordinul de a executa condamnarea la moarte pronunțată de Tribunalul de la Nürnberg. Medicul, sub pretextul tratării pacientului, i-a făcut o injecție mortală. Bormann fusese înmormîntat, după ce același medic îi eliberase certificatul de deces, sub numele de împrumut pe care și-l luase la sosirea lui în Argentina.

Încă o versiune : la 7 decembrie 1962, A.F.P. transmitea din Buenos Aires că Martin Bormann „ar fi murit de

cancer la 15 februarie 1959, la Asuncion, capitala Paraguayului". Știrea provenea dintr-o sursă considerată „sigură". Bormann ar fi găsit cu cîțiva ani în urmă azil în Paraguay, unde lucra sub un nume de împrumut la o cooperativă nemțească din colonia Bella Vista, din apropiere de Encarnacion, pe malul fluviului Paraná : „Aflînd că suferea de un cancer incurabil, s-ar fi stabilit în 1958 la Asuncion, la un compatriot de-al său pe nume Bernard Jung, care după aceea a părăsit Paraguayul pentru a se înapoia în Germania. Martin Bormann, sau omul presupus a fi el, ar fi fost înhumat în toiul nopții, la 17 februarie 1959, într-un mic cimitir din împrejurimile orașului Ita, situat la patruzeci de kilometri sud-est de Asuncion, unde mormîntul lui, pe care nu este scris nici un nume, nu e cunoscut decît de anumite persoane".

Toate aceste „morți" nu se potrivesc însă de loc cu afirmațiile categorice făcute de agenții israelieni în 1960, după capturarea lui Eichmann : „Bormann trăiește". La începutul anului 1961, F... declara categoric : „El se află în Chile".

Am putea să ne întrebăm dacă nu cumva aceste afirmații repetate au drept scop să încetinească cercetările. Pe un mort nu-l mai urmărești. Naziștii refugiați în America de Sud au putut foarte ușor să răspîndească zvonuri false în privința asta. În octombrie 1960, scriitorul evreu german Brand afirma cu ocazia unei conferințe de presă că Eichmann „ar fi putut fi arestat cu trei ani în urmă. În vremea aceea, un înalt funcționar din justiția germană mi-a spus că știe adresa lui din Argentina. La adresa respectivă, așa cum am aflat mai tîrziu, l-au găsit israelienii care l-au capturat". Domnul Brand susținea că Martin Bormann se află încă în viață. „Martori demni de încredere i-au văzut în Argentina actul de identitate". Iată o afirmație care vine în contradicție cu foarte numeroasele relatări privitoare la moartea sa, naturală sau provocată.

E cazul să mai reținem relatările unui spaniol, Alcazar y Velasco, înregistrate de un ziarist francez pe bandă de magnetofon și reproduse de cotidianul *Paris Jour* în numărul său din 14 iunie 1962 ? Velasco afirmă că s-ar fi aflat alături de Bormann atunci cînd acesta a părăsit Berlinul. Ei au izbutit să ajungă împreună într-un port,

unde-i aștepta un submarin. Peste cîteva săptămîni se aflau în Argentina. Acolo cei doi s-au despărțit. Bormann a pătruns singur în interiorul țării, iar Velasco a căutat un timp să se ascundă. Au trecut ani. În 1961, Velasco s-a dus din nou în Argentina. Și-a amintit de Bormann. Oare mai trăiește ? Începe să-l caute și întîlnește niște foști naziști care se învoiesc să-l ducă la el. „O călăuză m-a dus prin păduri. Am mers timp de trei zile. După aceea am ajuns la un sat de căsuțe din chirpici. Pe acolo se aflau vreo sută de paznici indieni. Într-o colibă din paie erau cîțiva nemți și... Martin Bormann. Îmbătrînise. Era neras, cu ochii încercănați, ridat, adus de spate ; nu mai era Bormann pe care-l cunoscusem odinioară". Toată povestea asta pare cam fantezistă. Și, totuși, *Paris Jour* scrie : „Am ascultat vocea acestui om timp de o sută nouăzeci de minute. După audiție am rămas cu o convingere fermă : nu era vorba de nici o înșelătorie. Eichmann a fost executat, dar Bormann, sănătos, se află încă în libertate."

Și atunci, cum să nu acorzi importanță declarației pe care a făcut-o în aprilie 1961 domnul Fritz Bauer, procuror general de Hessa, care se arată „convins că Martin Bormann, șeful Cancelariei partidului nazist și colaboratorul cel mai apropiat al lui Hitler, ar fi încă în viață" ? Cum să nu acorzi o importanță aproape tot atît de mare declarației făcute la 9 mai 1961 de domnul Gregorio Topolevski, fost ambasador al Argentinei în Israel : „Martin Bormann, delfinul lui Hitler, omul care i-a urmat lui Rudolf Hess la conducerea partidului în 1942, este încă în viață. Martin Bormann se afla numai cu șase luni în urmă în Argentina, aproape de frontiera braziliană. După aceea a trecut frontiera."

Or, la sfîrșitul anului 1960, un fost portar berlinez în vîrstă de șaptezeci și cinci de ani, Karl Liplowski, l-a întîlnit și el pe Bormann. El susținea că nu s-a înșelat și făcea această mărturisire săptămînalului vest-german *Revue*.

Cam în aceeași perioadă urmau să fie arestați, unul după altul, doi „Bormanni" : un oarecare Juan Keller și un individ pe nume Flegel ; și unul și celălalt au dovedit că nu au nimic comun cu fostul adjunct al lui Hitler.

În 1964 cercetările au fost reluate. În februarie, la Lima, s-a anunțat că, în urma unei informații conform căreia comandourile israeliene îl caută din nou pe Martin Bormann în această regiune, controlul la frontiera dintre Peru și Chile a fost întărit. Comandantul poliției din Lima a declarat : „Dacă fostul adjunct al lui Hitler va pătrunde în Peru, va fi arestat". În noiembrie 1964, domnul Fritz Bauer declara că el tot mai este convins că Martin Bormann se află în viață. Și era atît de convins, încît punea pe capul fostei „Eminențe brune" un premiu în valoare de o sută de mii de mărci. Suma aceasta urma să fie o recompensă pentru informațiile „care ar permite să se determine identitatea actuală, precum și locul unde se află criminalul de război și ar duce la extrădarea sa în Germania federală".

În martie 1965, după moartea misterioasă a criminalului de război Albert Cukurs, acuzat de asasinarea a treizeci și două de mii de evrei și al cărui cadavru fusese descoperit într-un cufăr la Montevideo (Uruguay), poliția din portul Santos (Brazilia) a pus mîna pe un german cu numele de Alfred Trenker. După părerea poliției braziliene, era vorba de fostul ofițer SS Detlev Sonnenberg, vinovat de crime de război. Acest Sonnenberg ar fi fost și el amestecat în uciderea lui Cukurs. După declarațiile arestatului, Martin Bormann se afla atunci în Brazilia, unde se ascundea sub un nume fals, după ce-și transformase în prealabil cu totul fizionomia cu ajutorul chirurgiei estetice.

În iulie 1965, procurorul general Fritz Bauer a primit un raport în care se arăta că Bormann ar fi fost văzut la Asuncion împreună cu doctorul Joseph Mengele, fost medic-șef SS la Auschwitz. Tot în iulie au fost amînate săpăturile întreprinse în apropiere de zidul Berlinului pentru a se găsi eventualele rămășițe ale lui Martin Bormann și ale doctorului Stumpfegger. În octombrie 1965, într-un interviu acordat ziarului *New York Post*, un agent israelian, Tuvia Friedmann, afirma că Martin Bormann s-ar găsi în Argentina. Domnul Fritz Bauer a reacționat imediat : el i-a cerut domnului Friedmann, director al centrului israelian de documentare cu privire la crimele naziste, să-i dea toate informațiile cu privire la locul unde se ascunde Martin Bormann. După domnul

Friedmann, centrul de documentare știa foarte bine unde se afla Bormann în Argentina. Dar trebuiau cincizeci de mii de dolari pentru a-i plăti pe cei care ar fi ajutat la prinderea lui.

*

Ultimul episod al acestei istorii misterioase a fost scris de Klaus Eichmann, fiul lui Adolf Eichmann. Într-o scrisoare deschisă publicată la 9 ianuarie 1966, el afirma că știe că Bormann se află în viață în America de Sud : „Aștept să te predai justiției ca să-ți iei partea de răspundere pe care tatăl meu a trebuit să și-o asume în locul dumitale în fața opiniei publice mondiale... Tatăl meu s-a căit, tatăl meu a ispășit, dar dumneata ? Dumneata continui să trăiești ascuns în America de Sud... Dumneata te ascunzi, domnule Bormann, cînd ai putea să lămurești atîtea lucruri..." Klaus Eichmann declara că e convins că Bormann nu va scăpa de justiție : „Fii sigur că voi face tot ce-mi stă în putință ca să fie așa".

*

Iată, așadar, deschis și închis dosarul afacerii Bormann. Cred, în mod sincer, că am oferit cititorului tot ansamblul de argumente care ar putea fie să ducă la convingerea că Bormann ar fi murit la Berlin în 1945, fie să permită a se admite faptul că adjunctul lui Hitler s-ar afla încă în viață. Așadar, cititorul urmează să tragă el singur concluziile.

În ce mă privește, eu consider că mărturiile care pledează pentru moartea lui Martin Bormann în urma exploziei tancului pe Weidendammer Brücke sînt cît se poate de inconsistente. Moartea lui, mai tîrziu, noaptea, cînd era împreună cu doctorul Stumpfegger, mi se pare mai verosimilă, fără însă a fi sigur de aceasta. Mărturiile adunate de Trevor-Roper și de Dominique Auclères, mărturii provenind de la persoane cît se poate de serioase — una dintre familiile care i-au luat pe copiii lui Bormann și o doamnă israelită care-l cunoscuse foarte bine pe Bormann —, au, după părerea mea, foarte mare greutate în această discuție. Dacă e adevărat că Bormann a fost

văzut în toamna anului 1945, atunci teza morții sale la Berlin cade definitiv.

Mărturia agenților israelieni care au întreprins cercetări în America de Sud mi se pare la fel de prețioasă. Căutîndu-l pe Bormann pe baza unor informații precise, serioase, l-au găsit pe Eichmann. Eichmann despre care s-a pretins de asemenea ani de zile că fusese ucis în timpul luptelor pentru Salzkammergut...

Este, așadar, foarte probabil ca Bormann să fi reușit să scape din Berlin și să se refugieze în America de Sud. Să mai fie el oare în viață ? Poate odată și odată se va afla. Putem spera, desigur, că într-o zi misterul Bormann va fi pe deplin elucidat.

Misterul Kennedy

„Oh ! Nu ! Nu ! Oh ! Dumnezeule !
Mi-au omorît bărbatul ! Te iubesc, Jack ! "

JACQUELINE KENNEDY

Cînd „Air Force One", avionul președintelui, a atins pista de la Love Field — aterizînd perfect —, la Dallas erau exact orele 11,38. Pe un cer prea albastru strălucea un soare implacabil : soarele Texasului. În ajun, buletinul meteorologic anunțase ploaie și ceață. O eroare în plus a meteorologiei. 30° la umbră. Era vineri 22 noiembrie 1963.

Elisabeth Cabell — *Deasie* —, soția primarului din Dallas, a făcut cîțiva pași în întîmpinarea Jacquelinei Kennedy. Jacky zîmbea. O soție de președinte trebuie să zîmbească mereu — mai ales în America. Era încîntătoare Jacky. În ziua aceea, ea, care ura de moarte pălăriile, își pusese peste părul negru o mică tocă roz. Doamnele din Dallas — alegătoare redutabile — n-ar fi tolerat ca doamna Kennedy să vină la ele fără pălărie. Jacqueline știa acest lucru. O soție de președinte trebuie să știe tot. Înainte de a pleca de la hotelul „Texas" la Fort Worth — etapa lor precedentă —, Jacky stătuse mult la îndoială. Să-și pună taiorul roz sau o rochie subțire și pe deasupra mantoul de leopard ? Mantoul acela splendid și care o tenta așa de mult, primit în dar de la împăratul Haile Selassie. Deodată însă și-a adus aminte de rugămintea pe care i-o făcuse domnul Muhallim, ambasadorul Somaliei la Washington :

— Să nu cumva să puneți leopard în Texas. Toate femeile vor dori să vă imite și va fi un masacru îngrozitor ; or, noi încercăm să stăvilim stingerea acestei rase de animale [1]...

Perspicace acest domn Muhallim. Tocmai în Texas, unde e vreme frumoasă în tot timpul anului, se vinde cel mai mare număr de mantouri de pe cuprinsul Statelor Unite. La „Neiman and Marcus", cel mai uriaș dintre marile magazine ale lumii, găsești un etaj întreg cu *solduri* de vizon. Proprietarul, Sidney Marcus, le mai pune la dispoziție milionarilor petrolului și o bibliotecă alcătuită în întregime din capodopere — 8 000 de dolari —, sau o colecție de opere cubiste. La raionul lui de *pictură* găsești în permanență vreo zece Picasso și tot atîția Matisse. Domnul Marcus oferă drept primă pentru cumpărători un profesor de istoria artei, dispus să împartă din ranch în ranch un stoc de fraze ușor de reținut, ca de pildă : „Pe mine, la Picasso, cel mai mult mă impresionează perioada albastră".

Și Jacky, cuminte, a renunțat la leopard. Îmbrăcată cu taiorul ei de culoarea zmeurei, cu toca de aceeași culoare, ea i-a zîmbit lui Deasie Cabell cînd aceasta s-a apropiat de ea ca să-i ofere un buchet de trandafiri roșii. Mai tîrziu, Jacqueline avea să-și reamintească de trandafirii aceia roșii :

— Nu mi se oferiseră pînă atunci, în cursul călătoriei în Texas, decît trandafiri galbeni. În dimineața aceea, la Dallas, mi-au fost oferiți trandafiri roșii. Mi s-a părut bizar...

Bizar, într-adevăr, dacă ne amintim că, de la războiul de secesiune încoace, emblema Texasului este trandafirul galben. Imnul Texasului se intitulează *Yellow roses of Texas*. O orchestră de studenți intona acest cîntec pe aeroport : „Vino, și-ai să fii primit cu dragoste, ca un erou". Cuvinte de circumstanță. Pentru primirea lui John Fitzgerald Kennedy, aclamațiile care răsunau pe acest aeroport aproape că acopereau muzica orchestrei. Din ușa avionului, John F. Kennedy zîmbea, la rîndul lui, privind mulțimea care striga și se-nghesuia în spatele grilajului de sîrmă împletită. Și fiindcă zîmbea, aclamațiile s-au întețit.

[1] Nerin E. Gun. *Les roses rouges de Dallas* (Julliard).

L-am văzut pe John Kennedy la Paris. Mașina decapotabilă a generalului de Gaulle îl purta încet pe Champs-Elysées, spre Arcul de Triumf. Ploua. În picioare, la dreapta generalului — care ședea jos —, John Kennedy, fără pardesiu, cu haina udă de ploaie, cu apa șiroindu-i pe față, le zîmbea parizienilor. Nici o fotografie nu e în stare să redea zîmbetul acela. Îl primeai ca pe un dar. Mai tîrziu am aflat că zîmbetul acela al lui John Kennedy — din ziua aceea și din zilele următoare — avea semnificația unui curaj plin de calm. Cînd și-a terminat călătoria prin Europa, cînd s-a reîntors în Statele Unite, îl durea așa de rău spatele lui rănit — o leziune a coloanei vertebrale produsă la un meci de rugby studențesc și agravată de o rană primită în război —, încît a fost nevoie să fie dus pe brațe la coborîrea din avion.

E cert că moartea președintelui Kennedy a fost resimțită de către toți oamenii — indiferent de naționalitatea lor — ca o nedreptate personală. În întreaga lume, milioane de bărbați și de femei au reacționat la fel. Mai întîi nu le-a venit să creadă, apoi a urmat durerea și mînia. Puțin cîte puțin au început să transpire unele informații. Nu erau coerente și păreau lipsite de logică, contradictorii. Încă din primele ceasuri, telegramele agențiilor de presă au creat condițiile misterului. Pînă și cei mai puțin avizați dintre cititorii de ziare sau dintre telespectatori își dădeau seama că fuseseră greșit informați. Și, bineînțeles, au început să se întrebe de ce. Asemenea întrebări te fac să admiți orice. Ele deschid cîmp liber tuturor supozițiilor, oricît de neverosimile ar fi și oricît de lipsite de sens ar putea părea.

Se pune următoarea întrebare : în privința morții președintelui Kennedy există, într-adevăr, un mister ? Cînd au fost bătuți la Waterloo, soldații lui Napoleon s-au risipit strigînd : „Am fost trădați !" Nici ei nu înțelegeau : fuseseră obișnuiți să considere că geniul împăratului era infailibil, or, acest geniu îi abandonase. Era, cu siguranță, la mijloc *un mister*, care se putea explica numai prin trădare. Istoricilor le-au trebuit cîțiva ani ca să demon-

streze că și o minte genială poate greși într-o bună zi. Oare și cu *misterul Kennedy* e la fel ?

Nu am pretenția să aduc aici o soluție decisivă în această dureroasă enigmă. Nu e lună în care presa — fie ea cotidiană, săptămînală sau lunară — să nu ne propună o versiune inedită, o pistă nouă, o explicație care nu ne-a fost încă dată. În această literatură — adevărat noian de cărți —, publicul se pierde. Am vrut să cunosc zecile de studii consacrate pînă acum acestei „afaceri". Am vrut să citesc tot — și mai cu seamă faimosul raport Warren, ceea ce nu e puțin lucru. Am vrut să critic și să cîntăresc totul. Se vorbește des de accelerarea istoriei. Ar trebui să se vorbească și de accelerarea mijloacelor de a cunoaște istoria. Sursele de informare moderne se dovedesc a fi atît de considerabile, iar setea publicului de a se informa atît de mare, încît la cîțiva ani după un eveniment știm despre el atît cît știau bunicii noștri despre un episod vechi de mai bine de un secol. A trebuit să treacă o sută cincizeci de ani pentru ca memoriile care oglindesc domnia lui Napoleon să vadă, toate, lumina zilei. Dar după scurgerea a douăzeci de ani de la cel de-al doilea război mondial, protagoniștii lui ne-au spus tot ceea ce ne puteau spune. Fără îndoială că nu e prea devreme ca istoricul — destul de bine informat în ziua de astăzi — să abordeze studierea misterului Kennedy. Să o abordeze fără părtinire, într-un singur scop : căutarea adevărului. Așadar, în paginile care urmează nu voi căuta să „demonstrez", ci să „înfățișez". Pornind de la documentele existente la ora actuală, voi începe cu ceea ce este *sigur* ca să ajung la ceea ce e *posibil* și după aceea, în sfîrșit, la ceea ce e *probabil*.

*

Ultima călătorie a lui John F. Kennedy a început în ziua de joi 21 noiembrie 1963. În dimineața aceea, înainte de micul dejun, președintele Statelor Unite „își înfășură brîul medical, își încălță pantofii, dintre care stîngul avea un branț ortopedic de 6 mm, își îmbrăcă la repezeală costumul pe care i-l scosese valetul, fixă în cravata-i discretă un ac strălucitor ce reprezenta o insignă a marinei militare și-și vîrî în buzunar un portofel de

piele neagră care conținea 26 de dolari în monedă-hîrtie, un medalion al Sfîntului Cristofor în aur prins de portofel și permisul de conducere auto cu nr. 053332 D, eliberat de statul Massachusetts " [2].

Cu obișnuitul laconism administrativ — chiar atunci cînd era vorba de un președinte al Statelor Unite —, permisul de conducere dădea semnalmentele titularului : înălțimea 1,83 metri, părul castaniu (cod 4), ochii cenușii (cod 6), data nașterii 29 mai 1917.

De pe peluzele Casei Albe s-a înălțat un elicopter, care i-au dus pe președinte și pe doamna Kennedy spre baza Forțelor aeriene Andrews : douăsprezece minute de zbor. Președintele a fost de acord ca băiețașul său, John — căruia i se spunea John-John —, să-și însoțească părinții pînă acolo. Micuțului îi plăceau grozav de mult asemenea plimbări. Cînd elicopterul s-a lăsat pe pămînt, părinții l-au sărutat. John-John nu-și mai putea desprinde ochii de la avionul președintelui, „Air Force One", care strălucea în soare.

— Vreau să merg cu el ! — striga el.

Părinții i-au explicat că nu se poate, și atunci, bineînțeles, micuțul a izbucnit în plîns. Președintele l-a sărutat pentru ultima oară și, urmat de Jacky, s-a îndreptat către avionul mare și alb.

„Air Force One" a decolat la orele 11 și a aterizat la 13,30 la San Antonio, prima etapă a călătoriei lor în Texas. Patru opriri prevăzute : San Antonio, Houston, Dallas și Austin.

De ce trebuia făcută această călătorie ?

Era pregătită de cinci luni. Trei oameni au dorit-o și i-au ales și etapele : președintele Kennedy, vicepreședintele Lyndon B. Johnson și domnul John B. Connally, guvernatorul Texasului.

Anul o mie nouă sute șaizeci și patru era un an de alegeri prezidențiale. Kennedy se gîndea la un al doilea mandat. „Era sigur că avea să fie reales — spusese colaboratorul său Theodore C. Sorensen. — Dar nu considera că totul era cîștigat dinainte. Dimpotrivă, socotea că lupta avea să fie grea" [3]. Călătoria în Texas — și mai ales la

[2] William Manchester. *Moartea unui președinte*, București, Editura politică, 1968, p. 89.

[3] Theodore C. Sorensen. *Kennedy* (Gallimard).

Dallas — nu era altceva decît o călătorie electorală cu un scop destul de limpede. La 9 noiembrie 1960, democratul Kennedy cîştigase în Texas — mai ales datorită prezenţei alături de el a unui texan, Lyndon Johnson —, însă cu o slabă majoritate de 46 233 de voturi la cei 2 311 845 de votanţi. Iar oraşul Dallas se pronunţase în favoarea republicanului Nixon. De atunci, partidul democrat din Texas activa într-o atmosferă absolut otrăvită. Încă în 1940 John Nance Garner, zis „Cactus", combătuse principiul alegerii lui Roosevelt pentru un al treilea mandat. De atunci, tendinţele conservatoare şi liberale se ciocneau violent în sînul partidului democrat, partidul lui Kennedy. Conservatorii triumfaseră ultima oară în 40 şi în 50. Pentru liberalul Kennedy, care avea să fie oare viitorul în Texas ? Johnson făcea tot ce putea ca să potolească patimile. John Connally demisionase din postul său de secretar de stat de la marină ca să se prezinte la postul de guvernator al Texasului. Senatorul Ralph Yarborough putea fi considerat şi el printre prietenii preşedintelui. Din nenorocire însă, Connally şi Yarborough se detestau cu înverşunare. Ceea ce nu contribuia de loc la aplanarea divergenţelor. Cu ocazia campaniei care avea să înceapă, Kennedy se baza foarte mult pe influenţa pe care ar fi putut s-o exercite Johnson asupra lui Yarborough şi Connally „ca să se pună capăt luptei ce măcina partidul democrat texan". Arthur M. Schlesinger, consilier special al preşedintelui Kennedy şi unul din intimii de la Casa Albă, care scrie acest lucru, adaugă de altfel : „Ducîndu-se personal în Texas, Kennedy se baza pe autoritatea sa de preşedinte pentru a-l ajuta pe vicepreşedintele său să-i împace pe texanii ce se războiau între ei" [4].

Existase un moment de îndoială : cu Dallas sau fără Dallas ? Kennedy se hotărîse imediat : să se ducă în Texas fără să viziteze Dallasul i se părea de neconceput. Nu fugise niciodată de greutăţi, nici de pericole. La Caracas, Nixon fusese primit cu duşmănie ; Kennedy se dusese şi el la Caracas. Fusese văzut în faţa zidului de la Berlin.

În *Profiles in Courage*, el scrisese : „Un om face ceea ce e dator să facă, în ciuda împrejurărilor personale... şi în

[4] Arthur M. Schlesinger, *Les 1 000 jours de Kennedy* (Denoël).

ciuda pericolelor, pentru că acesta este principiul elementar al moralei umane". I s-a atras atenţia că la Dallas nu i se va putea garanta securitatea. Atunci a hotărît că va merge la Dallas. „A făcut asta — spuse Sorensen — pentru că trebuia s-o facă, şi în nici un caz cu scopul de a-şi arăta curajul".

Şi totuşi !

Cu patru săptămîni înainte de data fixată pentru călătoria lui Kennedy la Dallas, Adlai Stevenson — o cunoscută personalitate democrată şi adversarul nefericit al lui Eisenhower în alegerile prezidenţiale — se dusese în capitala texană ca să participe la o întrunire cu ocazia zilei Naţiunilor Unite. Extrema dreaptă rasistă, declarîndu-se „indignată" de măsurile favorabile egalităţii dintre rase luate de guvernul Kennedy, organizase un miting de protest, condus de generalul Walker, unul din extremiştii cei mai îndîrjiţi. În Dalias şi în împrejurimi fuseseră răspîndite afişe avînd pe ele cîte două fotografii ale lui Kennedy, din faţă şi din profil, cu următorul text : *„Urmărit pentru trădare. Omul acesta este urmărit pentru acte de trădare comise împotriva Statelor Unite"*. I se reproşa lui Kennedy — în nişte termeni murdari — atît activitatea sa în domeniul rasial, cît şi politica sa de destindere internaţională.

Partizanii generalului Walker au năpădit sala în care trebuia să vorbească Stevenson. Tot timpul cît şi-a ţinut discursul, urletele şi injuriile n-au contenit. Cînd Stevenson s-a întors la maşina lui, a fost înghiontit. O femeie l-a insultat, mulţimea l-a încercuit. Altă femeie i-a dat în cap cu o pancartă. Un individ l-a scuipat în obraz. Atunci — abia atunci —, poliţia a îndepărtat mulţimea. Stevenson şi-a şters liniştit obrazul şi a spus :

— Ce sînt ăştia, oameni sau fiare sălbatice ?

A doua zi, cînd Schlesinger a venit la Los Angeles ca să-i transmită un mesaj de afectuoasă simpatie din partea lui Kennedy, Stevenson, mulţumit, a început prin a glumi în legătură cu ceea ce se petrecuse la Dallas. După aceea a devenit însă grav :

— Dar, ştiţi — spuse el —, era o atmosferă groaznică şi înspăimîntătoare. Am stat de vorbă după aceea cu cîteva din persoanele importante de acolo. Se întreabă şi ele, şi

mă-ntreb şi eu, dacă preşedintele ar trebui să meargă la Dallas.

Întrebarea devenise pur istorică. Fiindcă John F. Kennedy zbura deja cu avionul prezidenţial „Air Force One" spre Dallas.

Aşa cum era prevăzut, avionul a aterizat mai întîi la San Antonio. Aşa cum era prevăzut, vicepreşedintele Johnson şi guvernatorul Connally s-au alăturat preşedintelui şi lui Jacky ca să străbată oraşul. În timpul după-amiezii, la baza Forţelor aeriene Brooks, Kennedy a inaugurat Şcoala de medicină aerospaţială. După aceea a zburat la Houston, a străbătut oraşul în maşină, escortat de aceeaşi suită de politicieni. A luat cuvîntul pe stadionul Universităţii Rice. Mare succes. A explicat în faţa Ligii cetăţenilor din America Latină politica sa de bună înţelegere şi a definit „Alianţa pentru progres". Un gest fermecător : preşedintele a prezentat-o mulţimii pe Jacky şi a rugat-o să pronunţe cîteva cuvinte în spaniolă „pentru ca vorbele mele să fie clare". Lucru pe care ea l-a făcut, declanşînd entuziasmul. Dineu în onoarea deputatului Albert Thomas. Pornire spre Fort Worth, unde trebuia să se rămînă peste noapte, la hotelul „Texas".

Soţii Kennedy s-au instalat în apartamentul 850, la etajul opt. Nu era cel mai luxos. Dimpotrivă. Apartamentul cel mai luxos — cu numărul 1 348 — le-a fost dat soţilor Johnson. Serviciul secret n-a fost de acord ca preşedintele să locuiască la 1 348, pentru că acolo existau mai multe uşi. Econoamă, Lady Bird — cum îi spunea vicepreşedintele cu o oarecare dezinvoltură, soţiei lui — a găsit că nu e prea plăcut să plătească 100 de dolari pentru o noapte, în timp ce soţii Kennedy n-or să aibă de plată decît 75 de dolari !

Jacqueline, care murea de somn, s-a dus prima în camera ei, după ce i-a urat un tandru : „Good Night, wake me up" soţului ei. Preşedintele a ţinut să privească la televizor reportajul călătoriei sale. Ca „să umple" cele zece minute care mai rămăseseră pînă la începerea emisiunii, a început să frunzărească revista *Life*. Numărul respectiv conţinea un reportaj ilustrat cu funeraliile regelui Eduard al VII-lea. În urma sicriului său, toţi regii de pe glob, începînd cu Wilhelm al II-lea, împăratul Germaniei,

care purta uniforma de grenadier din garda sa. Reprezentantul Statelor Unite, „Teddy" Roosevelt, păşea... ultimul. Ce însemnau în 1910 Statele Unite pentru lumea întreagă ?

După terminarea emisiunii de la televiziune, John Kennedy şi-a recitit discursul pe care trebuia să-l pronunţe a doua zi la Dallas. Discursul se termina aşa :

„Legămîntul nostru va fi de a ne arăta demni de puterea şi de răspunderile noastre, de a ne exercita forţa cu înţelepciune şi cu măsură şi de a corespunde atît în prezent cît şi în viitor vechii aspiraţii : «Pace pe pămînt pentru oamenii de bună credinţă». Acesta trebuie să rămînă ţelul nostru, şi legitimitatea cauzei noastre trebuie să fie aceea care să susţină neîncetat forţa noastră. Într-adevăr, aşa cum s-a scris cu mult timp în urmă : «Dacă Cel de Sus nu ocroteşte Oraşul, degeaba mai veghează paznicul»" [5].

John F. Kennedy şi-a pus foile pe masa lui, s-a dezbrăcat, s-a băgat în pat şi a adormit. Era ultima noapte pe care avea s-o mai trăiască.

Vineri 22 la orele 7,30 fix, George, valetul preşedintelui, intră în salonul apartamentului 850 al hotelului „Texas" şi-l trezi pe Kennedy bătîndu-i în uşa camerei.

Cît timp Kennedy îşi făcu toaleta, George îi pregăti hainele : „Un costum gri-albăstrui la două rînduri, o cravată bleumarin şi o cămaşă albă cu dungulite fine cenuşii". În timpul unei convorbiri cu ambasadorul Franţei, Hervé Alphand, preşedintele observase că diplomatul avea o asemenea cămaşă.

— Foarte frumoasă. De la Londra ?

— Nu ! De la Paris !

A doua zi, Casa Albă făcuse o comandă de cămăşi la Cardin, în Faubourg-Saint-Honoré [6].

Un chelner aduse micul dejun comandat : pentru preşedinte un suc de portocale, pîine prăjită, cafea şi ouă fierte moi ; pentru Jacky — care mai dormea încă — suc de portocale, pîine prăjită, cafea, servite pe o tavă care se încălzea [7]. Chelnerul îl găsi pe preşedinte ras şi îmbrăcat, după ce între timp stătuse de vorbă şi cu aghiotantul

[5] Citat de Morvan Duhamel. *Les quatre jours de Dallas* (France-Empire).

[6] William Manchester, *op. cit.*, p. 163.

[7] Nerin E. Gun, *op. cit.*

său, generalul Godfrey T. McHugh. „Nimic nou", îi spusese generalul, înmînîndu-i președintelui mai multe ziare împreună cu două pagini de rapoarte telegrafiate în care era vorba de Vietnam și de Cambodgia. Dintre ziare, *Dallas Morning News* se arăta la înălțimea reputației de care se bucura : publica o pagină întreagă cu chenar negru, intitulată în rîs : *„Bun venit la Dallas, domnule Kennedy"*. E adevărat că pagina respectivă fusese cumpărată la tariful publicitar de un oarecare „American Factifinding Committee" („Comitetul american de anchetă"). În realitate era vorba, așa cum va rezulta din ancheta ulterioară, de un comitet fictiv, „creat în unicul scop de a avea un nume de pus în ziar". Acest articol polemic îl acuza pe președinte că „a aruncat la coș doctrina Monroe și a înlocuit-o cu spiritul Moscovei", că a lăsat „să fie exterminați cu sălbăticie aliați anticomuniști fideli ai Americii", că i-a dat ordin fratelui său Bobby „să procedeze cu blîndețe față de comuniști și de simpatizanții lor". Toate aceste acuzații erau redactate sub forma unui rechizitoriu în stil direct : de ce Gus Hall, șeful partidului comunist american, „a aprobat aproape toate actele dumneavoastră politice și a anunțat că partidul va susține și va sprijini realegerea dumneavoastră" ?

La început, președintele n-a văzut această pagină. El avea s-o citească abia mai tîrziu și atunci avea să spună :

— Cum e cu putință ca oamenii să scrie așa ceva ?

După ce și-a terminat micul dejun, președintele a ieșit din apartament, a luat ascensorul și i-a zîmbit fetei de la lift, Lupe Guerrero, care era într-al nouălea cer de fericire. În cursul nopții plouase. Cu toate astea, de la orele 3 dimineața, sute de oameni așteptau în fața hotelului. La ieșirea președintelui erau acolo aproape 10 000 de spectatori, care-l aclamau. Kennedy trebui să improvizeze un mic discurs în cinstea lui Fort Worth :

— Aici, la Fort Worth, aveți inimi viteze... Din punct de vedere militar, noi sîntem, datorită orașului Fort Worth, cei mai puternici din lume...

Sindicaliștii îl aclamară. Se auziră cîteva glasuri care strigau :

— Unde-i Jacky ?

Zîmbind, el arătă către fereastra de la etajul opt :

— Doamna Kennedy se aranjează și asta îi răpește ceva mai mult timp, dar, bineînțeles, că după aceea arată mult mai bine decît noi...

Apoi președintele se îndreptă către sala cea mare de bal a hotelului „Texas", unde trebuia să ia micul dejun oficial în tovărășia cîtorva sute de democrați care plătiseră 3 dolari — și de multe ori 15 și 20 la negru — pentru cinstea de a participa la prima masă cu președintele Statelor Unite. Kennedy știa să se prefacă că mănîncă fără să guste nimic, era considerat maestru în acest domeniu. Doctorul său îi interzisese „să mănînce lucrurile servite la banchete, în hoteluri sau în alte locuri de primire". Se servise cafeaua, cînd, în fine, apăru și Jacqueline, îmbrăcată în roz, și se așeză lîngă soțul ei. Fu întîmpinată cu ovații „formidabile".

Președintele luă cuvîntul și spuse din nou ceea ce mai spusese de atîtea ori străbătînd țara. Pretutindeni a pronunțat cam același discurs, dar, spune ziaristul Nerin E. Gun, care l-a însoțit de multe ori — și mai cu seamă în ziua aceea —, „schimbînd numai aluziile măgulitoare la adresa locurilor pe care le vizita și a cetățenilor importanți din localitate". În dimineața aceea de 22 noiembrie, el a vorbit despre avioanele care se construiau la Fort Worth și a amintit că fratele său mai mare, Joseph, a fost ucis în timpul războiului pe un avion „Liberator" de acest tip. Apoi, „ascultînd parcă de o bruscă inspirație", a vorbit „despre lumea foarte periculoasă și atît de nesigură în mijlocul căreia trăim..."

O frază neterminată, care a lăsat publicul descumpănit. Și cu aceste cuvinte a părăsit sala. Auditoriul, „gînditor și tăcut", nu a aplaudat la ieșirea președintelui.

Înainte de a părăsi hotelul, Kennedy a stat de vorbă cu Jacky și cu Kenneth O'Donnel, unul din consilierii săi principali. Subiectul ? Rolul serviciilor secrete în apărarea unui președinte. Tot ce pot ele să facă, spune Kennedy, e să apere un președinte împotriva mulțimii surescitate și nedisciplinate.

— Dar, dacă cineva vrea într-adevăr să omoare un președinte, nu e prea greu : *n-ai decît să postezi un om pe o clădire înaltă și să-i dai o armă cu lunetă, și nimeni n-o să mai poată face nimic ca să-i apere viața.*

Ora plecării. Convoiul ajunse la baza aeriană de la Carswell. Un „tunet de aclamații". Hotărît lucru, Dallas nu înseamnă întregul Texas. Dar Dallas e Dallas. La aeroport, John și Jacky au avut de strîns sute și sute de mîini. Avionul a decolat la 11,24. După ce s-a urcat, președintele s-a instalat în față, într-o cabină separată, în care ca mobilă se afla o masă, niște fotolii, două paturi și, alături, un duș. A studiat niște dosare trimise de la Washington, a semnat cîteva scrisori, o telegramă de felicitare adresată lui Winston Churchill și a răsfoit diverse ziare. Apoi a trecut în partea din spate a avionului și a stat de vorbă cu suita lui și cu reprezentanții presei. A comentat anumite articole care insistau în mod deosebit asupra fracțiunilor din sînul partidului democrat din Texas.

— E prost... foarte prost, zise el.

Atunci Godfrey T. McHugh spuse :

— Dacă credeți că e prost, domnule președinte, ce-o să ziceți cînd o să vedeți *News* din Dallas !

— L-am văzut, spuse Kennedy posomorît.

Drumul era scurt. Nu erau decît vreo treizeci de kilometri între Fort Worth și Dallas. Orele 11,40 : „Air Force One" aterizează la Love Field. Sosise ceasul înfruntării Dallasului.

*

Romanul orașului Dallas e pe măsura epopeii americane. Înainte de 1940 nu avea decît 300 000 de locuitori : un oraș modest pentru Statele Unite. Descoperirea petrolului a schimbat totul. Între anii 1940 și 1960, populația a crescut de peste două ori. Acest centru, pînă mai ieri agricol, era dominat acum „de toată bogăția asta nouă, care se scurge în formă brută din puțurile de petrol ca să fie investită în afaceri bancare, în asigurări, în servicii publice și în plasamente imobiliare" [8]. Un ziar „dădea tonul" politicii orașului : *Dallas Morning News,* o politică „violentă și primitivă". Fiind invitat în 1962 la Casa Albă, directorul acestui ziar îi declarase pur și simplu lui Kennedy că națiunea avea nevoie „de un bărbat care să urce pe cal, și nu să încalece tricicleta Carolinei".

[8] Arthur M. Schlesinger, *op. cit.*

La Dallas nu exista o aristocrație cu tradiție, dar nici o mișcare muncitorească organizată. În schimb, acolo se cultiva cu grijă un mit pe cît de comod, pe atît de periculos : cel al vechiului Texas, „al bărbaților săi virili, călăreți îndrăzneți, țintași temuți și care aplicau ei înșiși legea". Mitul își are simbolul său : pălăria cu boruri largi, din care președintele a primit, de altfel, la Fort Worth un exemplar pe care s-a gîndit să i-l dăruiască lui John-John, băiețașul lui. Dar pitorescul nu izbutește uneori să ascundă anumite realități : procentajul de omucideri este în Texas unul dintre cele mai ridicate din Statele Unite, mai ridicat, de pildă, decît cel din statul New York și de două ori mai mare decît media națională. În unii ani, la Dallas se ucide mai mult decît în întreaga Anglie. Între 1 ianuarie și 1 noiembrie 1963 s-au comis la Dallas nouăzeci și opt de omoruri. Dallas, „oraș al violenței și al isteriei", spune Schlesinger. Dallas, a cărui atmosferă „nu putea decît să-i influențeze pe niște oameni slabi din fire, șovăielnici, obsedați de haos și de ură".

În ajunul sosirii președintelui, un cronicar sportiv de la *Dallas Morning News* sugerase ca la Dallas John F. Kennedy să nu vorbească decît despre ambarcațiile cu pînze. „Dacă-și va alege subiectul ăsta, va fi înconjurat de niște admiratori entuziaști. Dacă va vorbi despre Cuba, drepturi civice, impozite sau Vietnam, se va găsi cu siguranță cineva care să se pună de-a curmezișul și să dea drumul unei rafale de gloanțe în echipajul președintelui".

Dar John F. Kennedy n-avea cîtuși de puțin intenția să vorbească la Dallas despre bărcile cu pînze : „Un om face ceea ce e dator să facă, în ciuda împrejurărilor personale..."

John Fitzgerald Kennedy se hotărîse să înfrunte Dallasul fără pălărie, fără pardesiu, în costumul lui albastru, cu părul roșcat fîlfîindu-i în vînt. Așa s-a prezentat pe pasarela avionului. Așa a traversat aeroportul.

Președintele e condus la mașina lui, „Lincoln Continental" cu numărul GG 300, transportată cu un avion-cargou. Jacky mai întîrzie, rămînînd în urmă ca să strîngă mîini și să repete mereu cu zîmbet : *Thank you !* John

se hotărăşte atunci să se ducă s-o ia şi o prinde de mînă ca s-o poată smulge mulţimii. Zece minute după sosirea lor la aeroport, coloana se pune în mişcare.

În faţă merg motociclişti ai poliţiei din Dallas. Vine apoi maşina-pilot a poliţiei, care merge de obicei cu aproximativ 400 de metri înaintea coloanei. Sarcina ei : să le vestească poliţiştilor înşiraţi pe parcurs sosirea iminentă a preşedintelui.

În spatele maşinii-pilot a poliţiei, patru pînă la şase motociclişti, a căror sarcină este să ţină mulţimea la distanţă.

Urmează apoi maşina din capul coloanei. E considerată ca un fel de „post de comandă mobil". Nu are nici un număr de înmatriculare şi e condusă de Curry, şeful poliţiei. În ea se află agenţii Sorrels şi Lawson de la serviciile secrete, ca şi J.E. Decker, şeriful comitatului Dallas. Cu toţii au sarcina să supravegheze mulţimea şi clădirile de-a lungul itinerarului. Maşina aceasta trebuie să preceadă tot timpul maşina preşedintelui cu aproximativ patru-cinci lungimi.

Cea din urmă, un „Lincoln" decapotabil model 1961, are două strapontine pliante între bancheta din faţă şi cea din spate. Fiind vreme frumoasă în ziua respectivă, Lawson a dat ordin să se scoată capota din plexiglas [9]. Preşedintele stă în dreapta, pe bancheta din spate, iar în stînga lui se află Jacky. Pe strapontina din dreapta s-a aşezat guvernatorul Connally, pe cea din stînga doamna Connally. La volan se află William R. Greer, un agent special de la serviciile secrete. La dreapta lui Greer stă agentul special Roy H. Kellerman, care are — printre altele — misiunea „să asigure legătura prin radio cu maşina din capul coloanei şi cu maşina de escortă, să observe parcursul şi să coboare din maşină ca să stea în preajma preşedintelui la fiecare oprire" [10].

Maşina preşedintelui e încadrată de patru motociclişti, cîte doi de fiecare parte. În spatele „Lincolnului" vine un „Cadillac" decapotabil model 1955 cu opt locuri, care

[9] Hotărîrea aceasta a fost foarte comentată. În realitate, orice controversă e inutilă, căci capota din plexiglas nu putea opune rezistenţă gloanţelor.

[10] *Raportul Comisiei Warren privitor la asasinarea preşedintelui Kennedy*. Ediţia franceză, vol. I (Robert Laffont).

transportă opt agenţi ai serviciilor secrete : doi stau în faţă, doi în spate şi cîte doi pe fiecare din scările amenajate în acest scop la dreapta şi la stînga. În urma „Cadillacului" vine maşina vicepreşedintelui Johnson, un „Lincoln" decapotabil cu patru uşi. Vicepreşedintele stă pe bancheta din spate, în dreapta, în mijloc stă doamna Johnson şi în stînga senatorul Yarborough. În faţă stau agentul special Youngblood şi şoferul Jacks din poliţia rutieră a statului Texas.

Înapoia lor, un şir întreg de maşini cu diverse personalităţi, cu fotografi, ziarişti, medicul personal al preşedintelui — amiralul George Burkley ; acesta din urmă se află la cel puţin 300 de metri distanţă de capul convoiului.

Populaţia de la periferia oraşului, avea să relateze Kenneth O'Donnel, „nu era nici ostilă, nici din cale afară de entuziastă. Ni se făceau semne cu mîna, dar, mi s-a părut, cu o oarecare rezervă".

Cînd se intră în oraş însă, mulţimea deveni mai compactă. Era „disciplinată, dar bucuroasă". În centru era un adevărat entuziasm. Preşedintele era fericit. Saluta făcînd semne cu mîna. Jacqueline era radioasă. Doamna Connally îi strigă :

— Nu puteţi spune că populaţia din Dallas nu v-a pregătit o primire călduroasă.

Maşina a părăsit Main Street. A ajuns într-o piaţă destul de urîtă, Piaţa Dealey. O piaţă care poartă acelaşi nume cu directorul ziarului *News* de la Dallas — inamicul nr. 1 al lui John F. Kennedy. De-a lungul acestui triunghi — al cărui vîrf pătrundea sub viaductul căii ferate — o construcţie în stil neogotic, vechiul Palat al justiţiei, şi alături de el clădirea pătrată a noului Palat al justiţiei. Mai încolo, un imobil mohorît : Arhivele comitetului. În faţă era clădirea *Depozitului de manuale şcolare Texas :* un bloc de o urîţenie absolut funcţională, cubic şi impunător, care adăposteşte birourile şi depozitul unei întreprinderi particulare de rechizite şcolare.

Ca să ajungă la viaduct traversînd piaţa, convoiul trebuia să urmeze o traiectorie în formă de „Z". Din Main Street o apucă la dreapta — în unghi drept —, pe Houston Street. După aceea la stînga — în unghi ascuţit —, pe Elm Street. După virajul acesta, convoiul urma să treacă exact pe sub ferestrele Depozitului de manuale şcolare. Apoi,

cîteva zeci de metri mai încolo, pe lîngă un dîmb înverzit, mărginit de o pergolă cu coloane. În fund se afla terasamentul de cale ferată pe sub care — printr-un tunel — trebuia să treacă convoiul.

E ora 12,29. Șeful poliției, Curry, răsucește volanul mașinii din frunte spre stînga ca să intre pe Elm Street. Un viraj de 120°. Bill Greer întoarce și el, la rîndul său, volanul „Lincolnului". Cînd trece pe dinaintea Depozitului de manuale școlare, aproape că e silit să oprească. Aceeași problemă i se pune și lui Jacks, șoferul vicepreședintelui, care, văzînd cît e de mare curba, bombăne printre dinți :

— La naiba, asta-i de fapt o întoarcere de 180°.

Acum „Lincolnul" se îndreaptă spre viaduct. E cald. Foarte cald.

Din mașina aflată în fruntea coloanei, agentul secret Lawson examinează viaductul spre care se îndreaptă. Sus, pe terasament, zărește cîțiva oameni. E, indiscutabil, o lipsă a serviciilor de securitate. Lawson face semne energice cu mîna unui agent de poliție ca „să-i pună să circule" pe oamenii aceia. Dar agentul nu înțelege.

Nellie Connally îi arată lui Jacky viaductul :

— Încă puțin și am ajuns. E imediat după asta.

Într-adevăr, e imediat : „Trade Mart" (Salonul de expoziții comerciale) se află la o distanță de cinci minute. Soții Kennedy urmează să prezideze acolo un banchet destinat strîngerii de fonduri pentru partidul democrat.

Jacky privește viaductul și „Triple Underpass" (pasajul subteran cu trei nivele). Jacky gîndește : *„Ce plăcut o să fie în răcoarea tunelului..."* [11]

Printre cei care privesc sînt mulți negri. Într-un oraș în care segregația e crîncenă, au ținut să vină să-l salute pe președintele „lor" mai departe de centru. Jacky se întoarce spre stînga. Face semne cu mîna.

În dreapta, un băiețel de cinci ani ridică mîna ca să-l salute pe președinte. John F. Kennedy îi zîmbește și-i face și el cu mîna, răspunzîndu-i la salut.

E ora 12,30 fix.

*

Abraham Zapruder este proprietarul magazinului de mode „Jennifer Junior" din Dallas. În dimineața aceea,

[11] William Manchester, *op. cit.*, p. 218.

Zapruder, un croitor foarte conștiincios, și-a acordat, în mod cu totul excepțional, o oră de răgaz. Doar n-ai în fiecare zi posibilitatea să-l vezi cu propriii tăi ochi pe președintele Statelor Unite ale Americii. Magazinul nu se află prea departe de traseul pe care trebuie să meargă convoiul. Cu puțin înainte de 12,30, Zapruder, înarmat cu aparatul său de filmat de 8 mm, s-a îndreptat spre Elm Street și s-a postat în fața intrării Depozitului de manuale școlare.

Exact în momentul acela, Roy S. Truly, însărcinat cu supravegherea depozitului, se află și el în fața intrării întreprinderii lui. De acolo se vede perfect și în întregime intersecția dintre Houston Street și Elm Street. Zapruder îl cunoaște bine pe Truly. Leagă cu el o conversație. Toate actele lui Abraham sînt guvernate de un simț strict al economiei. El îi mărturisește lui Truly că nu vrea să facă de loc risipă de film :

— Filmul color mă costă scump, 4 dolari pentru 800 cm, și mai trebuie să-mi și încarc mereu aparatul ; n-am să apuc să-l filmez pe Kennedy...

De aceea i-a spus lui Truly că vrea să-și caute un unghi de filmare mai potrivit. Și l-a găsit la circa 20 de metri mai încolo, „pe o platformă, în fața unei mici arcade dominînd peluza care cobora înspre Elm Street". S-a postat acolo, „chiar la mijloc, între răscruce și podul autostrăzii". În fața lui nu se afla nimeni. Doar „cîțiva curioși se așezaseră și ei pe peluza verde, ca la un picnic".

Satisfăcut, Zapruder s-a pus să aștepte.

E 12,30 și cîteva secunde, cînd mașina președintelui se încadrează în obiectivul Zoomar al croitorului-cineast. Abe apasă pe declanșatorul aparatului său de filmat. Și, făcînd aceasta, intră în Istorie. În cîteva zile, numele lui Abraham Zapruder avea să devină celebru, el fiind singurul om care a filmat asasinarea lui John F. Kennedy.

„Lincolnul" se apropie de Abe Zapruder, care stă aplecat asupra obiectivului lui. Merge cu 17,5 km pe oră. Mașina președintelui trece pe sub un copac mare. A trecut de el. Zapruder își îndreaptă încet aparatul de filmat spre dreapta, executînd unul din acele „travelling"-uri de care cineaștii amatori sînt foarte mîndri cînd le reușesc. Un obstacol neprevăzut : un panou de semnalizare se inter-

pune deodată între „Lincolnul" albastru și obiectivul lui Abe. Atunci se aude prima împușcătură. „Un pocnet scurt, sec, derutant".

Ce s-a întîmplat ? Natural, Zapruder nu e singurul care-și pune această întrebare. În mașina președintelui, Nellie Connally, soția guvernatorului, s-a răsucit pe strapontina ei și privește țintă la președinte. Cu o mișcare convulsivă, acesta și-a dus mîinile la gît.

Nellie Connally avea să declare în fața Comisiei Warren :

— Am auzit... un zgomot îngrozitor, care venea din dreapta... M-am întors și am privit peste umărul drept... și am văzut că președintele își dusese ambele mîini la gît... n-a scos nici un cuvînt, nici un țipăt... Apoi a răsunat a doua împușcătură, care l-a atins pe John.

Cît despre guvernatorul Connally, el avea să depună mărturie în fața aceleiași Comisii Warren în următorii termeni (mărturie înregistrată pe bandă de magnetofon) :

— Am auzit un zgomot pe care l-am identificat imediat drept o împușcătură. M-am întors instinctiv spre dreapta... dar n-am putut să-l zăresc pe președinte decît cu coada ochiului... Atunci m-am răsucit ca să privesc înapoi peste umărul stîng... dar n-am izbutit să ajung în poziția necesară. Am ajuns în poziția în care mă aflu acum în fața dumneavoastră, întors foarte puțin către stînga, și deodată am avut senzația că cineva mi-a dat o lovitură în spate...

Așadar, în amintirile guvernatorului și ale doamnei Connally, o certitudine categorică : glonțul care l-a atins pe Connally l-a lovit pe acesta *după ce* prima împușcătură îl rănise pe președinte la gît.

Toate acestea le-a văzut Zapruder, înmărmurit, în obiectivul lui. Toate acestea aveau să le descopere anchetatorii pe filmul color al croitorului-cineast. Cînd examinezi banda de 8 mm, îl poți vedea clar pe guvernatorul Connally apărînd în dreapta panoului de semnalizare care i-a mascat lui Zapruder, pentru o clipă, mașina. Connally privește în dreapta lui. O șesime de secundă mai tîrziu — trei imagini mai departe — apare președintele, care pînă atunci fusese acoperit de panou. Fața lui e convulsionată. Figura lui Connally însă este tot impasibilă.

Președintele își ține mîna stîngă pe reverul hainei, iar mîna dreaptă se ridică spre gît.

Imaginile filmului lui Zapruder au fost numerotate. Președintele ridică mîna către gît în imaginea 225. În aceeași imagine, guvernatorul Connally își întoarce repede capul spre stînga. Este exact momentul pe care l-a descris el în fața Comisiei Warren. Văzînd filmul lui Zapruder în 1966 și avînd înaintea ochilor probele mărite ale fiecărei imagini, guvernatorul Connally a declarat reporterilor de la *Life* [12] :

— Mă întorsesem spre dreapta cînd limuzina se afla în spatele panoului. Acum mă răsucesc din nou. Știu că am făcut mișcarea aceasta spre stînga înainte de a fi fost lovit. Pe chipul președintelui puteți vedea o strîmbătură. Pe al meu nu se vede nici una. Nici nu aveam motive. Nu fusesem încă atins.

În imaginea 230, președintele are umerii ridicați și-și ține gîtul cu amîndouă mîinile. El își păstrează această poziție pînă la capătul secvenței.

În imaginea 234 se vede cum se prăbușește Connally.

— În 234 se poate vedea cum mă prăbușesc — comentează el —. Căderea e foarte pronunțată în imaginea 235. Umerii mi se ridică în sus. S-ar spune că haina mi s-a depărtat de cămașă. Gura mi s-a schimonosit. Cred că e incontestabil următorul fapt : reacția mea față de rană începe o dată cu această secvență.

În ce privește efectul produs de glonț, Connally l-a descris în niște termeni cît se poate de precizi și de evocatori :

— Închipuiți-vă — a declarat el în fața Comisiei Warren — că vine cineva din spate și, luîndu-și avînt, îți trîntește un pumn zdravăn în spinare, chiar sub omoplat.

După imaginea 235, Kennedy continuă să-și țină strîns gîtul cu mîinile. Jacky „se uită la soțul ei cu o expresie de surpriză și în același timp de zăpăceală", iar agenții de la serviciul secret și poliție privesc „drept înainte, ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat". Asta timp de o jumătate de secundă. În timpul acestei jumătăți de secundă însă, Connally „reacționează în mod dramatic în urma rănirii

[12] Revista *Life* cumpărase filmul de la Abraham Zapruder imediat după asasinat.

lui". În imaginea 236 „are gura larg deschisă și începe să se răsucească spre dreapta". În imaginea 238, „umărul drept se lasă în jos, iar el se prăbușește înspre portiera limuzinei" [13].

Și astăzi, după trei ani de la atentat, guvernatorul Connally repetă fără încetare :

— Păstrez întipărită în minte fiecare fracțiune de secundă din ceea ce s-a petrecut în mașină pînă în clipa în care mi-am pierdut cunoștința. Amintirea scurtului răgaz de timp scurs între focul de armă care l-a lovit pe președinte și durerea provocată de glonțul care m-a lovit pe mine este și astăzi la fel de proaspătă ca atunci.

Iar doamna Connally repetă și ea la rîndul ei :

— Ceea ce-mi amintesc eu legat de primele două focuri de armă cuprinde patru evenimente distincte. Mai întîi am auzit un zgomot puternic și ciudat — nu mă prea pricep la puști — în spatele nostru. După aceea am întors capul la dreapta și l-am văzut pe președinte cum își ținea gîtul strîns. Apoi m-am întors spre John și am auzit al doilea foc, care l-a lovit pe John... Probabil că l-am privit dinspre dreapta cînd a fost lovit, pentru că l-am văzut prăbușindu-se spre dreapta. Astfel, am avut timp să-l văd pe președinte după ce fusese lovit de al doilea glonte. După aceea, soțul meu s-a prăbușit, iar eu am întins mîna ca să-l trag către mine...

Înainte de a se prăbuși către stînga, spre soția lui, guvernatorul Connally are timp să-și vadă genunchii plini de sînge. Înspăimîntat, începe să țipe cu glas ascuțit :

— Nu, nu, nu, nu ! Au să ne omoare pe amîndoi !

Jacqueline Kennedy îl aude. Dar totul se petrece foarte repede. Extrem de repede. Mai repede ca gîndul. Ea îi va spune lui William Manchester că exact în momentul acela s-a întrebat : „De ce strigă ?"

Urmează ultimul glonț. În clipa cînd pătrunde, Jacky e aplecată spre soțul ei. Și ea vede. Ea vede foarte clar desprinzîndu-se o așchie din țeasta lui John. În prima clipă nu curge sînge de loc. Apoi, deodată, sîngele se pornește, începe să gîlgîie, țîșnește peste tot, un torent roșu,

[13] Ancheta revistei *Life*. Versiunea franceză în *Paris-Match*, nr. 921 din 3 decembrie 1966.

un val halucinant de sînge și de materie cervicală. Connally urlă mereu. Și Nelly la fel. Sîngele împroașcă totul, îi împroașcă pe toți : pe Jacky, pe șoferul Greer, pe agentul special Kellerman, pe soții Connally. Atunci, Jacky se ridică în picioare și țipă ca ieșită din minți :

— Oh ! Nu ! Nu ! Oh ! Dumnezeule ! Mi-au omorît bărbatul ! Te iubesc, Jack !

Chiar după prima detunătură, Kellerman a întors capul spre dreapta, în direcția zgomotului. L-a văzut pe președinte cum își duce amîndouă mîinile la gît. Imediat i-a spus șoferului :

— Accelerează ! Sîntem loviți !

Apoi a apucat microfonul și a trimis un mesaj către mașina din frunte : „Sîntem loviți, repede la spital !"

Șoferul William Greer a auzit și el, la rîndul lui, un zgomot pe care l-a luat — va spune mai tîrziu — „drept un rateu al motorului uneia dintre motocicletele care încadrau mașina președintelui". La cea de-a doua detunătură a aruncat o privire peste umăr : l-a văzut pe guvernatorul Connally cum se prăbușește. Chiar în momentul acela, Kellerman i-a strigat :

— Accelerează !

Kellerman va depune mărturie că ar fi auzit, în timp ce-și transmitea mesajul și dădea ordinul respectiv, o *rafală de împușcături* [14]. E un amănunt care trebuie reținut. Și asta „în cele cinci secunde care s-au scurs după prima detunătură".

Stînd în picioare, pe scara din stînga, în partea din față a mașinii de escortă, agentul special Clint Hill era ocupat să-i scruteze pe cei cîțiva spectatori așezați în partea de sud a lui Elm Street. Mașina de escortă venea în urma mașinii președintelui, la o distanță de aproximativ 1,50 m. Deodată, Hill auzi un zgomot pe care-l luă drept explozia unei pocnitoare. Zgomotul venea din dreapta, din spate. Hill întoarse imediat capul spre dreapta : „Făcînd această mișcare, am avut pentru o clipă în fața ochilor mașina președintelui și l-am văzut pe președintele Kennedy cum ridica mîinile și se prăbușea înainte, spre

[14] *Raportul Comisiei Warren cu privire la asasinarea președintelui Kennedy*. Ediția franceză, vol. I (Robert Laffont).

stînga". Hill sări din mașina de escortă. Pe bună dreptate avea să se vorbească despre „reflexele extraordinare" ale lui Clint Hill. Agentul special alergă spre mașina președintelui ca s-o ajungă. Auzi o a doua împușcătură, la aproximativ cinci secunde după prima, cea care desprinse o bucată din cutia craniană a președintelui.

Se pare că acesta a fost momentul în care șoferul Greer ar fi strigat :

— Să ieșim din iadul ăsta !

El apăsă cu putere pe accelerator. Hill tocmai își făcuse vînt ca să sară în partea din spate a scării stîngi a mașinii președintelui. Reuși să se agațe cu o mînă. Accelerația bruscă făcu însă să-i scape piciorul. Alergă „trei-patru pași" fără să desfacă mîna. Atunci văzu cu groază cum Jacky Kennedy s-a urcat pe canapea. Ea căuta, va spune Hill, să apuce ceva care se afla pe bara de protecție din spate, în dreapta, peste aripa dreaptă a mașinii. Deși raportul Warren nu precizează, deși Jacky a refuzat întotdeauna să dea explicație cu privire la această atitudine extraordinară — chiar și atunci cînd a fost întrebată de Manchester —, e mai mult decît probabil că acel „ceva" la care căuta ea să ajungă nu era altceva decît o bucățică din cutia craniană a soțului ei. Accelerația bruscă a mașinii o făcu însă să-și piardă echilibrul. Clint făcu o sforțare supremă ca să se urce pe mașină. Jacky îl văzu și-i întinse mîna, pe care el o apucă. Sări pe scara mașinii și-o împinse înapoi pe Jacky. „Ar fi greu de spus care l-a salvat pe celălalt", atrage, pe bună dreptate, atenția Manchester. „Am silit-o să se așeze din nou pe bancheta din spate — avea să relateze Hill —, apoi m-am urcat pe spătarul banchetei din spate și m-am lungit acolo". David Powers, din mașina de escortă a președintelui, a asistat la toată scena asta. El a declarat că „doamna Kennedy ar fi căzut fără doar și poate prin spatele mașinii și ar fi murit dacă Hill n-ar fi împins-o înapoi în interiorul limuzinei". În raportul Warren se poate citi : „Doamna Kennedy nu-și amintește să se fi urcat pe partea din spate a mașinii".

Mașina președintelui se repezi în tunelul viaductului, ieși din el cu 100 km pe oră și se-ndreptă pe autostradă în direcția spitalului Parkland.

Filmul făcut de Abe Zapruder arată că toată tragedia s-a desfășurat în șaisprezece secunde !

*

La locul atentatului era o „confuzie totală". Un martor văzu niște spectatori „culcați în iarbă la marginea drumului". Alții strigau. Niște agenți își agitau armele, oamenii din serviciul secret îi dădeau la o parte foarte energic pe toți cei ce le stăteau în drum și-și îndreptară pistoalele-mitralieră în sus. Negrii păreau cuprinși de spaimă. Își închipuiau că „niște extremiști de dreapta au hotărît să-i masacreze pe toți ai lor și că se trage asupra lor de sus de la ferestre". Niște părinți „se aruncară peste copiii lor, pe care îi culcară pe iarbă și-i acoperiră". Unul dintre negri, John Draster, urlă :

— *Lynch, they lynch us !*

Din mulțime se aude un strigăt :

— Asasinul a fost prins !

Niște polițiști l-au înconjurat pe un tînăr blond. Un ziarist, Douglas Kiker, alerga, fluturînd în mînă legitimația de ziarist. Se întîlni cu Marianne Means, altă ziaristă. Aceasta plîngea. Exista între ea și președinte o mare intimitate. Atît de mare, încît se bîrfea pe socoteala lor. Se spunea chiar că, dacă Jacky ținuse să-și însoțească bărbatul în Texas, acest lucru se datora faptului că aflase că va merge și Marianne Means... Lacrimi mari se prelingeau pe obrajii tinerei fete :

— S-a întîmplat ceva cu Jack, vai, e îngrozitor ! Doamne, dumnezeule, fie-ți milă !

Din cei șaizeci de polițiști de la serviciul secret, mai mult de jumătate au rămas pe locul dramei. „Zăpăceala lor îți făcea mai mare mila — spune Nerin E. Gun. — De șaizeci de ani, în cadrul corpului acestuia specializat se executau cu regularitate manevre care aveau drept scop să-i pregătească pe oameni ca să știe ce urmează să facă în caz de atentat. Puși însă în situația de a acționa, ei au fost total dezorientați, ca niște copii care s-au pierdut deodată în mulțime, departe de părinții lor". Și o remarcă usturătoare și, totodată, amară a lui Gun : „Serviciul secret, care are atîta autoritate cînd e vorba să-i intimideze

pe ziariști, poartă o mare parte de răspundere în această tragedie îngrozitoare".

Încet, încet, pe Elm Street se restabili calmul. Oamenii începură să se mai înțeleagă. Tînărul blond s-a justificat. Atunci, unde e asasinul ? De unde s-a tras ?

Și cu asta am ajuns chiar în miezul a ceea ce a fost numit „misterul Kennedy". Căci studierea declarațiilor făcute de martori ne lasă complet dezorientați în privința locului din care au fost trase focurile de armă. Douăzeci și cinci de persoane au venit singure să depună mărturie în legătură cu acest subiect în zilele de 22 și 23 noiembrie. Douăzeci și două au afirmat că focurile *au venit din direcția unei coline* aflate în dreapta podului peste care trecea linia ferată — podul sub care se afla și pasajul subteran cu trei nivele. Această colină e mărginită, înspre stradă, de un gard de lemn, tufișuri, copaci și o pergolă, construcție de forma unei rotonde cu coloane. În spatele gardului se făcuse un parking. Dintr-o sută douăzeci și patru de martori, nouăzeci și doi au afirmat „direct sau implicit" — de exemplu privind sau alergînd într-o anumită direcție — că împușcăturile ar fi venit de *pe colină*. În total, scrie Mark Lane, avocat american care a anchetat neobosit de la moartea președintelui ca să rezolve enigma, „58 de martori au declarat că focurile au fost trase de pe dîmb, iar despre 34 se știe că în momentul cînd s-au auzit împușcăturile au alergat spre dîmb sau și-au îndreptat atenția spre el" [15].

În momentul atentatului, cîțiva muncitori feroviari ședeau chiar pe podul căii ferate, deasupra pasajului subteran cu trei nivele. Au fost interogați de un reprezentant al Comisiei Warren. Șase din cei șapte martori care și-au exprimat părerea cu privire la locul de unde au fost trase focurile, au specificat că „ele fuseseră trase de pe un *delușor înverzit* — cu alte cuvinte de pe «dîmbul» pomenit mai sus— aflat între pod și depozitul de manuale". Se va putea obiecta că adeseori în asemenea cazuri ecoul a dus la erori. Dar, remarcă Edward Jay Epstein, un tînăr profesor universitar american care a închinat

[15] Mark Lane. *O judecată pripită*, București, Editura politică, 1967, p. 40.

o teză studierii raportului întocmit de Comisia Warren, „cinci dintre acești martori au declarat că au văzut și un nor de fum care se ridica din apropierea delușorului" [16]. Un martor, mai cu seamă, a declarat : „Am văzut perfect norul de fum și am auzit zgomotul venind de sub copacii aceia de pe delușor".

Opt martori se aflau pe partea cealaltă a străzii care mergea de-a lungul *colinei înverzite*. Toți opt au declarat „că, după părerea lor, împușcăturile au răsunat din direcția aceea".

În dimineața zilei de 22 noiembrie, niște reprezentanți ai poliției îl însărcinaseră pe un salariat al societății „Union Terminal Company", Holland, să noteze numele feroviarilor care doreau să privească de sus, de pe podul căii ferate, trecerea convoiului prezidențial. La orele 11,45, Holland s-a dus la pod și a început să verifice identitatea muncitorilor. Cînd convoiul s-a apropiat de pod, Holland se afla tot acolo. A auzit împușcăturile. S-a uitat imediat *în stînga*, deci în direcția dîmbului înverzit, a gardului, tufișurilor și copacilor. *„S-a înălțat un norișor de fum de 2—3 m înălțime chiar deasupra pomilor"*. Holland a declarat că a auzit cu certitudine *patru focuri :* „Sînt absolut sigur că am văzut fumul înălțîndu-se deasupra copacilor". Holland și-a dat imediat seama că e martorul unei tentative de asasinat. Și avea impresia că ucigașul sau ucigașii sînt ascunși în spatele îngrăditurii de lemn. „Așa că, imediat după ce au fost trase focurile, am alergat la capătul podului, după gard, ca să văd cine se află acolo". Cînd ajunge acolo, el găsește *pe colină doisprezece sau cincisprezece polițiști ;* cu toții, așadar, au avut același reflex : cu toții îl căutau pe asasin *pe colină*. „Un timp am căutat cu toții cartușe goale". Ei cercetează și cele mai apropiate mașini din parking. „Îmi amintesc — spune Holland — de un al treilea automobil. Jos, lîngă gard, staționa un camion cu spatele la gard, era al treilea automobil acolo jos, și o porțiune de teren pe o suprafață cam de nouăzeci de centimetri pe șaizeci arăta de parcă ar

[16] Edward Jay Epstein. *Raportul Epstein. Contraanchetă la raportul Warren și la asasinarea președintelui Kennedy* (Robert Laffont).

fi fost cineva acolo timp îndelungat... Pe bara camionului era noroi în două locuri".

Holland este întrebat :

— Ca şi cum cineva şi-ar fi şters tălpile pantofilor, sau...

— Da — a răspuns Holland —, ca şi cum cineva şi-ar fi şters tălpile pantofilor, sau s-ar fi suit pe bară ca să se uite peste gard [17].

Ofiţerul de poliţie Seymour Weitzman a fost unul dintre primii poliţişti care a ajuns la gard. Mark Lane vede în Weitzman unul dintre poliţiştii „cei mai capabili din Dallas" : el avea să recupereze ulterior, în partea dinspre sud a lui Elm Street, o porţiune din craniul preşedintelui ; mai tîrziu a descoperit în depozit carabina care, fără îndoială, fusese folosită pentru a se trage asupra preşedintelui. În momentul în care trecea „Lincolnul" preşedintelui, Weitzman se afla la intersecţia dintre Main Street şi Houston Street. Cînd maşina se apropiase de colină, Weitzman a auzit focurile de armă ; el a alergat înspre dîmb. Mai tîrziu avea să declare că „a urcat dîmbul şi a sărit peste gard". El avea să descrie zăpăceala „ce domnea îndărătul gardului în timp ce soseau şi alţi poliţişti". Şi avea să precizeze : „Am întrebat pe un muncitor de la căile ferate dacă a văzut sau a auzit ceva în timp ce trecea preşedintele. Mi-a răspuns că are impresia că a văzut pe cineva aruncînd ceva într-un tufiş". Weitzman l-a întrebat „de unde venise, după părerea lui, zgomotul", iar feroviarul a arătat „spre porţiunea de perete unde se afla un desiş de arbuşti".

În total, din 90 de persoane cărora li s-a pus întrebarea de unde li s-a părut că au fost trase focurile, 58 au declarat că focurile au fost trase din direcţia dîmbului acoperit cu iarbă, iar 32 au emis o altă părere.

E greu să nu te laşi impresionat de o asemenea majoritate. Cu atît mai mult cu cît contraancheta întreprinsă de Mark Lane a dat în vileag unele amănunte pe care Comisia însărcinată cu ancheta oficială — faimoasa Comisie Warren — pare să le fi omis total. De pildă, o tînără localnică, Julia Ann Mercer, în vîrstă de 23 de ani, trecînd

[17] Mark Lane, *op. cit.*, p. 34—35.

în ziua de 22 noiembrie 1963, dis-de-dimineaţă, prin faţa depozitului, a văzut un camion care staţiona nereglementar, urcat pe jumătate pe trotuar. „În camion erau doi indivizi. Vehiculul bara drumul, împiedicînd circulaţia". Era un camion „Ford" vechi, de culoare verde, cu număr de Texas. Pe partea unde şedea şoferul, pe caroserie erau scrise cu negru cuvintele : „Aer condiţionat". În partea dindărăt a camionului, domnişoara Mercer a văzut „nişte obiecte care păreau a fi nişte cutii cu scule". Ea a mai văzut şi „un om solid, de vîrstă mijlocie, cu o jachetă verde, aplecat asupra unei roţi din spate a camionului, în timp ce al doilea, întinzîndu-se peste oblonul din spate, scotea un obiect ce părea a fi un toc de puşcă". Pe porţiunea sa cea mai lată, tocul măsura circa 20 cm „şi se îngusta pînă la circa 10—12 cm". Domnişoara Mercer a declarat că tocul era de culoare maro, avea mîner şi era lung de 1,10—1,25 m.

Celor pe care îi miră un spirit de observaţie atît de dezvoltat, Mark Lane le răspunde că domnişoara Mercer se afla la volanul maşinii sale, că circulaţia era încurcată de camionul cel verde şi că domnişoara Mercer a fost nevoită să se oprească şi să aştepte, înainte de a putea porni, pînă ce porţiunea de pe stînga drumului avea să se elibereze. Tot aşteptînd, ea a avut timp să examineze camionul, iar nemulţumirea i-a mărit, firesc, spiritul de observaţie. A văzut deci cum omul s-a îndepărtat de camion cu tocul în mînă : „vîrful tocului s-a agăţat de ceva în iarbă sau de marginea trotuarului şi el s-a aplecat să-l degajeze. După aceea a pornit-o peste peluză, urcînd colina verde care face parte din pod". Domnişoara Mercer a putut face o descriere destul de amănunţită a acelui om : era „un bărbat alb ce părea să aibă în jur de treizeci de ani şi purta un veston cenuşiu, pantaloni cafenii şi o cămaşă cu un desen în carouri".

În aceeaşi zi de 22 noiembrie, Lee Bowers jr., supraveghetor de linie la „Union Terminal Company", se afla la postul său, chiar în spatele pergolei, în mijlocul parkingului, pe colină. Bowers i-a declarat unui anchetator din Comisia Warren că în jurul orei 10 dimineaţa „circulaţia pe porţiunea dintre pergolă şi Elm Street a fost oprită de poliţie, aşa încît orice mişcare pe această porţiune putea fi observată". Bowers a afirmat că în jumătatea de oră care

a precedat asasinatul a văzut *trei mașini* intrînd în zona respectivă : un „Oldsmobile" tip 1959 avînd număr din alt stat decît Texasul și purtînd un afiș „Goldwater for President" [18] ; un „Ford" negru tip 1957, condus de un ins „care părea că ține un microfon în dreptul gurii" ; un „Chevrolet" purtînd tot un afiș Goldwater. Automobilul „Oldsmobile" „a trecut prin fața Depozitului de manuale școlare în jos, traversînd două-trei linii de cale ferată și ocolind porțiunea din fața pergolei și cea de la vest de ea, de parcă ar fi căutat o cale de ieșire sau ar fi verificat terenul, iar apoi s-a întors pe singurul drum posibil, același pe care venise". „Fordul" „a mers ceva mai adînc în zonă decît primul automobil" și, „după ce s-a învîrtit trei-patru minute pe acolo, s-a înapoiat pe același drum ca și primul". Șoferul „Chevroletului" „a rămas mai mult timp în zonă. El a verificat zona — a ocolit-o și a făcut o tentativă de a trece prin dreapta pergolei, dar a fost nevoit să dea înapoi pe o distanță considerabilă ; apoi a luat-o încet spre fațada clădirii Depozitului de manuale școlare". Bowers a mai adăugat următoarele : „Ultimul lucru pe care l-am văzut a fost că s-a oprit... deasupra locului unde s-a petrecut asasinatul".

Mai există altă parte a depoziției lui Bowers în fața Comisiei Warren la fel de impresionantă. Cu cîteva clipe înainte de a răsuna împușcăturile, Bowers a văzut „doi oameni stînd lîngă gard". Unul era „de vîrstă mijlocie și destul de solid". Al doilea „era de vreo 25 de ani, avea o cămașă, sau o haină, sau o jachetă în carouri". Descrierea aceasta, subliniază Mark Lane, nu se deosebea de cea a domnișoarei Mercer, care-i înfățișase pe cei doi oameni, dintre care unul scosese „tocul de pușcă" și-l transportase după gard. Bowers precizează că cei doi oameni se aflau „la trei-patru metri unul de altul" și stăteau cu fața spre cortegiul prezidențial. Bowers crede că nu erau nici feroviari, nici polițiști. „Aceștia doi erau singurii străini aflați în zonă. Ceilalți erau muncitori pe care-i cunoșteam". Fapt ciudat, Comisia Warren n-a căutat cîtuși de puțin să obțină de la Bowers și alte precizări, care par totuși capitale. Mai tîrziu, Mark Lane i-a luat un contra-interogatoriu lui Bowers, care a relatat următoarele :

[18] Goldwater, liderul republicanilor, este cunoscut pentru opiniile sale „extremiste de dreapta".

— În timp ce se trăgeau focurile, în vecinătatea locului unde se aflau cei doi oameni descriși de mine s-a petrecut ceva ca o fulgerare sau, cel puțin în ce mă privește, ceva ce n-am putut identifica, dar a fost ceva, s-a întîmplat ceva care mi-a atras atenția în această zonă, chiar de lîngă ridicătură. Ce să zic, ce a fost nu m-am putut dumeri atunci, iar acum nu pot lămuri lucrul acela altfel decît că era ceva neobișnuit, o dîră de lumină sau de fum, sau ceva ce m-a făcut să cred că acolo s-a întîmplat ceva ieșit din comun.

La numai treizeci de minute după asasinat, un alt martor a venit să dea o declarație scrisă în biroul șerifului din Dallas. E vorba de un oarecare Price. El se afla în partea cealaltă a pieței, pe acoperișul unui imobil. Cum s-au auzit împușcăturile, privirea i-a fost atrasă de zona dindărătul gardului, de pe dîmbul acoperit cu iarbă. *„După ce am auzit focurile, am văzut un om alergînd spre vagoanele de pasageri garate pe linie. Omul avea cam vreo 25 de ani și purta pantaloni kaki... și avea ceva în mînă"*. Price n-a fost audiat de Comisia Warren.

A venit momentul să ne ocupăm acum și de acei martori, mai puțini la număr, care indică o altă sursă a focurilor de armă. Este cu atît mai important să cercetăm declarațiile lor, cu cît ele au fost *singurele* reținute de Comisia Warren.

Un instalator de țevi de 45 de ani, Howard L. Brennan, vrînd să vadă bine convoiul prezidențial, se așezase pe un parapet de ciment la colțul de sud-vest dintre Elm Street și Houston Street. Stînd în locul acela, el se afla chiar în fața Depozitului de manuale școlare, mai precis la o distanță de 33 de metri de intrarea imobilului. Prezența lui Brennan în acest loc e un fapt cert : el apare pe filmul lui Zapruder, în salopetă de lucru kaki, avînd pe cap o șapcă gri și stînd așezat pe parapet. În așteptarea convoiului — așteptare care a durat șapte minute —, Brennan a privit mulțimea de pe stradă și oamenii care stăteau la ferestrele clădirii depozitului. El a remarcat un bărbat așezat la o fereastră de la etajul cinci din extremitatea sud-estică a imobilului, pe care l-a văzut plecînd de la fereastră „de vreo două-trei ori".

Peste cîteva clipe, întreaga atenţie a lui Brennan s-a concentrat, natural, asupra maşinii preşedintelui, care tocmai trecea colţul dintre Houston Street şi Elm Street şi o apuca spre pasajul subteran cu trei nivele. Nici n-a trecut bine maşina, şi Brennan a auzit o detunătură „asemănătoare cu zgomotul produs de un rateu al motorului unei motociclete". Brennan a declarat :

— Cum s-a auzit detunătura, nu ştiu ce m-a făcut să cred că din imobilul depozitului fusese aruncată, probabil, o pocnitoare. Mi-am ridicat privirile şi am văzut că bărbatul pe care-l remarcasem mai înainte era pe cale să ochească înainte de a trage ultimul foc... Am avut impresia că stătea în picioare, sprijinit de marginea din stînga a ferestrei ; îşi ţinea puşca proptită de umărul drept, o susţinea cu mîna stîngă şi, ţintind cu multă siguranţă, a tras ultimul foc. Nu cred că toate astea să fi durat mai mult de două secunde. Apoi a retras puşca de la fereastră, ca şi cum ar fi pus-o la loc lîngă el, şi, după ce a mai aşteptat circa o secundă, de parcă ar fi vrut să se asigure că-şi atinsese ţinta, a dispărut [19].

Brennan a precizat că a văzut cam 70-85% din armă în momentul cînd s-a tras, precum şi trupul bărbatului de la brîu în sus. Puşca era îndreptată spre sud-vest, „spre partea în care Elm Street trece pe sub pasajul subteran cu trei nivele". Brennan l-a văzut pe bărbat trăgînd o dată. El a avut impresia că n-a auzit decît două împuşcături.

— Am fost convins că prima împuşcătură fusese un rateu de motor şi probabil c-am mai auzit o împuşcătură, dar nu i-am dat atenţie ; nu-mi aduc însă aminte de ea ; n-aş putea să jur c-am auzit-o.

Imediat Brennan s-a grăbit să raporteze poliţiei ce a văzut. Acolo va afla că nu era singurul care-l zărise pe cel ce trăsese din depozit. Un elev de şcoală, Amos Lee Euins, din clasa a IV-a, în vîrstă de cincisprezece ani, se afla şi el chiar în faţa depozitului în momentul în care „Lincolnul" albastru al preşedintelui o cotea la încrucişarea dintre Houston Street şi Elm Street. Iată declaraţia lui Euins :

[19] *Raportul Warren.*

— Stăteam acolo, şi în momentul în care convoiul a dat colţul străzii, mă uitam drept la imobil. Am văzut un fel de ţeavă care ieşea de la o fereastră ; nu i-am dat însă prea multă atenţie. După aceea, cînd s-a tras primul foc, am început să privesc împrejur, gîndindu-mă că era un rateu de motor. Toţi oamenii au început să se uite în jurul lor. Atunci mi-am ridicat ochii spre fereastră şi el a tras din nou [20].

După primele împuşcături, Euins a alergat şi s-a ascuns în spatele unei bănci. L-a văzut pe bărbatul acela cum trăgea din nou, de la o fereastră situată la etajul cinci din extremitatea de sud-est a depozitului. Euins va spune că „bărbatul avea o mînă pe puşcă, iar cealaltă pe trăgaci". După Euins, s-au tras patru focuri de armă. Imediat după asasinat, tînărul a dat fuga la sergentul D.V.Harkness de la poliţia din Dallas ca să-i aducă la cunoştinţă cele văzute. I-a făcut aceeaşi declaraţie şi lui James Underwood de la postul de televiziune KRLD-TV din Dallas.

Robert H. Jackson era fotograf la *Dallas Times Herald*. Stătea într-o maşină a presei care venea în urma convoiului ce-l însoţea pe preşedinte, fiind a opta sau a noua maşină din coloană. Jackson a auzit prima împuşcătură pe Houston Street „cam pe la jumătatea distanţei dintre Main Street şi Elm Street". Cineva din maşină a spus : „Parcă e un zgomot produs de o pocnitoare". După aceea, Jackson a auzit alte două împuşcături. Iată ce a declarat el în faţa Comisiei Warren :

— Ne-am dat seama sau ne-am gîndit că împuşcăturile proveneau de la o armă de foc, dar din locul în care ne aflam noi nu puteam vedea maşina preşedintelui. Am continuat să înaintăm încet şi, după cea de-a treia împuşcătură, am avut impresia că intervalul dintre ultimile două a fost mult mai scurt decît dintre ele şi prima împuşcătură. După ultima împuşcătură, cred că pur şi simplu am început să ne uităm în toate părţile, iar eu mi-am îndreptat privirea în faţă, adică în direcţia Depozitului de manuale şcolare. Am băgat de seamă că la o fereastră se aflau doi negri care încercau să vadă ce se petrece deasupra lor. Am urmărit direcţia privi-

[20] *Raportul Warren.*

rilor lor şi am văzut la fereastra de la etajul superior o puşcă sau ceva asemănător cu o puşcă, cam jumătate din armă. Şi chiar în momentul în care mă uitam eu, puşca a început să se retragă, încet, în interiorul imobilului. N-am văzut pe nimeni la fereastră, nici măcar o siluetă.

În aceeaşi maşină a presei, împreună cu Jackson se aflau James Underwood de la postul KRLD-TV, Thomas Dillard, fotograf-şef la *Dallas Morning News,* Malcolm O. Couch şi James Darnell, operator de filme de actualităţi televizate. Dillard, Couch şi Underwood au confirmat şi ei faptul că Jackson „strigase deodată că a văzut o puşcă la fereastră". Imediat, Dillard — dînd dovadă de o mare prezenţă de spirit — a făcut două fotografii ale imobilului. Pe aceste fotografii se disting „trei negri la ferestrele de la etajul patru şi exact deasupra lor, la etajul cinci, fereastra întredeschisă". Operatorul de film Couch a zărit şi el puşca la fereastră :

— După a treia împuşcătură — a declarat el —, Bob Jackson, care, dacă-mi aduc bine aminte, se afla aşezat în dreapta mea, a strigat cam aşa : „Priviţi la fereastră, acolo sus ! Uite puşca !" Îmi amintesc că m-am uitat atunci spre o fereastră situată la extremitatea dreaptă a etajului, care mi s-a părut a fi al patrulea sau al cincilea, şi am văzut ieşind de acolo circa 30 de centimetri din ţeava unei puşti, care era trasă înapoi în interior.

Soţia primarului din Dallas, doamna Earle Cabell, care se afla în maşina din spatele maşinii vicepreşedintelui Johnson, a văzut la o fereastră de la etajul cinci „ceva care ieşea în afară", dar n-a putut preciza „dacă era vorba de un obiect sau de braţul cuiva".

Doi funcţionari din comitatul Dallas, James M.Crawford şi Mary Ann Mitchel, priveau şi ei trecerea convoiului. La a treia împuşcătură, Crawford a ridicat ochii şi a văzut „mişcînd ceva" la o fereastră deschisă de la etajul cinci — singura fereastră deschisă. El i-a spus domnişoarei Mitchell că, „dacă au fost focuri de armă, ele au fost trase de la fereastra aceea". Comisia Warren i-a cerut lui Crafword să descrie mai precis „ce văzuse mişcînd".

— Trebuie să fi fost o siluetă — a răspuns el —, poate partea de la talie în sus a corpului unui om ; mişcarea

a fost însă foarte iute şi mai curînd neclară şi s-a zărit ceva de culoare foarte deschisă... M-am gîndit imediat că era vorba de cineva care se retrăsese de la fereastră...

Negrii pe care-i zăriseră la fereastra de la etajul patru martorii citaţi mai sus se numeau James Jarman jr., în vîrstă de 34 de ani, lucrător la ambalaje, Bonnie Roy Williams, în vîrstă de 20 de ani, magaziner, şi Harold Norman, în vîrstă de 26 de ani, însărcinat „să strîngă articolele comandate de clienţi". Ei au declarat că li s-a părut că focurile „veneau de deasupra lor".

— Am remarcat chiar — a spus Norman — nişte zgomote care semănau cu cele făcute de tuburile cartuşelor care cad pe podea şi de chiulasa puştii în momentul în care se descarcă arma.

Williams a declarat „că îi căzuse tencuială în cap". Jarman a zis că el „se gîndise la toate sfărîmăturile acelea care-i căzuseră în cap lui Bonnie Roy" şi că ar fi spus : „Se poate foarte bine ca focul ăsta de armă să fi fost tras de la etajul de sus, de deasupra noastră". Jarman a confirmat şi el răspunsul lui Norman : „Cred că aşa e, fiindcă am auzit zgomotul făcut de chiulasă şi cel făcut de tuburile cartuşelor căzute pe podea".

Cu ocazia reconstituirilor făcute ulterior la depozit, cei şapte membri ai Comisiei Warren, aşezaţi în încăperea unde se aflaseră negrii în momentul atentatului, au auzit clar zgomotul cartuşelor căzînd pe podeaua de la etajul de sus. Lucrul acesta s-a întîmplat la 9 mai 1964, 7 iunie 1964 şi 6 septembrie 1964.

Dacă comparăm declaraţiile referitoare la direcţia de unde veneau focurile de armă, putem trage din această comparaţie nişte concluzii cît se poate de logice :

1. O mare majoritate a martorilor consideră că focurile veneau dinspre „dîmb".

2. Nici unul dintre martorii care alcătuiesc această majoritate *n-a văzut* ca cineva să fi tras de pe acel dîmb. Ei pomenesc cel mult de un bărbat care ducea un toc în care s-ar fi putut afla o puşcă şi de un bărbat care fugea după săvîrşirea atentatului.

3. O mică minoritate indică etajul cinci al depozitului ca fiind locul din care s-au tras focurile.

4. Martorii care alcătuiesc această minoritate *au văzut* fie un bărbat pregătindu-se să tragă, fie o pușcă ațintită asupra președintelui.

În rezumat, martorii majorității au avut numai *impresia* că focurile fuseseră trase din direcția colinei, în timp ce martorii minorității au fost în măsură să indice o clădire, o fereastră, un individ care a tras, o pușcă. Faptul că Comisia Warren s-a raliat declarațiilor făcute de minoritate, și nu celor făcute de majoritate, nu are în sine nimic care ar putea să ne mire.

Ceea ce ni se pare în schimb foarte susceptibil de critică este faptul că această raliere la minoritate a avut drept corolar respingerea pur și simplu a consecințelor care ar fi putut decurge din mărturiile majorității. Faptul că fusese văzut un individ care trăgea la o fereastră de la etajul cinci al depozitului nu excludea cîtuși de puțin posibilitatea ca niște complici ai acestui individ să se fi aflat pe dîmb. De această evidență, Comisia Warren a refuzat însă să țină cont.

Dar există lucruri și mai grave. La 4 decembrie 1963, raportează Edward Jay Epstein, deci la nici două săptămîni după asasinat, doi agenți ai F.B.I.-ului au interogat-o pe doamna Eric Walther, martor ocular. Ea a declarat că, în ziua atentatului, se afla pe stradă chiar în fața depozitului ; a văzut un bărbat care ținea o pușcă la o fereastră a unui etaj superior al clădirii : „Bărbatul ținea în mîini o pușcă a cărei țeavă era îndreptată în jos și privea pe Houston Street, în direcția sud. Purta o cămașă albă și avea părul blond sau de culoare deschisă".

Nimic mai precis decît concluziile dării de seamă întocmite de F.B.I. cu privire la mărturia doamnei Walther :

„Pușca avea o țeavă scurtă și părea a fi cu capătul lat. I-a făcut impresia că era o pușcă-mitralieră N-a remarcat la pușcă nimic care să semene cu o lunetă cu vizor, sau cu o bandulieră din piele, sau chiar cu o curea. Nu se pricepe de loc — a spus ea — la puști și la revolvere, dar i s-a părut că pușca aceea era diferită de toate cele pe care le văzuse pînă atunci. Bărbatul stătea în picioare în mijlocul sau aproape de mijlocul ferestrei". Pînă aici, mărturia doamnei Walther nu

face decît să confirme celelalte mărturii de care dispunem cu privire la individul care ar fi tras din depozit. Dar iată și o noutate, și încă ce noutate ! „La aceeași fereastră, în stînga bărbatului, lîngă el, ea a observat un *alt bărbat* [21], care nu se vedea în întregime. Acest al doilea bărbat stătea foarte drept, iar capul lui se afla deasupra părții din fereastră care era deschisă. Cum ochiul de geam era foarte murdar, ea n-a putut să zărească capul celui de-al doilea bărbat. Era însă sigură că fereastra nu se afla mai sus de etajul șase. După cît se pare, cel de-al doilea bărbat purta un costum de culoare închisă și singurul lucru pe care a putut ea să-l vadă a fost partea dreaptă a bărbatului care stătea lîngă el ; cineva din mulțime a strigat : «Iată-i...»

Iată-i. Și peste cîteva clipe, doamna Walther a auzit focurile de armă..."

Doamna Walther n-a fost niciodată chemată în fața Comisiei Warren și nici măcar audiată de vreunul din reprezentanții ei.

Încă un martor, Arnold Rowland, a venit, totuși, să confirme depoziția doamnei Walther. Rowland e un martor absolut demn de încredere : mai înainte ca polițiștii să fi găsit pușca cu vizor telescopic la etajul cinci al depozitului, Rowland a fost în stare să descrie în fața poliției pușca și vizorul ei. El a declarat că văzuse un om înarmat cu această pușcă la o fereastră de la etajul cinci *„și că mai văzuse încă o persoană la același etaj"* [22]. Comisia Warren a respins ultima parte a mărturiei lui Rowland. Motivul : „Din lipsă de confirmare doveditoare". Dacă ar fi audiat-o pe doamna Walther, Comisia ar fi descoperit poate această „confirmare doveditoare" care socotea că-i lipsește...

În convoiul care-l însoțea pe președinte, agentul motociclist Marrion L.Backer mergea cu motocicleta în urma ultimei mașini a presei. Cînd a auzit împușcăturile, a văzut concomitent cum niște porumbei își luau zborul nu departe de clădirea depozitului. Imediat s-a gîndit că s-a tras de acolo și, accelerînd puternic, și-a îndreptat

[21] Sublinierea noastră.
[22] Raportul Epstein.

motocicleta spre intrarea depozitului. A intrat în hol valvîrtej :

— Unde-i scara ? Ascensorul ?

I-a ieşit în cale un bărbat, Roy Truly, însărcinat cu paza, prietenul lui Abe Zapruder.

— Sînt paznicul imobilului. Urmaţi-mă, domnule şef, o să vă arăt !

S-au repezit amîndoi spre colţul de nord-vest al parterului, au trecut prin mai multe încăperi şi au ajuns la cele două ascensoare de marfă. Nici unul din ele nu se afla la parter. Nici unul nu coborî cînd apăsară pe butoane.

— Să mergem pe scară ! — a strigat Backer.

Truly a luat-o înainte. Cei doi au apucat-o pe scară şi au ajuns la primul etaj. Truly se pregătea să urce la etajul doi, cînd Backer observă prin geamul unei uşi „silueta fugară a unui bărbat care mergea prin vestibul în direcţia cantinei“ [23].

Poliţistul a scos revolverul, a deschis uşa vestibulului şi a dat buzna înăuntru. Acolo a văzut un bărbat îmbrăcat cu o cămaşă sport de culoare cafenie care se depărta de el fără grabă, mergînd prin sala cantinei. Pe un perete lateral al cantinei se afla un automat care distribuie băuturi nealcoolice. Necunoscutul mergea spre el. Din uşa cantinei, Backer ordonă :

— Dumneata, ia vino încoace !

Văzînd că Backer nu-l mai urma, Truly făcu cale-ntoarsă şi veni lîngă poliţistul care, în uşa cantinei, îl ameninţa cu revolverul pe un individ. Individul părea foarte calm, netrădînd nici un fel de emoţie, nici măcar surprindere : „Nu părea surescitat — va spune Truly — sau deosebit de speriat, sau ceva asemănător. Era poate puţin surprins, cum aş fi fost şi eu, fără îndoială, dacă m-ar fi interpelat cineva. Dar nu pot să-mi amintesc nici un fel de schimbare a expresiei pe chipul lui“. Omul era de statură mijlocie, foarte slab, cu părul şi ochii negri. Se conformă şi veni în faţa poliţistului.

— Îl cunoşti pe omul ăsta ? — îl întrebă Backer pe Truly.

— Da.

[23] Mărturia lui Backer.

Îl cunoştea fiindcă era unul din lucrătorii de la depozit. Se numea Lee Harvey Oswald.

Pentru Backer — în chip inconştient —, ucigaşul, dacă exista vreun ucigaş, trebuia să fie străin de personalul depozitului. Îl lăsă deci pe Oswald şi se repezi pe scară, urmat de Truly. Urcă pînă la acoperiş, cercetînd totul amănunţit. Dar fără nici un rezultat.

Oswald — cu acelaşi calm — se duse la automat, de unde îşi luă o sticlă cu coca-cola. Apoi se întoarse înapoi, străbătu sala cea mare a secretariatului, se îndreptă spre scară. Se întîlni cu directoarea administrativă a depozitului, doamna R.A. Reid, care observă sticla plină pe care o ţinea el în mînă şi-i strigă :

— S-a tras asupra preşedintelui ! Dar poate că nu l-au nimerit !

Oswald, spune doamna Reid, „a mormăit ceva neclar“. El îşi continuă drumul, coborî pe scară, ajunse la intrarea dinspre faţadă. Erau orele 12,33. Abia se scurseseră trei minute de la primul foc de armă. Poliţia nu înconjurase încă imobilul. Se intra în imobil şi se ieşea. Oamenii se înghesuiau. Mersul şi înfăţişarea lui Oswald erau perfect normale. El ieşi — şi nimeni nu băgă de seamă că a ieşit.

Toţi oamenii pe care-i întîlnea alergau, se chemau, strigau. Alţii, înspăimîntaţi — după cum s-a văzut —, se aruncau la pămînt. Oswald părea a nu-i fi băgat măcar în seamă. Mergea fără să se oprească, nu întreba pe nimeni care e motivul acelei agitaţii atît de neobişnuite. O apucă pe Elm Street, în direcţia lui Murphy Street. Şapte corpuri de case mai încolo staţiona un autobuz care era tocmai pe punctul de a se pune în mişcare. Oswald bătu în uşă şi urcă. Autobuzul porni.

Peste cîteva clipe, poliţia năvăli în imobilul depozitului. Declaraţiile lui Brennan şi Euins făcute imediat după asasinat au avut un efect promt. Se percheziţionă clădirea „de-a fir a păr“. Pe la orele 13, şeriful adjunct Luke Mooney pătrunse într-o încăpere situată la extremitatea sud-estică a etajului cinci : o boxă pentru manuale, înţesată cu cutii de carton, unele pline, altele goale. Şeriful adjunct observă un vraf de cutii de car-

ton așezate — într-un mod foarte ciudat — în fața ferestrei. Se apropie și cercetă încăperea cu deosebită atenție. Deodată — erau orele 13,12 — zări pe jos, lîngă fereastră, trei cartușe goale. Imediat Mooney îl anunță pe căpitanul J.W.Fritz, șeful biroului de asasinate al poliției din Dallas. Fritz dădu instrucțiuni categorice ca nimic să nu fie „atins sau deplasat" pînă la sosirea specialiștilor de la laboratorul de criminalogie al poliției, care vor fotografia obiectele în starea în care se află și vor lua amprentele digitale. Șeriful adjunct Mooney fu special însărcinat să supravegheze cu toată atenția.

Peste cîteva minute, locotenentul J.C.Day de la poliția din Dallas sosi în mare grabă. Fotografie cartușele. Pînă-n momentul acela nu fusese nimic deplasat.

La orele 13,22, șeriful adjunct Eugene Boone și ofițerul de poliție Seymour Weitzman descoperiră între două rînduri de cutii — la extremitatea nord-vestică a etajului cinci —, lîngă scară o „carabină cu chiulasă mobilă prevăzută cu o lunetă cu vizor". După cum a stabilit Comisia Warren, „nimeni nu s-a atins de armă și nici n-a mișcat nimic din loc pînă la sosirea căpitanului Fritz și a locotenentului Day". Arma a fost fotografiată „așa cum se afla, așezată pe jos". Zadarnic a căutat locotenentul Day urme de amprente digitale pe extremitatea mecanismului de înarmare. Cît despre partea de lemn, ea era prea zgrunțuroasă ca să păstreze vreo urmă de amprentă. Atunci Day a apucat carabina de pat și a ținut-o așa, în vreme ce „căpitanul Fritz, manevrînd chiulasa, a extras un cartuș netras".

Boone a declarat că, atunci cînd Day se pregătea să facă fotografii, s-a angajat o discuție cu privire la originea și marca puștii.

— Tocmai începusem să discutăm în jurul lui. Iar el (Fritz) a spus că părea a fi un Mauser 7,65.

Agentul Weitzman avea și el impresia că era vorba de un Mauser. Unul din primele rapoarte întocmite de poliție va pomeni de un Mauser. Procurorul Wade va pomeni și el de un Mauser la conferința de presă televizată din ziua de 23, a doua zi după crimă [24].

[24] Mark Lane, *op. cit.*, p. 125.

În realitate e vorba de o carabină marcată *Made Italy* și CAL. 6,5. Curios că polițiștii aflați de față n-au știut să citească corect inscripțiile de pe carabină : o eroare care avea să fie, bineînțeles, comentată și răscomentată. Mai tîrziu se va ști că această armă italiană era un Mannlicher-Carcano. Mark Lane deduce din această „eroare" că, ceva mai tîrziu, adevăratei arme a crimei — un Mauser — i-a fost substituită o altă carabină, un Mannlicher-Carcano, care-i aparținea lui Oswald... E greu să acceptăm o asemenea explicație, care pare să provină mai curînd dintr-un roman polițist decît dintr-un raționament istoric. Trebuie să ținem cont și de emoția și de zăpăceala care domnea în preajma locului unde se săvîrșise asasinatul în momentul în care operau polițiștii.

În același timp, paznicul depozitului, Truly, a coborît de pe acoperiș, pe care îl inspectase îndelung împreună cu agentul Backer. El a văzut cum poliția îi interoga pe salariații de la depozit, adunați cu toții într-o singură încăpere. Se aflau acolo vreo cincisprezece inși. Truly băgă de seamă, cu surprindere, că Oswald nu se află printre ei, deși pe Oswald îl văzuse bine cînd urca.

Atunci Truly se duse imediat la căpitanul Fritz. Îl găsi la etajul cinci, examinînd carabina. Îi semnală dispariția lui Oswald, îi dădu adresa, numărul de telefon și semnalmentele lui. Către orele 12,45, în urma depoziției lui Brennan, mașinilor poliției le fusese transmisă descrierea unui suspect : un bărbat de rasă albă, slab, măsurînd aproximativ 1,75 m, în vîrstă de circa treizeci de ani. Această descriere corespundea cu cea pe care Truly i-o făcuse lui Fritz despre Oswald : Fritz păru impresionat de acest fapt. Căpitanul părăsi depozitul și plecă repede la cartierul general al poliției. Sosi acolo puțin după orele 14. Dădu ordin ca doi detectivi să pornească pe urmele unui oarecare Lee Harvey Oswald. În biroul asasinatelor și al furturilor calificate, în care Fritz tocmai dăduse ordinul de mai înainte, sergentul Gerald L. Hill interveni :

— De ce e urmărit acest Oswald ?

— Lucrează la depozit și n-a răspuns cînd s-a făcut apelul salariaților.

— Ar fi inutil să ne mai deplasăm, căpitane. Individul de colo e Oswald.

Iată un fapt în stare să-i taie răsuflarea pînă și unui căpitan de poliție, fie el chiar din Dallas. Fritz îl examină pe bărbatul cu cămașă maron, care stătea pe bancă, cu șuvițele de păr lipite de frunte și de tîmple, avînd o tăietură deasupra ochiului drept și cu ochiul stîng tumefiat. Prin ce miracol se afla în mîinile poliției, chiar înainte de a se fi emis ordinul de arestare, individul suspectat că l-ar fu ucis pe Kennedy ?

*

Nu e nici un miracol. Și i s-a explicat lui Fritz imediat totul.

La orele 12,44, biroul central al poliției din Dallas dăduse ordin tuturor mașinilor poliției să înconjure sectorul Pieței Dealey, sectorul de unde se trăsese asupra președintelui. La orele 12,45, în schimb, doi agenți au primit ordin să ajungă cu mașina lor în centrul lui Oak Cliff. Unul dintre cei doi agenți se numea J.D.Tippit. Se afla singur în mașina lui, lucru întru totul firesc pentru majoritatea polițiștilor care-și făceau rondul la ora aceea din zi. Avem înregistrările comunicărilor dintre Tippit și cartierul lui general. La orele 12,45, cartierul general făcu legătura cu el și-l întrebă : „Ești în sectorul lui Oak Cliff, nu-i așa ?“ Tippit răspunse afirmativ... Răspunsul cartierului general : „Să fii în post pentru cazul în care s-ar prezenta vreo urgență“.

La orele 13,08, Tippit încercă în două rînduri să ia legătura cu cartierul său general. Dar comunicarea fu bruiată. Puțin după orele 13,16, cartierul general primi un mesaj emis de către aparatul de radioemisiune de la bordul mașinii lui Tippit. Chema Domingo Benavidas, un mecanic de automobile. Foarte tulburat, el anunță poliției că agentul Tippit fusese ucis chiar în momentul acela de un trecător care dispăruse. Benavides îl văzuse pe asasin îndreptîndu-se spre bulevardul Patton.

Radioreporterul postului de radio Dallas însărcinat să țină legătura cu poliția anunță imediat postul de emisiune că un agent a fost asasinat. În urma acestui fapt, foarte curînd după săvîrșirea omorului, radioul transmise vestea : agentul Tippit a fost ucis de către un necunoscut

în Oak Cliff. Girantul magazinului de încălțăminte „Hardy's“, situat pe bulevardul Jefferson, Johnny Calvin Brewer, auzi informația transmisă de difuzorul care se afla în permanență deschis în magazinul lui. Peste cîteva clipe răsună pe bulevard sirena unei mașini a poliției. Brewer văzu atunci „un individ strecurîndu-se repede spre intrarea magazinului și stînd acolo în picioare, cu spatele spre stradă“. După toate aparențele, individul acela auzise și el sirena mașinii poliției și nu ținea de loc să fie observat. Avea, categoric, atitudinea unui suspect. Brewer făcu imediat legătură între „necunoscutul“ care l-a ucis pe agentul de poliție — în imediată apropiere — și personajul care se ascundea de poliție în gangul de la intrarea magazinului său, „care de la trotuar și pînă la ușa din față a magazinului avea o lungime de aproximativ 4,50 m“. Mașina poliției — care primise ordin să pornească în căutarea asasinului lui Tippit — făcu cale-ntoarsă și se îndreptă spre locul în care fusese ucis agentul. Ea trecu din nou prin fața magazinului și se îndepărtă... După ce zgomotul sirenei se pierdu, individul privi peste umăr, părăsi intrarea magazinului și o apucă pe bulevardul West Jefferson. Individul — avea să spună Brewer — purta un maiou pe sub cămașă și nu avea haină :

— Mi s-a părut ciudat... Avea părul zbîrlit și făcea impresia că alergase ; părea înspăimîntat ; avea un aer bizar.

În partea de nord a bulevardului Jefferson se află cinematograful „Texas“. Cînd casierița, doamna Julia Postal, a auzit sirena poliției, s-a sculat de la casă și a ieșit pe trotuar. A avut impresia că a văzut un bărbat „strecurîndu-se“ în holul cinematografului. Atenția ei era însă în întregime concentrată asupra spectacolului — cu mult mai pasionat, desigur ! — oferit de o mașină a poliției care mergea în goană cu sirena urlînd. Doamna Postal se afla încă pe trotuar atunci cînd Johnny Brewer, ieșind din magazinul lui, situat în apropiere, pe urmele „suspectului“, s-a apropiat de ea și a întrebat-o „dacă tipul care se strecurase în cinematograf își cumpărase bilet“.

— Nu — răspunse ea. — Vai de mine !

Și intră înapoi. De individ nici urmă. Brewer îi spuse doamnei Postal că l-a văzut pe omul acela „încercînd să se ascundă în gangul de la intrarea magazinului său și că l-a urmărit pînă la cinematograf". Doamna Postal, foarte agitată, insistă ca Brewer să intre-n sală și să-ncerce să-l găsească pe bărbatul respectiv, ca să-l împiedice eventual să iasă. Ceea ce el și făcu. Între timp, casierița anunță telefonic poliția.

La orele 13,45, radioul poliției transmise următorul mesaj : „Sîntem informați că un individ suspect a pătruns în acest moment în cinematograful «Texas» de pe West Jefferson". Mesajul fu captat imediat de mașinile care patrulau. Cîteva dintre ele, transportînd peste cincisprezece agenți, se îndreptară în viteză spre cinematograful „Texas". Agenții McDonald, Hawkins, Hutson, Walker pătrunseră în cinematograf pe o ușă dosnică. Alți agenți intrară prin ușa principală și alergară la balcon. Detectivul Paul L. Bentley dădu buzna în cabina de proiecție și îi ordonă operatorului să aprindă luminile în sală. Brewer se întîlni cu McDonald și cu ceilalți polițiști pe o străduță laterală pe care dădea una din ieșirile cinematografului.

În momentul în care în sală se aprinseră luminile, Brewer se urcă împreună cu polițiștii pe scenă și li-l arătă pe individul care intrase în sală fără să plătească. „Stă singur la parter, în fund, lîngă culoarul central, pe mîna dreaptă" [25]. La parter erau circa șase sau șapte spectatori și cam tot atîția la balcon.

După ce percheziționă două persoane așezate în centru, la parter, McDonald plecă de pe acel șir de scaune și urcă pe culoarul central. Ajuns la rîndul în care era așezat suspectul, McDonald se opri brusc :

— Ridicați-vă !

Bărbatul se sculă în picioare și ridică mîinile. McDonald începu să-l percheziționeze. Îl auzi pronunțînd aceste cuvinte.

— Ei bine, acum totul s-a terminat !

Pe neașteptate, cu mîna stîngă, bărbatul îi administră lui McDonald un pumn în față, drept între ochi. În același timp, cu mîna dreaptă scoase un revolver de la brîu. McDonald ripostă, administrîndu-i, la rîndul său, un

[25] *Raportul Warren.*

pumn cu mîna dreaptă, în timp ce cu stînga îi apucă arma ; amîndoi se rostogoliră printre fotolii. Trei agenți se năpustiră asupra bărbatului, îi legară mîinile, îl imobilizară. I se puseră cătușele. După aceea părăsiră cu toții cinematograful. McDonald a declarat că, în momentul în care ieșeau din sală, bărbatul a început „să-njure și să bombăne împotriva brutalității poliției". La orele 13,51, mașina nr.2 a poliției comunica prin radio că se-ndreaptă spre cartierul general al poliției, aducînd un suspect la bordul ei. Numele acestui suspect ? Lee Harvey Oswald.

Iată de ce, sosind la biroul poliției la orele 14,15, căpitanul Fritz îl găsise acolo, stînd pe o bancă, pe numitul Oswald, un suspect arestat de poliție ca fiind bănuit că l-ar fi asasinat pe agentul Tippit. Un suspect pe care el, Tippit, era gata să-l pună sub urmărire pentru acuzația de a fi tras asupra președintelui Statelor Unite ale Americii.

O încăpere de 4 pe 3. Căpitanul Fritz e așezat la biroul său. În fața lui, un bărbat slab, brun, crispat : Lee Harvey Oswald. În jurul lor agenți, detectivi din Dallas, anchetatori de la F. B .I. și de la serviciile secrete. Încăperea e pur și simplu ticsită. Și așa va fi cît timp va dura interogatoriul, care avea să se desfășoare, fără întrerupere, în cele mai rele condiții. În fața Comisiei Warren, șeful poliției, Curry, a recunoscut : „Noi am violat toate principiile interogării. Am procedat absolut împotriva tuturor principiilor cerute de o adevărată practică a interogatoriului".

Ce atitudine are Oswald ? El nu înțelege nimic. Afirmă că nu înțelege. Întreabă pentru ce se află acolo.

— Ești posesorul unei carabine ? — întreabă Fritz

Oswald neagă energic.

Neagă și atunci cînd e acuzat că ar fi tras asupra agentului Tippit. Singura lui crimă, declară el, este de a fi scos un revolver și de a fi opus rezistență atunci cînd a fost vorba să fie arestat.

— Dar de ce aveai un revolver asupra dumitale ?

— Ei, știți cum e ! Aveam și eu unul, asta-i !

De unde-l cumpărase? De la Fort Worth, răspunsese el. În portofelul său a fost găsită o legitimație falsă de la *Selective service*, organ guvernamental însărcinat cu re-

crutarea militarilor. Legitimația e pe numele lui Alek J. Hidell, dar are fotografia lui. Fotografia lui, a lui Oswald. De unde această legitimație ? Ce să-nsemne ea ? Oswald refuză să dea explicații.

E pus să povestească ce a făcut din momentul asasinării președintelui. Oswald răspunde că și-a luat prînzul la depozit, la cantina de la parter, că a urcat după aceea la etajul întîi ca să ia o sticlă de coca-cola, cu care a coborît apoi din nou. Recunoaște că s-a întîlnit la etajul întîi cu un agent de poliție. După dejun, spune el, a stat de vorbă timp de cinci sau zece minute cu șeful de echipă Bill Chelley. Chelley i-a spus că în ziua aceea nu se va mai lucra. Atunci el a plecat acasă.

Există atîtea puncte asupra cărora Fritz ar vrea să facă lumină. A și trimis niște agenți la domiciliul lui Oswald și al soției sale, Marina, o rusoaică. Au și fost aduși martori în subsolul biroului poliției. Oswald avea să le fie arătat într-un grup de persoane pentru a se vedea dacă aveau să-l recunoască sau nu.

Din tăgăduielile sale, din mărturisirile făcute pe jumătate, din frînturile de explicații pe care-ncepea să le dea, din reticențele lui se conturează — puțin cîte puțin — un personaj foarte straniu.

Lee Harvey Oswald este prototipul omului care niciodată nu s-a simțit bine „în propria lui piele". Trecutul lui ? Totul e mediocru. Amintirile lui ? Nu cuprind decît episoade ratate. Mai întîi, copilăria. A crescut fără tată, fără căldură părintească. A fost purtat prin niște școli din Nord, unde toți își băteau joc de accentul lui sudic ; apoi în niște școli din Sud, unde toți își băteau joc de accentul lui nordic. A învățat să se închidă în sine. Comportarea lui le-a dat de gîndit pînă și profesorilor. Sfătuită de ei, mama lui l-a băgat într-o școală de corecție, înțesată cu depravați, cu inadaptabili, cu delincvenți minori. Mama lui ? O femeie plîngăreață, care-și petrece timpul întrebîndu-se cu ce a greșit ea cerului ca să aibă un asemenea fiu. Poate că așa e felul ei de a-și manifesta dragostea pentru el. În orice caz, nu e soluția cea mai bună. Cum a avut posibilitatea, micul Oswald s-a angajat în Corpul de infanterie marină. Acasă, la maică-sa, simte că se sufocă. De la infanteria marină,

în schimb, așteaptă totul. Acolo n-avea să descopere însă cu certitudine decît un singur lucru : că nu e înzestrat pentru raporturile sociale. Ca și la școală, nu izbutește să se apropie de camarazii lui. E poreclit „iepurele". Nu, nu în Corpul de infanterie marină își va găsi el fericirea. După ce-și termină stagiul, descoperă marxismul și pleacă în U.R.S.S. Cere să i se acorde naționalitatea sovietică, i se refuză. Încearcă atunci să se sinucidă, și asta se pare că impresionează autoritățile rusești, fiindcă i se acordă ceea ce la început i se refuzase. I se dă de lucru la Minsk. Nu izbutește să se adapteze. Dar oare e el în stare să se adapteze undeva ? Se îndrăgostește de o fată tînără, Ella ; ea n-are însă ce face cu băiatul acela tăcut și sălbatic. Ca s-o pedepsească, îi face atunci curte altei tinere, Marina. Apoi se căsătorește cu Marina. Scopul lui în viață de acum înainte este să aibă o căsătorie reușită, să fie iubit și, mai cu seamă, admirat. Reîntoarcerea lui în Statele Unite nu are, probabil, altă explicație. A vrut să-i arate micuței sovietice, care nu ieșise niciodată din provincia ei, Statele Unite. Cum era de așteptat, Marina e uimită. Din păcate, ea rămîne plăcut impresionată de spectacolul american, dar nu și de bărbatul ei american. Din contră, îl compară cu alții. La Minsk, datorită naționalității lui, Oswald se deosebea de ceilalți măcar prin ceva. În Statele Unite nu mai e cazul. Acolo, Oswald se pierde în masă. Oswald nu mai e decît o umbră. Poți oare să iubești, să admiri o umbră ?

În plus, menajul duce lipsă de bani. Și asta într-o țară unde banul e rege. Muncitor metalurgist, stagiar la un atelier fotografic — de unde e dat afară pentru „randament scăzut" —, magaziner la depozit : iată singurele slujbe pe care le-a putut obține Oswald, omul acesta care visează să schimbe fața lumii. Seara înnegrește zeci de foi de hîrtie, presărîndu-le cu puzderie de greșeli de ortografie și visuri revoluționare. Se pretinde în continuare marxist. Împarte manifeste pentru Cuba. Ar vrea atît de mult să fie luat în serios ! Dar nimeni nu se gîndește la așa ceva ! Nici măcar nevasta lui. Mai ales nevasta lui. Locuind la o oarecare doamnă Paine, care vorbește rusește, Marina îi împărtășește nemulțumirile și decepțiile ei. Pînă și pe plan sexual Marina e o femeie dezamăgită, și nu se teme s-o mărturisească. Cînd o fe-

meie ajunge să facă asemenea confidențe, catastrofa e aproape. Și Oswald știe asta.

În 1963, la începutul lunii februarie, Oswald a găsit într-o revistă, *American Rifleman,* un articol de reclamă pentru o carabină prevăzută cu o lunetă cu un vizor telescopic. La 12 martie 1963, Oswald a expediat un mandat poștal de 21,45 de dolari firmei „Klein's Sporting Goods" din Chicago (Illinois). Împreună cu mandatul se afla și bonul de comandă tăiat din *American Rifleman.* Bonul de comandă era semnat cu litere de tipar scrise cu mîna : „A. H. Hidell, cutia poștală 2 915, Dallas, Texas". Totul fusese expediat într-un plic pe care erau scrise de mînă același nume și aceeași adresă a expeditorului. Rîndurile scrise de mînă de pe bonul de comandă, ca și cele de pe plic aveau să fie recunoscute mai tîrziu, de mai mulți experți, ca fiind scrise de Lee Harvey Oswald. La 20 martie, carabina a fost trimisă de firma „Klein's" la cutia poștală din Dallas. După actele din arhiva firmei „Klein's", era o carabină italiană 6,5 X-4X cu lunetă, avînd numărul de control C 836, iar numărul de serie C 2 766.

Cutia poștală pentru care fusese expediată carabina îi fusese închiriată lui „Lee H. Oswald" de la data de 9 octombrie 1962 pînă la 14 mai 1963. Experții pentru identificarea grafiei de la Ministerul de Finanțe și de la F. B. I. au declarat că „semnătura și celelalte mențiuni existente pe cererea de închiriere a acestei cutii poștale erau scrise de mîna lui Lee Harvey Oswald, la fel ca nota cu schimbarea adresei datată 12 mai 1963 și prin care Oswald cerea să i se trimită corespondența pusă la această cutie la New Orleans, unde se instalase la 24 aprilie". Ancheta a stabilit că respectiva carabină, expediată de la Chicago la 20 martie 1963, fusese primită la Dallas „în perioada în care Oswald folosea cutia care-i fusese închiriată".

Pentru ce numele de „A. Hidell" ? Oswald se folosise în mai multe rînduri de acest nume. În ziua asasinării președintelui Kenedy, cînd Oswald a fost arestat în cinematograful „Texas", el avea asupra sa un revolver Smith și Wesson calibru „38", cumpărat cu un bon de comandă pe numele „A. J. Hidell, douăzeci și opt de ani". Experții au declarat că și în acest caz „scrisul de pe formularul de

comandă poștal era al lui Lee Harvey Oswald". Am văzut mai sus că el avusese în posesiunea lui o legitimație falsă de la *Selective Service* pe numele de Hidell. În actele lui personale s-a descoperit mai tîrziu un așa-zis certificat internațional de vaccinare semnat „Doctor A. J. Hideel". Semnătura „A. J. Hideel aparținea în realitate lui Lee Harvey Oswald... De altfel, nu există nici un fel de doctor Hideel printre medicii autorizați să-și exercite meseria în Louisiana. Mai tîrziu s-a descoperit, de asemenea, că Oswald — în dorința lui tenace de a se face remarcat — a inventat în întregime un comitet intitulat „Dreptate pentru Cuba", al cărui unic membru era el. Care era numele animatorului acestui pretins comitet ? Hidell. Nevasta lui Oswald, Marina, avea să explice : „Știam că nu exista nici un fel de organizație de acest fel. Și știu că Hidell este pur și simplu numele lui Fidel deformat. N-am luat în serios prostiile astea". Pe vremea cînd Oswald căuta o slujbă la New Orleans, el l-a indicat pe un oarecare „sergent Robert Hidell" pentru referințe în vederea unei slujbe și pe un oarecare „George Hidell" pentru referințe în vederea altei slujbe.

Cum de a sacrificat Lee Harvey Oswald 21,45 de dolari ca să cumpere o carabină ? Oare tirul era la el o pasiune de nestăvilit ?

Cîtuși de puțin. În cursul interogatoriului său a mărturisit el însuși că, de pe vremea cînd își făcuse serviciul militar la Corpul de infanterie marină, nu mai trăsese decît o singură dată. Dar acolo s-a numărat el oare printre trăgătorii aceia de elită care stîrnesc admirația camarazilor și a ofițerilor lor ? De loc. Dăduse un examen în decembrie 1956 și obținuse 212 puncte. În mai 1959 a marcat 191 puncte. Sistemul de clasament la Corpul de infanterie marină al S. U. A. are la baza lui un barem mergînd de la 190 la 250 de puncte. Nota 190 echivalează cu 0. „Cu alte cuvinte — notează Léo Sauvage —, în mai 1959, cu puțin înainte de a-și termina stagiul militar, Lee Harvey Oswald avusese exact un punct peste minimul necesar oricăruia din cei 175 571 de membri cît număra pe atunci Corpul de infanterie marină al S. U. A." [26] Chiar în perioada în care Oswald a obținut cea

[26] Léo Sauvage. *L'affaire Oswald* (Les éditions de Minuit).

mai bună notă a lui (212 puncte), rezultatul lui era inferior „celui considerat ca normă" ; așa a afirmat în fața Comisiei Warren locotenent-colonelul Allison G. Folsom de la statul-major al Corpului de infanterie marină. Unul dintre membrii Comisiei i-a cerut chiar locotenent-colonelului să-și precizeze ideea : era sau nu Oswald un trăgător deosebit de înzestrat ?

Colonelul Folsom. — Nu era, bineînțeles...

Domnul Ely. — Cu alte cuvinte, ziua în care a tras pentru examen era o zi bună pentru el ?

Colonelul Folsom. — Așa am afirmat și eu.

Un caporal din unitatea lui Oswald a declarat că, în ultimul an de serviciu, unitatea căreia-i aparțineau amîndoi nu făcuse nici un antrenament de tir...

Și atunci, de ce această carabină ? Se prea poate ca, în momentul în care a trimis bonul de comandă, Oswald să nu fi știut încă nici el prea bine cum urma să se folosească de ea. S-a dus s-o scoată de la cutia poștală. A dus-o la el acasă. Peste puțin timp avea să meargă s-o ascundă în apropiere de calea ferată din imediata vecinătate a locuinței sale. În seara zilei de 10 aprilie 1963, el avea s-o scoată din ascunzătoare. O ascunde sub pardesiul lui. De data asta, el știe foarte bine încotro se îndreaptă. Știe foarte bine ce vrea. Merge de-a dreptul la domiciliul generalului Walker. Un adevărat stegar generalul ăsta. Șeful extremiștilor de dreapta din Texas. Dacă ai sta să-l asculți pe el, negrii din Sud aproape că ar trebui readuși în stare de sclavie. Și, în orice caz, de mult ar fi fost Uniunea Sovietică presărată cu cîteva bombe H bine țintite... Oswald cunoaște programul generalului Walker. Iată-l ajuns la gardul grădinii care-i mărginește casa.

Generalul lucrează așezat la biroul lui ; chipul său se profilează în cadrul luminos al unei ferestre de la parter. O țintă ideală. Pe alee, nici țipenie de om. Oswald își desface pardesiul, scoate carabina, reglează vizorul. Și iată că în vizor apare capul generalului. Oswald trage. După aceea se depărtează în fugă, ascunzîndu-și din nou carabina sub pardesiu. Se întoarce la linia ferată. Acolo își va ascunde din nou carabina. După aceea se înapoiază acasă, în căsuța-n care locuiește împreună cu nevasta lui, pe Neely Street.

Toată povestea asta ne este cunoscută amănunțit. Atentatul împotriva generalului Walker este un fapt de care nimeni nu se poate îndoi. A doua zi, ziarele au fost pline cu această tentativă de asasinat care a eșuat. Generalul a scăpat ca prin minune. În mod logic, ochit de atît de aproape și oferind o țintă imobilă, ar fi trebuit să fie nimerit de orice trăgător, oricît de mediocru. Dar asasinul nu-l nimerise...

Poliția n-a izbutit să-l descopere pe individul care voise să-l omoare pe Walker. Marina Oswald a fost cea care a relatat, din proprie inițiativă, toată istoria, după ce soțul ei a fost împușcat de către Ruby. Există de bună seamă scriitori care și-au exprimat mari rezerve cu privire la relatarea Marinei. În graba ei de a-și acuza soțul — ca un fel de răzbunare postumă, ca o eliberare de toate decepțiile ei —, Marina a fost surprinsă de mai multe ori în flagrant delict de „minciuni". Așa să fie și cu povestea cu atentatul împotriva generalului Walker ? De loc. Marina a prezentat poliției un bilet pe care i-l lăsase bărbatul ei pentru ea în seara zilei de 10 aprilie 1963, în momentul cînd dispăruse în noapte. Biletul conține următoarele :

„1. Iată cheia de la cutia poștală care se găsește la poșta principală din oraș, pe Ervay Street. E strada pe care se află și magazinul universal unde așteptai tu mereu. Ai să găsești cutia poștală la poștă, la patru blocuri mai încolo de magazin, pe aceeași stradă. Am achitat chiria pentru cutie luna trecută, deci n-ai nici o grijă.

2. Trimite informațiile în legătură cu ceea ce mi s-a întîmplat mie la ambasadă și anexează tăieturile din ziare (dacă o să scrie ceva despre mine în ziare). Cred că, aflînd, ambasada o să-ți vină repede în ajutor.

3. Am plătit chiria casei în ziua de 2, așa că n-ai nici o grijă.

4. Am plătit, de asemenea, de curînd apa și gazele.

5. Poate c-o să sosească și leafa mea. Va fi trimisă la căsuța noastră poștală. Du-te la bancă și încasează cecul.

6. Poți să arunci sau să dai hainele mele împreună cu celelalte lucruri. Nu le păstra. Cu toate astea, aș prefera să păstrezi actele mele personale (militare, civile etc.).

7. Unele din documentele mele se află în valizuța albastră.

8. Carnetul cu adrese se află, în caz de nevoie, pe masa mea, în birou.

9. Avem aici prieteni. Crucea roșie te va ajuta și ea.

10. Ți-am lăsat cîți bani am putut, 60 de dolari, pe ziua de 2. Tu și micuțul o să puteți trăi, probabil, încă două luni de aici înainte, cheltuind cîte 10 dolari pe săptămînă.

11. Dacă eu mai sînt în viață și mă aflu în închisoare, închisoarea se află la capătul podului peste care treceam noi mereu ca să ne ducem în oraș (chiar la intrarea în oraș, după ce ai trecut podul)".

Nu era asta oare o dovadă suficientă a faptului că Oswald se pregătea să comită în ziua aceea un act periculos ? Un act pentru care știa că riscă să moară, sau cel puțin să fie închis ?

Generalul Walker a rămas în viață. Oswald nu și-a dobîndit gloria nici în propriii lui ochi, nici în fața umanității. Dimpotrivă, și-a reînceput viața mediocră. La 24 aprilie, Lee sosește la New Orleans, unde găsește de lucru ca ungător la mașinile de triat cafea. La 19 iulie își pierde această slujbă. Și-n loc să se acuze pe sine, el îi acuză pe ceilalți, pe toți ceilalți. Din nou, Uniunea Sovietică îi apare ca raiul pe pămînt. Încearcă să obțină un pașaport, dar nu reușește. Atunci ambiția lui țintește în altă parte : vrea să plece în Cuba. Dar și acolo sînt prea mari dificultățile. Își spune că drumul spre Cuba ar putea trece prin Mexico. Și o pornește într-acolo la 25 septembrie, cu autocarul. Ambasada cubană și cea sovietică din Mexico îl tratează cu neîncredere. E silit să pornească iar la drum, fără să fi reușit. Nu mai are nici un ban în buzunar. Marina trebuie să nască în curînd. La 14 octombrie găsește o slujbă la o societate particulară din Dallas, la Depozitul de manuale școlare.

Marina Oswald continuă să locuiască la Irving, la 24 de kilometri de Dallas, la prietena ei Ruth Paine. Cît despre Lee, ca să fie cît mai aproape de locul său de muncă, el are să închirieze o cameră mobilată la Dallas, pe North Beckley, 1 026. În registru semnează — și, hotărît lucru, pseudonimele se dovedesc a fi la el o manie — *O. H. Lee.*

Joi 21 noiembrie, în ajunul vizitei la Dallas a președintelui Kennedy, Oswald îl roagă pe Frazier, unul din tovarășii săi de lucru care locuiește la Irving și se-ntoarce acolo în fiecare seară cu mașina, să-l conducă, dacă vrea, la el acasă. Fusese stabilit ca Oswald să se întoarcă de la Dallas la Irving în timpul week-endurilor. În general, el pleca acolo vineri seara și se înapoia la Dallas luni dimineața. În ziua aceea, surprins, Frazier îl întrebă pe Oswald pentru ce mergea la Irving joi seara în loc de vineri. Oswald îi răspunse :

— Mă duc acasă să-mi iau niște vergele pentru perdele...

Cei doi lăsară lucrul la orele 16,40. Pe drum vorbiră puțin. La sosire, sora lui Frazier îl întrebă pe fratele ei de ce s-a înapoiat Oswald, contrar obiceiului, la Irving în timpul săptămînii. Frazier îi răspunse că Oswald a venit să-și ia niște vergele pentru perdele.

Or, dacă există într-adevăr în garajul familiei Paine două vergele „plate și ușoare" pentru perdele, ele sînt nu ale lui Oswald, ci ale lui Ruth Paine. Și ele se vor afla tot acolo și în după-amiaza zilei de vineri, după arestarea lui Oswald. În schimb, se mai află ceva în garajul familiei Paine : ascunsă bine sub o învelitoare, faimoasa carabină cumpărată prin corespondență.

Dacă sora lui Frazier a fost surprinsă, Marina a fost cu atît mai surprinsă. Timid, Lee îi spuse că se simte foarte singur. Îi părea rău că Marina nu-l înțelege. Ea îl privi cu dispreț și nici nu catadicsi să-i răspundă. El insistă, căută să se facă folositor : aranjă îndelung scutecele copilului nou născut. Ea tăcea mereu. Atunci el se duse să se joace cu fata lui mai mare, June, pe pajiștea din fața casei. Se întoarse apoi lîngă Marina și-i propuse să închirieze un apartament la Dallas ca să locuiască acolo împreună. Ea refuză și, deodată, îi spuse că are neapărată nevoie de o mașină de spălat. El îi făgădui că o să i-o cumpere cît mai curînd posibil.

Noaptea se vor culca împreună, dar Marina va persevera în atitudinea ei de dispreț. În felul ăsta va pune o nouă barieră între el și ea.

A doua zi dimineață, Oswald se scoală fără s-o trezească pe Marina. După plecarea lui, ea va găsi veri-

gheta lui, lăsată pe fundul unei cupe, pe comodă ; într-un dulap va găsi și portofelul lui Lee, conținînd aproape întreaga lui avere : 170 de dolari.

Cînd deschide ochii, ea îl vede gata de plecare, îmbrăcat cu cămașa lui cafenie. Îl sfătuiește să îmbrace alta. Atunci, în mod mecanic, el își pune haina albastră. Își ia rămas bun de la Marina — care e tot în pat — și pleacă. Ceva mai tîrziu, Frazier, care ieșise din casa lui prin ușa bucătăriei, îl găsește pe Oswald care-l așteaptă. Pornesc împreună către mașina lui Frazier. Cel din urmă zărește în partea din spate a automobilului un pachet lung învelit în hîrtie cafenie. Își exprimă mirarea :

— Ce-i cu pachetul ăsta ?

— Sînt vergelele mele pentru perdele.

Frazier avea să declare înaintea Comisiei Warren : „... principalul motiv pentru care se întorsese joi seara fusese să ia niște vergele pentru perdele. Așa că n-am mai stat să mă gîndesc cînd mi-a spus așa". Sora lui Frazier, doamna Randel, l-a văzut pe Oswald pe fereastră cînd ducea pachetul la mașină ; îl ținea cu mîna dreaptă ; „pachetul era alungit la una din extremități și-l ținea strîns în mînă. Era... mai voluminos în partea de jos". Potrivit doamnei Randel, respectivul pachet avea aproximativ 70 cm. lungime și aproape 20 cm. lățime. Frazier, la rîndul lui, consideră că sacul avea 60 cm. lungime „cu o aproximație de cîțiva centimetri" și cam 12 pînă la 15 cm. lățime.

Ajung la depozit. Frazier își lasă mașina la locul de parcare al societății, la aproximativ două corpuri de case la nord de clădire. Oswald coboară primul din mașină, ia pachetul învelit în hîrtie cafenie și, apucînd-o înaintea lui Frazier, se îndreaptă spre clădire. Frazier a declarat că-și amintea foarte bine că „Oswald ținea una din extremitățile pachetului la subțioară și cu mîna lui dreaptă susținea partea de jos, în așa fel încît el ducea pachetul drept și paralel cu corpul lui". Frazier mai rămîne puțin să se uite la niște trenuri care manevrau pe linia ferată. După aceea s-a îndreptat și el spre depozit, la vreo cincisprezece metri în urma lui Oswald, pe care îl pierde din ochi de cum intră pe ușa clădirii.

Or, în colțul de sud-est al etajului cinci al depozitului, jos, lîngă fereastra de unde fuseseră trase focurile

de armă, a fost găsit un sac „confecționat de mînă din hîrtie de ambalaj și din benzi de hîrtie gumată". El avea, spune raportul Warren, „dimensiunile necesare ca să conțină, demontată, carabina Mannlicher-Carcano cu numărul de serie C 2 766, care a fost și ea găsită la etajul cinci". Pe sac au fost descoperite o amprentă a podului palmei și o amprentă digitală cam șterse. Un expert al F. B. I.-ului a identificat aceste amprente ca fiind cea de la arătătorul stîng și de la palma mîinii drepte ale lui Lee Harvey Oswald. Porțiunea din palmă care a fost identificată era „podul palmei drepte, adică zona care se află în apropierea încheieturii înspre degetul mic". Alți doi experți, unul de la F.B.I., celălalt de la Departamentul poliției din New York, au ajuns la concluzia că amprentele erau „a palmei de la mîna dreaptă și a arătătorului de la mîna stîngă a lui Lee Oswald".

Dimineața trece, ca toate celelalte, monotonă. Oswald nu și-a părăsit locul de muncă. Grupează la etajul cinci comenzile de rechizite școlare ; le transportă jos cu ascensorul de marfă, în sala de expediție de la parter. Pe la orele 11,45, apropiindu-se ora mesei, majoritatea salariaților de la depozit — și o echipă de parchetari — coboară la parter. Unul dintre muncitori urcă din nou la etajul cinci ca să caute niște țigări. Îl întîlnește pe Oswald cu niște facturi în mînă.

— Nu cobori, tinere ? E ora dejunului.

— Nu, domnule, încă nu cobor. Cînd o să ajungeți jos, vă rog însă să închideți bine ușa ascensorului de marfă.

— S-a făcut !

Nimeni nu avea să-l mai vadă pe Oswald înainte de atentat. Președintele trage să moară și e dus în mare viteză la spitalul Parkland în momentul în care agentul Backer îl va zări pe Oswald în sala cantinei, îndreptîndu-se spre automatul de coca-cola.

Mașina președintelui a ajuns la spitalul Parkland la orele 12,35. Dintr-un salt, agentul Hill a fost jos, și-a scos vestonul și, ca să împiedice orice fotografiere, l-a aruncat peste capul sfărîmat al lui Kennedy. În sala de operații a spitalului, doctorul Charles J. Carrico îl ascultă pe muribund. Inima mai bate încă, foarte salb.

Pulsul este însă imperceptibil. Pe corpul acesta întins pe spate se observă două răni : una mică la baza gîtului, orificiul unui proiectil care a trecut prin nodul de la cravată, şi una enormă, la cap. În primul rînd, doctorul Carrico încearcă să restabilească funcţiile respiratorii cu ajutorul unei sonde traheale cu balonet. Soseşte şi doctorul Malcolm O. Perry, care preia conducerea îngrijirilor. Şi el vrea, înainte de orice, să restabilească funcţiile respiratorii. Face o traheotomie chiar pe locul rănii de la gît. Între timp, doctorii Carrico şi Ronald Jones fac o incizie în piciorul drept şi alta în braţul stîng al preşedintelui, ca să poată face transfuzii de sînge şi perfuzii de ser în sistemul circulator. Doctorul Carrico tratează insuficienţa suprarenală a preşedintelui — binecunoscută publicului — administrîndu-i hidrocortizon. Au venit în grabă şi alţi medici — foarte mulţi alţi medici. Doctorul Perry dă ordin să i se practice drene toracice ca să dreneze sîngele şi aerul. Se pare că circulaţia periferică se menţine. Doctorul Clark constată „o oarecare activitate electrică pe cardiotahiscopul care controlează reacţiile cardiace ale preşedintelui". În acel moment — de-abia în acel moment — soseşte şi amiralul Burkley, medicul personal al preşedintelui. Nu poate decît să fie întru totul de acord cu măsurile luate de colegii săi şi să asculte verdictul lor : nu mai e nici o speranţă.

Cu puţin înainte de orele 13, părintele Oscar L. Huber, preot catolic, se prezintă să-i administreze preşedintelui ultima împărtăşanie. Vrea să se aşeze în genunchi. Dar podeaua este literalmente inundată de sînge. Sîngele lui John Fitzgerald Kennedy. Doctorul Clark constată decesul. Ora stabilită cu aproximaţie e ora 13.

Într-o sală de operaţii alăturată, doctorul Shaw se pregăteşte să-l opereze pe guvernatorul Connally. Rănile lui sînt grave, dar nu-i pun viaţa în pericol.

Ceva mai încolo, în altă sală, aşteaptă vicepreşedintele Johnson şi soţia lui. Fiecare îşi pune întrebarea dacă nu cumva se află în prezenţa unui complot mai vast care urmăreşte să-l asasineze — după preşedinte — şi pe vicepreşedinte. Cu puţin înainte de orele 13,30, Johnson părăseşte spitalul, îndreptîndu-se spre aeroportul de la Love Field. Ca să nu fie văzut de afară, se ghemuieşte

în fundul maşinii. Pe la orele 14 soseşte la spital sicriul comandat pentru preşedintele Kennedy. Jacqueline nu şi-a părăsit o singură clipă soţul. Corpul e pus în coşciug repede, provizoriu şi se pleacă spre Love Field. Sicriul este aşezat în partea din spate a avionului prezidenţial. Jacqueline se aşază lîngă sicriu. Johnson depune jurămîntul. E preşedinte al Statelor Unite. O sărută încetişor pe obraz pe Jacqueline, după aceea pe Lady Bird şi spune :

— Acum trebuie să ne întoarcem cu avionul la Washington.

La biroul poliţiei din Dallas, Oswald e interogat în continuare. Pe măsură ce trec orele, bănuielile se transformă în certitudine, înlănţuirea faptelor apare prea evidentă ca să mai poată exista vreo îndoială. Chiar la orele 16 în ziua de 22 noiembrie, Oswald e prins cu cătuşele de alte trei persoane, fiind împinşi cu toţii spre o sală de şedinţe. Acolo se află o ospătăriţă, Helen Markham, singurul martor ocular al asasinării agentului Tippit. I se cere să recunoască, din cei patru, pe cel pe care l-a văzut trăgînd asupra poliţistului : ea îl arată pe Oswald şi izbucneşte apoi în plîns. Acelaşi grup e dus şi înaintea Barbarei Davis şi a surorii sale Virginia : amîndouă l-au văzut pe ucigaşul lui Tippit trecînd în goană şi aruncînd în nişte tufişuri cartuşele goale, descoperite la puţin timp după aceea. Cartuşele sînt exact pe modelul revolverului găsit asupra lui Oswald la cinematograful „Texas". Surorile Davis îl recunosc pe Oswald ca fiind omul pe care l-au văzut trecînd în goană. Ted Callaway l-a văzut şi el pe Oswald trecînd în goană pe bulevardul Patton. A şi strigat după el, dar tot ce-a obţinut în chip de răspuns a fost o mormăială nedesluşită. Callaway îl recunoaşte şi el pe Oswald.

Oswald e dus înapoi în biroul căpitanului Fritz. Pare foarte dezinvolt şi mulţumit de sine. Cuvintele lui sînt pline de ironie, de flegmă şi de dispreţ. Cu mult calm, el îi explică lui Fritz că martorii se înşală sau că au fost influenţaţi de poliţie. Pe coridor s-a întîlnit cu ziarişti. Le-a împărtăşit dorinţa lui de a face un duş şi de a beneficia de drepturile lui civile.

După o nouă confruntare cu martorii — tot atît de zdrobitoare ca și prima —, căpitanul Fritz semnează o reclamație prin care Oswald e acuzat de omorîrea agentului Tippit. E trecut de orele 19. Și încă nu s-a pus problema asasinării președintelui.

Pe la orele 19,40 are loc a treia confruntare. La cartierul general al poliției au fost aduși martori care au asistat la atentat. Printre ei se află și Howard L.Brennan. Brennan îl recunoaște pe Oswald „ca fiind individul care seamănă cel mai bine cu cel pe care-l văzuse el la fereastră". Dar declară că este „incapabil să-l identifice în mod categoric". Trebuie să precizăm că Brennan suferă de o miopie destul de accentuată. Declarațiile pe care le-a făcut el poliției în urma atentatului indică numai o siluetă. Se pare că, din această cauză, Brennan nu s-a simțit în măsură să procedeze la o recunoaștere categorică.

Oswald nu pare cîtuși de puțin impresionat. Persistă în sistemul său elementar: neagă, neagă fără încetare. La orele 23,26, căpitanul Fritz semnează o nouă reclamație : de rîndul acesta, Oswald este acuzat de asasinarea președintelui Kennedy.

Se face noaptea tîrziu. Localul poliției mișună de ziariști. Printre ei s-a strecurat și un personaj ciudat, un proprietar al unor localuri de noapte din Dallas, un oarecare Jack Rubinstein zis Jack Ruby. Un personaj nu prea onorabil Ruby ăsta. Crescut în cartierele rău famate din Chicago, el a frecventat, încă din adolescență, cercurile gangsterilor. Mai tîrziu — după cum notează rapoartele poliției — „a trăit din expediente". A încercat să vîndă niște busturi ale președintelui Roosevelt. A avut și o exclusivitate pentru un afiș reprezentînd un drapel american și avînd inscripția „Amintiți-vă de Pearl Harbor". Se pare că descoperise calea spre bunăstare deschizînd succesiv la Dallas două cabarete : „Carousel Club" și „Vegas Club". În momentul cînd s-a produs asasinatul avea datorii mari la fratele său Earl și la prietenul său Ralph Paul. Avea impozite neplătite în sumă de 44 000 de dolari, adică vreo douăzeci de milioane de franci vechi. Cu toate acestea, era în foarte bune raporturi cu poliția din Dallas. În ciuda comentariilor încîlcite

ale raportului Warren, prieteniile lui Ruby cu poliția sînt dovedite din plin. Însăși Comisia Warren recunoaște că „Ruby avea în cadrul poliției mult mai mulți prieteni decît un cetățean obișnuit". Personalul din localurile lui Ruby primise ordin — o dată pentru totdeauna — să servească gratuit băuturi alcoolice tuturor polițiștilor care se prezintă. Joseph R. Cavaenaro, directorul hotelului „Cheraton Hilton" din Dallas, a declarat că Ruby „îi cunoștea pe toți polițiștii din oraș, și pe unii dintre ei chiar foarte bine". Cavaenaro și Ruby erau prieteni intimi. Johnny Cola a declarat că a fost prieten cu Ruby ani în șir, „numărîndu-se printre intimii lui" ; el a precizat că Ruby „cunoștea majoritatea polițiștilor din Dallas, cel puțin atît de bine încît să stea la taifas cu ei". William O'Donnell îl cunoștea pe Ruby de șaisprezece ani ; lucra pentru el la „Carousel". Potrivit lui, Ruby era „în termeni buni cu aproximativ 700 de polițiști din cei 1 200 cît număra orașul"... Și s-ar mai putea cita un număr impresionant de mărturii — toate în același sens.

Ce caută Ruby în localurile poliției în timp ce Oswald este interogat ? El însuși a explicat că fusese puternic impresionat de vestea morții președintelui. Cert este că el a manifestat față de persoanele cu care s-a întîlnit în ziua aceea o profundă durere. S-a dus și la sinagogă atunci cînd a auzit că se celebra acolo o slujbă în memoria președintelui. A dat mai multe telefoane și interlocutorilor săi li s-a părut că era foarte impresionat. În această stare de spirit venise — a explicat el — la poliție să mai afle „noutăți".

Spre dimineață, în jurul orei două, Oswald a fost dus în celula lui, la etajul patru. S-a întins pe pat, avînd la dispoziție cîteva ceasuri de odihnă.

Pe la orele 1,30, Ruby a părăsit sediul poliției ca să se ducă la postul de radio K.L.I.F., unde a ajuns la 1,45. S-a amestecat printre ziariști, le-a împărțit sandviciuri și sticle cu apă minerală. Unuia dintre funcționari i-a strecurat un bilet de intrare la „Carousel". Altuia i-a declarat că și-a închis cabaretele și că din cauza asta pierde între 1 200 și 1 500 de dolari. Dar că nu regretă de loc. Funcționarul — un oarecare McCurdy — va declara

că Ruby i se păruse cam palid și că „în timp ce vorbea își ținea privirile ațintite spre pămînt". La orele 2,30, Ruby părăsește postul de radio, îndreptîndu-se spre *Dallas Times Herald*. Acolo a stat de vorbă cu mai mulți ziariști, cărora le-a făcut impresia că e „foarte zguduit" de asasinarea președintelui și „surescitat", datorită faptului că-l văzuse pe Oswald la biroul poliției. Pe la orele 4,30, Ruby s-a întors acasă. L-a sculat pe George Senator, prietenul care locuia împreună cu el. Au stat de vorbă îndelung despre asasinarea președintelui, căutînd să desluşească întîmplarea. Ruby avea impresia că totul vine de la extrema dreaptă. Era foarte impresionat de un articol împotriva lui Kennedy publicat chiar în dimineața aceea în *Dallas Morning News*.

Se temea de un val de antisemitism care s-ar abate asupra Dallasului. Poate ar fi mai bine să-și vîndă cabaretele și să se înapoieze la Chicago... L-a tras pe Senator într-o cafenea. Ruby vorbea tot timpul. Nu s-au întors în apartamentul lor decît în zori, cînd, în sfîrșit, s-au culcat.

Sîmbătă 23 noiembrie, puțin după orele 10, interogatoriul lui Oswald a reînceput. Ruby a fost sculat la orele 8 de un telefon. Nu s-a mai culcat. A privit la televizor un rabin care a rostit un panegiric pentru Kennedy.

— Modul în care vorbea m-a făcut să cad pradă unei emoții puternice — avea să explice el. — Am fost zguduit cum n-am fost niciodată.

Ruby se va învîrti toată ziua prin preajma depozitului și a sediului poliției. A stat de vorbă cu ziariști, cu polițiști. Era febril, exaltat. Și-a criticat concurenții, ceilalți proprietari de cabarete, care și-au lăsat localurile deschise.

Puțin după orele 16, lui Oswald i s-a îngăduit să stea de vorbă cu mama și soția lui. Mama lui era convinsă că e nevinovat. Atitudinea Marinei denota clar că ea îl credea vinovat. La orele 14,15 au avut loc noi confruntări cu martori ai crimei, care — cu mai multă sau mai puțină rezervă — l-au recunoscut pe Oswald. Între timp s-a făcut percheziție la familia Paine. Printre lucrurile lui Oswald, agenții au descoperit două fotografii

împreună cu negativul uneia dintre ele, în care Oswald ține în mîini carabina și revolverul său. Marina va declara că făcuse fotografiile acelea zdrobitor de revelatoare cu aparatul ei Imperial Reflex, pe vremea cînd perechea locuia în Neely Street, cu zece zile înainte de atentatul împotriva generalului Walker. Și asta, la cererea expresă a soțului ei! La orele 18 i-au fost arătate lui Oswald fotografiile. Cînd le-a văzut, a început să rînjească. A declarat că fotografiile sînt trucate și că, la momentul oportun, va arăta în ce constă falsificarea. La orele 19,15, Oswald a fost dus din nou în celula lui.

Ruby tot mai umbla prin Dallas. S-a întîlnit cu numeroase persoane. Nu avea decît un singur subiect de conversație: asasinarea președintelui Kennedy. S-a întors acasă la el la orele 1,30. Seara, poliția a luat hotărîrea să-l transfere pe Oswald la închisoarea districtului.

Duminică 24 noiembrie, puțin după orele 9,30, Oswald a fost supus, în biroul căpitanului Fritz, unui ultim interogatoriu, care avea să dureze aproape două ceasuri. Dimineața, într-un articol dintr-un ziar local se spunea că Jacqueline Kennedy va trebui să revină, probabil, la Dallas atunci cînd avea să fie judecat Oswald. Jack Ruby a citit articolul în timp ce-și lua micul dejun.

— Deodată mi-a venit ideea — avea să spună el — că măcar atît îi datoram prea iubitului nostru președinte, s-o scutim pe văduva lui de greaua încercare de a trebui să se reîntoarcă aici.

Cu cîteva minute înainte de orele 11, Ruby și-a părăsit domiciliul, luîndu-și cu el tranzistorul. S-a dus la mașina lui, a deschis portbagajul din spate și a scos revolverul care se afla acolo. Un Colt 38. L-a băgat în buzunar. După aceea a pornit mașina. S-a oprit la „Western Union" ca să-i expedieze un mandat telegrafic uneia dintre dansatoarele lui de striptease. După aceea s-a îndreptat spre sediul poliției. În fața clădirii, o agitație deosebită. A dedus că transferul nu se făcuse încă, dar că era iminent. Și-a croit drum prin mulțime și s-a îndreptat în grabă către rampa pe care mașinile coborau în subsolul clădirii. Nici un martor nu-l văzuse

pe Ruby intrînd în sediul poliției ; după propriile sale declarații, ar fi profitat de trecerea unei mașini a poliției și s-a strecurat o dată cu ea în interiorul cartierului general fără să fie observat. După o altă ipoteză, ar fi dat ajutor la deplasarea uneia dintre camerele de luat vederi ale televiziunii. Cîțiva martori au văzut camera împinsă de trei oameni. Or, manipularea ei nu necesita decît doi oameni. Ceva mai tîrziu, o fotografie a arătat camera în stare de funcțiune, deplasată fiind numai de doi oameni. S-ar putea ca unul dintre polițiști — prieten bun de-al lui Ruby — să fi crezut de cuviință să-i „înlesnească accesul în sediul poliției drept recunoștință pentru toate paharele băute pe gratis de atîta amar de vreme în cabaretele de noapte ale lui Jack...

Subsolul închisorii era înțesat de polițiști, de ziariști, de fotografi, de operatori de actualități filmate și televizate. Cu multă greutate a izbutit Ruby să ajungă în rîndul întîi. Deodată s-a auzit un strigăt : „Iată-l !" Într-un tumult și mai mare s-au aprins noi reflectoare. Și iată că a apărut Fritz și după aceea Oswald, încadrat de doi detectivi și urmat de un al treilea. Unul dintre martori a relatat că „aproape tot rîndul de oameni s-a deplasat mai în față atunci cînd Oswald a ieșit din biroul în care fusese reținut pînă atunci. El a intrat pe ușă, a străbătut culoarul — toți ziariștii și-au îndreptat microfoanele spre el, punîndu-i întrebări, și cu toții și-au ridicat flash-urile peste capul lui, în jurul lui, vîrîndu-i-le chiar direct în obraz". Acum Oswald se afla la aproximativ trei metri de biroul din care ieșise. Jack Ruby s-a strecurat între un ziarist și un detectiv. Cu revolverul în mîna dreaptă, s-a repezit și a tras un glonte în abdomenul lui Oswald. Glontele a fost mortal.

Așa s-a sfîrșit, într-un mod spectaculos, destinul banal al lui Lee Harvey Oswald.

În momentul cînd Oswald murea, rămășițele pămîntești ale lui John Fitzgerald Kennedy erau expuse la Washington, în rotonda Capitoliului. Peste 250 000 de persoane aveau să defileze, timp de optsprezece ceasuri, prin fața trupului neînsuflețit al președintelui. În cursul dimineții, sicriul lui Kennedy fusese transportat pe un afet de tun la Capitoliu. În fața cortegiului, un cal fără călăreț. Un cal a cărui prezență evoca o tradiție de pe vremea lui Gingis Han, cînd se credea că armăsarul trebuia să pășească înaintea stăpînului său prin „Marea Poartă a Cerului". In aceeași duminică în care a murit Oswald, Jacqueline Kennedy, de mînă cu Caroline și cu micuțul John, urca cele treizeci și șase de trepte de marmură care duc la rotonda Capitoliului. Nici o lacrimă pe chipul ei încadrat de un văl de dantelă neagră. În schimb, o paloare extraordinară. Și o privire care o situa dintr-o dată pe femeia aceea tînără în acel lung cortegiu al trecutului, cortegiul tragediei.

În ajunul morții sale, președintele își exprimase mirarea față de splendidele funeralii care i se făcuseră, în 1910, lui Eduard al VII-lea, regele Angliei. Nu trecuseră decît patru zile și, lunea următoare, iată că lumea întreagă îi aducea unul din cele mai grandioase omagii din istorie. „Un împărat, trei suverani, cinci președinți de republică, șase principi moștenitori, treisprezece șefi de guverne și nenumărați miniștri și mari demnitari, reprezentanți a cincizeci și trei de state". Din toate părțile lumii, ei au venit să asiste la slujba funerară care s-a celebrat în catedrala St. Matthews și să urmeze pe jos cortegiul, ca să însoțească pînă la cimitir trupul neînsuflețit. „Se afla acolo inaccesibilul de Gaulle, pe care Kennedy, atunci cînd se afla în viață, îl așteptase zadarnic la Washington. Se afla acolo Mikoian, sovieticul, care aducea un mesaj emoționant din partea lui Hrușciov" [27]. Hrușciov se gîndise chiar să vină în persoană, serviciile secrete americane îl deconseiaseră însă. Sute de mii de bărbați și de femei țînuseră să asiste la trecerea cortegiului. Înconjurat de considerația unei întregi națiuni, trupul lui John Fitzgerald Kennedy a fost adus la Arlington, cimitirul național american, unde se află Monumentul soldatului necunoscut, cimitirul rezervat eroilor căzuți pe cîmpul de onoare, precum și al celor care și-au servit ostășește patria. Numai doi președinți sînt înmormîntați la Arlington.

[27] Nerin E. Gun.

În jurul acestui mormînt s-a adunat suferința întregii lumi. Dar, totodată se ivește o întrebare — o întrebare chinuitoare : cine l-a ucis pe Kennedy ?

*

Desigur, nu am pretenția de a fi spus totul aici cu privire la asasinarea lui John F. Kennedy. Acestei probleme i-au fost deja consacrate mii de pagini tipărite. Cel mai neînsemnat fapt a fost expus, analizat, disecat. Cu toate acestea, cred că am reușit să prind faptele esențiale. Faptele care ne îngăduie să ne formăm o părere.

Ce părere ?

Au existat scriitori care au crezut că sînt în măsură să susțină că Oswald, în toată povestea asta, a fost acuzat pe nedrept. Așa sînt, de pildă, printre cei mai importanți Léo Sauvage în Franța și Mark Lane în America. Léo Sauvage a rezumat într-un mod remarcabil diferitele puncte ale acestei probleme:

1. Oswald poseda o carabină italienească Mannlicher-Carcano de calibrul 6,5. Nu e sigur însă că asasinatul a fost comis într-adevăr cu această armă. Este de remarcat că poliția a declarat mai întîi că arma descoperită la depozit era un Mauser.

2. E puțin probabil ca Oswald să-și fi putut aduce pușca demontată la depozit în pachetul descris de martori. De altfel dimensiunile pachetului au fost diferit descrise de diverși martori. Este puțin probabil ca Oswald să-și fi putut asambla pușca cu toată atenția necesară, în timp util, în vederea atentatului.

3. Nimic nu ne îngăduie să afirmăm că Oswald se găsea la fereastra de la care fuseseră trase focurile de armă ; nu putem acorda nici o încredere martorilor oculari. Printre altele, faptul că Brennan are vederea slabă a fost dovedit cu ocazia reconstituirii atentatului. Or, mărturia lui Brennan stă la baza întregii acuzații.

4. Identificările făcute de martorii oculari care-l desemnează pe Oswald drept ucigașul agentului Tippit nu au nici un fel de valoare doveditoare. Nimic nu permite să se afirme că ucigașul agentului Tippit, oricare ar fi el, a fost și asasinul președintelui Kennedy.

5. Faptul că la cinematograful „Texas" s-a zbătut ca să scape nu dovedește în nici un fel că Oswald ar fi fost asasinul de la depozit.

6. Faptul că Oswald a „mințit în fața poliției în mod repetat și flagrant" nu înseamnă mare lucru.

7. Nu există nici o dovadă serioasă care să ne facă să afirmăm că Oswald ar fi încercat să-l omoare pe generalul Walker în aprilie 1963. Oricum, dacă ar fi avut vreun motiv să-l omoare pe generalul Walker — pe care probabil că-l ura datorită vederilor sale de extremă dreaptă —, în schimb nu avea nici unul în cazul președintelui, care pleda pentru coexistență pașnică și pentru o apropiere de Uniunea Sovietică.

8. „Confirmînd, în fapt, concluziile care se puteau trage din studierea dosarului său alcătuit pe vremea cînd era încadrat în Corpul de infanterie marină, imposibilitatea în care se afla de a face vreun antrenament, ca și mărturiile unor experți internaționali cu privire la posibilitățile tehnice ale armei în chestiune, Comisia Warren a dovedit definitiv, cu ocazia reconstituirilor pe care le-a făcut, că Lee Oswald nu poseda nici îndemînarea personală, nici mijloacele materiale necesare pentru comiterea atentatului din Elm Street".

Cît despre teza lui Mark Lane ea este sprijinită de o anchetă făcută cu tenacitate și cu numeroase resurse. Mark Lane, avocatul mamei lui Oswald, a procedat pe socoteala lui la contra-interogatoriul a mii de persoane. El a avut ocazia să descopere un anumit număr de fapte importante care scăpaseră anchetei întreprinse de poliție și de Comisia Warren ; a demonstrat, în mod categoric, gravele lipsuri ale Comisiei Warren. El a subliniat numeroasele contraziceri existente în declarațiile martorilor, ca să ajungă, în cele din urmă, la aceleași concluzii ca și Léo Sauvage. De îndată ce a fost publicată, cartea lui Mark Lane a devenit lucrarea nr. 1 de pe lista best-seller-urilor publicate în Statele Unite. Un sondaj al opiniei făcut în septembrie 1966 arăta că doi americani din trei nu mai credeau în raportul Warren în urma contra-anchetei întreprinse de Mark Lane.

Să nu mai crezi în raportul Warren e un lucru, și să crezi în inocența lu Oswald e altul. Edward Jay Epstein a arătat foarte clar de ce Comisia Warren nu

și-a atins scopul. Înaltele personalități care au fost numite ca să conducă ancheta erau prea ocupate cu funcțiile lor obișnuite ca să-și poată consacra integral timpul lor acestei anchete. Ea a fost opera unui număr de subalterni — mai cu seamă avocați tineri —, cărora Comisia s-a mulțumit să le ratifice lucrările. Epstein arată că membrii Comisiei nu au avut nici o intenție să înșele. Cel mult un gînd inconștient, dar întotdeauna prezent, de a accepta, între diversele elemente ale anchetei, mai ales pe acelea care respingeau ipoteza unui complot. În acest sens, Comisia s-a străduit cît a putut să treacă sub tăcere eventualitatea unui al doilea asasin. „E cît se poate de clar — spune Epstein — că o discutare serioasă a acestei probleme ar fi minat ideea dominantă a raportului Comisiei, respectiv spulberarea oricărei îndoieli sau bănuieli. Dacă ea ar fi declarat clar că elementele de probă substanțiale indicau prezența unui al doilea ucigaș, ar fi deschis cutia Pandorei pentru tot felul de speculații și bănuieli. Formulîndu-și versiunea sa asupra adevărului, Comisia Warren a avut drept scop să liniștească populația și să servească interesul național".

Dar Oswald ?

Trebuie să mărturisesc că, preocupat timp de mai multe luni de zile cu studierea dificilă a celui mai dificil proces, am cam căzut pe gînduri recitind concluziile lui Mark Lane și ale lui Léo Sauvage. Oricît m-aș strădui, nu izbutesc să văd în ele decît un simplu joc al inteligenței. Un joc analog cu acela al scriitorului care în secolul al XIX-lea s-a amuzat să demonstreze că Napoleon n-ar fi existat niciodată. Desigur, este ușor să pui accentul pe faptul că pachetul de hîrtie cafenie pe care-l avea Oswald atunci cînd și-a părăsit domiciliul în dimineața atentatului și pe care-l avea și atunci cînd a intrat în depozit a constituit obiectul unor descrieri diferite. Sora lui Frazier consideră că pachetul avea aproximativ 70 cm lungime și aproape 20 cm lățime, Frazier a declarat că avea 60 cm lungime și aproximativ 12 pînă la 15 cm lățime. Oare experiența personală a fiecăruia dintre noi nu ne-a demonstrat cît de greu e să apreciezi lungimea exactă a unui obiect, mai ales după două sau trei zile ? O asemenea divergență este considerată de importanță capitală de către cei ce înclină să-l consi-

dere pe Oswald nevinovat. Nu dau aici decît un singur exemplu. Căci întregul lor raționament, în majoritatea punctelor sale, se bazează pe un sistem identic. E ușor să enumeri sute de asemenea divergențe între declarațiile unor martori. Toate acestea pot să creeze o anumită impresie, dar nu e nimic serios. Oare nu e sigur faptul că Oswald și-a născocit pseudonimul de Hidell ? Nu s-a dovedit oare că el s-a folosit de acest pseudonim în mai multe rînduri, dar mai cu seamă ca să comande o carabină ? Nu e dovedit oare, datorită fotografiilor, că el poseda respectiva carabină ? Nu e dovedit faptul că această carabină se afla în ajunul atentatului în garajul familiei Paine ? Nu e dovedit faptul că ea nu se mai afla acolo în ziua atentatului ? Nu e dovedit faptul că Oswald a luat de la familia Paine în dimineața atentatului un pachet lung înfășurat în hîrtie cafenie ? Nu e dovedit faptul că a intrat în depozit în dimineața atentatului ducînd pachetul acela ? Nu e dovedit că s-a descoperit într-o încăpere de la etajul cinci al depozitului carabina luată de Oswald ? Și aproape de ea sacul de hîrtie cafenie ? N-au fost găsite pe jos, în încăpere trei cartușe ? Unul din gloanțele atentatului, extras aproape întreg la spitalul Parkland, n-avea exact calibrul carabinei lui Oswald ? Nu s-au descoperit amprentele lui Oswald pe sac și pe cartoanele din apropierea ferestrei ?

Îl las pe cititor să judece. Înlănțuirea aceasta de fapte este atît de evidentă, încît concluzia la care ajungi se impune de la sine.

Nu lipsesc nici explicațiile psihologice. Pentru cei care au studiat cîtuși de puțin și alte asasinate ale șefilor de state, comportarea lui Oswald se apropie foarte mult de cea a unui Ravaillac, Damiens sau Gorguloff. Toți aceștia sînt niște oameni instabili, inadaptabili, care se străduiesc cît pot să dea actului lor o motivare politică, dar care în realitate nu urmăresc decît un singur lucru : să se „valorifice" în propriii lor ochi. Dacă joi seara Marina Oswald ar fi fost „drăguță" cu Lee, poate că acesta din urmă n-ar fi căutat să-l omoare pe președintele Statelor Unite...

După părerea mea, „misterul Kennedy" nu constă în vinovăția sau în inocența lui Lee Harvey Oswald — vi-

novăţia aceasta fiind din plin demonstrată —, ci într-o dublă întrebare : Oswald a acţionat singur ? A mai existat şi alt asasin ?

Ar fi util să încercăm să analizăm aici din nou starea de spirit a membrilor Comisiei Warren. Fiind o emanaţie directă a unor autorităţi constituite, era de datoria unei asemenea Comisii să manifeste o încredere aproape oarbă în rezultatul anchetelor întreprinse de poliţie. Membrii Comisiei considerau în chip necesar respectivele anchete drept complete, perfecte, exhaustive. Ţineau cu orice preţ să-şi aducă mereu aminte că aproape 25 000 de persoane fuseseră, mai mult sau mai puţin, implicate în aceste anchete [28].

Pornind de la postulatul infailibilităţii anchetatorilor, membrii Comisiei au raţionat astfel : „Dacă Oswald nu este singurul asasin, înseamnă că a avut un complice sau mai mulţi ; dacă a avut un complice sau mai mulţi, înseamnă că a fost un complot. Dacă ar fi fost un complot, o anchetă dusă atît de departe, l-ar fi descoperit fără îndoială". Cum însă existenţa unui complot n-a fost semnalată Comisiei, membrii acesteia au rămas la dogma culpabilităţii lui Oswald singur. S-au străduit deci, fiind de bună-credinţă, să „pună de acord" faptele cu această dogmă.

Ceea ce se dovedeşte a fi grav, foarte grav, este că postulatul infailibilităţii anchetei este fals. De exemplu, declaraţia doamnei Walther cu privire la cei *doi bărbaţi* pe care-i văzuse stînd la aceeaşi fereastră, la acelaşi etaj al depozitului, unul dintre ei avînd o puşcă, n-a atras niciodată atenţia Comisiei. Şi aceasta din urmă nu s-a temut să înscrie în raportul destinat să lămurească întreaga lume că nici un martor „n-a văzut mai mult de o persoană la fereastră".

Este foarte adevărat că o anchetă foarte amănunţită a încercat să reconstituie modul în care şi-a petrecut Oswald timpul în ultimele săptămîni dinaintea crimei. E adevărat că această anchetă n-a dat la iveală nici

[28] Sublinierea acestei cifre este menită să anuleze orice valoare a aşa-ziselor „morţi misterioase" care ar fi însoţit afacerea Kennedy. Ce are neobişnuit în el faptul că opt sau zece persoane din douăzeci şi cinci de mii şi-au pierdut viaţa în decurs de trei ani ?

un fel de vizite sau întruniri suspecte, şi nici vreun contact particular cu persoane care ar fi putut să facă parte din vreun complot. Dar e posibil oare să reconstitui, aposteriori, ceas cu ceas, faptele şi gesturile unui om în decurs de cîteva săptămîni ? O să se ştie vreodată totul, de pildă, despre călătoria lui Oswald la Mexico ? Nu e oare posibil să te întîlneşti cu cineva, din întîmplare, şi în absenţa oricărui martor ? În asemenea situaţie, cum ar putea poliţiştii să dea vreodată de urma unei asemenea întîlniri ?

Ceea ce rezultă în mod categoric din analiza întregii vieţi a lui Oswald este lipsa oricărei legături, adevărate şi libere, pe care ar fi putut s-o aibă Lee Harvey cu semenii săi. Ceea ce rezultă este predilecţia sa înrădăcinată pentru singurătate. Oswald nu are prieteni. Nici unul. Probabilitatea psihologică pledează aici pentru o crimă de unul singur. Dar şi cel mai solitar dintre oameni iese cîteodată din singurătatea sa.

În lipsa oricărui element precis, a oricărui început de probă legată de faptele şi de gesturile lui Oswald, trebuie să căutăm, independent de propriul său personaj, elementele răspunsului la întrebarea dacă există sau nu o culpabilitate unică.

Să revenim, aşadar, la examinarea atentă a filmului lui Zapruder, a rapoartelor autopsiei, a declaraţiilor făcute de martori.

O primă certitudine : Oswald, de la fereastra depozitului, n-a tras decît trei gloanţe. Au fost găsite pe jos cartuşele lor. În graba ei de a demonstra că nu există nici un alt vinovat în afară de Oswald, Comisia Warren a ajuns în privinţa asta la următoarele concluzii : unul din gloanţe — fără-ndoială primul — nu şi-a nimerit ţinta. Una din pietrele de la bordura trotuarului pe lîngă care trecea maşina preşedintelui a fost scrijelită. Un privitor care se afla în locul acela a fost zgîriat pe obraz de „ceva" care a ricoşat de pe trotuar : acest „ceva" ar putea fi primul glonte. Cel de-al doilea glonte e probabil cel care a străpuns partea de sus a spatelul preşedintelui, ca să iasă pe la baza gîtului şi, continuîndu-şi traiectoria, să-l nimerească pe guvernatorul Connally, care avea să fie străpuns dintr-o parte în alta. Cel de-al

treilea glonte probabil că a desprins jumătate din cutia craniană a președintelui. Raționamentul e seducător. Din păcate însă, el nu rezistă de loc la o examinare mai atentă.

Studierea filmului lui Zapruder și declarațiile personale ale lui Connally arată că s-a scurs un anumit timp între momentul în care Connally a auzit prima împușcătură — atunci cînd doamna Connally, întorcîndu-se, l-a văzut pe președinte cum își ducea mîinile la gît — și cel în care Connally a simțit el însuși izbitura puternică în spate. Cititorul să-și amintească de declarațiile personale ale guvernatorului și ale soției sale, reproduse în relatarea de față. Totul concordă. Doar nu ne aflăm în fața unui caz de halucinație colectivă ?! Și apoi, e posibil oare ca o halucinație de acest fel să fie confirmată de un film în culori ? Cele două prime rapoarte întocmite de F.B.I. imediat după crimă, precum și primele constatări ale medicilor exclud posibilitatea ca un același glonte să-l fi putut atinge și pe Kennedy și pe Connally în același timp. Această ingenioasă argumentare a fost susținută abia mult mai tîrziu în fața Comisiei Warren. Nu e mai logic să-ți închipui că agenții F.B.I.-ului, fiind mai apropiați de eveniment, au fost și mai aproape de adevăr ?

De o importanță capitală este precizarea că, de fapt, Comisia Warren nu s-a pronunțat de loc în privința traiectoriei primului glonte care l-a atins pe președintele Kennedy după studierea fotografiilor și a radiografiilor de la autopsie, acestea fiind declarate „indisponibile". Se pare că această interdicție e datorată familiei Kennedy, care nu a dorit să fie date publicității niște documente cu totul îngrozitoare la vedere. Această atitudine — ușor de înțeles — n-a ajutat la soluționarea misterului. Comisia a trebuit să se mulțumească cu schemele și cu desenele executate de un desenator care nici el n-a văzut fotografiile autopsiei ; a trebuit să se mulțumească cu instrucțiunile verbale date de maiorul James J. Humes, medic patolog de la marină, care a condus autopsia președintelui și a semnat raportul. Desenatorul a indicat printr-o săgeată traiectoria unui glonte care l-ar fi lovit pe președinte în ceafă și ar fi ieșit prin gîtlej. Orificiul

de intrare este situat cu mult deasupra orificiului de ieșire — lucru foarte logic dacă ținem seama de faptul că glonțul a fost tras de la etajul cinci al depozitului. Bineînțeles că, la vederea desenului, membrii Comisiei Warren s-au declarat absolut satisfăcuți : o asemenea traiectorie putea foarte bine să fie prelungită și să străpungă corpul guvernatorului Connally.

Desenul atît de convingător nu are decît un singur cusur : el nu reproduce cîtuși de puțin traiectoria reală.

Neavînd posibilitatea să tragem o concluzie de pe urma examinării fotografiilor și a radiografiilor, să ne mulțumim cu alte elemente de apreciere. Căci avem asemenea elemente, și cît se poate de precise.

Primul element : descrierea rănilor făcută de maiorul Humes în timpul autopsiei. Rana din spate nu se află la ceafă, ci mult mai jos, sub umărul drept.

Al doilea element : agentul Clinton Hill, de față la autopsie, declară că a văzut „un orificiu în spate situat la aproximativ cincisprezece centimetri sub linia gîtului". Agentul Glen A. Bennett de la serviciile secrete, care se afla în mașina care venea imediat după „Lincolnul" președintelui, a văzut „un glonte nimerindu-l pe președinte la o distanță de unsprezece sau doisprezece centimetri sub umărul drept". Raportul sumar întocmit de F.B.I. descrie un orificiu de intrare situat „chiar sub umăr".

Toate astea sînt în totală contradicție cu raportul Warren, care vorbește de o rană „la ceafă".

Mai mult încă :

Al treilea element : s-au făcut fotografii ale hainei, ale cămășii și ale cravatei președintelui, fotografii care au fost apoi publicate. Publicate, într-adevăr, dar nu în raportul Warren, nici în cele douăzeci și șase de volume de piese justificative... Aceste fotografii arată clar rupturile produse în stofă de trecerea glontelui. Orificiul de pătrundere a glontelui prin haină se găsește la 13,7 cm sub guler, iar orificiul de pătrundere prin cămașă la 14,59 cm sub guler. Aceste dimensiuni corespund descrierii autopsiei, descriere întocmită de maiorul Humes, raportului întocmit de F.B.I. și declarațiilor făcute de

polițiști. Bineînțeles, putem să ne imaginăm că haina președintelui s-a ridicat foarte mult în spate în momentul șocului. Filmul lui Zapruder — din nou filmul — nu arată nimic asemănător. De altfel, ca o haină să se ridice atît de mult, trebuie ca cel care o poartă să fie literalmente culcat pe scaunul lui. Or, John Kennedy purta un corset ortopedic care-l silea să stea foarte drept.

În partea din față, cămașa e ruptă ceva mai jos de nasturele de la gît. Nodul cravatei este traversat.

Cu cea mai mare bunăvoință din lume se pare, totuși, că e imposibil să ne alăturăm în această privință concluziilor trase de Comisia Warren. De bună seamă, experții în balistică au constatat adeseori niște devieri cu totul ciudate în materie de traiectorie a gloanțelor. Dar un glonte tras de la etajul cinci în spatele unui individ nu poate, în nici un caz, să iasă prin gîtul aceluiași individ *mai sus* decît a intrat.

O concluzie evidentă : rana din gîtlej nu este orificiul de ieșire a glontelui care l-a lovit pe președinte în spate.

Ceea ce pare să fi scăpat de asemenea atenției Comisiei Warren — lucru foarte curios — e o imposibilitate cronologică.

S-a stabilit că „timpul minim în care putea să tragă arma crimei era de 2,3 secunde". Această cifră reprezintă timpul minim necesar pentru deschiderea și închiderea chiulasei de la carabina lui Lee Harvey Oswald. Cifră într-adevăr *minimă*, cu atît mai mult cu cît ea nu include timpul de ochire. Trebuie să presupunem că mișcarea de deschidere și de închidere a chiulasei nu l-a determinat pe cel care a ochit să piardă din vedere ținta și că el a regăsit-o instantaneu, probabilitate pe care n-o putem accepta decît cu o extremă complezență. Mai ales dacă ne amintim că, după declarațiile superiorilor săi de la Corpul de infanterie marină, Oswald era un țintaș cu totul mediocru. Bine, să admitem și asta. După filmul lui Zapruder, s-au scurs 1,8 secunde între momentul în care președintele s-a găsit pentru prima oară în situația de a fi lovit și cel în care Connally a fost, la rîndul său, în situația de a fi lovit. Trebuie să reproducem aici concluzia cît se poate de concisă și de înțeleaptă a lui Edward Jay Epstein :

„De asemenea, după faptele care au fost stabilite, era efectiv imposibil ca pușca asasinului să tragă de două ori în intervalul de timp în care președintele și guvernatorul Connally au fost răniți prima dată. Sau cei doi au fost loviți de același glonte, sau au existat doi asasini".

Or, totul o dovedește : Kennedy și Connally n-au fost loviți de același glonte.

Să recapitulăm rănile respective ale președintelui și ale guvernatorului. Connally e străpuns de *un glonte*. Kennedy e împușcat în spate : *un glonte*. E împușcat în cap : *un glonte*. Avem deci cele trei gloanțe trase de Oswald.

Rămîne rana din gîtul președintelui. Rămîn scrijelitura de pe trotuar și trecătorul rănit. Acesta din urmă, un anume James Tague, a declarat „că a simțit că are o mică zgîrietură pe față după a doua sau a treia împușcătură și că, imediat după aceea, un delegat al șerifului și cu el au descoperit urma glontelui (pe trotuar)". Delegatul șerifului a confirmat relatarea lui Tague. Analiza spectrografică a cimentului de pe trotuar a stabilit „că un fragment de glonte lovise într-adevăr trotuarul la aproximativ optzeci și cinci de metri de mașina președintelui". Optzeci și cinci de metri ! Pentru Comisia Warren, toată povestea asta — o dată mai mult — rămîne un fapt absolut limpede : urma de pe sol „poate să fi provenit de la glontele care l-a lovit pe președinte la cap, sau să fi provenit de la glontele care și-a greșit ținta și care s-ar fi sfărîmat în atingere cu vreun alt obiect din respectivul sector". Rămîne de văzut dacă am putea crede, fie și pentru o clipă, că niște fragmente din glontele care l-a lovit pe președinte la cap puteau să fi izbit solul la *optzeci și cinci de metri* distanță cu suficientă putere pentru a-l răni pe Tague. Dacă excludem această ipoteză, atunci trebuie să admitem, împreună cu Comisia, că e vorba de un glonte care nu și-a nimerit ținta, deci de un *al patrulea glonte*.

Și în același timp trebuie să admitem că asupra președintelui au tras doi oameni.

Dar rana de la gît ? Să fi fost oare provocată de un fragment din glontele care l-a lovit pe președinte la cap ?

Filmul lui Zapruder nu ne indică așa ceva, căci pe el se vede clar cum președintele își duce mîna la gît *înainte* de a fi împușcat în cap.

Nimic, în rapoartele întocmite cu ocazia autopsiei, nu ne permite să admitem cu toată certitudinea — așa cum a făcut-o Comisia Warren — că rana de la gît ar fi un orificiu de ieșire. Traheotomia făcută la Parkland a distrus conturul rănii și, în același timp, orice posibilitate de a trage concluzii sigure pentru medicii care au trebuit să facă autopsia.

Să fie oare atunci rana de la gît un orificiu de intrare ? Dacă admitem — și admitem — că au fost trase cel puțin patru gloanțe, trebuie să ne punem întrebarea unde se afla cel de-al doilea țintaș. Trebuie să ne amintim de declarația doamnei Walther și de cel de-*al doilea individ* pe care l-a văzut ea la una din ferestrele depozitului. Dar trebuie să ne amintim și de toți acei martori — de zecile de martori — care au afirmat că focurile au fost trase de pe colina înverzită. Trebuie să ne amintim că unii dintre ei au văzut chiar înălțîndu-se *fum* deasupra colinei. Trebuie să ne amintim și că unii dintre ei au auzit trei împușcături, sau patru, sau cîteva împușcături, alții chiar o „rafală de împușcături".

Admiterea prezenței unui al doilea țintaș care l-ar fi împușcat pe președinte ne îngăduie să înlăturăm una din cele mai mari dificultăți ale acestei anchete. Faptul că un țintaș mediocru ca Oswald a putut să nimerească o țintă mobilă cu o asemenea precizie pare cu totul uluitor. Dacă sînt doi țintași, intrăm în domeniul posibilului. Semnalăm în această privință următoarele : cîțiva campioni de tir, cu ocazia reconstituirii atentatului, n-au izbutit să nimerească decît cel mult două gloanțe din trei în ținta mobilă. Și le-a trebuit mai mult timp decît i-a fost necesar lui Oswald ca să tragă cele trei focuri ale lui.

În ce condiții să-l fi cunoscut Oswald pe acest eventual complice ? În împrejurările actuale, nimic nu ne îngăduie să ne aventurăm pe terenul ipotezelor care nu mai țin de istorie.

Să fi avut banda de asasini care l-a ucis pe Kennedy complici în sînul poliției din Dallas ? Să fi făcut oare și Jack Ruby parte dintre ei ? Asemenea întrebări rămîn fără răspuns. Dacă se va deschide o nouă anchetă oficială, se prea poate ca adevărul să iasă la lumină cu privire la acest punct și la altele...

Cînd, după înmormîntarea de la Arlington, Jacqueline Kennedy s-a înapoiat la Casa Albă, micuțul John-John, care împlinea în ziua aceea trei ani, i-a spus trist :

— Dacă Daddy a plecat într-o călătorie așa de lungă, eu n-o să mai am pe nimeni cu care să mă joc de acum înainte.

Să fi „dorit" Roosevelt Pearl Harbor?

„Japonezii n-aveau decît o singură cale pentru a-l scoate pe Roosevelt din încurcătură şi pe aceea au şi ales-o..."

ROBERT SHERWOOD
(Memorialul lui Roosevelt)

Pentru Winston Churchill, week-endul rămînea, pînă şi în vreme de război, o tradiţie sacră. La reşedinţa lui de la ţară, la Chequers, în duminica aceea de 7 decembrie 1941, pe la orele 9 seara, cina era pe sfîrşite. La masă, împreună cu premierul britanic se aflau numai doi oaspeţi, doi americani : ambasadorul John Winant şi Averell Harriman, prietenul şi consilierul personal al preşedintelui Roosevelt. Afară bătea un vînt rece, al cărui şuier ascuţit nu putea fi înăbuşit în întregime de perdelele duble de la ferestrele înalte ale casei. Conversaţia lîncezea. Pe masă, în pahare, străluceau licori rubinii.

Winston Churchill întinse mîna spre butonul micului său aparat de radio. Un dar făcut de Harry Hopkins, consilierul personal al lui Roosevelt ; îl costase cincisprezece dolari. Se auzi vocea spicherului, care citea buletinul de ştiri de la orele 21. Vorbea despre luptele de pe frontul rusesc şi dădea detalii amănunţite cu privire la bătălia de pe frontul britanic, în Libia. Nimic deosebit. Churchill nu asculta prea atent. Visa, ţinîndu-şi ochii mici aproape închişi, în timp ce fumul havanei sale făcea ca aerul din încăpere să devină aproape irespirabil.

A fost scos însă din această apatie de cîteva cuvinte rostite de spicher, care pomenea de un atac întreprins de japonezi asupra navelor americane din Hawaii. Înţelesese

oare bine ? Ciuli urechea, dar spicherul vorbea acum de altceva : despre nişte atacuri japoneze asupra navelor britanice din Indiile olandeze. Urma să se treacă la comentariul ştirilor. După care avea să înceapă un program ale cărui emisiuni au fost enumerate de spicher cu un calm plin de eleganţă.

Hotărît lucru, nimic important. Nu asta era însă şi părerea lui Averell Harriman. Foarte alarmat, el atrase atenţia că se pomenise de un atac japonez împotriva americanilor. Ce era cu atacul acela ? Ce însemnătate avea el ? Şi ce avea să decurgă oare din asta ? Acum Winston Churchill nu mai visa.

Exact în momentul acela, Sawyers, majordomul, dădu buzna în sufragerie. Deşi nu era un lucru obişnuit ca un majordom britanic să-şi îngăduie să deschidă gura în faţa musafirilor stăpînului său, Sawyers, pentru prima dată în viaţa lui fără îndoială, îşi permise să comenteze :

— Aşa e. Am auzit tocmai acum şi noi, afară. Japonezii i-au atacat pe americani.

Cei trei bărbaţi se priviră în tăcere. Churchill se gîndi imediat la banchetul lordului primar care avusese loc la 11 noiembrie. Nu jurase el în ziua aceea că dacă Japonia ar ataca Statele Unite, ar urma imediat declaraţia de război din partea Marii Britanii ?

Churchill, care stătuse pînă atunci înfundat în scaun, cu burta înainte şi cu capul rotund şi pleşuv aproape vîrît între umeri, se ridică deodată. Plecă de la masă, străbătu holul şi ajunse în biroul unde lucrau secretarele lui.

— Daţi-mi, vă rog, legătura cu preşedintele — spuse el.

Peste cîteva minute, la celălalt capăt al firului era Franklin D. Roosevelt.

— Domnule preşedinte — mormăi Churchill —, ce se întîmplă cu japonezii ?

Tonul voia să pară indiferent. Dar ochii mici, îngropaţi în grăsime, străluceau.

— Este absolut exact — răspunse vocea distinsă a lui Roosevelt. — Ne-au atacat chiar acum la Pearl Harbor. Iată-ne deci de acum înainte îmbarcaţi cu toţii pe aceeaşi galeră.

Churchill îi întinse receptorul lui Winant. Acesta schimbă cîteva cuvinte cu preşedintele. Ambasadorul ex-

clamă : „Foarte bine, foarte bine !“ Apoi, pe un ton mai grav : „Ah !“

Churchill luă din nou receptorul :

— Asta simplifică în mod categoric lucrurile — spuse el. — Să vă ajute dumnezeu !

Cei trei bărbați se înapoiară în hol. Churchill încerca să-și adune gîndurile — povestea el mai apoi — „ca să reflecteze la acel extraordinar eveniment mondial, atît de neașteptat încît le tăiase răsuflarea pînă și celor care se aflau în miezul problemelor“. Nu mai încăpea nici o îndoială : din momentul acela Statele Unite și Marea Britanie se uniseră indisolubil în război, și la bine și la rău. Și acest lucru avea o semnificație foarte precisă : „Ei bine, după Dunkerque, după căderea Franței, după episodul înfiorător de la Mers-el-Kebir, după amenințarea invaziei, în timp ce, făcînd abstracție de marină și de aviație, noi eram un popor aproape dezarmat, după îngrozitorul război submarin, cea dintîi bătălie din Atlantic pe care noi era cît pe-aci s-o pierdem, după șaptesprezece luni de luptă izolată și nouăsprezece luni de grele responsabilități pentru mine, nouă avea să ne revină, în sfîrșit, victoria în război“. Churchill nu se mai îndoia cîtuși de puțin : alianța dintre Imperiul britanic, Uniunea Sovietică și, din momentul acela, Statele Unite avea să distrugă coaliția condusă de Hitler. „O dată mai mult în îndelungata istorie a insulei noastre, deși striviți și mutilați, noi reînviam, salvați și victorioși. N-aveam să mai pierim. Istoria noastră n-avea să se sfîrșească. Și poate că nici ca indivizi n-aveam să mai murim. Soarta lui Hitler fusese pecetluită. Soarta lui Mussolini fusese de asemenea pecetluită. Cît despre japonezi, ei aveau să fie făcuți praf și pulbere“[1].

Lui Winston Churchill nu-i mai rămînea decît să se ducă la culcare. Era pur și simplu sătul de atîtea emoții și senzații. În noaptea aceea a dormit „somnul unui om căruia i se asigurase salvarea și a cărui inimă era plină de recunoștință“.

Raționamentul lui Winston Churchill avea să se verifice punct cu punct. Nu se mai poate nega faptul că intrarea Statelor Unite în război a pus capăt speranțelor lui

[1] Winston Churchill. *Mémoires de guerre* (Plon).

Adolf Hitler. Or, tocmai certitudinea aceasta ne face să ne punem o întrebare cu totul neobișnuită. Japonezii au fost cei care au atacat la Pearl Harbor. Și americanii au fost cei atacați. Ca urmare a acestui atac, americanii au intrat în război alături de englezi și ruși. După părerea lui Winston Churchill însuși — cel dintîi interesat —, înainte de Pearl Harbor victoria aliaților nu era sigură. După Pearl Harbor obținerea ei a devenit aproape neîndoielnică.

Întrebarea pe care trebuie să ne-o punem este deci următoarea : oare n-a dorit președintele Roosevelt înfrîngerea de la Pearl Harbor ? Mai mult chiar, oare n-a făcut el totul pentru ca această înfrîngere să aibă loc ?

Întrebarea aceasta ne face să-l punem în discuție pe unul din marii capi ai celui de-al doilea război mondial, pe unul din oamenii admirați de toată lumea : Franklin D. Roosevelt. La Pearl Harbor au murit mii de americani. O bună parte din flota Statelor Unite și o parte considerabilă din aviație au fost distruse de japonezi. A priori pare aproape de necrezut, chiar absurd, ca înfrîngerea și masacrul respectiv să fi fost puse la cale în mod deliberat de către un șef de stat. Dar adevărul, a spus Pascal, poate uneori să nu fie verosimil. E o constatare atît de des verificată în istorie, încît este de datoria istoricului imparțial să nu elimine niciodată neverosimilul din probabilitățile istorice.

Să deschidem, așadar, dosarul Pearl Harbor. Și în același timp să deschidem și dosarul Franklin D. Roosevelt.

*

În dimineața aceea de duminică 7 decembrie 1941, marinarii și aviatorii americani care staționau la Pearl Harbor se pregăteau să înceapă o zi frumoasă. Să faci parte din flota Pacificului și să te afli cu baza în Hawaii nu era, hotărît lucru, o soartă de care să te poți plînge. Soarele se ridica încet la orizont. Razele lui purpurii se răsfrîngeau asupra celor nouăzeci și șase de vase ancorate de-a lungul cheiurilor și al digurilor. Vase a căror enumerare face ca orice comentariu să fie de prisos. Siluetele lor cenușii dominau apele liniștite. Se aflau staționate acolo opt cuirasate, dintre cele mai mari și mai frumoase ale

flotei americane : *Maryland*, 32 500 de tone, *West Virginia*, 32 500 de tone, *Tennessee*, 32 000 de tone, *California*, 32 000 de tone, *Arizona*, 32 600 de tone, *Pennsylvania*, 33 000 de tone, *Nevada*, 29 000 de tone și *Oklahoma*, 29 000 de tone. Acestea erau suveranele. Bord lîngă bord, proră lîngă pupă, urma apoi șirul crucișătoarelor și al torpiloarelor.

La bordul *Arizonei*, pregătirile în vederea serviciului religios erau pe sfîrșite. Fusese întins un velum, care să-i apere pe credincioși de căldură. Se pornise un vînt slab. Preotul William A. Maguire își spuse că ar fi fost bine dacă ar fi cerut să i se instaleze un paravan, pentru ca obiectele de cult să nu fie mișcate de la locul lor. Dar nu era cine știe ce vînt. Soarele strălucea pe un cer fără pic de nor. Și preotul, adresîndu-se diaconului, făcu următoarea remarcă :

— E o zi foarte bună pentru turiști [2]...

În antrepozite, legănîndu-se în hamace sau ghemuiți în cușete, marinarii se gîndeau cu nostalgie la noaptea care se scursese. Învoirea de sîmbătă. Plimbări în grup pe străzile din Honolulu. Fete drăguțe, localuri exotice. Cît despre ofițeri, și ei dansaseră și flirtaseră la clubul lor. Amiralul Kimmel, comandantul suprem al flotei, își îngăduise, ca în fiecare sîmbătă, unicul lui „drink" săptămînal. Se culcase de la orele 10, dar nu era încă sculat cînd se iviseră zorii zilei de duminică. Duminica aceea în care amiralul Kimmel nu prevăzuse decît o singură treabă importantă : o partidă de golf cu generalul Short.

Or, la orele 7 fix, flota japoneză a apărut la linia de orizont a portului. De pe puntea portavioanelor, trei sute cincizeci și trei de avioane japoneze și-au luat zborul, avînd un scop precis : să nimicească flota și aviația americană de la Pearl Harbor.

La 26 noiembrie 1941 flota japoneză a părăsit locul de întîlnire de la insulele Kurile. Un spectacol grandios. Portavioanele navighează pe două rînduri, precedate de două cuirasate. Pe partea stîngă, două distrugătoare. Pe partea dreaptă, trei submarine și două crucișătoare grele. În față încă șapte distrugătoare. În spate, opt petroliere și șase

[2] Walter Lord. *Pearl Harbor* (Robert Laffont).

portavioane. Dintre ele, *Akagi* și *Kaga* sînt vase de linie transformate ; *Hiryu* și *Soryu* au un deplasament de 17 000 de tone ; dar iată-le și pe cele mai moderne, *Shokaku* și *Zuikaku*, de 26 000 de tone. Toate transportă la un loc patru sute douăzeci și trei de avioane : de vînătoare, bombardiere orizontale, bombardiere în picaj, torpiloare. „Cea mai importantă forță aeriană — cum va spune Raymond Cartier — din cîte se aventuraseră pînă atunci pe mare" [3].

Corpul de submarine nu e mai prejos. În fața portavioanelor au și pornit douăzeci și șapte de submarine de cursă lungă pentru a se plasa în jurul obiectivului. Cinci dintre ele ascund între flancurile lor niște submarine de buzunar, lungi de cincisprezece metri și „prevăzute cu două torpile mici mînuite de către doi oameni". Misiunea lor : să se strecoare în radă și să treacă dincolo de rețelele care o ocrotesc. Adevărate instrumente de sinucidere ; dar tinerii ofițeri și-au disputat „cinstea de a se urca în ele".

Flota de atac japoneză este comandată de amiralul Nagumo. Face tot ce i se spune de la Tokio. Căci totul urmează să se decidă la Tokio. Războiul sau pacea. Nagumo știe că atacul împotriva Pearl Harbor-ului este probabil. Dar mai știe că nu e sigur. Și asta e problema care îl preocupă. O problemă care-l macină. Noaptea, de cele mai multe ori, are insomnii. Și atunci obișnuiește să se plimbe în lung și-n lat prin cabina lui de pe *Akagi*. Rar s-a văzut un comandant militar pe ai cărui umeri să fi apăsat o atît de mare responsabilitate. Și el mai știe că va trebui să facă cale-ntoarsă „dacă va fi descoperit înainte de ziua Z minus doi". Dacă va fi descoperit între Z minus doi și Z, „va decide el însuși dacă atacul urmează să aibă loc".

Între timp, la Washington, „negocierile" dintre japonezi și americani continuă. Și, de vreme ce negociază, înseamnă că există speranța de a se ajunge la o soluționare pașnică. Acesta să fie într-adevăr scopul real al delegațiilor care s-au strîns la Washington în jurul aceleiași mese a tratativelor ? La 26 ianuarie 1940, tratatul comercial dintre Statele Unite și Japonia a expirat. Succesiv — în cursul anului 1940 — Statele Unite au declarat embargoul asupra transporturilor de benzină pentru aviație, de fier vechi și de mașini-unelte destinate Japoniei. La 9 octombrie,

[3] Raymond Cartier. *La Seconde Guerre mondiale* (Paris Match-Larousse).

Washingtonul a hotărît să refuze orice subvenționare a expedierilor de cereale pentru Extremul Orient. În 1941, cînd Indiile olandeze s-au văzut în situația de a fi înglobate în sfera economică a Japoniei, Washingtonul și-a oferit de îndată sprijinul său olandezilor și i-a îndemnat să opună rezistență. La începutul anului 1941, Statele Unite s-au alăturat Marii Britanii și Olandei în vederea acordării unui ajutor de ordin militar și financiar Chinei, care se afla în război cu Japonia.

La 29 mai 1941, Washingtonul a interzis exportul din Filipine în Japonia de „materii prime care ar putea servi unor scopuri militare". La 25 iulie, drept ripostă la ocuparea Indochinei de către Japonia, Statele Unite — tot de comun acord cu Marea Britane și cu Olanda — au declarat sechestrate bunurile japoneze. Asta a pus capăt oricăror legături dintre Statele Unite și Imperiul Soarelui Răsare.

În august 1941 președintele Roosevelt s-a întîlnit cu Churchill la Terra Nova. La întoarcere l-a chemat la el pe amiralul Nomura, ambasadorul Japoniei. Motivul ? Să-i aducă ambasadorului la cunoștință care era „opinia americană cu privire la raporturile dintre cele două țări". Asta a și făcut, dar pe un ton dur, care suna aproape ca o amenințare. Amiralului Nomura i-au fost înmînate și două documente, ca „piese de referință", provenind de la Departamentul de Stat.

Cu cîtva timp mai înainte, japonezii propuseseră Washingtonului o întîlnire între președintele Roosevelt și primul ministru japonez, prințul Konoye. Întîlnirea ar fi putut constitui o bază pentru stabilirea unor noi raporturi între cele două țări. Notele pe care președintele Roosevelt le trimitea amiralului Nomura cuprindeau doar refuzuri. Guvernul Statelor Unite sublinia că ocuparea Indochinei de către Japonia, ca și măsurile de constrîngere care o însoțiseră, nu puteau fi privite decît ca „un pas preliminar în vederea unor acțiuni de cucerire în sudul Pacificului". Într-o atare situație, guvernul american considera că bazele unor noi discuții „nu mai existau". Nu mai putea fi vorba de negocieri decît în cazul în care Japonia s-ar fi conformat principiilor fundamentale „acceptate de multă vreme de către Statele Unite". În afară de aceasta, „dacă... s-ar adopta în ceea ce privește Pacificul un program bazat

pe principii pașnice și constructive, și dacă, în consecință, vreuna din țările sau din regiunile situate în acest ocean ar fi amenințată, guvernul nostru și-ar duce mai departe politica sa, care constă în a acorda ajutor națiunilor victime ale unei agresiuni, și ar colabora cu celelalte puteri în vederea extinderii acestui ajutor asupra tuturor țărilor aflate în pericol".

În ce privește cel de-al doilea document, el se încheia cu următoarele rînduri foarte categorice :

„Guvernul nostru consideră necesar să declare guvernului nipon că dacă acesta din urmă va lua vreo nouă măsură pe linia unei politici sau a unui program de supunere a țărilor vecine, fie prin forță, fie prin amenințarea cu forța, guvernul Statelor Unite va fi constrîns să ia imediat orice hotărîre va crede de cuviință pentru a asigura securitatea drepturilor și a intereselor legitime ale Statelor Unite și ale cetățenilor americani, precum și ale teritoriului lor".

La 3 septembrie 1941, Washingtonul cerea Japoniei să accepte ca bază pentru orice discuții viitoare următoarele patru principii :

1) Respectarea integrității teritoriale și a suveranității tuturor națiunilor ;

2) Neamestecul în afacerile interne ale celorlalte țări ;

3) Egalitatea în drepturi în domeniul comerțului și al problemelor economice ;

4) *Statu quo*-ul pe toată întinderea Pacificului [4].

Treptat tensiunea dintre Tokio și Washington creștea. În tot cursul lunii decembrie, diplomații celor două țări se întîlniseră fără nici un rezultat. Din partea Washingtonului pretențiile sporeau. La 2 octombrie Statele Unite cereau Japoniei să dea o declarație „fără nici un fel de echivoc" cu privire la intenția ei de a-și retrage trupele din China și din Indochina. Guvernul prințului Konoye se vădea un partizan sincer al păcii. Ultimele pretenții ale Statelor Unite însemnau însă prăbușirea politicii sale. Konoye a fost nevoit să demisioneze. În Japonia cîștiga teren orientarea pur războinică. Mikadoul a încredințat puterea generalului Tojo. Era, categoric, un prim pas înspre război.

[4] Contraamiralul R. A. Théobald (R). *Le Secret de Pearl Harbor* (Payot).

Cu toate acestea, se părea că cei de la Tokio doreau să epuizeze toate şansele pe care le aveau pentru a duce negocieri. Generalul Tojo l-a trimis la Washington pe Kurusu, ambasadorul extraordinar. Acesta trebuia să-l „sprijine" pe amiralul Nomura. De comun acord, cei doi diplomaţi au făcut noi propuneri în vederea unui pact între Washington şi Tokio. În primul rînd, Statele Unite trebuiau să declare libere bunurile japoneze care fuseseră sechestrate, trebuiau să ridice embargoul asupra petrolului. Trebuiau să permită Indiilor olandeze să facă comerţ cu Japonia. Pentru Tokio era vorba de tratative prealabile de o importanţă capitală. Pentru conducătorii de la Tokio, problema materiilor prime devenise o adevărată obsesie. În schimb, Japonia făgăduia că-şi va retrage toate trupele din Indochina „de îndată ce pacea dintre Japonia şi China va fi restabilită sau în cazul încheierii unei păci echitabile în Pacific". Mai mult, japonezii se declarau dispuşi să evacueze imediat sudul Indochinei în cazul în care Statele Unite aveau să accepte propunerile lor în privinţa materiilor prime şi a bunurilor de consum.

Ne întrebăm dacă japonezii care negociau îşi făceau într-adevăr iluzia că propunerile lor vor avea sorţi de izbîndă. Dacă aşa stăteau lucrurile, decepţia lor trebuie să fi luat proporţiile unei adevărate catastrofe. La propunerile venite de la Tokio, Washingtonul avea să răspundă cu alte propuneri. E suficient să parcurgi textul acestora ca să-ţi dai seama că între cele două ţări nu era numai un simplu şanţ, ci se căscase o adevărată prăpastie. Să judecăm noi înşine.

Fără îndoială, Washingtonul ar fi fost de acord să reia relaţiile comerciale şi să declare libere bunurile japoneze. Dar în anumite condiţii. Nu cine ştie ce, într-adevăr ! Trebuia, pur şi simplu, ca Japonia să se recunoască înfrîntă în războiul chino-japonez şi să-şi retragă toate trupele din China. Trebuia ca Japonia să evacueze Indochina şi să garanteze inviolabilitatea teritoriului respectiv. Trebuia ca Japonia să subscrie un pact de neagresiune şi să-şi ia angajamentul că n-o să atace nici Filipinele, nici Siberia, nici Indiile olandeze, nici China, nici Thailanda. Trebuia ca Japonia să desfiinţeze „guvernele-marionetă" pe

care le numise în China şi în Manciuria. Evident, trebuia ca Japonia să recunoască guvernul lui Cian Kai-şi. Şi, în concluzie, i se mai cerea Japoniei, ca un lucru foarte firesc, să retragă toate obligaţiile pe care le contractase faţă de Germania şi Italia atunci cînd semnase, împreună cu cele două ţări, pactul tripartit.

Puteau să spere cei de la Washington că asemenea propuneri aveau să fie acceptate ? Bineînţeles că nu. Cordell Hull, secretarul de stat, a tras concluziile de rigoare : imediat el i-a informat pe comandanţii armatei şi ai marinei că, „întrucît discuţiile de ordin politic au eşuat, aveau să-şi spună de acum înainte cuvîntul forţele militare". La rîndul său, guvernul generalului Tojo a trimis ambasadorilor lui de la Washington o telegramă secretă prin care le aducea la cunoştinţă că propunerile americane erau „cu totul inacceptabile ca bază a unor negocieri ulterioare". La 27 noiembrie, preşedintele Roosevelt l-a chemat telefonic, prin cablu transatlantic, pe Winston Churchill şi l-a anunţat că fusese făcut un mare pas înainte în ceea ce priveşte intrarea Statelor Unite în război. Pentru toţi observatorii această notă din 26 noiembrie a constituit o provocare în adevăratul sens al cuvîntului. Însemna „pur şi simplu să li se arunce mănuşa în obraz japonezilor". Orientarea guvernului Tojo era cunoscută : cum să nu presupui că el alesese deja între capitulare şi luptă ?

Într-adevăr, la 26 noiembrie, amiralul Nagumo a primit ordinul să părăsească punctul de întîlnire din insulele Kurile. Uriaşa armadă japoneză a pornit în larg. Destinaţia : Pearl Harbor.

La Washington, stupoare : cu toată palma primită la 26 noiembrie, japonezii n-au întrerupt negocierile. Oare ca să cîştige timp ? Sau poate Japonia se gîndeşte la o capitulare, puţin probabilă ?

Între timp, la bordul lui *Akagi*, insomniile amiralului Nagumo se agravează.

1 decembrie 1941. Ofiţerul radiofonist de pe *Akagi* bate la uşa amiralului Nagumo. Îi aduce o telegramă laconică :

„*Niitaha Jama Nobora*. Urcă pe muntele Niitaha". E lucru hotărît. Guvernul de la Tokio s-a decis. Japonia a ales războiul. Din acest moment, mașina de război niponă — în ansamblul ei — s-a pus în mișcare. În jurul Hong Kongului, trupele japoneze încep să se deplaseze în direcția orașului. Forțele destinate să invadeze Malaezia și Filipinele se îmbarcă și ele.

2 decembrie 1941. Nagumo dezvăluie echipajelor adevăratul țel al călătoriei. Toți beau cîte o ceașcă de *saké*. Un singur strigăt se înalță către cer : „*Banzai*". Marinarul Ici Kuramoti strigă : „Un atac aerian asupra Hawaiiului... visul se realizează !"

A doua zi li se comunică piloților care sînt obiectivele lor din Hawaii : cîmpurile de aviație ale armatei americane de la Hickam și Wheeler, cazărmile de la Shofield, bazele aeronavale de la Kanoeche și din insula Ford, baza infanteriei marinei din Ewa, flota americană. La bordul lui *Akagi*, amiralul Kusaka a dat dispoziție să fie adusă pe puntea hangarelor o excelentă hartă în relief — făcută din ipsos — a Pearl Harborului. Oricine poate s-o cerceteze în voie.

Și oricine poate să mediteze la amploarea expediției. Nu se pune problema să fie ocupate insulele Hawaii. Ar fi o încercare prea dificilă. Trebuie însă ca, printr-o lovitură îndrăzneață și fără precedent, să li se răpească Statelor Unite pentru luni de zile — poate pentru ani întregi — posibilitatea de a se opune acțiunilor pe care le-ar întreprinde japonezii în Pacific.

Cu încetineala implacabilă din tragediile antice armada japoneză se apropie de ținta ei. Marinarii și piloții joacă interminabile partide de „go" sau — credincioși tradiției strămoșești — își redactează niște testamente pline de lirism și de grandilocvență. În cabina radiofoniștilor de pe *Hiei*, comandantul Kochi face legătura de cîteva ori pe zi cu posturile emițătoare din Honolulu. Dacă americanii au vreo bănuială, ar trebui să se întrevadă oarecare tulburare și în emisiunile lor. Or, nimic nu se vădește a fi mai liniștitor decît acele emisiuni. Liniștitoare sînt de asemenea — și elocvente — mesajele cifrate pe care le primește din Japonia amiralul Nagumo. La 3 decembrie e captat următorul mesaj :

„*Situația la 28 noiembrie, 0800 (ora locală) la Pearl Harbor : două cuirasate*, Oklahoma *și* Nevada, *un portavion*, Enterprise, *două crucișătoare categoria A, douăsprezece contratorpiloare ies în larg. Cinci cuirasate, trei crucișătoare categoria A, douăsprezece contratorpiloare, un vas de aprovizionare pentru hidroavioane intră în port*".

Or, la 3 decembrie, flota japoneză navighează la aproximativ o mie trei sute de kilometri la nord-vest de Pearl Harbor. Și, în ziua respectivă, amiralul Nagumo ordonă să se înceapă să se vireze către sud.

În aceeași zi de 3 decembrie, la bordul navei *Hiei*, comandantul Kochi captează un alt mesaj retransmis prin Tokio din Honolulu : „*Situația la 29 noiembrie după amiază (ora locală) : vase ancorate la Pearl Harbor : zona A (între arsenal și insula Ford) KT (docul nord-vest arsenal), cuirasatele* Pennsylvania, Arizona, *FV (geamanduri de ancorare), cuirasatele* California, Tennessee, Maryland, West Virginia, *KS (docuri de reparație), crucișătorul categoria A* Portland".

Caracterul precis al unor asemenea mesaje, care-i sînt aduse cu regularitate amiralului Nagumo, nu pare să-i pună nici o problemă acestuia din urmă. Categoric însă, situația nu se prezintă la fel și pentru noi. Avem față în față două țări — Japonia și Statele Unite — care se află într-o stare de mare tensiune diplomatică. Orice relații comerciale între ele au încetat. Cu cîteva zile înainte, președintele Roosevelt a recunoscut că se va ajunge probabil la război. Și, în ciuda tuturor acestor condiții foarte clare, sînt lansate cu regularitate mesaje din Honolulu — bază americană — cu destinația Tokio, capitala Japoniei. Aceste mesaje conțin informații militare de importanță capitală. Aceste mesaje, care se adună la Tokio, sînt retransmise pe calea undelor flotei agresoare conduse de amiralul Nagumo. E posibil oare ca americanilor să le scape toate astea ? N-au și ei la dispoziția lor servicii secrete ? Nu există oare stații de recepție americane ?

Ca să putem răspunde la aceste întrebări, trebuie să pătrundem într-un domeniu care ni se pare acum că ține de fantastic. Serviciile secrete americane există, și sînt atît de bine puse la punct, încît au atins o performanță demnă de toată admirația : ele au ajuns să citească, aproape

ca într-o carte, mesajele cifrate pe care le expediază japonezii.

Ce fac atunci cei de la Washington ?

Nimic.

*

Povestea „mașinilor purpurii" japoneze va rămîne în analele serviciilor secrete ca una din operațiile cele mai însemnate care au fost săvîrșite vreodată.

Mesajele japoneze erau cifrate cu diverse coduri. Cifrarea și descifrarea lor se făcea cu ajutorul unei mașini speciale, numite „mașina purpurie". Datorită unei simple modificări mecanice, cheia cifrului putea fi schimbată zilnic. Or, serviciile de spionaj americane izbutiseră *să-și procure planurile acestor mașini.* Fuseseră reconstruite, bucată cu bucată, în America. Din primăvara anului 1941, ele funcționau perfect. De atunci n-a mai existat nici un plan al japonezilor care să nu fie cunoscut la Washington. Mesajele japoneze erau descifrate cu sutele. Acest lucru părea atît de uimitor și depășea într-atîta toate așteptările, încît un funcționar plin de umor a dat mesajelor descifrate numele de *„magics"* (vrăji). Președintele Roosevelt, secretarul de stat Hull, ministrul de război, Stimson, ministrul marinei, Knox, șeful statului-major al armatei, Marshall, comandantul operațiilor navale, amiralul Stark — împreună cu adjuncții lor — și alți cinci ofițeri superiori ai serviciilor secrete erau singurii care știau de aceste mașini.

În aprilie 1941, la Washington fuseseră date în folosință două mașini purpurii la Ministerul Marinei și încă două la Ministerul de Război. O alta îi fusese expediată în Filipine generalului Mac Arthur, împreună cu o întreagă unitate de descifrare. O mașină fusese pusă la dispoziția guvernului britanic. *În Hawaii nu fusese însă trimisă nici una.* În Hawaii, unde amiralul Kimmel, comandantul suprem al lui *Pacific Fleet,* și generalul Short, comandantul de sector, s-au trezit, în privința descifrării mesajelor *magice,* la discreția Washingtonului.

Ulterior, Kimmel avea să declare sub jurămînt, în fața Comisiei de anchetă a Congresului, că a primit de la Washington mesajele *magice* cele mai importante pînă la

începutul lunii august 1941. După această dată n-a mai primit nimic, cu excepția uneia singure : o telegramă transmisă de la Bangkok la Tokio, în primele zile ale lui decembrie, raportînd despre un plan japonez de debarcare pe istmul malaez Kra.

Sîntem siliți să tragem o concluzie uluitoare : în zona americană a Pacificului, unica regiune care nu avea posibilitatea să descifreze mesajele *magice* în noiembrie-decembrie 1941, unica regiune care n-avea habar de prezența spionilor japonezi în Honolulu — niște spioni extraordinar de eficace, după cum s-a dovedit din informațiile pe care le trimiteau aproape zilnic —, această unică regiune *era tocmai Honolulu.*

*

La 28 martie 1941 a debarcat la Honolulu un tînăr japonez. Numele lui ? Takeo Yoshikawa. Scopul venirii lui ? Yoshikawa a fost trimis la Consulatul Japoniei cu misiunea oficială de a face recensămîntul hawaienilor de origine japoneză. O sarcină de importanță minoră, o funcție subordonată. În ochii F.B.I. [5]-ului, Yoshikawa nu e cîtuși de puțin suspect. Din păcate, ar fi trebuit să fie. Numele lui adevărat este Tadashi Murimura și e aspirant de vas în marina imperială japoneză. Vorbește admirabil engleza.

Programul de lucru de la Consulat se vădește a fi destul de lipsit de rigiditate de vreme ce funcționarul Yoshikawa pare să-l îndeplinească cînd îi convine lui. E văzut adesea scăldîndu-se pe lîngă plaja de la Waikiki. Face plimbări cu mașina de jur împrejurul insulei. E înnebunit după peisajul care se vede de sus de la Aiea : o panoramă pe care o recomandă toate ghidurile turistice, asupra întregii rade de la Pearl Harbor. În centru este Fort Island și digurile ei, unde stau rînduite, două cîte două, cele mai frumoase nave ale flotei americane.

La Honolulu poți să faci zboruri de agrement deasupra insulelor la bordul unui mic avion. Plăcerea aceasta nu costă decît cîțiva dolari. Yoshikawa, care, hotărît lucru, pare să fi făcut o pasiune pentru peisajul hawaian, își

[5] Federal Bureau of Investigations.

îngăduie deseori acest divertisment rafinat. Pilotul american îl priveşte foarte amuzat pe japonezul care-şi aduce cu el, în fiecare călătorie, cîte o altă tînără. Un mijloc foarte bun ca să cucereşti pe cineva. Toate astea sînt complet inofensive — sau cel puţin aşa ar fi dacă, odată întors la el acasă, Yoshikawa n-ar „finisa" planurile pe care le-a întocmit asupra insulelor şi a radei.

În curînd, Yoshikawa cunoaşte toate uzanţele şi obiceiurile flotei din Pacific. Ştie că navele ies în larg în timpul săptămînii. El mai ştie că sîmbătă seara flota se află aproape în întregime ancorată în preajma lui Fort Island. Militarii marinei americane nu se abat nici o dată de la riturile imuabile ale week-endului şi ale zilei închinate Domnului. Ascuns în mijlocul cîmpurilor cu trestie de zahăr care domină rada, Yoshikawa mai are posibilitatea să repereze şi momentele în care navele se aprovizionează cu păcură.

Turistul acela paşnic s-a rătăcit de multe ori în plimbările lui, ajungînd pînă-n preajma cîmpurilor de aviaţie de la Oahu. În felul acesta a avut posibilitatea să noteze cu grijă dimensiunile fiecărui teren, ale fiecărui hangar, precum şi numărul aparatelor de zbor care se adăposteau acolo. Toate astea au fost consemnate şi în rapoarte voluminoase, care au luat drumul spre Tokio prin intermediul navelor japoneze care fac escală la Honolulu. Ultimul vas nipon care va poposi la Pearl Harbor va fi *Tatiyo Maru*. El va rămîne în radă cinci zile, aducînd pentru Yoshikawa o listă cu nouăzeci şi trei de întrebări. Lista aceasta va fi transmisă prin intermediul consulului japonez, venit — pe cine ar putea supăra aşa ceva? — în vizită oficială la comandantul navei. Printre întrebări figurau următoarele : „Navele de război americane sînt protejate la ancorare de plase antitorpile ?... Intrarea în bazin e oprită de plase antisubmarine ?... Unde se află cel mai mare număr de avioane de vînătoare ?..." Yoshikawa avea să furnizeze nişte informaţii atît de precise, încît statul-major japonez va avea posibilitatea să realizeze o machetă a radei de la Pearl Harbor cu latura de cinci metri şi „de o precizie extraordinară".

Informaţii asemănătoare sînt transmise imediat la Tokio prin radio. Consulatul japonez comunică şi el în mod direct cu capitala japoneză. În cazul în care radioul s-ar

dovedi necorespunzător, rămîne un alt mijloc — un mijloc foarte simplu — telefonul. La 6 decembrie 1941, pentru prima dată, serviciile americane par să se alarmeze. Serviciul de contraspionaj captase tocmai o convorbire telefonică : de la Tokio fusese chemat un japonez la Honolulu şi i se ceruseră — în clar — precizări cu privire la avioane, proiectoare, flotă, condiţii meteorologice... şi flori. Japonezul răspunsese textual : „Pentru moment există mai puţine flori decît în oricare altă perioadă a anului, exceptînd florile de hibiscus şi poinsettia". Fiind informat, locotenent-colonelul George Becknell, ofiţer din serviciul de informaţii, se duce imediat acasă la comandantul superior, generalul Short. Cei doi bărbaţi examinează împreună textul acestei ciudate conversaţii. Nefiind în stare să înţeleagă ceva, ei se hotărăsc să mai reflecteze asupra acestei chestiuni şi s-o examineze din nou în ziua următoare. Ziua următoare este 7 decembrie. E ziua atacului japonez asupra lui Pearl Harbor.

*

La 4 decembrie, flota japoneză s-a oprit ca să se aprovizioneze cu combustibil. În aceeaşi zi, încă un mesaj din Honolulu : „Nu putem indica dacă s-a dat alarma aeriană. Nici o indicaţie de alarmă navală".

În ziua de 5, o parte a flotei continuă să se aprovizioneze cu păcură, după care trei petroliere se îndepărtează. Acesta este, spune Walter Lord, „unul din acele momente emoţionante, atît de dragi japonezilor, în care marinarii îşi agită mult timp beretele în timp ce petrolierele dispar la orizont".

În zorii zilei de 6 se face o nouă aprovizionare cu combustibil. Amiralul Kusaka ţine ca în ziua atacului rezervoarele să fie „cît se poate de bine umplute". Către prînz, ultimele cinci petroliere se retrag şi ele, în aclamaţiile echipajelor.

Exact în momentul acela soseşte din partea amiralului Yamamoto un mesaj foarte limpede : *„A sosit momentul ; este în joc soarta imperiului"*.

Echipajele, adunate pe punţi, ascultă în timp ce se dă citire mesajului. Urmează discursuri, aclamaţii. Pe catargul lui *Akagi* e ridicat pavilionul „S B" : acelaşi pavilion

care a fost arborat de amiralul Togo în 1905, cînd îi învinsese pe ruși. Flota se află la 640 de mile marine nord de Pearl Harbor. Pînă acum, mersul lent al petrolierelor a silit flota japoneză să înainteze cu o viteză în mod inevitabil redusă.

La 6 decembrie, cu puțin înainte de prînz, amiralul Kusaka ordonă : *„Douăzeci și patru de noduri, cu toată viteza înainte"*.

La orele 3 după-amiază, flota se află la 500 de mile distanță de obiectivul ei. În cabina radiotelegrafiștilor de pe *Hiei*, comandantul Kochi primește un nou mesaj din Honolulu. La orele 18, în ziua de 5 decembrie, Pearl Harbor adăpostește *„un cuirasat, trei crucișătoare categoria B"*. În momentul în care transmitea spionul, *„intrau în port șaisprezece contratorpiloare, patru crucișătoare de categoria B (tip «Honolulu») și cinci contratorpiloare"*.

Seara, alt mesaj din Honolulu : *„Nici un baraj de baloane la orizont, nici o trîmbă de fum din coșurile cuirasatelor. Nici un indiciu de alarmă aeriană sau navală dată insulelor vecine"*.

După toate aparențele, atacul care se pregătește din partea japonezilor a rămas absolut necunoscut americanilor. N-a fost dat în vileag nimic din toată desfășurarea operațională a flotei japoneze...

7 decembrie 1941. Ora unu și douăzeci noaptea. Un ultim mesaj din Honolulu, retransmis de Tokio, spunea : *„6 decembrie (ora locală), vase ancorate la Pearl Harbor : nouă cuirasate, trei crucișătoare categoria B. Trei nave baze de hidroavioane, șaptesprezece contratorpiloare. Patru crucișătoare categoria B și trei contratorpiloare intră în port. Toate portavioanele și crucișătoarele grele au părăsit Pearl Harbor. Nici un semn de schimbare în dispozitivul flotei americane, nimic deosebit"*.

Așadar, cele trei portavioane din escadra Pacificului, *Enterprise, Lexington, Saratoga,* nu se află la Pearl Harbor. Comandantul liniilor aeriene, căpitanul de navă Mitsuo Fushida, e atît de afectat de absența acestor portavioane — e vorba, după părerea lui, de cele mai importante obiective —, încît se întreabă dacă nu e cazul să se renunțe la atac. Nagumo este un „amiral din școala veche" ; el

consideră că „cele opt cuirasate aflate la Pearl Harbor constituie coloana vertebrală a forței navale pe care a primit sarcina s-o distrugă". Deci, nici o ezitare : înainte !

Duminică 7 decembrie 1941. Peste hula valurilor zorile nu s-au ridicat încă. Flota japoneză a atins poziția ei de atac : 26° latitudine, 138° longitudine vestică, 275 mile nord de Oahu. Pe platformele de oțel ale portavioanelor, aparatele se află în poziție de plecare. În jurul lor stau piloții. Cu toții s-au îmbăiat, și-au schimbat lenjeria și cei mai mulți și-au înfășurat în jurul capetelor *hashikamii*, eșarfa de samurai. Pe puntea de zbor au fost instalate altare shintoiste. În grupuri mici, piloții vin să se reculeagă înaintea lor. Treptat, noaptea devine mai puțin neagră ; la început o lumină difuză. Apoi, la orizont, o pală roșie. Se ivesc zorii zilei de 7 decembrie. Ziua Pearl Harborului.

Ordine scurte. Motoare care zbîrniie. Totul se execută într-o ordine impecabilă, „ca la exercițiu", avea să spună un martor. Se luminează de-a binelea. Primele aparate își iau zborul.

S-au scurs deja trei ore de cînd submarinele de buzunar s-au năpustit spre baza de la Pearl Harbor.

Cinci submarine mari de croazieră traversau și ele Pacificul. Nu ieșiseră la suprafața apei decît noaptea. Fiecare purta, atașat pe punte, cîte un submarin mic, numit „de buzunar", lung de aproximativ treisprezece metri. Fiecare submarin de buzunar, înzestrat cu cîte două torpile, era manevrat numai de doi oameni. Încă din 6 decembrie echipajele submarinelor de croazieră au zărit Oahu. La căderea nopții, submarinele au ieșit la suprafață, la vreo zece mile depărtare de Pearl Harbor. Se zăreau clar luminile din Honolulu și fațada luminată a lui „Royal Hawaiien Hôtel". La orele trei și jumătate dimineața, submarinele de buzunar s-au cufundat încet în mare. Piloții lor se spălaseră cu multă meticulozitate și se îmbrăcaseră numai cu un slip și cu o bluză din piele. Toți se parfumaseră ; așa le cerea tradiția strămoșească acelora care se duceau să moară.

Duminică 7 decembrie 1941. Orele 3,42 dimineața. În largul radei de la Pearl Harbor culegătorul de mine american *Condor* își făcea rondul. Aspirantul de vas R.C. Mac

Cloy, ofiţer de cart, privind la babord, zăreşte „un ciudat val alb", un val care se apropie, în direcţia intrării în port. Mac Cloy îl cheamă pe caporalul de marină B.C. Uttrick şi-l pune să cerceteze fenomenul acela atît de neobişnuit. Rînd pe rînd ei examinează valul cu binoclul. Nu există nici un dubiu : e vorba de periscopul unui submarin scufundat.

Acum valul se află numai la vreo cincizeci de metri de *Condor*. Deodată valul îşi schimbă direcţia : probabil că submarinul l-a zărit pe *Condor*. La orele 3,58, *Condor* îi transmite prin semnale optice Morse contratorpilorului *Ward* următorul mesaj : *„Zărit submarin scufundat îndepărtîndu-se către vest cu o viteză de nouă noduri"*.

Vasul *Ward* patrulează şi el prin apropiere. Comandantul William Auterbridge ordonă imediat să se facă pregătiri de luptă. Fără nici un rezultat. Nu dau de urma nici unui submarin. La orele 4,43, pregătirile de luptă încetează. Echipajul se duce din nou la culcare. Cu toate acestea, personalul de cart continuă să scruteze marea.

La orele 6, remorcherul american *Keosanqua* părăseşte Pearl Harbor ca să iasă în întîmpinarea vasului de aprovizionare *Antarès*, a cărui sosire a fost semnalată. La ieşirea din port, plasele antitorpile sînt date în lături ca să-i lase liberă trecere lui *Keosanqua*. Este ora 6,30 dimineaţa. *Antarès* se zăreşte la orizont. Plasele antitorpile nu mai sînt închise. *Keosanqua* trebuie să se înapoieze doar foarte curînd : e inutil, nu-i aşa, să faci de două ori manevra de închidere şi de deschidere a plaselor... Deasupra portului se roteşte un hidroavion mare P.B.I. de observaţie.

La bordul lui *Ward*, cîrmaciul H.R. Raenbig urmăreşte venirea lui *Antarès* din direcţia sud-vest. În momentul în care *Antarès* trece pe la babord, prin faţa lui *Ward*, Raenbig zăreşte „un obiect negru curios care pare fixat pe parîma de amarare care leagă *Antarès* cu o şalupă pe care o remorchează" [6].

Mirat, Raenbig trece binoclul caporalului de marină Gearin. Acesta observă că „obiectul respectiv nu e legat de coardă, ci se află pur şi simplu în prelungirea ei". Fiind chemat la rîndul lui, locotenentul Goepner spune că e vorba, cu siguranţă, de o geamandură.

— Totuşi, fiţi cu ochii pe ea — spune el.

[6] Walter Lord, *op. cit.*

Peste un minut Gearin declară perplex că s-ar putea foarte bine să fie turela unui submarin. Exact în acel moment, hidroavionul marinei începe să descrie cercuri deasupra navei. Cu siguranţă că observatorii au văzut ceva. Şi ceva foarte interesant. Atunci Goepner îşi schimbă părerea : trebuie să fie un submarin. Goepner îi dă de veste comandantului Auterbridge. Acesta, trezit pe neaşteptate pentru a doua oară, aleargă pe punte îmbrăcat numai — ce paradox ! — cu un chimono japonez. Nu mai există nici un dubiu : e vorba de un submarin. Pentru a doua oară el ordonă să se facă pregătiri de luptă. Este ora 6,40. Hidroavionul aruncă două grenade fumigene ca să marcheze poziţia submarinului. La bordul lui *Ward*, marinarii, înmărmuriţi, văd submarinul venind drept spre ei. Navighează la suprafaţa apei. Turela înaintează „la aproximativ treizeci de centimetri deasupra apei". Mai tîrziu marinarii aveau să povestească că văzuseră „o cocă mică, lunguiaţă, ca o ţigară". Unora dintre ei li s-a părut că „era mai curînd ruginită". Cu toţii au putut însă să constate că „pe turela ovală nu se vedea nici un fel de semn distinctiv". Ceea ce e cu totul surprinzător e faptul că dacă *Ward* vede perfect submarinul, se pare că submarinul nu-l vede de loc pe *Ward*. În urma lui *Antarès*, el continuă să înainteze „cu o viteză de opt pînă la nouă noduri".

— Deschideţi focul ! — ordonă Auterbridge.

La orele 6,45 e aruncat în mare primul obuz, la cîţiva metri de turela submarinului. Peste treizeci de secunde, un alt obuz loveşte submarinul la baza turelei sale. Imediat *Ward* aruncă şi el patru grenade antisubmarine. În trei secunde submarinul dispare „într-un munte de spumă". Hidroavionul lansează la rîndul lui încărcături antisubmarine. La orele 6,53, Auterbridge poate să transmită prin cablu la cartierul general al celei de-a Paisprezecea Regiuni navale :*„Am atacat cu tunul şi cu grenade antisubmarine şi am scufundat un submarin care naviga în zona de apărare"*. Conform instrucţiunilor, acest mesaj este transmis în cod.

Ofiţerul care-l primeşte se numeşte Kaminsky. Este un căpitan de corvetă, fost marinar în timpul primului război mondial şi acum ofiţer în rezervă. În duminica respectivă Kaminsky este „de gardă" ; la postul lui

nu are alt ajutor decît un marinar hawaian, care de-abia înțelege englezește și habar n-are ce înseamnă un telescriptor. Mesajul lui Auterbridge a trebuit să fie descifrat, redactat, dactilografiat. Kaminsky nu l-a citit decît la orele 7,12. Ce-o mai fi și cu povestea asta cu submarinul scufundat ? Kaminsky încearcă să vorbească la telefon cu aghiotantul amiralului Bloch. Zadarnic. Îl cheamă atunci pe căpitanul de vas John Earle, șeful statului-major al amiralului. Earle e supărat că a fost deranjat din somn și se arată cu totul sceptic. Mai tîrziu el avea să recunoască că a crezut la început că era vorba de „unul din acele miraje cu submarine atît de frecvente de cîteva luni încoace". Și el se mulțumește să-l poftească pe Kaminsky „să verifice mesajul acela și să-l anunțe pe ofițerul de gardă de la comandamentul flotei din Pacific, precum și pe căpitanul Charles Momsen, ofițer de operații la cea de-a Paisprezecea Regiune navală". Earle declară că îl va anunța el însuși pe amiralul Bloch. Orele 7,03. Aparatele de înregistrare a sunetelor de pe *Ward* semnalează prezența altui submarin. Vechiul contratorpilor — e din 1918 — o pornește în mare viteză spre submarinul reperat. Mașinile trepidează. Coca trosnește. Se trag cinci șarje submarine. La trei sute de metri de *Ward*, Auterbridge vede „o uriașă pată negricioasă de ulei". Un nou mesaj la cartierul general al celei de-a Paisprezecea Regiuni navale : se cere insistent să se mențină starea de alarmă.

Orele 7,15. Earle obține legătura cu amiralul Bloch. O conversație dusă cu mult scepticism. Earle nu-i citește lui Bloch textul primului mesaj al lui Auterbridge, pe care de altfel nici nu și l-a notat. Amiralul înțelege că s-ar fi zărit, chipurile, un submarin. Nici Earle, nici Bloch nu par să-și amintească de faptul că Auterbridge a specificat că ar fi *scufundat* un submarin. Și nu iau nici o măsură. Amiralul hotărăște numai „să aștepte să vadă cum se vor desfășura lucrurile".

În momentul în care amiralul pune jos receptorul, s-a scurs deja un sfert de oră de cînd trei militari americani se află pradă unei uimiri pline de îngrijorare. George Elliott și John Lockard fac parte din serviciul

de transmisiuni. Locotenentul George Tyler este ofițer de gardă la postul de comandă. De la orele 4 dimineața, George Elliott și John Lockard și-au luat locurile la postul militar al radarului de la Opana, la extremitatea nordică a lui Oahu. Serviciul lor se sfîrșește la orele 7. În dimineața aceea radarul n-a transmis nimic. Pe la orele 6,45, Lockard și Elliott au distins un contur slab — două avioane cel mult din direcția nord-est. Dar conturul s-a pierdut. În concluzie, nimic demn de semnalat. La centru, locotenentul Tyler n-a primit nici un mesaj de la cele cinci posturi de radar împrăștiate în diverse puncte.

De obicei, pe la orele 7 vine un camion care aduce micul dejun la posturile de observație. Lockard și Elliott îl așteaptă cu nerăbdare. La orele 6,54, centrul de informații i-a chemat ca să le spună „că pot să-nceapă să închidă". Dar Elliott și Lockard își iubesc meseria. În așteptarea camionului cu micul dejun, Elliott hotărăște să se mai antreneze puțin. Se așază în fața manetelor, în timp ce Lockard îi explică în ce mod poate recunoaște eventualele ecouri, ecouri care se numesc „blips". Pe neașteptate, John Lockard vede pe ecran o serie de pete luminoase „strălucitoare și dispuse în grupuri".

— Ia uite-te aici — îi spune el camaradului său. — Ciudat, nu ? N-am văzut niciodată așa ceva. S-ar spune că asta se petrece la o sută treizeci de kilometri de aici, în direcția nord.

— Ei ! Probabil că s-a produs o defecțiune. Acum două minute nu se vedea nimic ! — răspunde George Elliott [7].

Pata care întunecă suprafața verde a ecranului radar se apropie de insula Oahu, venind din partea de nord a Pacificului. Să fie un pachebot ? Nici o linie regulată nu trece pe acolo. Să fie vreunul din portavioanele flotei americane din Pacific ? *Enterprise* se află pe drumul de întoarcere în insula Wake, *Lexington* supraveghează navigația în largul insulelor Midway. Așadar, cele două nave se află departe, la sud și la vest de Honolulu. Nu la nord. E adevărat că se așteaptă peste puțin timp sosirea pe insulă a unei escadrile B 17. Dar, logic, avioanele care vin de pe continentul american trebuie să apară

[7] *Tonnerre sur Pearl Harbor* de Antoine Icart. *Lecture pour tous*, decembrie 1966.

dintr-o direcţie aproape opusă punctului indicat de pata de pe radar. Uimirea lui Lockard şi a lui Elliott sporeşte. „Ei manevrează cu înfrigurare butoanele de la pupitrul de comandă — spune istoricul american Dale Brix —, verifică circuitele electronice, controlează alimentarea aparatului : acesta din urmă funcţiona perfect, şi pata suspectă se menţinea. Un obiect ce nu putea fi identificat evolua la aproximativ o sută douăzeci de kilometri de Oahu, într-un punct în care n-ar fi trebuit să se afle nici un avion şi nici un vas".

Orele 7,02. O mulţime de puncte luminoase apar pe ecran. Vin toate din aceeaşi direcţie. Toate urmează acelaşi drum cu primul. Toate se îndreaptă spre Oahu. După calculele lui Lockard şi Elliott, acestea nu se află decît la o distanţă de două sute de kilometri de ei.

Cei doi soldaţi aveau să rămînă ţintuiţi în faţa ecranului de la radar timp de optsprezece minute. Exact de la orele 7,02 pînă la orele 7,20. „Nu erau soldaţi de carieră — explică Dale Brix —, ci nişte oameni chemaţi sub arme de curînd, care învăţaseră în scurt timp ce înseamnă să-ţi respecţi superiorii. Şi să deranjezi un ofiţer la orele 7 dimineaţa, în zi de duminică, ca să-i spui o poveste idioată cu nişte avioane necunoscute care se îndreaptă spre insulă — căci acum ştiau, după viteza de deplasare a petelor, că era vorba de nişte avioane — li se părea un lucru greu de făcut".

Petele devin însă prea numeroase. La orele 7,20 Lockard şi Elliott se hotărăsc să telefoneze la bază : „Numeroase avioane la o sută treizeci şi două de mile, trei grade şi două linii nord". Le răspunde locotenentul Kermit Tyler. El ascultă raportul făcut de sergentul Lockard. Şi dă un răspuns menit să rămînă celebru :

— *Forget it* !

Cu alte cuvinte : „Lăsaţi-o baltă !"

Această inconştienţă aparentă se bazează pe o convingere. Tyler a primit în ajun o notă cu privire la apropiata sosire a „fortăreţelor zburătoare" B 17. Pentru Tyler totul este perfect logic. Nu există nici un motiv de nelinişte : petele descoperite de Lockard şi de Elliott sînt „fortăreţele zburătoare" B 17. Nu se mai pune problema drumului absurd pe care-l urmează „fortăreţele zburătoare" ca să sosească în Honolulu pe la nord. De altfel —

şi aici comicul se îmbină cu tragicul — „fortăreţele zburătoare" B 17 se apropie cu adevărat. Ele vor ajunge la bază la orele 7,50. Exact la ora cînd se va ivi primul val de avioane de vînătoare japoneze. Şi comandantul escadrilei de „fortăreţe zburătoare" va lua aparatele japoneze drept nişte avioane americane trimise în întîmpinarea lui...

Cu atîtea telefoane, mirări şi răspunsuri sceptice s-a făcut ora 7,40. S-a scurs mai bine de un ceas de cînd *Ward* a reperat primul submarin. Abia la orele 7,40 amiralul Kimmel, comandantul suprem al flotei din Pacific, a fost încunoştinţat de misterioasa poveste a submarinelor reperate şi probabil scufundate. Kimmel spuse doar atît :

— Sosesc imediat.

La Pearl Harbor se apropie ora ridicării pavilionului pe navele de război. La orele 7,55, în vîrful castelului de apă de la arsenal se ridică steagul albastru. „Pregătiţi-vă pentru ridicarea pavilionului". Pe cîteva dintre nave, fanfara de la bord şi-a luat locul şi a început să execute imnul naţional american. Cîţiva muzicanţi privesc către cer şi zăresc nişte puncte mici, negre în direcţia sud-vest. Pe *Arizona*, marinarul Bressler le arată cu mîna celor din jurul lui un grup de avioane venind dinspre est, din direcţia munţilor. Pe *Helm*, magazionerul Franz Handler vede şi el un alt grup de avioane, care soseşte de data asta dinspre sud. Avioanele zboară la o altitudine atît de mică, încît Handler vede un pilot cum îi face semn cu mîna. Handler îi întoarce „voios" salutul. Pe *California*, farmacistul William Lynch îl aude pe unul din camarazii săi spunînd :

— Trebuie să fie un portavion rusesc care ne vizitează. Am văzut clar cercurile roşii de pe aripile avioanelor !

De la fereastra biroului său, care dă spre o mică esplanadă din Fort-Island, comandantul de aviaţie Logan Ramsey vede un avion de vînătoare năpustindu-se „cu o viteză maximă, de la douăzeci de metri altitudine", asupra hangarelor de pe aerodrom. Comandantul Ramsey îi ordonă locotenentului Dick Ballinger :

— Locotenente, cînd trece pe aici ia matricola apa-

ratului. O să-i treacă pofta acestui pilot să mai facă pe șmecherul aici, cu riscul de a provoca un accident !

Locotenentul se apleacă să se uite și chiar în acel moment avionul trece razant pe lîngă acoperișuri și dispare :

— N-am putut să-i văd numărul — spune Ballinger descurajat. — Cred însă că e capul unei escadrile. Aparatul purta însemne roșii.

Exact în momentul acela se produce o explozie violentă. După aceea alta. Și altele. Întreaga clădire se cutremură. Geamurile se fac țăndări.

— Dă-l dracului de număr — strigă Ramsey. — E un avion japonez !

Și Ramsey se năpustește pe culoar. Dă buzna în camera radiofoniștilor, începe să învîrtească singur butoanele de pe toate lungimile de undă ale emițătoarelor, se repede la microfon și urlă :

— Raid aerian asupra Pearl Harborului ! Nu este un exercițiu !

Primul avion care-i atrăsese atenția lui Ramsey s-a îndreptat spre canalul care separă insula Fort de docul 1 010. El zboară la mai puțin de două sute de metri de *Oglala,* un „străvechi puitor de mine". De pe puntea de comandă, contraamiralul William Furlong zărește cercul roșu de pe fuzelajul avionului. A înțeles. În calitate de cel mai vechi ofițer de bord al unui vapor din escadră, dă ordin să se înalțe pavilionul : *„Ordin de ieșire pentru toate navele din port".* Concomitent dă ordin să se facă pregătiri de luptă. E ora 7,56. La 7,58, contraamiralul Patrick Ballinger transmite prin cablu la statul-major al amiralului Kimmel : *„Atac aerian asupra Pearl Harborului. Nu e vorba de un exercițiu ! Nu e vorba de un exercițiu !"* Culmea culmilor : piloții japonezi acționează întocmai ca și cum ar fi la exercițiu. Pe cer, deasupra Pearl Harborului zboară acum patruzeci și nouă de bombardiere, avînd fiecare cîte o bombă de opt sute de kilograme antiblindaj ; patruzeci de bombardiere aruncătoare de torpile ; cincizeci și unu de bombardiere în picaj, prevăzute cu bombe de cîte două sute cincizeci de kilograme ; o escadrilă de patruzeci și trei de avioane de vînătoare „zero", însărcinată cu apărarea bombardierelor. Și ce condiții nesperate ! „Soarele strălucea pe marea liniștită — avea să spună Brix —, pe cerul albastru abia dacă se zăreau cîțiva nori albi, iar posturile de radio din Honolulu continuau să transmită o muzică plăcută, ceea ce a îngăduit avioanelor din fruntea valului de asalt să se îndrepte spre obiectivele lor branșîndu-și radio-goniometrele pe frecvențele stațiilor americane..."

Comandantul primului val japonez, Mitsuo Fushida, avea să povestească : „Era un spectacol pe care n-aș fi putut să mi-l imaginez nici în visele mele cele mai îndrăznețe. Întreaga flotă americană a Pacificului se afla dedesubtul meu, în formație, ca la paradă. O flotă de război ar trebui să fie mereu în stare de alarmă, ca să poată răspunde unor eventuale atacuri prin surprindere".

La 7,55 au căzut pe aerodromul Wheeler primele bombe. Avioanele americane stăteau înșirate unul lîngă altul. Fuseseră scoase de curînd din hangare și așezate în șiruri lungi, alăturate, „pentru a se evita eventualele sabotaje". Jerbe de foc, gheizere de praf : sub ploaia de bombe japoneze, avioanele fac explozie unul după altul. Bombardierele în picaj se îndreaptă apoi spre aerodromul Hickam, după aceea spre aerodromul aeronaval instalat pe insula Fort. Tactica e clară : urmăresc să imobilizeze pentru început aviația americană. După aceea vor trece la nave.

Nefericitul amiral Kimmel așteaptă acasă la el să vină mașina pe care a cerut-o. Sună telefonul. E căpitanul de fregată Vincent Murphy, ofițerul de gardă de la cartierul general. Vestea pe care i-o dă amiralului se rezumă la puține cuvinte : japonezii atacă Pearl Harbor. Înnebunit, amiralul lasă telefonul și aleargă afară.

Avea să aștepte mașina încă două minute. Probabil cele mai lungi din viața lui. Stînd în curtea reședinței lui de la Makalapa Heights, el vede, „ca un stol de vampiri, bombardierele și avioanele de vînătoare japoneze care mătură cerul la Pearl Harbor" [8]. În sfîrșit, vine mașina. Kimmel se aruncă în ea, și abia aici își înnoadă cravata. Sosește la postul său de control între orele 8,05 și 8,10. Atacul e în toi. „Vuietul bombelor — spune Gordon W.

[8] Gordon W. Prange. *„Tora, Tora, Tora !"* Mac Grow Hill Book Cie — New York.

Prange —, şuierul jalnic al gloanţelor, vacarmul făcut de avioane, bubuitul tunurilor apărării antiaeriene (care, instalate în cele patru colţuri ale lui Pearl Harbor, au şi început să-şi scuipe cu furie obuzele), mirosul acru al prafului de puşcă şi al fumului, toate astea se amestecară într-o învălmăşeală de nesuportat, într-un haos care seamănă cu cel mai negru infern. Majoritatea americanilor care au îndurat grozăvia acestui prim atac aveau să declare că au rămas încremeniţi de uimire". Amiralul Kimmel s-a repezit la biroul lui : „Lovitura aceasta extraordinară l-a făcut aproape insensibil, şi faţa lui, palidă, pare lipsită de orice expresie. Încearcă să se reculeagă în mijlocul unei lumi care se năruie şi în care el a avut rolul principal".

Pînă la orele 8,25 au loc patru atacuri succesive ale avioanelor torpiloare. Atacul principal e dat de douăsprezece „Kate" venite din direcţia sud-est, peste Mary Point. Se pare că fiecare japonez are propriul lui obiectiv, pe care-l vizează. Un obiectiv pe care-l atacă cu aerul cel mai liniştit din lume — tot „ca la exerciţiu". Primul val de avioane aruncă torpile speciale pentru adîncime mică, de la o înălţime care variază între doisprezece şi treizeci de metri. După care, aceleaşi obiective — navele ancorate în port — sînt atacate de trei avioane. Pe urmă, un singur avion atacă crucişătorul *Helena*. Apoi, cinci avioane atacă navele ancorate la postul din nordul insulei. La cinci minute după primul atac, bombardiere în picaj se năpustesc asupra prorei şi pupei cuirasatelor. După ce şi-au aruncat torpilele şi bombele, avioanele „Kate" şi „Val" se înapoiază deasupra obiectivelor lor şi mitraliază echipajele. La o jumătate de oră după ce a început atacul — spune profesorul american Samuel Elliott Morison — „*Arizona* nu mai e decît o epavă în flăcări, *Oklahoma* s-a răsturnat într-o rînă, *West Virginia* s-a scufundat, *California* a luat apă şi toate vasele cuirasate (afară de *Pennsylvania*, care se află în reparaţie) sînt serios avariate. La orele 8,25, japonezii au atins aproape nouăzeci la sută din obiectivele lor : au izbutit să scoată din circulaţie flota americană din Pacific".

Pretutindeni, pe navele lipsite de apărare, acelaşi spectacol îngrozitor. În interior, apa urcă, lămpile electrice se sting. „Un infern dezlănţuit — spune Walter Lord. —

Obuze de cîte cinci sute de kilograme, scăpate din legături, măturâ toţi oamenii din faţa lor. Ghemele de cablu de oţel pentru remorcare zăceau încurcate pe jos, blocînd accesul scărilor de la cea de-a doua punte... Oamenii se băteau ca să ajungă pe punte pe cele cîteva scări care mai erau accesibile". Patru din cele opt cuirasate ale corpului de luptă american s-au dus la fund. Un altul, dezechilibrat, s-a culcat pe o parte ca să nu se scufunde. Ultimele trei au fost scoase din funcţiune pentru mult timp. Soarta cea mai tragică a avut-o probabil *Arizona*. Întîi nava a fost lovită de o bombă care i-a luat toată prora. Peste cîteva clipe, o bombă de două sute cincizeci de kilograme a căzut în coşul ei şi a făcut explozie în mijlocul sălii maşinilor. Stricăciunile produse au fost îngrozitoare. Se pare că în momentele acelea tragice au murit la bordul *Arizonei* o mie o sută de marinari americani.

Cel de-al doilea val al asaltului japonez e alcătuit din o sută şaptezeci de avioane. El s-a ivit deasupra Pearl Harborului la orele 8,45. În timp ce avioanele din primul val îşi desăvîrşeau „treaba", al doilea val s-a învîrtit în cerc timp de un sfert de ceas fără să intervină în luptă. La orele 9 începe atacul celui de-al doilea val. El e alcătuit exclusiv din bombardiere grele şi din bombardiere în picaj. Obiectivul : „Distrugerea totală a aerodromurilor care fuseseră deja atacate, precum şi a crucişătoarelor şi a distrugătoarelor care ar fi putut să scape de primul val de asalt".

La orele 10 totul s-a sfîrşit. Ultimele avioane japoneze dispar la orizont. Din o sută optzeci şi trei de avioane ale primului val, doar nouă au fost doborîte. Din o sută şaptezeci de avioane ale celui de-al doilea val, se consideră douăzeci de avioane pierdute.

În ce priveşte victimele omeneşti, pierderile se cifrează pentru japonezi la şaizeci şi cinci de oameni : cinci zeci şi cinci de piloţi şi zece oameni din echipajul submarinelor.

În schimb, pe uscat, ce tragedie ! Două mii cinci sute de militari morţi şi peste o mie două sute răniţi. Şaizeci şi opt de civili morţi şi treizeci şi cinci răniţi.

S-a calculat că la Pearl Harbor, marina Statelor Unite

a pierdut de trei ori mai mulți oameni decît în cursul celor două campanii precedente : războiul hispano-american și primul război mondial.

*

Consecințele înfrîngerii de la Pearl Harbor aveau să se manifeste chiar înainte de a se termina numărătoarea răniților și a morților. Un prim fapt, din păcate evident : marina de război japoneză era acum stăpîna virtuală a Pacificului. O a doua concluzie, tot atît de evidentă : dezastrul de la Pearl Harbor a provocat în Statele Unite una din cele mai violente explozii de indignare care s-a manifestat vreodată la un popor. Această furie i-a cuprins pe toți, chiar și pe cei care pînă mai ieri se arătau a fi cei mai pacifiști. Senatorul Vandenberg, campionul izolaționiștilor, se transformase, de la o zi la alta, într-unul din cei mai înverșunați partizani ai războiului. O evoluție atît de rapidă este aproape fără precedent. Pînă mai deunăzi, Statele Unite nici nu voiau să se gîndească la război. Acum refuzau pînă și ideea de pace. Însuși Franklin D. Roosevelt avea să explice :

— Noi am intrat în război pentru că am fost atacați de japonezi. Sînt sigur că toți americanii adevărați, așa cum a făcut de altfel și guvernul pe care-l prezidez, ar fi luat hotărîrea să lupte în ziua în care teritoriul lor a fost atacat în mod laș. Cît despre mine, dacă aș fi pus în aceleași împrejurări, aș alege aceeași cale, o dată, încă o dată și încă o dată.

Nimic mai adevărat : cînd s-a anunțat ce s-a întîmplat la Pearl Harbor, strigătul unanim al americanilor a fost : „*Yellow bastards !*“ Atunci cînd a vorbit de „acea zi infamă“ și cînd a rostit sentința de moarte a Japoniei, Roosevelt a fost aclamat. „Fără îndoială — spune Raymond Cartier —, ar mai fi trebuit să treacă luni de zile pînă cînd să intre America în război. Bombele de la Pearl Harbor au făcut-o să se azvîrle în luptă în unanimitate, cu spontaneitatea, cu furia și impetuozitatea unui torent“. Din optzeci de senatori, optzeci votează pentru război. În Cameră nu e decît un singur vot contra, cel al Janetei Rankin, o fată bătrînă din Montana..., care a refuzat să voteze pentru război și în 1917. Alt rezultat :

după agresiunea de la Pearl Harbor, în următoarele opt zile intră în război încă paisprezece țări. În manualele de istorie se poate citi : „Atacată în mod perfid de japonezi, America s-a ridicat, în unanimitate, împotriva agresorului și a aliaților săi fasciști, la chemarea președintelui Roosevelt, erou al libertății“.

E chiar atît de clar ? E chiar atît de simplu ?

Desigur, furia americanilor s-a îndreptat, în primul rînd, împotriva japonezilor. A trebuit să treacă oarecare timp pînă să apară în presă o serie de articole care puneau anumite întrebări. Întrebări care, de fapt, se rezumau la una singură : cum a fost posibil ca forțele americane să fie luate prin surprindere în asemenea măsură la Pearl Harbor ? Nedumerirea aceasta părea atît de legitimă — și atît de logică —, încît guvernul a hotărît să numească o comisie de anchetă militară și navală. Această comisie s-a întrunit începînd de la 18 decembrie 1941. La 23 ianuarie 1942 ea și-a publicat concluziile. Cît de liniștitoare erau aceste concluzii ! Ministrul de război Stimson, ministrul marinei Knox, șeful statului-major al armatei Marshall, șeful statului-major al marinei Stark au primit atestări ale meritelor lor de care puteau fi mîndri. Comisia proclama : cu toții își făcuseră datoria. În ce privește răspunderea, ea era pusă în sarcina amiralului Kimmel, comandantul flotei din Pacific, și a generalului Short, comandantul sectorului Hawaii ; s-a spus că cei doi comandanți militari nu se „conformaseră avertismentelor și ordinelor pe care le primiseră cu începere de la 27 noiembrie și nu puseseră în aplicare planurile existente pentru a putea face față atacului“.

Ordinele pe care le primiseră cu începere de la 27 noiembrie ? Această dată marca cvasi-ruperea negocierilor americano-japoneze. În ziua aceea, Cordell Hull îl anunțase pe ministrul de război Stimson că „anulase totul“ și adăugase : „m-am spălat pe mîini de toate. Acum e rîndul dumitale și al lui Knox — al Armatei și al Marinei“ [9].

[9] Jurnalul lui Stimson în : *Pearl Harbor n'était pas possible* de Roberta Wohlstetter (Stock).

Tot la 27 noiembrie, Stimson scrie în *Jurnalul* său : „Stark și Gerow [10] manifestă o dorință cît se poate de firească de a cîștiga timp. Am mărturisit că și eu aș fi fericit să cîștig timp, dar nu cu prețul unei umilințe și n-aș fi vrut ca reluarea tratativelor să fie cumva interpretată ca un semn de slăbiciune. Marea problemă o constituia mesajul care urma să-i fie trimis lui Mac Arthur. Noi îi mai trimisesem un mesaj alarmant, sau chiar primul semnal de alarmă. Eu am sugerat (aveam aprobarea președintelui) să-i trimit ultimul semnal : trebuia literalmente să fie cu ochii-n patru și gata împotriva oricărui atac. După aceea, Gerow, Stark și cu mine am studiat foarte amănunțit termenii mesajului (pe care avea să i-l trimită Marshall). În sfîrșit, textul a fost stabilit și, grație unui telefon dat lui Hull, am găsit și termenii cei mai potriviți care aveau să-i descrie exact situația".

Mac Arthur avea comanda asupra Filipinelor. În mintea celor încărcați cu răspunderi de la Washington, el era cel mai direct amenințat de eventualitatea unui atac. Toate documentele arată clar că soarta forțelor comandate de către Mac Arthur stătea în centrul preocupărilor în acel moment. Și Pearl Harbor ? Ca să-i acuze pe Kimmel și pe Short, comisia de anchetă s-a referit la instrucțiunile date „cu începere de la 27 noiembrie". Instrucțiunile erau duble. A existat un mesaj al Armatei și un mesaj al Marinei. Mesajul Armatei suna după cum urmează : „Negocierile cu Japonia par de fapt terminate, în afară de cazul, cu totul improbabil, cînd guvernul japonez ar propune reluarea discuțiilor". Mesajul Marinei, la rîndul lui, suna după cum urmează : „Prin acest mesaj vă avertizăm că există un pericol de război. Negocierile cu Japonia, menite să consolideze situația din Pacific, au fost întrerupte. Trebuie să ne așteptăm la un atac al japonezilor în cîteva zile. Efectivele și organizarea forțelor lor navale indică o operație amfibie îndreptată fie împotriva Filipinelor, fie împotriva istmului Kra, sau, poate, împotriva insulei Borneo. Efectuați o desfășurare defensivă pregătitoare, în vederea îndeplinirii misiunilor fixate prin Planul 46". După cum se vede, nici un cuvînt despre Pearl Harbor. Stark avea să mai lanseze încă un avertisment, trimis în 28 noiembrie, care reproducea textul mesajului Armatei și în plus venea cu un sfat plin de prudență : „Nu întreprindeți nici un fel de acțiune ofensivă atîta timp cît Japonia nu va fi comis un act de război propriu-zis".

[10] Generalul de brigadă Gerow, adjunct al șefului de stat-major, secția planuri.

Termeni vagi, voit vagi. În momentul în care a primit mesajele, Kimmel dispunea de niște planuri pentru o ofensivă de durată „stabilite în funcție de un conflict la care trebuia să ia parte după ce Anglia și Olanda s-ar fi angajat și ele". Planul 46 prevedea o perioadă de pregătire de cel puțin șase luni. De altfel, în diferite rînduri, Washingtonul nu ezitase să le trimită forțelor din Pacific niște avertismente mult mai clare. La 17 iunie 1940 — și pe atunci circumstanțele erau incontestabil mai puțin grave —, cei de la Ministerul de Război și de la Ministerul Marinei transmiteau prin cablu la Pearl Harbor : „Luați imediat măsuri de alarmă totală ca să faceți față unui eventual raid transpacific". Atitudinea lui Kimmel denotă însă din plin că acele faimoase ordine din 27 noiembrie — și din zilele următoare — nu i-au sugerat posibilitatea unui atac imediat asupra Pearl Harborului. La 2 decembrie el scria : „Lucrăm la evaluarea necesităților noastre". Sau : „Mă tem că acțiunile defensive ne preocupă într-atîta, încît ne opresc de la ofensivă. O defensivă care ar presupune o dispersare exagerată a eforturilor noastre ne-ar lipsi de o seamă de mijloace necesare pentru atac". Istoricul american Roberta Wohlstetter, care a scris una dintre cele mai documentate lucrări în această problemă, spune cu multă luciditate : „Un ofițer conștient că a fost avertizat de faptul că flota lui e la doi pași de a fi atacată n-ar scrie așa".

O altă dovadă că Washingtonul n-avusese cîtuși de puțin de gînd să-i prevină pe comandanții de la Pearl Harbor împotriva unui atac iminent poate fi descoperită în următorul mesaj adresat de Stark lui Kimmel la 6 decembrie 1941 : „Avînd în vedere agravarea situației internaționale și poziția expusă a insulelor noastre exterioare din Pacific, le puteți acorda autorizația de a distruge orice document secret sau confidențial, fie acum,

fie mai tîrziu, cînd situaţia va deveni mai presantă". Cu alte cuvinte, la 6 decembrie — în ajunul atacului asupra Pearl Harborului — amiralul Stark considera că numai insulele exterioare din Pacific — pentru Hawaii nepunîndu-se problema — se aflau în pericol şi că acest pericol nu avea încă un caracter *presant*.

Şi trebuie să mai adăugăm, în sfîrşit, că, în urma faimoaselor ordine din 27 noiembrie, Short raportase la Washington măsurile pe care le luase pe aerodromuri pentru a preîntîmpina un eventual sabotaj : aparatele au fost scoase din hangare şi aşezate unul lîngă altul pe piste. Raportul acesta al lui Short poartă data de 28. Generalul Marshall nu i-a mai dat nici un răspuns.

Cînd comisia de anchetă şi-a publicat concluziile, era în plin război. Orice polemică era interzisă. Bineînţeles, nici nu se punea problema ca preşedintele Statelor Unite să fie pus în cauză, nici el, nici marii şefi militari. În schimb, faptul că se arunca totul pe seama subalternilor nu prejudicia cu nimic apărarea naţională. Şi trebuie să mai adăugăm că, de fapt, comisia de anchetă n-a pomenit niciodată de faimoasele maşini purpurii şi nici de mesajele *magice*, a căror valoare era inestimabilă. Era un secret militar, cu neputinţă de divulgat atîta vreme cît se duceau lupte.

S-au scurs doi ani. Vara anului 1944 era pe sfîrşite. Europa occidentală fusese aproape în întregime eliberată. Aliaţii erau pe punctul de a intra în Germania. În Statele Unite, Roosevelt candida pentru al patrulea mandat de preşedinte, avîndu-l drept rival pe republicanul Dewey. Şi atunci a apărut, pe neaşteptate, în librării o cărticică intitulată *Adevărul cu privire la Pearl Harbor*. Era pentru prima oară cînd se punea la îndoială teza oficială. Se spunea acolo că vinovaţii trebuiau căutaţi nu la Honolulu, ci la Washington. Cum să nu se agaţe Dewey de arma asta nesperată ?

În Congres, republicanii şi democraţii erau aproape egali ca număr. Şi cînd a venit vorba de Pearl Harbor, spiritele au început să se înfierbinte. Au început să se organizeze, în mod spontan, întruniri cu scopul mărturisit de „a se căuta adevărul". S-au format două comisii, una militară, cealaltă navală. Unde aveau să ducă toate acestea ?

Înainte de toate trebuia „neutralizat" Dewey. Sarcina aceasta i-a fost încredinţată generalului Marshall. „Pe la sfîrşitul lunii octombrie — notează Robert Sherwood în *Memorialul lui Roosevelt* — Hopkins a aflat de la generalul Marshall o poveste uluitoare. O persoană care făcea parte, după cît se pare, din serviciile secrete ale armatei îi spusese lui Dewey că, înainte de Pearl Harbor, Statele Unite izbutiseră să descifreze codurile secrete ale japonezilor, iar Marshall îi scrisese lui Dewey, avertizîndu-l că darea în vileag a acestui fapt avea să constituie un dezastru". Hotărît, generalul Marshall se dovedea a fi un mare strateg. Şi nu numai pe plan militar. În realitate, adevăratul fond al problemei îl constituia afacerea mesajelor *magice*. În cazul în care membrii Congresului — şi opinia publică — ar fi aflat că Washingtonul avusese cunoştinţă zi de zi de toate proiectele japonezilor, nici un american n-ar mai fi înţeles de ce s-a lăsat fără nici o ripostă ca forţele japoneze să atace Pearl Harbor. Faptul că i s-a comunicat adversarului Dewey această informaţie de importanţă capitală, făcîndu-se totodată apel la patriotismul lui de american aflat în război să nu se folosească de el, iată într-adevăr o manevră demnă de Machiavelli. Candidatul era un patriot. Aşa că n-a pomenit niciodată de maşinile purpurii.

La 7 noiembrie 1944 Roosevelt a fost reales. Democraţii aveau din nou majoritatea în Congres. Existau toate condiţiile ca afacerea Pearl Harbor să fie reluată, în împrejurări mai puţin periculoase pentru putere. Iar s-au întrunit comisii, şi militare, şi navale. Şedinţa de deschidere a lucrărilor a avut loc exact la o lună după moartea lui Roosevelt, în aprilie 1945. America plîngea pierderea preşedintelui. Se înţelege că cei care ar fi vrut că aducă acuzaţii prea precise n-ar fi fost binevenîţi. Comisiile au hotărît să i se trimită felicitări lui Marshall, au jurat că Kimmel era un mare vinovat, i-au blamat pe Short şi pe Stark. Nici o clipă însă n-a fost vorba de comandantul suprem al forţelor armate, adică de Franklin D. Roosevelt.

La 15 noiembrie 1945 avea să se întrunească comisia de anchetă mixtă a Congresului (şase democraţi şi patru

republicani). Lucrările ei aveau să dureze pînă la 31 mai 1946. Atunci s-a vorbit, pentru prima dată, de mașinile purpurii. Atunci a aflat publicul, pentru prima dată, că încă din vara anului 1941 mesajele ultrasecrete ale japonezilor fuseseră cunoscute la Washington, la Manilla și chiar și la Londra..., numai la Pearl Harbor nu. Au fost audiați nenumărați martori. Au fost confruntate tone de documente. Pînă la urmă, de pe urma acestor interminabile întruniri au rezultat treizeci și nouă de volume mari, care n-aveau să fie însă niciodată parcurse decît de vreo cîțiva zeci de cititori. Majoritatea democrată și minoritatea republicană țînuseră să se despartă. Pentru majoritatea democrată, președintele Roosevelt, secretarul de stat Cordell Hull, împreună cu celelalte autorități „făcuseră tot ce le-a stat în putință ca să împiedice războiul". Răspunderile dezastrului trebuiau puse „pe seama erorilor de raționament ale comandanților militari din Hawaii, de la secția planuri, sau de la Biroul 2 al statului-major al armatei sau al marinei, și nu pe seama neîndeplinirii îndatoririlor lor". Cît despre minoritatea republicană — cititorul nu trebuie să uite că Roosevelt făcea parte din partidul democrat —, aceasta acuza pe toată lumea : pe Roosevelt, pe Stimson, pe Knox, pe Marshall, pe Stark, precum și pe adjuncții ultimilor doi, în fine, pe Short și pe Kimmel. Tuturor acestora ea le reproșa că nu s-ar fi achitat cum trebuia de obligațiile lor și-și rezuma părerea în următoarele cuvinte : „Dacă Pearl Harbor n-a fost anunțat din timp și gata să se apere la vreme, asta se datorește faptului că cele două grupe de autorități independente : cei de la Washington și comandanții flotei și ai bazei navale nu și-au îndeplinit rolul pînă la capăt". Așa cum s-a exprimat domnul Jean Bernier, unul din istoricii acestui episod, nici Pilat din Pont și La Palice la un loc n-ar fi izbutit mai bine. Secretul Pearl Harborului trecea „de la un «turf» politic la congelatorul istoriei de mîine". Și s-ar fi putut menține mult timp această somnolență dacă nu s-ar fi ivit într-o bună zi un nepoftit care să tragă semnalul de alarmă în fața tuturor acelora pe care tăcerea nu făcea decît să-i încînte. Acest nepoftit nu era un om căruia să-i placă să se țină de glume. Era un om din marină, contraamiralul R.A. Theobald, care avea anumite motive să ia poziție în această polemică :

el fusese cel care comandase distrugătoarele la Pearl Harbor. Nu se grăbise să se facă ascultat pentru că așteptase să fie în deplină cunoștință de cauză. În 1954 el a publicat la New York *Secretul Pearl Harborului*. În cercurile politice de la Washington, cartea a produs efectul unui trăsnet.

Pentru amiralul Theobald existau doi vinovați în ceea ce privește atacul de la Pearl Harbor : japonezii, care-l săvîrșiseră, și Franklin D. Roosevelt, care, cu bună știință, crease condiții suficiente și necesare pentru ca el să poată avea loc și, totodată, deși informat, lăsase ca acest atac să se desfășoare.

*

Încă din 1940, de la înfrîngerea Franței, Franklin D. Roosevelt fusese convins de necesitatea intrării în război a Statelor Unite. Cînd l-a văzut pe Hitler stăpîn peste Europa occidentală, de la Brest pînă la Varșovia și de la Capul Nord pînă la Neapole, a fost cuprins de groază. De groază și de furie. Acest mare liberal simțea o repulsie instinctivă pentru dictatura nazistă. A văzut Marea Britanie izolată, fără nici un aliat în fața invaziei hitleriste. Roosevelt dorea din toată inima să alerge în ajutorul ei.

Douăzeci de ani nu înseamnă cine știe ce. În momentul în care a apărut cartea de față, trecuseră douăzeci de ani de cînd se sfîrșise cel de-al doilea război mondial. Războiul acesta e încă foarte aproape de noi. Multora ni se pare că s-a terminat mai ieri. Și în vreme ce Churchill, izolat pe insula lui, aștepta invazia, americanii se gîndeau, la rîndul lor, că primul război mondial abia se sfîrșise. Rar s-a întîmplat ca voința de pace a unui popor să fie atît de unanimă. Pretutindeni izolaționiștii triumfau.

Nimic nu demonstrează mai bine această stare de spirit decît un discurs al lui Roosevelt însuși. În noiembrie 1940 el candida pentru obținerea celui de-al treilea mandat de președinte, avînd certitudinea că numai intrarea în război a Statelor Unite ar putea salva Anglia — și o dată cu ea întreaga lume. Or, iată ce declara el la Boston, la 4 noiembrie 1940 :

— Întrucît am ocazia să vă vorbesc, mame și tați, vreau o dată mai mult să vă dau asigurări. Am mai spus-o

și o s-o repet mereu : copiii voștri nu vor fi trimiși să lupte într-un război străin.

În vremea aceea, curentul neutralist era deci atît de puternic în America, încît Roosevelt fusese obligat, pentru a reuși să fie ales, să i se integreze.

A izbutit să fie ales. Și din prima zi a început să se gîndească prin ce mijloace ar putea să atragă Statele Unite în război. Dar cum ? Întrebarea asta, peste mulți ani, avea să și-o pună la rîndul lui și amiralul Theobald. Timp de mai bine de trei ani, el avusese acces la cele treizeci și nouă de volume care cuprindeau concluziile și arhivele anchetelor întreprinse în legătură cu Pearl Harbor. El studiase cu răbdare cele mai mici detalii, analizase cîteva mii de documente. În ce scop ? Pentru a descoperi adevărul. Terminînd această muncă de titan, nu s-a temut să dea în vileag concluziile la care ajunsese. Punctul lor de plecare se învîrtea mereu în jurul unei evidențe : Roosevelt fusese ales după ce făgăduise poporului american că nu-l va tîrî în război. Cu toată această promisiune, Statele Unite au intrat în conflict — și au intrat cu entuziasm.

„Cum să determini poporul să lupte ? — raționa amiralul Theobald. — Numai un eveniment de proporțiile unui cataclism ar fi putut determina Congresul să formuleze o declarație de război, și o asemenea hotărîre n-ar fi constituit cîtuși de puțin o garanție că națiunea avea să-i răspundă cu acel elan unanim care a constituit întotdeauna una din cheile de boltă ale victoriei. Așa se punea problema pentru președinte. Soluția depindea de constatarea foarte simplă că dacă trebuie să fie doi ca să se lupte, e tot atît de necesar ca unul din cei doi să înceapă. Deoarece în Statele Unite opinia publică era atît de categoric împotriva războiului, trebuia ca una din puterile Axei să fie determinată să atace Statele Unite, și într-un mod care să le convingă în mod categoric de necesitatea intrării în luptă. Era indispensabil să se producă un fapt cît mai dramatic".

Unul din cei doi trebuie să înceapă. La 28 septembrie 1940, Japonia, Germania și Italia semnaseră un pact tripartit, prin care se angajau „să facă front comun împotriva oricărei puteri care, fără să fie implicată în momentul respectiv în războiul european sau în conflictul chino-

japonez, l-ar ataca pe unul din cei trei semnatari". Cu alte cuvinte, un război cu Japonia ar fi antrenat în mod automat războiul cu Germania și cu Italia. Președintele Roosevelt nu avea posibilitatea să trimită în ajutorul lui Churchill flota și armata sa. Opinia publică americană s-ar fi opus cu îndîrjire acestui lucru. În schimb, dacă Japonia ar fi atacat Statele Unite, acestea s-ar fi aflat automat în război cu Germania. Soluția, singura de altfel, era ca japonezii să fie constrînși să atace Statele Unite.

Dacă analizăm istoria relațiilor americano-japoneze din toamna anului 1940 pînă în decembrie 1941 ne convingem că Washingtonul a urmat în toată această perioadă o politică bine chibzuită. Din neînțelegere în neînțelegere s-a ajuns în cele din urmă la nota americană din 26 noiembrie 1941 care a pus capăt oricărei speranțe de stabilire a unor relații pașnice între cele două țări. Ne aflăm aici în fața unor fapte cunoscute. Nu tot atît de cunoscute sînt însă elementele din cea de-a doua parte a demonstrației pe care o face amiralul Theobald. Mergînd mai departe — chiar foarte departe —, el afirmă că Pearl Harbor ar fi fost rezultatul unei provocări *puse la cale cu mult timp înainte de către Roosevelt.*

Este necesar să urmărim punct cu punct demonstrația, fiindcă fiecare argument are greutatea lui.

Ceea ce îl frapează pe amiralul Theobald este faptul că flota din Pacific a rămas în apele hawaiene din aprilie 1940 pînă la atacul de la Pearl Harbor, și asta „din ordinul expres al președintelui Roosevelt". Pe atunci flota din Pacific era sub comanda amiralului Richardson. Acesta părea literalmente obsedat de pericolul la care erau expuse vasele comandate de el. În 1940, în a doua jumătate a anului, amiralul Richardson s-a dus de două ori la Washington ca să stea de vorbă cu președintele Roosevelt. El a formulat o serie de recomandări insistente : flota trebuia adusă neapărat pe coasta continentului. Argumente avea destule :

„1. Vasele nu aveau echipaj suficient ca să lupte ;

2. Regiunea Hawaii era prea expusă ca să se poată face exerciții de antrenament atîta timp cît se menținea încordarea internațională.

3. Mijloacele de apărare de care dispunea împotriva unor eventuale atacuri aeriene și submarine erau cu totul sub nivelul necesităților".

Amiralul Richardson n-a izbutit să-l convingă pe Roosevelt. Mai mult, în martie 1941 de la Pearl Harbor au mai fost retrase încă trei cuirasate și un portavion. Celelalte unități au rămas pe loc. Și asta cu aprobarea președintelui. Concluzia trasă de amiralul Theobald :

„Roosevelt a menținut flota din Pacific la Pearl Harbor doar ca momeală pentru japonezi".

Al doilea punct al argumentării : „Amiralul Richardson l-a întrebat pe președinte dacă Statele Unite ar declara război în cazul în care Japonia ar ataca peninsula malaeză, Indiile olandeze sau Indochina. Președintele i-a răspuns că nu era sigur de acest lucru, chiar dacă ar fi atacate Filipinele. Apoi, după o pauză, și-a afirmat convingerea fermă că țara noastră avea să fie antrenată în război pentru că era în firea acestuia din urmă să se întindă și pentru că, mai devreme sau mai tîrziu, Japonia avea să comită atacul decisiv în această privință".

Concluzia amiralului Theobald :

„Președintele făcea deci calculul că nici o agresiune comisă în Extremul Orient n-ar fi putut antrena Statele Unite în război în mod cert. Eliminînd această regiune, nu mai rămîneau decît celelalte două : Hawaii și Canalul Panama".

Al treilea element al demonstrației : la 27 ianuarie 1941 — Roosevelt tocmai îl înlocuise pe amiralul Richardson cu amiralul Kimmel — Departamentul de Stat primea o cablogramă din partea ambasadorului american de la Tokio : „Ministrul peruvian l-a informat pe unul din subalternii mei că știe din diferite surse, printre care și una japoneză, că în caz de conflict între Statele Unite și Japonia, japonezii intenționează să efectueze un atac prin surprindere asupra Pearl Harborului, folosind toate forțele și toate armele lor".

Concluzia amiralului Theobald :

Departamentul de Stat nu a adus niciodată la cunoștință comandanților militari interesați aceste informații.

Al patrulea punct al demonstrației : comandanților militari din Hawaii nu li s-a spus nimic, în mod intenționat, despre informațiile capitale furnizate de mesajele *magice*. Mesajele japoneze vorbeau aproape cu certitudine despre un atac iminent și despre probabilitatea aproape totală ca acest atac să fie îndreptat împotriva Pearl Harborului.

Aici e cazul să ne oprim. Am pomenit mai sus despre rezultatele extraordinare obținute de serviciile de spionaj americane cu ajutorul mașinilor purpurii. Ca să ne facem cît de cît o părere cu privire la misterul Pearl Harborului, trebuie ca cititorul să ia și el cunoștință de conținutul cîtorva mesaje descifrate. La 24 septembrie 1941, de pildă, Tokio îi trimitea consulului japonez din Honolulu următoarea telegramă : „Începînd de azi am dori ca rapoartele dumneavoastră cu privire la nave să fie redactate, în măsura posibilităților, conform indicațiilor tehnice de mai jos. În ce privește cuirasatele și portavioanele, am dori să știm care sînt ancorate, care sînt legate de geamanduri și care se află în docuri. Indicați-ne pe scurt felul și tipul lor. Dacă e posibil, am dori să ne spuneți și cînd două sau mai multe nave sînt ancorate în același loc". Această telegramă a fost descifrată la Washington pe data de 9 octombrie. La 15 noiembrie, într-o nouă telegramă adresată consulului japonez se spunea : „Dat fiind că relațiile dintre Japonia și Statele Unite sînt extrem de încordate, trimiteți-ne rapoartele pe care le-ați întocmit cu privire la navele aflate la Pearl Harbor nu la date fixe, dar într-un ritm de două rapoarte pe săptămînă. Cu toate că v-ați dat, probabil, seama de importanța păstrării caracterului lor secret, luați toate măsurile de precauție". În zilele de 18, 20 și 29 noiembrie au sosit alte trei telegrame de la Tokio, toate în același sens. Toate cereau informații urgente și precise cu privire la flota americană aflată la Pearl Harbor. Grație mașinilor purpurii, telegramele acestea au fost descifrate la Washington la 3, 4 și 5 decembrie. Nici una din aceste informații atît de importante n-a fost comunicată de cei de la Washington amiralului Kimmel sau generalului Short.

Acesta e raționamentul amiralului Theobald. Așa își clădește el demonstrația, piatră cu piatră. Să nu încercăm încă să știm dacă ea trebuie admisă sau respinsă. Să ne

întoarcem mai bine la Washington, în cursul zilei de 6 decembrie 1941.

În dimineața zilei de 6 decembrie, mașinile purpurii reușesc să intercepteze nota japoneză care respinge pur și simplu propunerile americane. Nota aceasta este descifrată între orele 11,45 și 14,51. Ea e lungă, foarte lungă. Cuprinde treisprezece puncte. Al paisprezecelea punct — anunță Tokio — nu va fi trimis decît atunci cînd va fi înmînat Departamentului de Stat. În cele treisprezece puncte cunoscute se regăsesc niște formulări foarte categorice : „Statele Unite și Marea Britanie au adus Japonia într-o situație în care e în joc însăși existența imperiului... Guvernul japonez nu poate tolera perpetuarea unei asemenea stări de lucruri... Guvernul japonez regretă că îi este imposibil să accepte propunerile făcute ca bază de negocieri..." Nici un fel de dubiu : asemenea termeni înseamnă război. Ceea ce-i izbește însă pe cei care fac munca de descifrare este pasajul bizar care precizează că „momentul cînd nota va fi trimisă Statelor Unite va fi indicat printr-o telegramă separată". Asta înseamnă că momentul în care ea va fi trimisă Statelor Unite are un sens, un sens foarte precis. Un sens plin de amenințări. Acest ordin ieșit din comun, afirmă domnul Jean Bernier, ar fi *„inexplicabil dacă n-ar fi sincronizat cu un eveniment care nu poate fi altul decît atacul așteptat din atîtea motive"*.

La orele 21, cele treisprezece puncte ale notei japoneze sînt gata să fie distribuite. Ce se va întîmpla ? Ofițerii însărcinați cu livrarea mesajelor descifrate au să alerge cu ele la superiorii lor ? Iată, în mod foarte exact, ce s-a întîmplat : colonelul Bratton, șeful secției Extremul Orient de la Biroul 2, se duce la Departamentul de Stat și lasă acolo exemplarul destinat lui Cordell Hull. Nu înmînează însă exemplarele care li se cuvin nici ministrului Stimson și nici generalilor Marshall, Gerow și Miles ! Se mulțumește doar să-i telefoneze lui Miles... Și acesta din urmă îi răspunde „să aștepte pînă a doua zi pentru a le înmîna și pe celelalte". La Marină, căpitanul de vas Kramer duce la destinație exemplarele adresate lui Roosevelt, ministrului Knox și amiralului Wilkinson, șeful

Biroului 2. Dar nu poate să dea de Stark — e la teatru —, nici de adjunctul său, Turner. Wilkinson, anunțat de Kramer, îi dă ordin „să aștepte pînă a doua zi dimineața pentru a se duce la ei". Așadar, în ziua de 6, nici Marshall, nici Stark n-au știut nimic de nota japoneză. Or, numai Marshall și cu Stark sînt în măsură *„să dea ordin să se trimită comandamentului de peste ocean telegrame informative cu privire la intențiile japonezilor"*.

Dar Roosevelt ?

La orele 21,30 maiorul L.R. Schultz, adjunctul căpitanului Beordall, aghiotantul naval al lui Roosevelt, intră în cabinetul oval unde se afla președintele împreună cu consilierul său Harry Hopkins. Sîntem în posesia unei relatări cît se poate de precise în privința atitudinii pe care a avut-o Franklin D. Roosevelt. E vorba de niște declarații făcute de maiorul Schultz în fața comisiei de anchetă atunci cînd a fost interogat de consilierul general Seth W. Richardson. Iată dialogul care face orice comentariu de prisos :

Domnul Richardson. — Așadar, ce s-a petrecut atunci cînd i-ați înmînat președintelui hîrtiile ? Ați rămas acolo ?

Maiorul Schultz. — Da, domnule, am rămas în încăpere.

Domnul Richardson. — Ce s-a petrecut ?

Maiorul Schultz. — Președintele a citit hîrtiile, lucru care i-a luat circa zece minute, după care i le-a trecut domnului Hopkins.

Domnul Richardson. — La ce distanță de președinte era așezat domnul Hopkins ?

Maiorul Schultz. — Se plimba încet prin cameră, la o distanță de cel puțin trei metri.

Domnul Richardson. — Cînd președintele a luat cunoștință de documente, le-a citit cu glas tare ?

Maiorul Schultz. — Nu-mi aduc aminte s-o fi făcut.

Domnul Richardson. — Bine. Și acum, domnule maior, povestiți-ne în amănunt cum s-au petrecut lucrurile.

Maiorul Schultz. — Domnul Hopkins a citit documentele și i le-a înapoiat președintelui. Acesta din urmă s-a întors către domnul Hopkins și i-a spus cam așa (nu pot

să reproduc exact cuvintele, dar vă spun esențialul) : „Asta înseamnă război !“ Domnul Hopkins a dat din cap în chip de încuviințare și apoi au discutat amîndoi, circa cinci minute, despre situația forțelor japoneze, adică despre desfășurarea lor și...

Domnul Richardson. — Puteți să vă aduceți aminte ce-au spus și unul și celălalt ?

Maiorul Schultz. — În linii mari, da. Îmi amintesc cu certitudine doar cîteva cuvinte, dar din discuția lor rezulta că (și despre asta cred că a pomenit domnul Hopkins primul) dacă războiul ar fi iminent, japonezii ar ataca de îndată ce ar fi gata și în momentul în care împrejurările i-ar favoriza cel mai mult...

Președintele Comisiei. — I-ar ce ?

Maiorul Schultz. — I-ar favoriza cel mai mult, adică atunci cînd forțele lor ar fi desfășurate cît mai potrivit cu interesele lor. S-a discutat, în special, despre Indochina, fiindcă forțele japoneze debarcaseră deja acolo și se putea pune întrebarea unde aveau să efectueze următorul atac.

Președintele a făcut aluzie la un mesaj pe care-l trimisese împăratului Japoniei în legătură cu prezența trupelor japoneze în Indochina, mesaj în care cerea ca ele să fie retrase. Domnul Hopkins a declarat că, după părerea lui, de vreme ce războiul avea să izbucnească cînd le-ar fi convenit japonezilor, era într-adevăr păcat că nu aveam posibilitatea să le dăm noi prima lovitură, ca să prevenim orice surpriză. Președintele a dat din cap și a spus cam așa : „Nu, nu putem să facem asta. Noi sîntem o democrație, un popor pașnic“. După aceea a ridicat glasul (și-mi amintesc foarte precis cuvintele lui) ca să adauge : „În plus, avem o reputație bună“.

Am avut impresia că asta însemna că trebuie să ne menținem această reputație și că deci nu puteam să dăm prima lovitură. Trebuia să așteptăm ca ea să se producă.

În timpul acestei discuții nu s-a pomenit de Pearl Harbor. Nu-mi amintesc să se fi pronunțat vreun alt nume în afară de Indochina. Nu s-a făcut nici un pronostic cu privire la începerea ostilităților, dar, judecînd după tonul discuției, nimic nu m-a îndreptățit să bănuiesc că acestea ar fi putut începe a doua zi. Am ținut minte această

impresie, fiindcă ea mi-a sporit surprinderea atunci cînd s-a aflat vestea.

Domnul Richardson. — Domnule maior, în urma lecturii documentului s-a făcut vreo aluzie la vreo înștiințare sau la vreo comunicare ?

Maiorul Schultz. — N-a fost vorba să se trimită nici un fel de avertisment. Totuși, după ce s-a încheiat discuția cu privire la războiul pe care avea să-l pornească Japonia cînd i s-ar fi părut ei de cuviință, președintele a declarat că ar vrea să stea de vorbă cu amiralul Stark și l-a chemat pe acesta la telefon. Atunci s-a hotărît... nu-mi mai amintesc exact, cred că telefonistul de la Casa Albă i-a spus președintelui că poate să-l găsească pe amiralul Stark la Teatrul Național.

Domnul Richardson. — Fără îndoială, ați bănuit răspunsul telefonistului după modul în care s-a desfășurat discuția ?

Maiorul Schultz. — Da, domnule. N-am auzit ce-a spus telefonistul, dar s-a pomenit în fața mea de Teatrul Național și președintele a spus după aceea, în rezumat, că o să vorbească mai tîrziu cu amiralul, fiindcă nu voia să producă panică în rîndul publicului trimițînd pe cineva să-l cheme pe amiral în timp ce se afla la teatru. S-a precizat, mi se pare, că amiralul se afla într-o lojă și că, dacă acesta ar fi părăsit brusc sala, publicul ar fi remarcat fără îndoială plecarea unui personaj atît de important, fapt care ar fi provocat, probabil, foarte multă neliniște. Președintele nu voia să riște așa ceva, cu atît mai mult cu cît, oricum, putea foarte bine să vorbească cu amiralul peste o jumătate de oră [11].

Comisia de anchetă urma să stabilească dacă Stark, după ce s-a întors de la teatru, informat fiind de telefonul primit, a luat legătura cu președintele. E imposibil ca cei doi să nu fi fost de acord asupra interpretării pe care o dăduse spontan Roosevelt notei japoneze. *Asta înseamnă război.* Era aproape miezul nopții. Mai erau exact treisprezece ore — din cauza diferenței orare — pînă cînd

[11] Însemnările lui Harry Hopkins, publicate de Robert Sherwood. *Le Mémorial de Roosevelt.* (Plon, 1950.)

japonezii aveau să atace Pearl Harbor. Treisprezece ore în care n-a fost trimis în Hawaii nici un mesaj.

Și apoi, la Washington, se ivesc zorii zilei de 7 decembrie. Al paisprezecelea și ultimul punct al notei japoneze, precum și indicarea orei la care va fi trimisă aceasta sînt captate de Ministerul Marinei între orele 4 și 6. Conținutul este descifrat imediat. Și astfel se află că înmînarea notei în totalitatea ei a fost fixată de Tokio pentru orele 13. În plus, Tokio ordonă ambasadei sale de la Washington să distrugă mașina purpurie împreună cu toate documentele secrete. Nota japoneză se termină cu următoarele cuvinte lipsite de orice ambiguitate :

„Speranța fermă pe care a nutrit-o guvernul japonez de a normaliza relațiile nipono-americane și de a menține pacea în Pacific colaborînd cu guvernul american trebuie definitiv abandonată. Guvernul japonez trebuie să înștiințeze cu regret guvernul american că, dată fiind atitudinea acestuia din urmă, se vede constrîns să considere că e imposibil să se mai ajungă la vreun acord pe cale de negocieri".

Dacă în ajun — împotriva oricărei evidențe — ar mai fi putut să existe la Washington cineva care să respingă ideea războiului, cum să mai fie posibil așa ceva în dimineața zilei de 7 decembrie ? Pericolul se conturează în mod îngrozitor. Vine războiul, cu siguranță, iar ora precizată pentru trimiterea notei sugerează că la orele 13 Japonia va da atacul într-un punct al Pacificului. Orele 13 la Washington corespund cu orele 7,30 în Hawaii și cu orele 12 ziua la Panama. Oare japonezii or să atace la Panama ? Nu prea pare posibil. Apele din zona Panama sînt foarte frecventate. Cum ar putea să manevreze flota japoneză în plină zi, fără să fie imediat descoperită ? Nu același lucru se poate spune despre Hawaii. „De Pearl Harbor te poți apropia în timpul nopții, fără să întîlnești practic alte nave, intervalul de timp dintre ivirea zorilor și orele 7,30 oferind exact răgazul necesar bombardierelor, lansate din larg ca să zboare deasupra radei".

Între orele 8,30 și 9 telegramele japoneze descifrate sînt duse la Ministerul de Război și la Casa Albă. Cum

reacționează marii șefi ai armatei ? Nu reacționează în nici un fel. Pentru binecuvîntatul motiv că nu sînt acolo. Aici mintea începe să ți se întunece. Cum se poate ! Cu tot pericolul care amenință încă din ajun, nici Stark, nici Marshall nu se află la birourile lor ? Nu sînt acolo. Amiralul Stark nu sosește decît la 9,25. Ia cunoștință de cele paisprezece puncte ale notei japoneze. Amiralul Wilkinson îl sfătuiește să informeze imediat flota din Pacific. *Stark consideră că nu e necesar.*

Și Marshall ? Ca în fiecare duminică, e la călărie. O plimbare lungă pe cîmp. Pe la 9,05, colonelul Bratton, căruia îi fusese tocmai adusă la cunoștință integral nota japoneză și telegrama privitoare la ora trimiterii ei, încearcă să ia legătura cu generalul Marshall. El îl pune pe aghiotantul său să-l caute pe general pe cîmp și să-l anunțe că îl așteaptă un mesaj urgent. La 10,25 Marshall îi dă telefon lui Bratton : generalul nu ține cîtuși de puțin să i se aducă textele descifrate ! Spune că o să se ducă la Ministerul de Război și că acolo o să vadă textele. Bratton îl va aștepta încă *o oră*. Foarte liniștit, generalul Marshall, șeful statului-major al armatei, intră în biroul lui la 11,25. Generalii Gerow și Miles vin și ei. Bratton le citește nota japoneză și după aceea mesajul *magic* cu privire la ora trimiterii. Comandanții militari aflați de față conchid unanim : toate acestea indică „un atac într-un loc necunoscut al Pacificului la sau în jurul orei 13". Atunci — abia atunci — Marshall dictează pentru toate comandamentele militare de peste ocean — inclusiv Hawaii — o telegramă de alarmă : „La orele 13, după fusul orar al coastei orientale, japonezii vor prezenta echivalentul unui ultimatum. Ei au dat ordin de asemenea ca mașinile lor de cifrat să fie imediat distruse. Nu știm ce poate să însemne ora fixată de ei, dar rămîneți în stare de alarmă". Telegrama e trimisă la Biroul cifrului la orele 11,58. Înainte de a o expedia, Marshall a luat legătura telefonică cu Stark și l-a întrebat dacă dorește „ca ordinul de alarmă să fie transmis și autorităților navale". De necrezut, amiralul răspunde „că nu i se pare necesar". După ce a mai reflectat, Stark îl cheamă totuși pe Marshall și-i spune că n-ar fi rău să pună în stare de alarmă și autoritățile navale. Ceea ce Marshall va și face.

Telegrama avea să sosească la Pearl Harbor exact la șase ore după atac.

*

Iată, așadar, deschis dosarul Pearl Harbor. La proces, un acuzator : amiralul Theobald ; apărători : aproape toți istoricii oficiali americani. În Statele Unite teza amiralului Theobald abia dacă e luată în discuție. Mai mult : nu e luată în seamă. Doamna Roberta Wohlstetter, de pildă, într-o lucrare remarcabilă, în care are ambiția să nu treacă cu vederea nici o sursă, nu citează nici măcar o singură dată numele amiralului Theobald. Walter Lord, un alt istoric american, autor al unei cărți de mare succes, procedează la fel.

Atunci ?

Informațiile sosite la Washington indicau neîndoios că Pearl Harbor se afla sub amenințarea iminentă a unui atac japonez. Washingtonul nu i-a prevenit pe cei de la Pearl Harbor. Așadar, din două una : sau e vorba de o neglijență totală, la toate nivelurile, a tuturor serviciilor interesate, sau în mod deliberat nu s-a dat nici o alarmă : generalul Marshall și amiralul Stark, lucrînd sub directivele lui Roosevelt, au omis cu bună știință să prevină baza de la Pearl Harbor, ca să facă mai „tentantă" cursa întinsă japonezilor. Nu încape nici un fel de îndoială că niște ordine precise ar fi îngăduit flotei din Pacific să iasă în larg și avioanelor să fie gata de zbor. Țintele a căror imobilitate fatală a constituit o pradă ideală pentru japonezi ar fi fost evitate. Dar la Pearl Harbor existau spioni. Niște spioni extrem de eficace. Punerea în mișcare a flotei și a aviației ar fi fost, fără îndoială, comunicată imediat la Tokio. Oare în acest caz japonezii ar mai fi persistat în a-și duce planul la îndeplinire ? Probabil că da. Amiralul Theobald consideră însă că o probabilitate nu era suficientă pentru Roosevelt. El avea nevoie de un atac *sigur*, un atac care să-i permită, o dată pentru totdeauna, să înlăture apatia compatrioților săi. Să-i arunce, cuprinși de un elan general, în luptă. În *Memorialul lui Roosevelt*, redactat după hîrtiile lui Harry Hopkins, Robert Sherwood amintește că, cu mai puțin de o lună înainte de Pearl Harbor, Congresul „fusese chiar de acord să-i îngăduie președintelui să armeze vasele de comerț americane. Era mîhnit și el de miopia care determinase

Congresul precedent să refuze afectarea de credite necesare pentru fortificarea Guamului". Sherwood amintește și de strigătul „izolaționiștilor francezi" din 1939 : „Nu vrem să murim pentru Danzig !".

Cu cîtva timp în urmă niște marinari americani fuseseră masacrați în mod deliberat de nemți în Atlanticul de nord. O atare crimă de război, mai adaugă Robert Sherwood, „nu izbutise, evident, să aprindă în sufletul americanilor scînteia care ar fi putut face să izbucnească războiul". Și Sherwood se întreabă ca și Theobald : „În ce măsură ar fi stimulat oare voința de luptă vestea că japonezii au creat un cap de pod la Khota Baru, în golful Siam ? Și dacă Congresul și poporul refuzau să intre în război în urma unei asemenea provocări — și părea inevitabil ca ei să refuze așa ceva —, care ar fi fost efectul produs asupra britanicilor, asupra rușilor, a chinezilor, fără să mai pomenim de nemți, de italieni și de japonezi ? Era evident că, dintr-un moment într-altul, americanii s-ar fi văzut constrînși, sub amenințarea gurilor de tun îndreptate asupra lor, fie să se apere, fie să tacă o dată pentru totdeauna".

În *Memorialul lui Roosevelt* se mai află și următoarele rînduri care dau de gîndit : „Japonezii n-aveau decît o singură cale pentru a-l scoate pe Roosevelt din încurcătură, și pe aceea au și ales-o, pe neașteptate, și într-un mod atît de provocator, de insultător și de exasperant, încît opinia americană, divizată și frămîntată, a devenit într-o clipă unanimă și convinsă de justețea cauzei sale".

Faptul că atacul japonez de la Pearl Harbor a satisfăcut din plin așteptările lui Roosevelt este oare suficient ca să ne demonstreze că Roosevelt le-a întins japonezilor la Pearl Harbor o cursă în care ei s-au năpustit orbește ?

„În ce-i privește pe japonezi, ei își bat joc de o asemenea aserțiune — declară în această privință istoricul Gordon W. Prange, care a interogat numeroși japonezi răspunzători de acest atac. — Însăși ideea că președintele Roosevelt ar fi putut să-i manevreze pe japonezi ca pe niște pioni mărunți și docili pe tabla lui de șah nu e numai un nonsens, ci echivalează cu o simplificare a unor evenimente cît se poate de complexe".

Este important să ne oprim și asupra datelor. Prange și alți istorici americani menționează faptul că în ziua de 26 noiembrie Cordell Hull a înmînat negociatorilor japonezi o notă care constituia un adevărat ultimatum. În cel mai bun caz, nota a putut fi cunoscută la Tokio abia în seara zilei de 26. Or, treizeci și unu de vase nipone au părăsit porturile japoneze pentru a se îndrepta spre Pearl Harbor în noaptea de 25 spre 26.

Acest fapt este absolut sigur.

Iată-ne ajunși în miezul problemei.

Că politica americană ar fi avut un caracter provocator la adresa Japoniei nu putem nega — caracter provocator care corespundea de altfel unei agresivități continue din partea celor de la Tokio. Că Roosevelt dorea din toată inima ca Japonia să tragă, în sfîrșit, primul foc care să îngăduie Statelor Unite să intre în război — iată un lucru care, de asemenea, este indiscutabil.

Că îngrămădirea într-un singur punct — un punct vulnerabil : Pearl Harbor — a unei bune părți din flota și din aviația americană a Pacificului ar fi putut căpăta aspectul unei momeli pentru japonezi, iată în schimb — și aici e punctul slab al tezei susținute de amiralul Theobald — un lucru care poate fi pus în discuție. Dacă ar fi fost vorba de o cursă întinsă de multă vreme de către Roosevelt, ar fi putut el oare vreo clipă să-și închipuie că aveau să fie întrunite, în vederea atacului, condițiile *care au fost, într-adevăr, întrunite ?*

Niciodată, înainte de Pearl Harbor, nici o țară din lume n-a mai pus la punct un atac aeronaval de o asemenea amploare. Niciodată n-au mai fost deplasate, la o distanță atît de mare de bazele lor, atîtea portavioane — și pe aceste portavioane atîtea avioane. Cînd s-au aflat amănuntele atacului, cei mai buni specialiști ai strategiei americane au rămas înmărmuriți. Cum ar fi putut să prevadă Roosevelt — singur — ce avea să însemne un asemenea atac ?

Ar fi trebuit în primul rînd ca Roosevelt să-și imagineze *imposibilul :* adică să-și imagineze că uriașa armadă necesară unui atac de o asemenea anvergură avea să se deplaseze străbătînd tot Pacificul *și avea să treacă neobservată.* Roosevelt, ca orice american, era mîndru

de serviciile de informații ale țării lui ; era mîndru cînd se gîndea că, zi și noapte, cele mai puternice stații de radio americane puteau să asculte ce se petrecea în întreaga lume ; era mîndru cînd se gîndea că nimic nu putea să scape acelor mii de urechi ciulite. Or, deși ar putea să pară absolut incredibil acest fapt, serviciile americane n-au izbutit să descopere înaintarea armadei japoneze spre Pearl Harbor !

Japonezii au fost răsplătiți din plin pentru nenumăratele măsuri de precauție care au însoțit deplasarea lor. La 7 decembrie, cu cîteva ore înainte de a se afla despre atacul de la Pearl Harbor, Ministerul Marinei își procurase, cu cel mai senin calm din lume, o listă în care se preciza amplasarea tuturor navelor de război aflate în Pacific : americane, britanice, japoneze, olandeze și rusești. Conform acestei liste, „grosul flotei japoneze staționa în cele două mari porturi de război : Kure și Sasebo, situate în cele două principale insule ale Japoniei : Honshu și Kyushu. Printre navele japoneze despre care se afirma că s-ar fi aflat în dimineața aceea în cele două stații navale figurau numele tuturor navelor care, așa cum știm acum, erau în momentul acela la mai puțin de trei sute de mile nord de insulele Hawaii.[12]

Oricît de mult ne-am strădui să adoptăm raționamentul amiralului Theobald, el nu ne poate convinge cu privire la *cursa* pe care Franklin D. Roosevelt ar fi întins-o japonezilor la Pearl Harbor.

Dar acuzația formulată împotriva președintelui e dublă. El mai e acuzat că, avînd cunoștință de iminența acestui atac și *dorind ca el să se producă,* nu i-a avertizat de acest lucru pe comandanții de la Pearl Harbor.

Principala întrebare este deci următoarea :

Oare Roosevelt a avut într-adevăr cunoștință de iminența atacului asupra Pearl Harborului ? Și, avînd cunoștință de aceasta, e oare răspunzător de incalificabila încetineală cu care au fost anunțați comandanții din Pacific ?

O cercetare minuțioasă a faptelor ne duce la constatarea că, într-adevăr, Roosevelt știa de la 6 decembrie, orele 21,30, că Japonia urma să intre în război într-un

[12] Raportul Comisiei mixte a Congresului.

răstimp foarte scurt. Mărturia maiorului Schulz arată că dacă Roosevelt a crezut — în momentul respectiv — în război, în schimb el n-a crezut de loc într-un război pornit peste noapte. Sau, cel puțin, n-a avut aerul că ar putea crede așa ceva. În orice caz, în prezența lui Hopkins și a lui Schulz nu s-a gîndit la necesitatea de a da alarma sau de a da vreun ordin special forțelor din Pacific.

Cu toate astea, el a vorbit în timpul serii cu Stark. Nu cunoaștem nimic din conținutul acestei convorbiri telefonice. Nu știm nici măcar dacă a avut o convorbire identică cu Marshall.

Știm doar că atitudinea lui Stark și a lui Marshall în dimineața zilei de 7 face inutilă orice încercare de a căuta o explicație. S-ar spune că ei s-au străduit din toate puterile să amîne pe cît posibil trimiterea vreunui mesaj către forțele din Pacific.

Știm, prin intermediul lui Harry Hopkins, că în ziua de 7, pe la orele 13,40, a sosit la Casa Albă vestea unui raid aerian deasupra orașului Honolulu. Hopkins și-a manifestat imediat îndoiala : „Mi-am exprimat convingerea că trebuie să fi fost o eroare și că Japonia n-avea, de bună seamă, să atace Hanolulu". Dar Roosevelt ? El a dat crezare, din primul moment, veștii că atacul s-a produs : *„Pentru el știrea era adevărată : ea corespundea întru totul modului în care obișnuiau japonezii să atace : prin surprindere"*.

Știm că în 1945, fiind aspru criticat de către un ziar cu privire la atitudinea lui în momentul evenimentelor de la Pearl Harbor, amiralul Stark a ripostat acestui ziar că tot ce a făcut el a fost *„din ordinele autorității superioare"*. Or, pentru amiralul Stark nu exista decît o singură autoritate superioară : cea a președintelui Roosevelt.

Cei care sînt de părere că Roosevelt — de comun acord cu Stark și cu Marshall — a neglijat cu bună știință să anunțe forțele din Pacific citează un text, fără doar și poate impresionant, care aparține unuia dintre principalii colaboratori ai lui Roosevelt, și anume lui Stimson. În *Jurnalul* acestuia se găsește un pasaj purtînd data de 25 noiembrie 1941, deci cu douăsprezece zile — *douăsprezece zile* — înainte de Pearl Harbor. În ziua aceea, în preajma lui Roosevelt se aflau adunați toți protagoniștii

dramei : Hull, Stimson, Knox, Marshall și Stark. A venit vorba despre eventualitatea unui atac din partea japonezilor. „Președintele a făcut remarca — scrie Stimson — că japonezii sînt renumiți pentru felul lor de a ataca fără nici un avertisment prealabil și că noi am putea fi atacați de ei, de pildă, lunea viitoare. Ne-a frămîntat, în mod deosebit, o problemă. Cînd știi că dușmanul te va ataca, nu e înțelept, în mod obișnuit, să aștepți ca el să se năpustească asupra ta. Cu toate acestea, în pofida riscului asumat, lăsîndu-i pe japonezi să tragă ei prima lovitură de tun, noi ne dăm seama că, pentru a obține sprijinul total al poporului american, *e de dorit să nu ne împotrivim* [13], pentru ca nimeni să nu se mai îndoiască în privința adevăraților agresori. Trebuia însă să stabilim în ce mod i-am putea pune pe japonezi în situația de a trage prima lovitură de tun asupra noastră fără să ne expunem unui pericol prea mare. Nu era ușor".

Nu era ușor, într-adevăr. Oare s-a făcut acest lucru ? Cert este că totul s-a desfășurat ca și cum s-ar fi făcut. Ceea ce nu înseamnă cîtuși de puțin că faptele s-au petrecut întocmai...

Și totul ne dă de gîndit. Ne dă de gîndit neglijența forțelor militare americane în 1941, atît de mare încît nici un serviciu — naval, terestru sau aerian — n-a fost în stare să depisteze deplasarea flotei japoneze prin uriașul Pacific. Ne pune pe gînduri faptul că spionii japonezi au avut posibilitatea să opereze în Honolulu aproape nestînjeniți. Că în Filipine, Mac Arthur — care dispunea de mult mai multe informații decît Kimmel și Short la Pearl Harbor — n-a luat după 27 noiembrie nici un fel de măsuri deosebite de apărare.

Toți observatorii au remarcat în aparatul guvernamental american, în decembrie 1941, o comportare cu totul stranie : se trăia într-un climat de încredere totală. Toți așteptau să vină războiul, dar și-l închipuiau ca prin ceață. În nici o fază nu s-a găsit un american care să dorească să facă vreun efort.

S-ar putea ca de această atitudine de lasă-mă să-te-las să se fi molipsit și oameni ca Marshall și Stark. Comportarea lor de necrezut din dimineața zilei de 7 decembrie

[13] Sublinierea aparține autorului.

ar trebui să dea de gîndit. Mai rămîne problema lui Roosevelt. Ne aflăm în prezența unui om absolut lucid, hotărît să urmeze, cu orice preț, o politică foarte precisă, decis — în pofida americanilor înșiși — să determine America să intre în război împotriva Germaniei naziste.

Cert este că Roosevelt a lăsat să se scurgă cîteva ore extrem de prețioase în noaptea de 6 spre 7 decembrie și în dimineața zilei de 7 fără să ia nici o măsură. Oare a procedat în felul acesta fiindcă nu-și putea imagina un atac asupra Pearl Harborului ? Sau dimpotrivă — tocmai fiindcă și-l imagina — a vrut ca atacul să aibă loc ?

Rămîne ca la această întrebare să răspundă cititorul.

CUPRINS

Cuvînt înainte	5
„Cicero", cel mai mare spion din timpul celui de-al doilea război mondial, mi-a spus...	13
Strania misiune a lui Rudolf Hess	43
Ciudata moarte a lui Mussolini	82
Misterele lui Rasputin	115
Mata-Hari : vinovată sau nu ?	147
Falsificatorii lui Hitler	180
17 iunie 1940 : o pace engleză de compromis ?	199
Enigma Martin Bormann	217
Misterul Kennedy	263
Să fi „dorit" Roosevelt Pearl Harbor ?	303